LENIN

AZ IRODALOMRÓL

SZILKA

Lenin könyvtárában 1918 októberében

AZIKBA

EZ A KÖNYV

A SZIKRA KÖNYVKIADÓ

FELAJÁNLÁSA

A MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE

ELSŐ KONGRESSZUSA

TISZTELETÉRE

1951 ÁPRILIS 27—28—29

LENIN

AZ IRODALOMRÓL

SZEMELVÉNYEK
LENIN MŰVEIBŐL,
LEVELEIBŐL

SZIKRA
BUDAPEST 1951

Az orosz eredeti címe:

ЛЕНИН О ЛИТЕРАТУРЕ.
СБОРНИК СТАТЕЙ И ОТРЫВКОВ

Fordította: WALDAPFEL JÓZSEF

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

A MAGYAR KIADÁSHOZ

Ez a kötet Lenin irodalmi tárgyú tanulmányait, cikkeit, glosszáit, leveleit és rendeleteit, egyéb munkáinak egyes írókra, vagy az irodalom kérdéseire vonatkozó vagy az irodalom elmélete számára is iránytmutató részleteit, végül a Leninről szóló emlékiratoknak Lenin irodalmi műveltségéről, ízléséről és az irodalom és művészet ügyei iránt való érdeklődéséről tájékoztató fejezeteit tartalmazza. Anyagában és összeállításában azt a „Lenin o litye rature" c. kötetet követi, amely V. R. *Scserbina* szerkesztésében 1941-ben jelent meg Moszkvában. Az orosz kiadás lapalji szerkesztői jegyzeteit csak részben vettük át.

Kiadásunk függeléke:

I. Források.
II. Tájékoztató jegyzetek.
III. A kötetben megnevezett ujságok és folyóiratok jegyzéke.
IV. Névmutató.

A függeléket *Zágon Zsuzsa* állította össze.

LENIN

AZ IRODALOMRÓL

SZEMELVÉNYEK LENIN MŰVEIBŐL, LEVELEIBŐL

I. PÁRTSZERVEZET ÉS PÁRTIRODALOM 9
II. GERCEN EMLÉKEZETE 16
III. BELINSZKIJRŐL 24
IV. CSERNISEVSZKIJRŐL 27
V. SZALTIKOV-SCSEDRINRŐL 50
VI. CIKKEK TOLSZTOJRÓL 62
VII. GORKIJRÓL 91
VIII. A REALIZMUS KÉRDÉSÉHEZ 133
IX. AZ OROSZORSZÁGI MUNKÁSSAJTÓ MULTJÁBÓL 151
X. A NEMZETI KULTÚRÁRÓL ÉS NYELVRŐL 157
XI. A SZOCIALISTA KULTÚRÁRÓL ÉS A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGRŐL 168
XII. LEVELEK ÉS RENDELETEK 192
XIII. EMLÉKEZÉSEK LENINRE 203

I. PÁRTSZERVEZET ÉS PÁRTIRODALOM

A szociáldemokrata munkának az [1905] októberi forradalom után Oroszországban kialakult új feltételei napirendre tűzték a pártirodalom kérdését. Kezd eltűnni a különbség az illegális és legális sajtó közt, a feudális és abszolutisztikus Oroszország korának e szomorú öröksége. Még nem szűnt meg, korántsem! Miniszterelnökünk képmutató kormánya még mindig úgy garázdálkodik, hogy az „Izvesztyija Szovjeta Rabocsih Gyeputatov"-ot illegálisan kell nyomni, de a kormány gyalázatán, az őt érő új erkölcsi pofonokon kívül nincs semmi haszna az ostoba kísérleteknek, hogy „betiltsa" azt, amit megakadályozni nincs ereje.

Amikor az illegális és legális sajtó közti különbség még fennállt, a pártsajtónak és a pártatlan sajtónak kérdése teljesen primitív és teljesen hamis, torz módon oldódott meg. Az egész illegális sajtó pártsajtó volt, szervezetek adták ki és csoportok irányították, amelyek ilyen vagy olyan módon kapcsolatban álltak a gyakorlati pártmunkások csoportjaival. Az egész legális sajtó pártatlan volt — minthogy a pártosság tilos volt —, de „vonzódott" egyik vagy másik párthoz. Szükségképpen természetellenes szövetségek, abnormis „együttélések", hamis cégérek jöttek létre; azok kényszerű hallgatásával, akik szerettek volna pártelveket kifejezni, együtt járt azok gondolkodásának együgyűsége vagy gyávasága, akik nem értek meg arra, hogy ilyen nézeteket valljanak, akik lényegében nem voltak pártemberek

Átkozott ideje az ezopuszi beszédnek, az irodalmi szolgaságnak, a rabszolganyelvnek, a szellemi jobbágyságnak! A pro-

letariátus véget vetett ennek az aljasságnak, amely mindent megfojtott, ami *eleven* és friss volt Oroszországban. De a proletariátus eddig még csak félszabadságot vívott ki Oroszország számára.

A forradalom még nem ért véget. Ha a cárizmusnak *már nincs* hozzá ereje, hogy legyőzze a forradalmat, a forradalomnak viszont *még nincs* ereje ahhoz, hogy legyőzze a cárizmust. És olyan korban élünk, amikor mindenütt és mindenben megmutatkozik a nyílt, becsületes, egyenes, következetes pártosságnak és a földalatti, leplezett, „diplomatikus", ravasz „legalitásnak" természetellenes összekapcsolása. Ez a természetellenes összekapcsolás meglátszik a mi ujságunkon is; bármennyit élcelődik Gucskov úr a szociáldemokrata zsarnokság rovására, hogy az megtagadja liberális-polgári, mérsékelt ujságok nyomtatását, a tény mégis csak tény marad, Oroszország szociáldemokrata munkáspártjának központi lapja, a „Proletarij", mégis csak kívül reked az *abszolutisztikus*-rendőri Oroszország kapuin.

No de mindegy, a félforradalom is arra kötelez mindnyájunkat, hogy haladéktalanul fogjunk hozzá a dolog új rendezéséhez. Az irodalom most, még „legálisan" is, kilenctized részében pártirodalom lehet. Az irodalomnak pártirodalommá kell lennie. A polgári erkölcsök, a polgári vállalkozói, üzleti sajtó, a polgári irodalmi karrierizmus és individualizmus, az „úri anarchizmus" és a profithajhászás ellensúlyozására — a szocialista proletariátusnak fel kell állítania a *pártirodalom* elvét, ki kell építenie és a lehető legteljesebb és legtisztább formában valóra kell váltania ezt az elvet.

Miben áll ez az elv, a pártirodalom elve? Nemcsak abban, hogy a szocialista proletariátus számára az irodalom művelése nem lehet egyes személyek vagy csoportok profitjának forrása, hanem abban, hogy egyáltalán nem lehet a proletariátus egyetemes ügyétől független magánügy. Le a pártatlan írókkal! Le az irodalmi Übermenschekkel! Az irodalmi munkának az egye-

temes proletármunka *részévé* kell lennie, „kerekévé és csavarjává" annak az egyetlen egységes nagy szociáldemokrata gépezetnek, amelyet az egész munkásosztály öntudatos élcsapata mozgat. Az irodalmi munkának a szervezett, tervszerű, egységes szociáldemokrata pártmunka alkotórészévé kell válnia.

„Minden hasonlat sántít", mondja egy német közmondás. Sántít az én hasonlatom is, amely az irodalmat csavarral, az eleven mozgást mechanizmussal hasonlítja össze. Akadnak bizonyára hisztérikus intellektuelek, akik feljajdulnak az ilyen hasonlat miatt, amely az eszmék szabad harcát, a kritika szabadságát, az irodalmi alkotás szabadságát stb. stb. lealacsonyítja, holttá merevíti, „bürokratizálja". Az ilyen sirámok, a dolog lényegét tekintve, csak a polgári-intellektuel individualizmus megnyilatkozásai volnának. Nem vitás, hogy az irodalmi munka tűri legkevésbbé a gépies egyformásítást, nivellálást, a többségnek a kisebbségen való uralmát. Nem vitás, hogy ebben a munkában feltétlenül nagyobb teret kell biztosítani az egyéni kezdeményezésnek, az individuális hajlamoknak, a gondolatnak és fantáziának, a formának és a tartalomnak. Ez mind vitathatatlan, de mindez csak azt bizonyítja, hogy a proletariátus pártmunkájának irodalmi részét nem lehet sablonszerűen azonosítani a proletariátus pártmunkájának más részeivel. Mindez éppenséggel nem dönti meg azt a burzsoázia és a polgári demokrácia számára szokatlan és különös tételt, hogy az irodalomnak feltétlenül és kötelezően a szociáldemokrata pártmunka olyan részévé kell válnia, amely elválaszthatatlan kapcsolatban áll a pártmunka más területeivel.

Az ujságoknak a különböző pártszervezetek orgánumaivá kell válniuk. Az íróknak feltétlenül be kell lépniük pártszervezetekbe. A kiadóvállalatoknak és lerakatoknak, áruházaknak és olvasótermeknek, könyvtáraknak és mindenféle könyvesboltnak a pártnak alárendelt és a pártnak felelős intézményekké kell válniuk. Mindezt figyelemmel kell kísérnie a szervezett szocialista proletariátusnak, mindezt ellenőriznie kell, mindebbe

kivétel nélkül bele kell vinnie a proletármunka eleven áramát s ezzel a talajt is kihúzni az alól a régimódi, félig oblomovi, félig kalmári elv alól: az író ír, az olvasó olvas.

Nem mondjuk persze azt, hogy az ázsiai cenzúrától és az európai burzsoáziától megrontott irodalmi életnek ez az átváltozása egycsapásra végbemehet. Távoláll tőlünk az a gondolat, hogy valami uniformizált rendszert, vagy a feladatnak néhány határozattal való megoldását hirdessük. Nem, sematizálásról ezen a területen lehet szó a legkevésbbé Arról van szó, hogy egész pártunk, Oroszországnak egész öntudatos szociáldemokrata proletariátusa ismerje fel ezt az új feladatot, vesse fel világosan és lásson hozzá mindenütt és minden téren ennek megoldásához. Megszabadulván a feudális cenzúra rabságából, nem akarunk és nem fogunk a polgári-kalmári irodalmi viszonyok rabságába jutni. Szabad sajtót akarunk és fogunk teremteni, nemcsak rendőri vonatkozásban, hanem a tőkétől és a karrierizmustól való szabadság értelmében is; — sőt, a polgári-anarchisztikus individualizmustól való szabadság értelmében is.

Ez utolsó szavak paradoxnak vagy az olvasó kigúnyolásának látszanak. Hogyan! — kiáltja bizonyára valamelyik intellektuel, a szabadság egy lelkes híve. Hogyan! Olyan finom, individuális dolgot, mint amilyen az irodalmi alkotás, a kollektivitás alá akarnak rendelni! Azt akarják, hogy a munkások szótöbbséggel döntsenek a tudomány, a filozófia, az esztétika kérdéseiben! Tagadják az abszolút-individuális szellemi alkotás abszolút szabadságát!

— Nyugodjanak meg, uraim! Először is a pártirodalomról van szó és annak a párt ellenőrzése alá helyezéséről. Mindenkinek joga van írni és mondani mindent, ami neki tetszik, a legcsekélyebb korlátozás nélkül. De minden szabad szövetségnek, ezek sorában a pártnak is ki szabad zárnia azokat a tagokat, akik a párt cégérét pártellenes nézetek hirdetésére használják fel. A szó és a sajtó szabadságának teljesnek kell lennie. De az egyesülés szabadságának is teljesnek kell lennie.

A szólásszabadság nevében meg kell neked adnom a jogot, hogy kiálts, fecsegj és írj, ami neked jól esik. De neked is meg kell hagynod nekem a jogot, az egyesülés szabadsága nevében, hogy szövetséget kössek vagy felbontsak emberekkel, akik így vagy amúgy beszélnek. A párt önkéntes szövetség, amely elkerülhetetlenül szétesnék, előbb eszmeileg, de azután szervezetileg is, ha nem tisztítaná meg magát olyan tagoktól, akik pártellenes nézeteket hirdetnek. A pártszerű és pártellenes közt megvonja a határt a pártprogram, a pártnak taktikai határozatai és szervezeti szabályzata, végül a nemzetközi szociáldemokráciának, a proletariátus nemzetközi önkéntes szövetségeinek egész tapasztalata; a proletariátus állandóan befogad pártjaiba nem egészen következetes, nem egészen tiszta marxista, nem egészen odavaló elemeket vagy áramlatokat, de folytonosan periodikus „tisztogatásokat" is végez pártjában. Így lesz ez nálunk is, uraim, tisztelt hívei a „kritika" polgári „szabadságának", a párton *belül:* a párt most minálunk egyszerre tömegpárttá lesz, most éljük át a hirtelen átmenetet a nyílt szervezéshez, most elkerülhetetlenül sok (marxista szempontból) következetlen ember jön hozzánk, talán hívő keresztények, talán még misztikusok is. Erős a gyomrunk, kemény marxisták vagyunk. Megemésztjük ezeket a következetlen embereket. A párton belül a gondolkodás szabadsága és a kritika szabadsága sohasem bírhat rá minket, hogy megfeledkezzünk az embereknek arról a szabadságáról, hogy szabad szövetségekbe csoportosuljanak, amelyeket pártoknak neveznek.

Másodszor, polgári individualista uraim, meg kell mondanunk Önöknek, hogy az abszolút szabadságot hangoztató beszédeik — mind csupa képmutatás. A pénz hatalmára alapított társadalomban, abban a társadalomban, amelyben a dolgozók tömegei koldusok és maroknyi gazdag lopja a napot, nem lehet valóságos, tényleges „szabadság". Szabad-e Ön, író uram, polgári kiadójától, polgári közönségétől, amely keretben és képben pornográfiát és a „szent" színművészethez „ráadásul"

prostitúciót kíván? Lám, ez az abszolút szabadság polgári vagy anarchisztikus frázis (hiszen az anarchizmus mint világnézet, visszájára fordított polgáriság). Társadalomban élni és a társadalomtól függetlennek lenni nem lehetséges. A polgári író, művész, színésznő szabadsága csak leplezett vagy képmutatóan álcázott függés a pénzeszsáktól, a megvásárlástól, attól, hogy valaki kitartja őket.

És mi, szocialisták, leleplezzük ezt a képmutatást, letépjük a hamis cégéreket — nem azért, hogy osztályjelleg nélküli irodalmat és művészetet teremtsünk (ez csak az osztálynélküli szocialista társadalomban lesz majd lehetséges), hanem azért, hogy a látszat szerint szabad, a valóságban azonban a burzsoáziához kötött irodalommal valóban szabad, magát *nyíltan* a proletariátushoz kötő irodalmat állítsunk szembe.

Ez szabad irodalom lesz, mert nem a haszon és a karrier, hanem a szocializmus eszméje és a dolgozókkal való együttérzés verbuvál új meg új erőket soraiba. Szabad irodalom lesz, mert nem valamely életunt hősnőt fog szolgálni, nem az unatkozó és elhízástól szenvedő „felső tízezret", hanem a dolgozók millióit és tízmillióit, akik az ország virága, ereje, jövendője Szabad irodalom lesz, amely az emberiség forradalmi gondolkodásának legújabb eredményeit megtermékenyíti a szocialista proletariátus tapasztalatával és eleven munkájával, amely állandó kölcsönhatást létesít a mult tapasztalata (a primitív, utópisztikus formáiból kibontakozó szocializmus fejlődését betetőző tudományos szocializmus), és a jelen tapasztalata (a munkás elvtársak mostani harca) közt.

Munkára hát, elvtársak! Nehéz és új, de nagy és hálás feladat áll előttünk, — széleskörű, sokoldalú, sokrétű irodalmi tevékenységet szervezni meg, szoros és elszakíthatatlan kapcsolatban a szociáldemokrata munkásmozgalommal. Az egész szociáldemokrata irodalomnak pártirodalomnak kell lennie. Minden ujságnak, folyóiratnak, kiadóvállalatnak stb. haladéktalanul hozzá kell fognia az újjászervezés munkájához, olyan

helyzet előkészítéséhez, amelyben egy vagy más alapon teljesen beleilleszkednek egyik vagy másik pártszervezetbe. Csak akkor lesz a „szociáldemokrata“ irodalom valóban szociáldemokrata irodalommá, csak akkor teljesítheti kötelességét, csak akkor ragadhatja ki magát a polgári társadalmon belül a polgárság rabságából és olvadhat egybe a valóban haladó és mindvégig forradalmi osztállyal

(1905)

II. GERCEN EMLÉKEZETE

Száz év telt el Gercen születése óta. Ünnepli őt az egész liberális Oroszország, gondosan kerülgetve a szocializmus komoly kérdéseit, aggodalmasan titkolva, miben különbözött a *forradalmár* Gercen a liberálistól. Megemlékezik Gercenről a jobboldali sajtó is, rágalmazó módon azt bizonygatva, hogy Gercen élete alkonyán megtagadta a forradalmat. A külföldi liberális és narodnyik szónokok frázist frázisra halmoztak össze Gercenről.

A munkások pártjának nem nyárspolgári magasztalás kedvéért kell Gercenről megemlékeznie, hanem azért, hogy tisztázza saját feladatait, tisztázza egy olyan író igazi történelmi szerepét, akinek nagy része volt az orosz forradalom előkészítésében.

Gercen a mult század első felének nemesi, földesúri forradalmár-nemzedékéhez tartozott. A nemesek adták Oroszországnak a Bironokat és Arakcsejeveket, a megszámlálhatatlan „részeges tisztet, krakélert, kártyást, vásári hőst, falkamestert, verekedőt, botozót, háremtartót", de a széplelkű Manyilovokat is. „És ezek között nőttek föl — írta Gercen — december 14-ének, a hősök falanxának emberei, akik vadállatok tején nevelkedtek, mint Romulus és Remus... Tetőtől-talpig tiszta acélból kovácsolt bajnokok ezek, hős bajtársak, akik tudatosan rohantak a biztos pusztulásba, hogy új életre ébresszék az ifjú nemzedéket és megtisztítsák azoknak a gyermekeknek a lelkét, akik a hóhérság és rabszolgai alázat világában születtek."

E gyermekek sorába tartozott Gercen is. A dekabristák felkelése felébresztette és „megtisztította" őt. A XIX. század negyvenes éveinek feudális Oroszországában fel tudott emelkedni olyan magasra, hogy egy színvonalon állott korának legnagyobb gondolkodóival. Elsajátította Hegel dialektikáját. Felismerte, hogy ez „a forradalom algebrája". Tovább jutott Hegelnél, Feuerbach nyomán a materializmusig. A „Levelek a természet tanulmányozásáról" első levele — az „Empíria és idealizmus" —, amelyet 1844-ben írt, olyan gondolkodót mutat, aki még ma is egy fejjel kimagaslik a jelenkor empirikus természettudósainak kimeríthetetlen sokasága és a mostani idealista és félidealista filozófusok tömege fölött. Gercen egészen közeljutott a dialektikus materializmushoz, de megtorpant a történelmi materializmus előtt.

Ez a „megtorpanás" okozta Gercen lelki válságát is az 1848-as forradalom veresége után. Gercen már otthagyta Oroszországot és közvetlen közelről szemlélte ezt a forradalmat. Ekkor demokrata, forradalmár, szocialista volt. De „szocializmusa" a burzsoá és kispolgári szocializmusnak a közé a 48-as korszakban fellépő számtalan változata közé tartozott, amelyeket a júniusi napok végérvényesen megsemmisítettek. Lényegében egyáltalán nem volt ez szocializmus, hanem széplelkű frázis, jámbor ábránd, amelybe a polgári demokrácia, de éppenúgy az ennek hatása alól még fel nem szabadult proletariátus is *akkori* forradalmiságát burkolta.

Gercen 1848 utáni lelki válsága, mély szkepticizmusa és pesszimizmusa a szocializmusról alkotott *polgári illúziók* válsága volt. Gercen lelki drámája annak a világtörténelmi korszaknak volt a szüleménye és tükröződése, amikor a polgári demokrácia forradalmisága (Európában) *már* halódott, de a szocialista proletariátus forradalmisága *még nem* érett meg. Ezt nem értették és nem is érthették meg a liberális orosz szószátyárkodás lovagjai, akik most forradalomellenességüket a Gercen szkepticizmusáról szóló virágos frázisokkal leplezik.

Ezeknek a vitézeknek, akik elárulták az 1905-ös orosz forradalmat, akiknek a *forradalmár* nagyszerű hivatására gondolni sem jutott eszükbe, a szkepticizmus átmenet a demokráciából a liberalizmusba, abba a szolgai, aljas, mocskos és vadállati liberalizmusba, amely 48-ban halomra lövette a munkásokat, amely visszaállította a ledöntött trónusokat, amely tapsolt III. Napoleonnak s amelyet Gercen *átkozott*, de osztályjellegét nem tudta felismerni.

Gercennél a szkepticizmus az „osztályfeletti" polgári demokratizmus illúziójától a proletariátus szigorú, hajthatatlan, legyőzhetetlen osztályharcához való átmenet formája volt. Bizonyság erre a „Levelek egy régi társamhoz", amelyeket egy évvel halála előtt, 1869-ben írt Bakuninhoz. Gercen szakít az anarchista Bakuninnal. Igaz, Gercen ebben a szakításban még csak taktikai nézeteltérést lát, nem pedig szakadékot az osztálya győzelmében szilárdan hívő proletár s a megmaradása felől kétségbeesett kispolgár világnézete közt. Igaz, Gercen itt is megint a régi polgári demokratikus frázisokat ismétli, hogy a szocializmusnak el kell kezdenie „a munkáshoz és munkáltatóhoz, a földműveshez és polgárhoz egyaránt szóló igehirdetést". Bakuninnal való szakítása után Gercen mégsem a liberalizmusra, hanem az *Internacionáléra* fordította tekintetét, arra az Internacionáléra, amelynek vezetője Marx volt, arra az Internacionáléra, amely kezdte *„gyűjteni a proletárezredeket"*, egységbefogni a *„munkásvilágot"*, amely „szakít a munka nélkül nyerészkedők világával"!

* * *

Nem értvén meg 1848 egész mozgalmának és a Marx előtti szocializmus minden változatának polgári demokratikus jellegét, annál kevésbbé érthette meg Gercen az orosz forradalom polgári természetét. Gercen — az „orosz" szocializmus, a „narodnyikság" alapítója. Gercen „szocializmust" látott a parasztoknak *földdel együtt* való felszabadításában, a közösségi földbirtoklásban, a „földhöz való jog" paraszti eszméjében. Számtalan esetben fejtette ki kedvenc gondolatait erről a témáról.

Valójában Gercennek ebben a tanításában, miként az egész orosz narodnyikságban — egészen a mostani „szociálforradalmárok" megfakult narodnyikságáig — nincsen *egy szemernyi* szocializmus sem. Ugyanolyan széplelkű frázis, az orosz paraszti polgári demokrácia *forradalmiságát* takaró ugyanolyan kedves ábránd, amilyenek a „48-as szocializmus" különféle nyugati változatai. Mennél több földet kaptak volna a parasztok 1861-ben és mennél olcsóbban kapták volna, annál mélyebben aláaknázták volna a jobbágytartó foldesurak hatalmát, annál gyorsabban, szabadabban és szélesebb mederben haladt volna a kapitalizmus fejlődése Oroszországban. A „földhöz való jog" és az „egyenlősítő foldosztás" eszméje semmi egyéb, mint formula, amely a földesúri hatalom teljes megdöntéséért, a földesúri birtoklás teljes megsemmisítéséért küzdő parasztok forradalmi egyenlőségvágyát fejezi ki.

Az 1905-ös forradalom tökéletesen bebizonyította ezt: egyfelől a proletariátus teljesen önállóan lépett föl a forradalmi harc élén, miután megalapította a szociáldemokrata munkáspártot; másfelől a forradalmi parasztok (a „trudovikok" és a „parasztszövetség"), mikor a földesúri birtoklás megsemmisítésének minden lehetőségéért harcoltak egészen a „fold magántulajdonának megszüntetéséig", éppen mint gazdálkodók, kisvállalkozók harcoltak.

Mostanában a földhöz való jog stb. „szocialistaságáról" szóló viták csak arra valók, hogy *elhomályosítsák* és palástolják azt a valóban fontos és komoly történelmi kérdést: mi a különbség a liberális polgárság és a forradalmi parasztság *érdekei* között az orosz *polgári* forradalomban; másképpen kifejezve: mi a különbség a liberális és demokratikus, a „kiegyező" (monarchikus) és republikánus törekvés közt e forradalomban. Gercen „Kolokol"-ja, ha a dolog lényegére figyelünk és nem a frázisokra, ha az osztályharcot az „elméletek" és tanítások alapjaként vizsgáljuk és nem megfordítva, — éppen ezt a kérdést vetette föl.

Gercen megteremtette a szabad orosz sajtót külföldön, ez az ő nagy érdeme. A „Poljarnaja Zvezda" új életre keltette a dekabristák hagyományát. A „Kolokol" (1857—67) szenvedélyesen síkraszállt a parasztok felszabadításáért. A szolgai hallgatás megtört.

De Gercen a földbirtokosi, úri körökhöz tartozott. Oroszországot 1847-ben hagyta el, a forradalmi népet nem látta és nem tudott hinni benne. Innen van az, hogy liberális módra a „nagyokhoz" apellál. Innen számtalan édeskés levele a „Kolokol"-ban Hóhér (II.) Sándorhoz, melyeket ma nem lehet undor nélkül olvasni. Csernisevszkijnek, Dobroljubovnak, Szerno-Szolovjevicsnek, akik a raznocsinyecek új nemzedékéhez tartoztak, ezerszer igazuk volt, amikor szemrehányásokkal illették Gercent ezekért az elhajlásokért a demokráciától a liberalizmus *felé*. De az igazság kedvéért meg kell mondani, hogy Gercenben a demokrácia és liberalizmus közti minden ingadozása ellenére mégis a demokrata kerekedett felül.

Mikor a liberális lakáj-népség egyik legvisszataszítóbb, legelvetemültebb példánya, Kavelin, aki korábban éppen *liberális* iránya miatt lelkesedett a „Kolokol"-ért, kikelt az alkotmány ellen, megtámadta a forradalmi agitációt, kikelt az „erőszak" és az erőszakra való felhívások ellen, mikor türelmet kezdett prédikálni, Gercen *szakított* ezzel a liberális bölccsel. Gercen megtámadta „üres, ostoba, ártalmas pamfletjét", amelyet „bizalmas kalauzul írt a liberáliskodó kormány részére", a Kavelinféle „politikus-szentimentális szentenciákat", amelyek „az orosz népet baromnak, a kormányt azonban bölcsnek" tüntetik fel. A „Kolokol" közölte a „Gyászbeszéd"-et, amelyben ostorozta a „semmitmondó eszméik foszló hálóját nagyképűen szövögető professzorokat, az exprofesszorokat, akik valamikor jóindulatúak voltak, de azután haragosak lettek, mert látták, hogy az életerős ifjúság nem rokonszenvezhet aszkóros nézeteikkel". Kavelin ebben az arcképben mindjárt magára ismert.

Mikor Csernisevszkijt letartóztatták, a nyomorult liberális Kavelin ezt írta: „A letartóztatásokat nem találom felháborítóknak... a forradalmi párt minden eszközt helyesnek tart a kormány megbuktatására, ez viszont a rendelkezésére álló eszközökkel védekezik." De Gercen jól megfelelt ennek a kadetnak, mikor ezt írta Csernisevszkij pörével kapcsolatban: „És íme, akadnak nyomorult emberek, csorda-emberek, puhányok, akik azt mondják, hogy nem kell szidni a rablógyilkosok és léhűtők bandáját, amely minket kormányoz".

Mikor a liberális Turgenyev maganlevélben biztosította II. Sándort alattvalói hűségéről és két aranyat adományozott a lengyel felkelés leverésekor megsebesült katonák javára, a „Kolokol" „a hímnemű ősz Magdolnáról" írt, „aki azt írta őfelségének, hogy nem tud aludni, mivel őfelségének nincs tudomása az őt eltöltő bűnbánatról". És Turgenyev nyomban magára ismert.

Mikor az orosz liberálisok egész falkája visszahőkölt Lengyelország védelme miatt Gercentől, mikor a „művelt társaság" elfordult a „Kolokol"-tól, Gercent ez nem zavarta meg. Továbbra is szószólója maradt Lengyelország szabadságának és ostorozta II. Sándor pribékeit, bakóit, hóhérait. Gercen megmentette az orosz demokrácia becsületét. „Megmentettük az orosz nép becsületét, — írta Turgenyevnek — és megszenvedtünk érte a szolgalelkű többség jóvoltából."

Amikor híre jött, hogy egy jobbágy megölte földesurát, mert az merényletet követett el mátkája becsülete ellen, Gercen ezt fűzte hozzá a „Kolokol"-ban: „És nagyon helyesen tette!" Amikor jelentették, hogy a „felszabadítás" „békés" végrehajtására katonai parancsnokokat neveztek ki, ezt írta Gercen: „A legelső értelmes ezredes, aki seregével a parasztokhoz csatlakozik, ahelyett, hogy szorongatná őket, a Romanovok trónjára fog jutni." Amikor Rejtern ezredes Varsóban agyonlőtte magát (1860), hogy ne kelljen hóhérok segédjévé lennie, Gercen ezt írta: „Ha már agyonlövésről van szó, azokat a tábor-

nokokat kell agyonlőni, akik fegyvertelen emberekre lövetnek". Mikor Bezdnában ötven parasztot korbácsoltak meg és vezetőjüket, Anton Petrovot kivégezték (1861 ápr. 12.), ezt írta Gercen a „Kolokol"-ban:

„Ó, ha szavaim eljuthatnának hozzád, te robotosa és mártírja az orosz földnek!.. de megtanítanálak, hogy vesd meg lelkipásztoraidat, akiket a pétervári szinódus és a német cár állított föléd... Gyűlölöd a földesurat, gyűlölöd a jegyzőt, félsz tőlük — és teljes joggal; de még mindig hiszel a cárnak és a püspöknek..., ne higgy nekik. A cár velük tart és ők a cár emberei. Őt látod most, te, a Bezdnában megölt ifjú apja, te, a Penzában megölt apa fia... Pásztoraid tudatlanok, mint te, szegények, mint te... Ilyen volt a Kazánban érted megszenvedett Antonyij barát (nem Antonyij püspök, hanem a bezdnai Anton)... A te védőszentjeid tetemei nem visznek véghez negyvennyolc csodát, a hozzájuk intézett fohász nem gyógyítja meg fogfájásodat; de eleven emlékezetük csodát vihet véghez — a te felszabadításodat."

Látható ebből, milyen ocsmány és aljas módon rágalmazzák Gercent a „legális" szolgasajtóban meghúzódó liberálisaink, akik túlozzák gyönge oldalait és hallgatnak az erősekről. Nem bűne, hanem baja Gercennek, hogy otthon Oroszországban nem láthatott forradalmi népet a negyvenes években. Amikor meglátta a *hatvanas években* — félelem nélkül a forradalmi demokrácia oldalára állt a liberalizmus ellen. A népnek a cárizmus fölött kivívandó győzelméért harcolt és nem a liberális polgárságnak a feudális cárral kötendő szövetségéért. Magasra emelte a forradalom zászlaját.

* * *

Midőn Gercen emlékét ünnepeljük, világosan látjuk azt a három nemzedéket, azt a három osztályt, amely az orosz forradalomban munkálkodott. Kezdetben — nemesek és földbirtokosok, a dekabristák és Gercen. Szűk a köre ezeknek a forradalmároknak. Rettenetesen távol állanak a néptől. Mégsem veszett kárba a munkájuk. A dekabristák ébresztették föl Gercent. Gercen forradalmi agitációt indított meg.

Ezt az agitációt átvették, kiszélesítették, fokozták, élesebbé tették a raznocsinyecek Csernisevszkijtől a „Narodnaja Volja" hőseiig. A harcosok köre szélesebb lett, kapcsolatuk a néppel szorosabb. „Az eljövendő vihar ifjú kormányosai" — így nevezte őket Gercen. De ez még nem volt maga a vihar.

A vihar — maguknak a tömegeknek a megmozdulása. E tömegek élén fölkelt a proletariátus, az egyetlen mindvégig forradalmi osztály és először keltette föl a parasztok millióit — nyilt, forradalmi harcra. A vihar első rohama 1905-ben volt. A következő a mi szemünk előtt kezd nőni.

A proletariátus, Gercent ünnepelve, az ő példáján megtanulja a forradalmi elmélet nagy jelentőségét; — tanulja megérteni, hogy a forradalom iránti feltétlen odaadás és a néphez forduló forradalmi agitáció nem vész kárba akkor sem, ha a vetést az aratástól egész évtizedek választják el; — tanulja meghatározni a különböző osztályok szerepét az orosz forradalomban és a világforradalomban. Ezekkel a leckékkel gazdagodva utat tör majd magának a minden ország szocialista munkásaival való szabad szövetséghez, széttaposván a cári monarchia ocsmány kígyóját, amely ellen Gercen bontotta ki először a harc magasztos zászlaját, mikor a *szabad orosz szóval* a tömegekhez fordult.

(1912)

III. BELINSZKIJRŐL

RÉSZLET A „VEHI"-RŐL* SZÓLÓ CIKKBŐL

A liberális renegátság enciklopédiájának három fő témája: 1. Harc az orosz (és nemzetközi) demokrácia egész világnézetének eszmei alapjai ellen. 2. A közelmult szabadságmozgalmainak megtagadása és bemocskolása. 3. Nyilt vallomás „libériás" érzelmeiről (s ennek megfelelő „libériás" politikájáról) az októbrista burzsoázia, a régi kormány, általában az egész régi Oroszország iránt

A „Vehi" szerzői az „értelmiségi" világnézet filozófiai alapjaiból indulnak ki. Vörös fonálként húzódik végig az egész könyvön az elszánt küzdelem a materializmus ellen, amelyet dogmatizmusnak, metafizikának, „a filozofálás legelemibb és legalacsonyabbrendű formájának" minősítenek (4. old. — Az utalások a „Vehi" első kiadására vonatkoznak). A pozitivizmust azért kárhoztatják, mert „számunkra" (vagyis a „Vehi"-től ledorongolt orosz „értelmiség" számára) „egyértelmű volt a materialista metatizikával", vagy mert „kizárólag materialista szellemben" értelmeztük (15.), míg „*a tudományos* pozitivizmust és a tudományokat nem vetheti el egyetlen misztikus, egyetlen hívő sem" (11.). Ne tréfáljunk! „A gyűlölet az idealisztikus és vallásos-misztikus irányokkal szemben" (6.) — íme ez

---

* „Vehi" (Mérfoldkovek) — az orosz értelmiségről szóló cikkek gyujteménye, amelyet Moszkvában 1909-ben a legtekintélyesebb kadetírók adtak ki. A „Vehi" az orosz liberálisok végleges átpártolását jelezte a reakció oldalára.

az, amiért a „Vehi" támadja az „értelmiséget". „Jurkevics Csernisevszkijhez viszonyítva mindenesetre komoly filozófus volt" (4.).

Egészen természetes, hogy erről az álláspontról a „Vehi" szűntelenül mennydörög az „értelmiség" ateizmusa ellen és teljes elszántsággal törekszik visszaállítani a vallásos világnézetet. Egészen természetes, hogy a „Vehi", miután végzett Csernisevszkijjel mint filozófussal, kivégzi Belinszkijt, a publicistát. Belinszkij, Dobroljubov, Csernisevszkij — az „intelligencia" vezérei (134, 56, 32, 17. stb. old.), Csaadajev, Vlagyimir Szolojev, Dosztojevszkij „egyáltalán nem intellektuelek". Az előbbiek — annak az iránynak a vezetői, amely ellen a „Vehi" élethalálharcot folytat. A másikhoz tartozók „szüntelenül hangoztatták" azt, amit a „Vehi" is hangoztat, „de nem hallgatták meg őket, az intelligencia ellenük volt" — hirdeti a „Vehi" előszava.

Az olvasó már ebből is megláthatja, hogy a „Vehi" nem az intelligenciát támadja, ez csak amolyan mesterkélt, a dolgot zavarossá tevő kifejezésmód. A támadás az egész vonalon a demokrácia ellen, a demokratikus világnézet ellen folyik. Minthogy a magát alkotmányos-demokratikusnak hirdető párt szellemi vezetőinek nincs ínyükre, hogy a dolgokat valódi nevükön nevezzék, terminológiájukat a „Moszkovszkije Vedomosztyitól" kölcsönözték, nem a demokráciát tagadják meg — (micsoda méltatlan rágalom!) —, hanem csak az „intellektuelséget"!

Belinszkijnek Gogolhoz írt levele, hirdeti a „Vehi", „tüzes és klasszikus kifejezése az értelmiségi érzületnek" (56). „Publicisztikánk története, Belinszkijtől kezdve, az életkérdések megértése szempontjából — tisztára őrület" (82.).

Igen, igen. A jobbágyok feudalizmus-ellenes érzülete nyilvánvalóan „értelmiségi" érzület. A legszélesebb néptömegek tiltakozásának és harcának története a hűbériségnek az egész orosz élet rendjében megmaradt csökevényei ellen 1861-től 1905-ig, nyilvánvalóan „tiszta őrület". Vagy talán a mi bölcs

és művelt íróink véleménye szerint a Belinszkij Gogolhoz írt levelében kifejeződő hangulatnak nem volt köze a jobbágyok hangulatához? A mi publicisztikánk történetének nem volt köze a néptömegeknek a feudális elnyomás csökevényei miatti háborgásához?

A „Moszkovszkije Vedomosztyi" mindig azt bizonygatta, hogy az orosz demokrácia, már Belinszkijtől kezdve, egyáltalán nem a lakosság legszélesebb tömegeinek érdekeit fejezi ki a népnek a feudális rend által sértett legelemibb jogaiért folyó harcban, hanem csak „az intellektuelek hangulatát". A „Vehi" és a „Moszkovszkije Vedomosztyi" programja filozófiában is, publicisztikában is azonos, de a filozófiában a liberális renegátok meg merték mondani a tiszta igazságot, el merték árulni *egész* programjukat (harc a materializmus és a materialista módon értelmezett pozitivizmus ellen; a misztika és a misztikus világnézet felújítása), míg a publicisztikában csűrnek-csavarnak, kerülgetik a dolgot, jezsuitáskodnak. Szakítottak a demokrácia legfontosabb eszméivel, a legelemibb demokratikus törekvésekkel, de úgy tüntetik fel, mintha csak „az intellektuelséggel" szakítanának. A liberális burzsoázia a nép jogainak védelméről határozottan áttért a nép ellen irányuló intézmények védelmére. De a liberális „politikusok" szeretnék mégis megtartani a „demokrata" nevet.

Ugyanazt a bűvészmutatványt, amelyet Belinszkijnek Gogolhoz írt levelével és az orosz publicisztika történetével véghezvittek, bemutatják a közelmult mozgalmainak történetén.

(1909)

IV. CSERNISEVSZKIJRÓL

(A)

Gondoljunk az 1861-i parasztreform fő vonásaira. A híres „felszabadítás" a parasztok leglelkiismeretlenebb kifosztása, rajtuk elkövetett erőszakosságok és megalázások szakadatlan sorozata volt. A „felszabadítás" alkalmával a feketeföld kormányzóságokban a parasztok földjéből *több* mint 1/5 részt kihasítottak. Egyik-másik kormányzóságban a parasztoktól a paraszti földnek 1/3, sőt 2/5 részét is elvették. A „felszabadítás" alkalmával úgy határolták el a parasztok földjét a földesurakétól, hogy a parasztok „homokra" kerültek s a földesurak földjei késként ékelődtek a parasztokéba, azért, hogy a nemeslelkű nemesurak könnyebben szipolyozhassák a parasztokat és uzsoraáron adhassák nekik bérbe a földet. A „felszabadítás" alkalmából kötelezték a parasztokat, hogy „váltsák meg" saját földjeiket s e címen *kétszeresét-háromszorosát* zsarolták ki a föld tényleges árának. Általában a 60-as évek egész „reformkorszaka" ínségben, elnyomásban, sötétségben hagyta a parasztot, kiszolgáltatottan a feudális földesuraknak, az igazságszolgáltatás, a közigazgatás, az iskolaügy terén és a zemsztóvban egyaránt.

A „nagy reform" feudális reform volt és nem is lehetett más, minthogy feudális urak hajtották végre. Milyen erő kényszerítette őket arra, hogy a reformhoz lássanak? A gazdasági fejlődés ereje, amely a kapitalizmus útjára terelte Oroszországot. A feudális földesurak nem akadályozhatták meg az árucsere növekedését Oroszország és Európa közt és nem tarthat-

ták fenn a gazdálkodás régi, bomladozó formáit. A krimi háború megmutatta a feudális Oroszország rothadását és tehetetlenségét. A felszabadulás előtt évtizedenként megújuló parasztlázadások" arra bírták a legfőbb földesurat, II. Sándort, hogy felismerje: jobb *felülről* felszabadítani, mint megvárni, amíg *alulról* lerázzák a jármot.

A „parasztreform" földesúri vezetés alatt végrehajtott polgári reform volt. Egy lépés volt ez abban az irányban, hogy Oroszország polgári monarchiává alakuljon át. A parasztreform tartalma polgári jellegű volt és ez a tartalom annál erősebben megmutatkozott, mennél *kevésbbé* nyirbálták meg egyik vagy másik helységben a jobbágyföldeket, mennél *teljesebben* elkülönítették ezeket a földesúri földektől, mennél *alacsonyabb* volt a földesúri járandóságok összege (vagyis a „váltság"), földesúri tekintélytől és nyomástól mennél *szabadabban* rendezkedtek be egyik vagy másik helység parasztjai. *Amilyen mértékben* kiszabadult a paraszt a földesúr hatalma alól, *olyan mértékben* került a pénz hatalma alá, *olyan mértékben* jutott árutermelő viszonyok közé, függő viszonyba a világrajött tőkével. 1861 után olyan gyorsasággal ment végbe Oroszországban a kapitalizmus fejlődése, hogy néhány évtized alatt olyan arányú változások történtek, amilyenek Európa némely régi országában egész évszázadokat vettek igénybe.

A feudálisok és liberálisok sokat emlegetett küzdelme, amelyet a mi liberális és liberális-narodnyik történetíróink felfújnak és kicifráznak, az uralkodó osztályokon *belül,* legtöbbnyire *földesurak közt, kizárólag az engedmények* mértéke és formája körül folyt. A liberálisok éppúgy, mint a feudálisok, a földesurak tulajdonjogának és hatalmának elismerése alapján álltak, felháborodottan ítéltek el minden forradalmi gondolatot, amely e tulajdonjog *eltörlésére,* ennek a hatalomnak *teljes megdöntésére* irányult.

Ezek a forradalmi gondolatok szükségképpen ott kavarogtak a jobbágyok fejében. S ha a rabság századai annyira eltom-

pították és elbutították a parasztтömegeket, hogy a reform idején semmire sem voltak képesek néhány elszigetelt helyi felkelésen vagy inkább „lázadáson" kívül, amelyeket semmiféle politikai tudatosság nem hatott át, mégis voltak már akkor is forradalmárok Oroszországban, akik a parasztság oldalán álltak és felismerték a híres „parasztreform" egész soványságát, szegényességét, egész feudális jellegét. Ezeknek az igen kisszámú forradalmároknak élén Csernisevszkij állt.

1861 február tizenkilencedike a feudális korszakból kinőtt új, polgári Oroszország kezdete. A hatvanas évek liberálisai és Csernisevszkij két történelmi törekvésnek, két történelmi erőnek a képviselői, amelyek azóta s egészen napjainkig meghatározzák az új Oroszországért folyó harc alakulását. Ezért kell az öntudatos proletariátusnak február tizenkilencedike ötvenéves fordulóján a legvilágosabban számot adnia magának arról, mi volt a lényege ennek a két törekvésnek, és milyen volt a viszonyuk egymáshoz.

A liberálisok „felülről" akarták „felszabadítani" Oroszországot, de nem akarták megsemmisíteni sem a cári monarchiát, sem a földesúri nagybirtokot, sem a földesurak hatalmát, csak arra ösztönözték ezeket, hogy tegyenek „engedményeket" a korszellemnek. A liberálisok a burzsoázia ideológusai voltak és azok maradnak, ez pedig nem tud összeférni a feudalizmussal, de fél a forradalomtól, fél a tömegmozgalmaktól, amelyek megdönthetnék a monarchiát és megsemmisíthetnék a földesurak hatalmát. Ezért a liberálisok „a reformokért, a jogért való küzdelemre" szorítkoznak, vagyis a földesurak és polgárok közt akarják megosztani a hatalmat. Mást, mint a feudális urak vezetése alatt véghezvitt reformot, más „jogokat" mint a feudális urak önkényétől megszabott jogokat ilyen erőviszonyok mellett *nem lehet* elérni.

Csernisevszkij utópista szocialista volt, aki olyan átmenetről ábrándozott a szocializmus felé, amely a régi, félfeudális parasztközösségen át történik, aki nem látta s a mult szá-

zad hatvanas éveiben nem is láthatta, hogy csak a kapitalizmus és a proletariátus kifejlődése teremtheti meg a szocializmus megvalósításához szükséges anyagi feltételeket és társadalmi erőket. De nemcsak utópista szocialista volt Csernisevszkij. Forradalmi demokrata is volt, forradalmi szellemben tudott hatni kora minden politikai eseményére, terjesztve — a cenzúra gátjain és sorompóin át — a parasztforradalom eszméjét, a tömegek minden régi hatalom megdöntésére irányuló harcának eszméjét. 1861 „parasztreformját", amelyet a liberálisok eleinte szépítgettek, aztán meg éppen magasztaltak, *ocsmányságnak* nevezte, mert tisztán látta feudális jellegét, tisztán látta, hogy a parasztok bőrét úgy nyúzzák a liberális felszabadító urak, mint a hársfa kérgét. A hatvanas évek liberálisait Csernisevszkij *„üres fecsegőknek, kérkedőknek és tökfilkóknak"* nevezte, mert tisztán látta a forradalomtól való félelmüket, jellemtelenségüket és a hatalom birtokosai előtt való meghunyászkodásukat.

Ez a két történelmi tendencia a február 19-ével kezdődő félszázad folyamán fejlődött ki s egyre világosabban, biztosabban és határozottabban vált külön egymástól. Nőtt a liberális-monarchista burzsoázia ereje, amely azt hirdette, érjük be a „kulturális" munkával és irtózott a földalatti forradalmárságtól. Nőttek a demokrácia és a szocializmus erői, amelyek eleinte az utópisztikus ideológiában és a „narodovolecek" és a forradalmi narodnyikok értelmiségi jellegű küzdelmében összevegyültek, de a mult század 90-es évei óta fokozatosan kezdtek különválni, olyan mértékben, ahogy a küzdelem a terroristák és egyéni propagandisták forradalmi harcából maguknak a forradalmi osztályoknak a harcába ment át.

A forradalom előtti évtized (1895—1904) már a proletártömeg nyilt fellépését és feltartóztathatatlan növekedését, a sztrájkmozgalmak növekedését, a szociáldemokrata munkásság agitációjának, szervezetének, pártjának növekedését mutatja. A proletariátus szocialista élcsapata mögött a forradalmi

demokratikus parasztság is tömegharcokra kezdett felsorakozni, kivált 1902-től kezdve.

Az 1905-ös forradalomban az a két irány, amelyet 1861-ben még alig lehetett észrevenni az életben, amely még alig-alig rajzolódott ki az irodalomban, kifejlődött, megnövekedett, kifejezésre jutott a *tömegek* mozgalmában a legkülönbözőbb területeken: sajtóban, népgyűléseken, egyesületekben, sztrájkokban, felkelésben és az Állami Dumában folyó *párt*harcban...

A demokratikus és szocialista irány különvált a liberálistól s egyik elhatárolódott a másiktól. A proletariátus megszerveződött és a parasztságtól különváltan a maga szociáldemokrata munkáspártja körül tömörülve lépett föl. A parasztság a forradalomban összehasonlíthatatlanul gyöngébben volt szervezve, akciói sokkal szétforgácsoltabbak és gyengébbek voltak, tudatossága sokkal alacsonyabb fokon állt és a monarchikus (valamint az ezzel elválaszthatatlanul összeszövődött alkotmányos) illúziók nem egyszer bénították energiáját, a liberálisoktól, sőt néha a feketeszázaktól tették függővé, „az isten országáról" való hiú álmodozásokra vezettek, ahelyett, hogy megtámadták volna a földbirtokos nemesurakat, osztályuk teljes megsemmisítése végett. Mindazonáltal a parasztság egészben véve, a maga tömegében harcolt éppen a földesurak ellen, forradalmi módon lépett fel, s mindegyik Dumában — még a harmadikban is, bármennyire eltorzították is ennek összetételét a feudális urak javára — munkacsoportokat alakított, amelyek gyakori tétovázásuk ellenére az igazi demokráciát képviselték. 1905—1907 kadetjai és trudovikjai a tömegmozgalomban kifejezték és politikailag kialakították egyfelől a liberális-monarchista, másfelől a forradalmi-demokratikus polgárság álláspontját és törekvéseit.

1861 szülte 1905-öt. Az első „nagy" polgári reform feudális jellege megnehezítette a fejlődést, ezernyi súlyos és keserves gyötrelemre ítélte a parasztokat, de nem változtatta meg a fejlődés irányát, nem hárította el az 1905-ös polgári forradalmat.

1861 reformja elnapolta a döntést azáltal, hogy megnyitotta a jólismert szelepet, valamelyes lehetőséget biztosított a kapitalizmus fejlődésének, de nem hárította el a kikerülhetetlen döntő harcot, amely 1905-ben sokkal szélesebb területen, a tömegeknek a cár és a feudális földesurak önkényuralma ellen intézett rohamában tört ki. A reform, amelyet az elnyomott tömegek teljes fejletlensége idején földesurak valósítottak meg, forradalomra vezetett akkor, amikor ezeknek a tömegeknek forradalmi elemei megértek ...

A forradalom ellenségei azt vallják — gyűlölettel és fogcsikorgatva, vagy elkeseredetten és csüggedten —, hogy az 1861-es és 1907—10-es reformok nem jártak sikerrel, mert nem veszik elejét a forradalomnak. A szociáldemokrácia, a jelenkor egyetlen következetes forradalmi osztályának képviselője, azt feleli erre a vallomásra: a forradalmárok nagyszerű történelmi szerepet vittek a társadalmi harcban és minden szociális válság idején, *annak ellenére,* hogy ezek a válságok közvetlenül csak félmegoldásos reformokhoz vezettek. A forradalmárok — azoknak a társadalmi erőknek a vezetői, amelyek minden átalakulást előidéznek, a reformok — a forradalmi harc melléktermékei.

1861 forradalmárai elszigetelt egyének maradtak és látszólag teljes vereséget szenvedtek. A valóságban éppen ők voltak annak a kornak a főszereplői és mennél inkább távolodunk tőlük, annál világosabb előttünk nagyságuk, annál nyilvánvalóbb az akkori liberális reformisták szánalmas, nyomorúságos szerepe.

1905—1907 forradalmi osztálya, a szocialista proletariátus látszólag teljes vereséget szenvedett. A liberális monarchisták is, a magukat szintén marxistáknak nevező likvidátorok is mindenkinek a fülét telekiabálták azzal, hogy ez az osztály „túlságosan messzire" ment, „túlzásokba" tévedt, „az ösztönös osztályharc" csábításának engedett, tévútra vezettette magát a proletariátus hegemóniájának végzetes eszméjétől, stb. stb.

A valóságban a proletariátus bűne csak abban állt, hogy nem ment elég messzire, de ezt a „bűnt" menti akkori erőállománya, lemossa a leggonoszabb reakció idején is folytatott állhatatos forradalmi-szociáldemokrata munka, a reformizmus és opportunizmus minden megnyilvánulása elleni hajthatatlan küzdelem. A valóságban mindazt, amit sikerült az ellenségtől kivívni, mindazt, ami a vívmányokban maradandó, csak abban a mértékben sikerült kivívni és megtartani, amennyire erős és eleven volt a forradalmi harc a proletármunka minden területén. A valóságban csak a proletariátus tartott ki a következetes demokratizmus mellett; leleplezte a liberalizmus minden következetlenségét, kivonta hatása alól a parasztságot, hősies bátorsággal fegyveres harcra kelt.

Senkisem mondhatja meg előre, mennyire valósul meg Oroszország igazán demokratikus átalakulása polgári forradalmának korszakában, de a kétség árnyéka sem férhet ahhoz, hogy *csakis* a proletariátus forradalmi harca határozza meg az átalakulás mértékét és kimenetelét. A polgári szellemben hozott feudális reformok és a proletariátus vezette demokratikus forradalom közt csak a liberalizmus és az opportunista reformizmus erőtlen, jellemtelen, elvtelen ingadozása lehetséges . . .

„A «parasztreform» és a proletárok és parasztok forradalma." (1911)

(B)

„A 80-as évek enyhítettek a nép terhein... és ezzel megmentették a népet a végromlástól."*

Klasszikus frázis ez is a maga lakáji szemérmetlenségében, odaállítható talán Mihajlovszkij úrnak a mellé a fent idézett nyilatkozata mellé, hogy nekünk a proletariátust még meg kell teremtenünk. Lehetetlen meg nem említeni ez alkalomból az orosz liberális fejlődésének Scsedrintől oly találóan megrajzolt történetét. Ez a liberális azon kezdi, hogy a felsőségtől reformot kér, „amilyen mértékben lehet", folytatja azzal, hogy legalább „valamicskéért" esedezik, végzi örökös és megingathatatlan pozícióban „aljasságának mértéke szerint". Hogyne kellene azt mondanunk a „népbarátokról", hogy ilyen örökös és megingathatatlan poziciót foglaltak el, mikor a népmilliók éhínségének friss benyomása alatt, amellyel szemben a kormány eleinte kalmármódra fukarul, aztán ugyancsak kalmármódra gyáván viselkedett — azt híresztelik a sajtó útján, hogy a kormány megmentette a népet a végromlástól!! Még néhány év telik el a parasztságnak még rohamosabb kisajátítása közben, a kormány a földművelési minisztérium létesítését megtoldja egy-két egyenes adó megszüntetésével s néhány új közvetett adó bevezetésével. Azután negyvenmillió embert sújt az éhínség és ezek az urak akkor is pontosan azt fogják írni: íme, látjátok, negyven millió ember éhezik és nem ötven; azért van ez, mert a kormány enyhített a nép terhein s megmentette a népet a végromlástól, azért van ez, mert hallgatott a „népbarátokra" és felállította a földművelési minisztériumot!..

Emlékeztek a filiszter német meghatározására?

Was ist der Philister?
Ein hohler Darm,

* A liberális narodnyik Juzsakov szavai. — *Szerk.*

Voll Furcht und Hoffnung.
Dass Gott erbarm *

A mi dolgunkhoz ez a meghatározás egy apróságban nem hasonlít. Isten... ez minálunk egészen másodrendű dolog. Hanem ott a felsőség — az már más. S ha e meghatározásban az „isten" szó helyébe a „felsőséget" tesszük — megkapjuk az orosz humanista-liberális „népbarátok" szellemi poggyászának, erkölcsi színvonalának és honpolgári bátorságának legpontosabb kifejezését.

A kormányra vonatkozó ily ostoba vélekedéssel párosul a „népbarátoknál" az ú. n. „intelligenciához" való, ennek megfelelő viszonyulás. Krivenko úr azt írja: „Az irodalomnak... a jelenségeket társadalmi jelentőségük szerint kell értékelnie és bátorítania kell a jóra irányuló minden aktív kísérletet. Emlegette és továbbra is emlegetni fogja tanítók, doktorok, technikai szakemberek hiányát, azt, hogy a nép beteg, szegény (kevés a technikus!), írástudatlan stb., és hogyha akadnak emberek, akik únják, hogy a zöld asztaloknál üldögéljenek, műkedvelő előadásokon vegyenek részt és előételül halpástétomos tésztát egyenek, ha akadnak olyanok, akik ritka önmegtagadással" (gondoljátok csak meg: otthagyták a zöld asztalokat, a látványosságokat, a pástétomokat!) „és nem törődve a tömérdek akadállyal, munkához látnak, kötelessége támogatni őket."

Két lappal odább egy tapasztalatain okult vén szolga tárgyilagos komolysággal leckézteti azokat, akik „tétováztak az előtt a kérdés előtt, elmenjenek-e az új helyzetben zemsztvofőnököknek, városi elöljáróknak, járási hivatalok elnökeinek és tagjainak vagy ne. Olyan társadalomban, amelyben kifejlődött a honpolgári kötelességek és követelmények tudata," (halljátok, uraim, ez bizony felér az ismert orosz Pompadourok, holmi

* Mi a filiszter? Üres bél, csupa rettegés és remény, hogy isten irgalmazzon (Goethe). — *Szerk.*

Baranovok és Koszicsok beszédeivel) „sem efféle tétovázás, sem ilyen magatartás, a munkához való ilyen viszonyulás el sem gondolható, mert minden reformot, hacsak van benne életképes elem, magához asszimilálna, vagyis kihasználná és azokat az elemeit fejlesztené, amelyek célszerűek; haszontalan elemeit holt betűkké változtatná; s ha egyáltalán nem volna a reformban semmi életrevaló, akkor teljesen idegen test is maradna".

Tudja az ördög, mi ez! Holmi hitvány opportunizmus és olyan fennhéjázva lépdel! Az irodalomnak az a feladata, hogy összegyüjtse a szalonok fecsegését a gonosz marxistákról, hogy hajbókoljon a kormány előtt, amiért megmentette a népet a végromlástól, köszöntse azokat, akik únják a zöldasztaloknál való üldögélést, oktassa a „publikumot", hogy ne húzódozzék olyan hivataloktól se, mint a zemsztvo-főnök hivatala.. de mi is az, amit olvasok? A „Nyegyela", vagy a „Novoje Vremja"? — Nem, ez — a „Russzkoje Bogatsztvo", a haladó orosz demokraták lapja...

És az efféle urak „a régi eszményekről" fecsegnek, igényt tartanak arra, hogy ők, éppen ők őrzik annak a kornak a tradícióit, amikor Franciaország egész Európát elárasztotta a szocializmus eszméivel — s amikor ez eszmék befogadása Oroszországban létrehozta Gercen és Csernisevszkij elméletét és tanait. Ez már aztán igazán arcátlanság és mélyen elkeserítő és bosszantó volna, ha a „Russzkoje Bogatsztvo" nem volna annyira nevetséges, ha efféle nyilatkozatok egy ilyen ujság hasábjain nem homéroszi kacajt idéznének csak elő. Igen, Önök beszennyezik ezeket az ideálokat!

Valójában, mik is voltak az első orosz szocialistáknak, ama korszak szocialistáinak az ideáljai, amelyet olyan találóan jellemzett Kautsky ezekkel a szavakkal:

— „mikor minden szocialista költő volt és minden költő — szocialista".

— *Hit az orosz élet sajátos szerkezetében, közösségi rendjében;* ennek folytán — *hit egy szocialista parasztforradalom*

lehetőségében — ez az, ami őket lelkesítette, ami az emberek tízeit és százait vitte a kormány ellen hősi harcba. És Önök nem vethetik a szociáldemokratáknak a szemére, hogy nem tudták megbecsülni koruk e kitűnő embereinek hatalmas történelmi érdemeit, nem mondhatják, hogy nem tudták mélységesen tisztelni emléküket. De azt kérdem Önöktől: hol van most ez a hit? — Nincs meg, annyira nincs, hogy amikor V. V. úr a mult évben arról próbált beszélni, hogy a faluközösség a népet szolidáris cselekvésre neveli, altruisztikus érzelmek tűzhelye a nép körében stb. stb. — akkor még Mihajlovszkij úr is lelkére vette a dolgot és szégyenkezve kezdte odamondogatni V. V. úrnak, hogy nincs az a *vizsgálat,* amely kapcsolatot mutathatna ki a mi parasztközösségünk és az altruizmus között. És ilyen vizsgálat valóban nincs. De hát lássátok: volt idő, mikor az emberek hittek minden vizsgálat nélkül is, hittek határtalanul.

Hogyan? Miért? Mi alapon?

— „Minden szocialista költő volt és minden költő — szocialista."

... Vegyünk még egy példát a parasztreform értékelésének területéről. Hogyan viselkedett vele szemben a demokrácia és szocializmus egysége föntemlített korszakának demokratája, Csernisevszkij? Minthogy nem mondhatta meg véleményét nyiltan, *hallgatott,* de burkoltan ilyeténképpen jellemezte a készülő reformot:

„Tegyük fel, hogy olyan élelmiszerek tárolására alkalmas eljárásokkal foglalkoztam, amely élelmiszerek készletéből kerül ki az Önök ebédje. Magától értetődik, hogy ha ezt végeredményben az Önök iránt való hajlandóságból tettem, akkor buzgalmam azon a feltevésen alapult, hogy az élelmiszerkészlet az Önöké és hogy a belőle készülő ebéd egészséges és hasznos Önöknek. Képzeljék el érzelmeimet, amikor megtudom, hogy az élelmiszer egyáltalán nem az Önöké, és hogy minden ebédért, amelyet belőle készítenek, pénzt vesznek el Önöktől, any

nyit, amennyit nemcsak hogy nem ér meg az ebéd (ezt még a reform *előtt* írták. És Juzsakov úrék *most* bizonygatják, hogy a reform alapelve a parasztok megmentése!!), *de amennyit Önök egyáltalán nem képesek másként, mint csak a legnagyobb megerőltetéssel megfizetni. Milyen gondolatok jutnak eszembe ennél az igen különös felfedezésnél? .. Hogy én milyen ostoba voltam, mikor olyan munkán fáradoztam, amelynek hasznosságához nincsenek meg a feltételek! Miért fáradozna, aki nem ostoba, azon, hogy valamely tárgy ismert kezekben maradjon, ha előzetesen nem bizonyosodott meg arról, hogy az a tárgy e kezekbe kerül, mégpedig előnyös feltételekkel? .. Inkább veszszen kárba az egész készlet, amely az előttem kedves embernek csak kárt okoz! Inkább vesszen kárba az egész munka, amely Önöknek csak romlást hoz!*"

Azokat a helyeket emelem ki, amelyek legplasztikusabban mutatják, milyen mélyen és kitűnően értette Csernisevszkij a korabeli valóságot, mennyire tudta, hogy mit is kell fizetniök a parasztoknak, mennyire értette az orosz társadalmi osztályok antagonizmusát. Fontos kiemelni azt is, hogy ilyen tisztára forradalmi eszméket ki tudott fejteni a cenzúra ellenőrzése alatt álló sajtóban. Illegálisan megjelent műveiben ugyanazt írta, csakhogy kerülgetés nélkül. A „Prológus egy prológushoz" Volginja (akinek ajkára Csernisevszkij a maga gondolatait adja) így beszél:

*„Hadd bízzuk a parasztok felszabadításának ügyét a földesurak pártjára. Nem nagy a különbség"** — és partnerének arra az észrevételére, hogy ellenkezőleg, a különbség óriási, mivel a földesúri párt ellenzi, hogy a parasztoknak földet juttassanak, határozottan ezt válaszolja:

---

* Plehanov „N. G. Csernisevszkij" c., a „Szocialdemokrat"-ban megjelent cikkéből idézem. *(Lenin jegyzete.)*

„Nem, nem óriási, egészen jelentéktelen. Akkor volna óriási, ha a parasztok váltság nélkül kapnának földet. Elvenni valakitől valamit, vagy meghagyni neki — e közt a kettő közt nagy a különbség, de ha megveszik rajta az árát — akkor mindegy. A földesúri párt tervezete csak annyiban különbözik a progresszistákétól, hogy egyszerűbb, rövidebb. Tehát még jobb is. Kevesebb a huza-vona, valószínűleg kevesebb a megterhelés is a parasztok számára. Amelyik parasztnak van pénze, vesz magának földet. Amelyiknek nincs — azt nem lehet kötelezni rá, hogy vegyen. Ez csak tönkretenné. A megváltás is — vétel.“

Éppen Csernisevszkij zsenialitására volt szükség, hogy mindjárt akkor, a parasztreform meghozatala idején, mikor még Nyugat-Európa sem volt vele egészen tisztában, ilyen világosan felismerje annak polgári alapjellegét, — hogy megértse, hogy az orosz „társadalomban“ és az orosz „államban“ már akkor olyan társadalmi osztályok uralkodtak és irányítottak, amelyek megmásíthatatlan ellenségei voltak a dolgozóknak és eleve elhatározták a parasztság feltétlen kifosztását és kisajátítását. És ezzel azt is megértette Csernisevszkij, hogy olyan kormány létezése, amely antagonisztikus társadalmi viszonyainkat takargatja, szörnyű nagy baj, amely kiváltképpen megnehezíti a dolgozók helyzetét.

„Mondjuk ki kereken — folytatja Volgin —: *szabadítsák inkább fel őket föld nélkül“*. (Vagyis, ha olyan erősek nálunk a feudális földesurak, lépjenek fel inkább nyiltan, egyenesen és mondják ki véleményüket egészen, mintsem hogy ezeket a földesúri érdekeket a képmutató abszolutisztikus kormány kompromisszumai mögé rejtsék.)

„Úgy van felvetve a kérdés, hogy nem találok rá okot, amiért sokat törődjem akár csak azzal is, felszabadítják-e egyáltalán a parasztokat vagy sem; annál kevésbbé azzal, ki szabadítja fel őket, a liberálisok-e, vagy a feudális urak. Szerintem ez mindegy. Sőt, még a földesurak különbek.“

A „Címnélküli levél"-ből: *„Azt mondják: fel kell szabadítani a parasztokat... Hol vannak meg az erők ilyen feladat végrehajtásához? Ehhez még nincsenek meg az erők. Nem szabad munkához látni, míg nincs meg hozzá az erő. De látjuk, miről van szó: fel fogják őket szabadítani. Hogy mi lesz ebből — ítéljétek meg magatok, mi lesz abból, ha olyan munkához fogunk, amelyet nem vihetünk véghez. Elrontjuk a dolgot — ocsmányság lesz belőle."*

Csernisevszkij megértette, hogy az orosz feudális-bürokratikus állam nem képes felszabadítani a parasztokat, vagyis megdönteni a földesúri uralmat, hogy csak valami „ocsmányságot" hozhat létre, ártalmas kompromisszumot a liberálisok érdekei (a megváltás is — vétel) és a földesurakéi közt, olyan kompromisszumot, amely a megélhetés biztonságának és a szabadságnak csalóka képével megtéveszti a parasztokat, a valóságban azonban kifosztja őket és kiszolgáltatja a földesuraknak. És tiltakozott, ellenezte a reformot, azt kívánta, ne sikerüljön, azt kívánta, veszítse el a kormány a fejét a liberálisok és feudálisok közti egyensúlyozgatásban és kerüljön olyan válságba, amely kivezetheti Oroszországot a nyilt osztályharc útjára.

De a mi mai „demokratáink" *most* — amikor Csernisevszkij zseniális jóslatai valóra váltak, amikor 30 év története kíméletlenül leleplezett mindenféle gazdasági és politikai illúziót — magasztalják a reformot, a „nemzeti" termelés biztosítékát látják benne, nagy ravaszul belőle merítik a bizonyítékokat, hogy lehet valamiféle út, amely *megkerüli* a dolgozók iránt ellenséges társadalmi osztályokat. Ismétlem, a parasztreformhoz való viszonyuk — a legszemléletesebb bizonysága annak, milyen mélyen burzsoákká lettek a mi demokratáink. Ezek az urak semmit sem tanultak, de sokat, nagyon sokat felejtettek.

„Kik azok a »népbarátok«?" (1894)

(C)

... Milyen „harcot" folytatnak az önkényuralom ellen a mi zemsztvoink, általában a liberális körök, a liberális sajtó? Harcolnak-e egyáltalán az abszolutizmus ellen, az abszolutizmus megdöntéséért? Nem. *Ilyen harcot sohasem folytattak s most sem folytatnak.* Ilyen harcot csak a forradalmárok folytatnak, akik nemritkán a liberális társaság köréből kerultek ki és e társaság rokonszenvére támaszkodnak. De forradalmi harcot folytatni — legkevésbbé sem ugyanaz, mint a forradalmárokkal szimpatizálni és őket támogatni; az önkényuralom elleni harc semmiképpen nem ugyanaz, mint az önkényuralom elleni törvényes oppozíció. Az orosz liberálisok elégedetlenségüket az önkényuralommal szemben csak olyan formában fejezik ki, amelyet maga az önkényuralom megenged, vagyis amelyet az önkényuralom az önkényuralomra nézve veszélytelennek tart. A liberális oppozíció legerősebb megnyilatkozása csak *folyamodás* volt a cári kormányhoz, hogy vonják be a népet az igazgatásba. És a liberálisok mindannyiszor türelmesen viselték azokat a durva rendőri visszautasításokat, amelyekben az ilyen folyamodások után részesültek, elviselték azokat a törvénytelen és vad üldözéseket, amelyekkel a zsandárkormány még a véleménynyilvánítás törvényes kísérleteit is jutalmazta. A liberális oppozíciót egyszerűen az önkényuralom elleni társadalmi harcnak minősíteni annyi, mint teljesen *kiforgatni* a dolgot, hiszen az orosz liberálisok *sohasem* szerveztek forradalmi pártot az önkényuralom megdöntésére, bár mindig megtalálhatták és megtalálhatják hozzá az anyagi eszközöket is, az orosz liberalizmus külföldi képviselőit is. De a *R. M.* nemcsak kiforgatja a dolgot, hanem belekeveri egy nagy orosz szocialista, N. G. Csernisevszkij nevét is. „A munkások szövetségesének bizonyul ebben a harcban — írja a *R. M.* — az orosz társadalom valamennyi haladó osztálya; saját társadalmi érdekeiket és intézmé

nyeiket védelmezik, világosan értik, mi hasznos valamennyiüknek, «sohasem feledik» (idézi a *R. M.* Csernisevszkijt), mily nagy a különbség aközt, hogy a kormány független elhatározása szerint vagy a *társadalom formális* követelése folytán történik-e valamely változás." Ha ez a kijelentés az orosz „társadalmi harc" valamennyi képviselőjére vonatkozik, ahogy a *R. M.* érti, vagyis az orosz liberálisokra általában, akkor ez *valóságos hamisítás*. Formális követeléseket az orosz liberálisok sohasem terjesztettek a kormány elé, s éppen ezért az orosz liberálisoknak nem is lehetett soha és nem is lehet most sem *önálló* forradalmi szerepük. A munkásosztálynak és a szociáldemokráciának nem lehet szövetségese „a társadalom minden haladó rétege", hanem csak a forradalmi pártok, amelyeket ennek a társadalomnak tagjai alakítottak. A liberálisok általában csak az utánpótlás és anyagi segédeszközök egyik *forrása* lehetnek a forradalmi munkáspárt részére (amint ezt P. B. Akszelrod világosan meg is mondja fent idézett brosúrájában). N. G. Csernisevszkij éppen azért gúnyolta is ki kíméletlenül az orosz társadalom haladó rétegeit, mert nem értették meg annak elkerülhetetlen szükségességét, hogy formális követelésekkel lépjenek a kormány elé és részvétlenül nézték, hogyan pusztulnak a közülük kikerült forradalmárok az abszolutisztikus kormány csapásai alatt. A *R. M.* ebben az esetben éppoly értelmetlenül idézi Csernisevszkijt, mint amennyire értelmetlenek a „Külön melléklet" második cikkében hajuknál fogva előráncigált Csernisevszkij-idézetek, amelyek azt akarják bizonyítani, hogy Csernisevszkij nem volt utópista, és hogy a szociáldemokraták nem értékelték a „nagy orosz szocialistát" egész jelentőségében. Plehanov Csernisevszkijről szóló könyvében (amely a „Szocialdemokrat" című folyóiratban közölt cikkek német nyelven, könyvalakban megjelent külön kiadása) teljes mértékben méltatta Csernisevszkij jelentőségét és megvilágította Marx és Engels elméletéhez való viszonyát. A „Rabocsaja Miszl" szerkesztősége pedig csak azt árulta el, hogy nem ért ahhoz, hogy

valamelyest szabatosan és minden oldalról méltassá Csernisevszkijt, erős és gyönge oldalait egyaránt.

„Retrográd irány az orosz szociáldemokráciában." (1899)

(D)

Forradalmi elmélet nélkül nem lehet forradalmi mozgalom sem. Nem lehet eléggé hangsúlyozni ezt a gondolatot olyan időben, amikor az opportunizmus divatos hirdetésével a gyakorlati tevékenység legszűkösebb formáiért való lelkesedés párosul. Az orosz szociáldemokrácia számára pedig az elmélet jelentőségét csak még fokozza három oly körülmény, melyről gyakran megfeledkeznek, mégpedig: először az, hogy a mi pártunk még csak alakulóban van, még csak most formálja a maga arculatát és még korántsem számolt le végleg a forradalmi gondolat egyéb irányzataival, melyek a mozgalmat a helyes útról való letérítéssel fenyegetik. Ellenkezőleg, éppen a legutóbbi időket (amint ezt Akszelrod már régen megjósolta az ökonomistáknak) a nemszociáldemokrata forradalmi irányzatok megélénkülése jellemezte. Ilyen körülmények között egy első pillantásra „jelentéktelen" tévedés a legszomorúbb következményeket vonhatja maga után, s csak rövidlátó emberek tarthatják időszerűtlennek és feleslegesnek a frakciók közti vitákat és az árnyalatok szigorú megkülönböztetését. Az egyik vagy a másik „árnyalatnak" megszilárdulása sok-sok évre eldöntheti az orosz szociáldemokrácia jövőjét.

Másodszor, a szociáldemokrata mozgalom már lényegénél fogva nemzetközi. Ez nemcsak azt jelenti, hogy harcolnunk kell a nemzeti sovinizmus ellen. Ez azt is jelenti, hogy egy fiatal országban meginduló mozgalom csak akkor lehet eredményes, ha feldolgozza más országok tapasztalatait. Az ilyen feldolgozáshoz azonban e tapasztalatok egyszerű ismerete, vagy a legújabb határozatok egyszerű lemásolása nem elegendő.

Ehhez az szükséges, hogy ezeket a tapasztalatokat bírálva, mérlegelni és önállóan felülvizsgálni tudjuk. Csak el kell gondolnunk, mily hatalmasan megnőtt és elágazott a modern munkásmozgalom, hogy megértsük — az elméleti erőknek és a politikai (és éppúgy a forradalmi) tapasztalatoknak mekkora készletére van szükség ennek a feladatnak a végrehajtására.

Harmadszor, az orosz szociáldemokrácia nemzeti feladatai olyanok, amilyenek még nem állottak a világ egyetlen szocialista pártja előtt sem. Alább még beszélnünk kell majd azokról a politikai és szervezeti kötelességekről, amelyeket ez a feladat, az egész nép felszabadítása az önkényuralom igája alól, reánk ró. Most azonban csak arra akarunk rámutatni, hogy *az élenjáró harcos szerepét csak az a párt töltheti be, amelyet élenjáró elmélet vezet.* S hogy az olvasó csak valamelyest is konkrétan elképzelhesse, hogy ez mit jelent, gondoljon vissza az orosz szociáldemokrácia olyan előfutáraira, mint Gercen, Belinszkij, Csernisevszkij és a 70-es évek forradalmárainak ragyogó csapata, gondoljon arra a világraszóló jelentőségre, amelyre most tesz szert az orosz irodalom; gondoljon ... de hát elég ebből ennyi is!

„Mi a teendő?" (1902)

(E)

A „parasztfelszabadításról" és az 1861-es *„ö r ö k v á l t s á g"* átkos emlékéről ezt írta egy nagy orosz író, akit a kormány hóhérai halálra kínoztak, Oroszország első szocialista íróinak egyike, Nyikolaj Gavrilovics Csernisevszkij: jobb volna a parasztok és földesurak önkéntes egyessége, mint az ilyen „felszabadítás váltsággal", amelyet a kormányzóságok földesúri bizottságai hajtanak végre. Önkéntes egyesség esetén *nem tudnának* a parasztokból annyit kisajtolni, amennyit a parasztok és földesurak közti *h i v a t a l o s* „békéltetés" által kizsarolnak.

„Az agrárkérdésről a második Dumában mondott beszéd vázlatá"-ból. (1907)

(F)

MILYEN IRÁNYBÓL BÍRÁLTA A KANTIZMUST N. G. CSERNISEVSZKIJ?

... A materialisták homlokegyenest ellenkező irányból bírálták és bírálják Kantot, mint ahogy Mach és Avenarius bírálják. Nem lesz felesleges ehelyütt, ha röviden rámutatunk a nagy orosz hegeliśta és materialista N. G. Csernisevszkij ismeretelméleti álláspontjára.

Nem sokkal Albrecht Raunak, Feuerbach német tanítványának Kant-kritikája után a nagy orosz író, N. G. Csernisevszkij, aki szintén Feuerbach tanítványa volt, első ízben tett kísérletet arra, hogy kifejtse viszonyát mind Feuerbachhoz, mind Kanthoz. N. G. Csernisevszkij már a mult század 50-es éveiben mint Feuerbach híve lépett fel az orosz irodalomban, de a mi cenzúránk még azt sem engedte meg neki, hogy Feuerbach nevét említse! 1888-ban „A művészet és valóság esztétikai viszonya" című munkájának tervbevett harmadik kiadásához írt előszavában N. G. Csernisevszkij hivatkozni próbált Feuerbachra, de a cenzúra 1888-ban sem engedett át még egy egyszerű utalást sem Feuerbachra. Az előszó csak 1906-ban jelent meg; lásd N. G. Csernisevszkij „Összes Művei". X. kötet, 2. rész. 190—197. old. N. G. Csernisevszkij ebben az „Előszóban" fél lapot szentelt Kant és a filozófiai következtetéseikben Kantot követő természetbúvárok bírálatának.

Ime N. G. Csernisevszkijnek 1888-ban írt nagyszerű fejtegetése:

„Azok a természettudósok, akik mindent átfogó elméletek alkotóinak képzelik magukat, a valóságban csak tanítványai, s rendszerint gyenge tanítványai a metafizikai rendszereket alkotó régi gondolkodóknak, mégpedig legtöbbször azoknak a gondolkodóknak, akiknek rendszereit részben már Schelling, véglegesen pedig Hegel összerombolta. Elég, ha arra emlékeztetünk,

hogy a legtöbb természettudós, akik az emberi gondolkodás tevékenységének törvényeiről nagyszabású elméleteket próbálnak építeni, csak Kantnak megismerésünk szubjektivitására vonatkozó metafizikai elméletét ismétlik"... (a mindent összezavaró orosz machisták tudomására: Csernisevszkij elmarad Engels mögött, amennyiben terminológiájában összekeveri a materializmus és az idealizmus ellentétét a metafizikai és dialektikus gondolkodás ellentétével, ámde Csernisevszkij teljesen Engels színvonalán áll, amennyiben Kantnak nem a realizmust rója fel hibául, hanem az agnoszticizmust és a szubjektívizmust, nem a „magábanvaló dolog" megengedését, hanem azt, hogy tudásunkat nem volt képes ebből az objektív forrásból levezetni)... „Kant elmélete alapján azt állítják, hogy érzéki észleletünk formái és a tárgyak tényleges létének formái közt nincs hasonlatosság"... (a mindent összezavaró orosz machisták tudomására: Csernisevszkij Kant-kritikája homlokegyenest ellenkezője Avenarius—Mach és az immanensek Kant kritikájának, mert Csernisevszkij számára, miként minden materialista számára, érzéki észleletünk formái és a tárgyak tényleges, azaz objektív-valóságos létének formái közt van hasonlatosság)... „hogy ennélfogva a tényleg létező tárgyak és azok tényleges tulajdonságai, egymáshoz való tényleges viszonyuk számunkra megismerhetetlenek"... (a mindent összezavaró orosz machisták tudomására: Csernisevszkij szerint, miként minden materialista szerint, a tárgyak, vagyis Kant nyakatekert nyelvén szólva a „magukbanvaló dolgok" *ténylegesen* léteznek és *teljesen* megismerhetők számunkra, megismerhetők létezésükben is, tulajdonságaikban is és tényleges vonatkozásaikban is)... „és ha megismerhetők volnának, úgy nem lehetnének gondolkodásunk tárgyai, mert a gondolkodás a tudás minden anyagát a tényleges lét formáitól teljesen eltérő formákba helyezi el; hogy maguknak a gondolkodás törvényeinek is csak szubjektív jelentőségük van"... (a zavarosfejű machisták tudomására: Csernisevszkij szerint, miként minden materialista

szerint, a gondolkodás törvényeinek nemcsak szubjektív jelentőségük van, vagyis a gondolkodás törvényei a tárgyak tényleges létezésének formáit tükrözik vissza, teljesen megegyeznek ezekkel a formákkal, nem pedig különböznek tőlük) . . . . . „hogy a valóságban nincsen semmi, amit az ok és okozat kapcsolatának képzelünk, mert nincsen sem előzmény, sem következmény, nincsen sem egész és nincsenek részek satöbbi és így tovább" (vegyék tudomásul a zavarosfejű machisták: Csernisevszkij szerint, miként minden materialista szerint, a valóságban megvan az, amit mi az ok és okozat kapcsolatának vélünk, a természetben van objektív okozatiság vagyis természeti szükségszerűség) . . . „Majd amikor a természettudósok abbahagyják ezt s az ehhez hasonló metafizikai badarságot, akkor képesek lesznek arra, hogy a természettudomány alapján kidolgozzanak és valószínűleg ki is fognak dolgozni egy fogalomrendszert, amelyben a fogalmak pontosabbak és teljesebbek lesznek, mint azok, amelyeket Feuerbach fejtett ki . . ." (Vegyék tudomásul a zavarosfejű machisták: Csernisevszkij a materializmustól akár az idealizmus, akár az agnoszticizmus irányában való *mindenféle* eltérést metafizikai badarságnak minősít) . . . „Egyelőre azonban az emberi tudásvágy úgynevezett alapvető kérdéseiről alkotott tudományos fogalmak legjobb kifejtése az marad, amelyet Feuerbach nyujtott" (195—196. old.). Az emberi tudásvágy alapvető kérdéseinek Csernisevszkij azt nevezi, amit mai nyelven az ismeret-elmélet, vagy gnoszeológia alapvető kérdéseinek neveznek. Csernisevszkij az egyetlen igazán nagy orosz író, aki az ötvenes évektől egészen 1888-ig teljesen a filozófiai materializmus színvonalán tudott maradni és félre tudta dobni az újkantisták, pozitivisták, machisták és egyéb zavarosfejűek szánalmas badarságát. De Csernisevszkij nem tudott felemelkedni, helyesebben: az orosz élet elmaradottsága miatt nem emelkedhetett fel Marx és Engels dialektikus materializmusáig.

„Materializmus és empiriokriticizmus"
(1908)

(G)

Igen, a bolsevikok forradalomba indultak a polgárság ellen, hogy erőszakosan megdöntsék a polgári kormányt, hogy szakítsanak a polgári demokrácia minden hagyományos szokásával, ígéretével, célkitűzésével, megkezdték a legelkeseredettebb, legerőszakosabb harcot és háborút a birtokos osztályok eltiprására, — azért tették, hogy kiragadják Oroszországot, aztán pedig az egész emberiséget is az imperialista mészárlásból és hogy véget vessenek minden háborúnak. Igen, a bolsevikok ezért kezdték a forradalmat, és persze, sohasem gondoltak arra, hogy erről az alapvető fő feladatukról lemondjanak. De éppoly kétségtelen, hogy a próbálkozások, hogy ebből az imperialisztikus mészárlásból kikerüljünk, hogy megtörjük a burzsoázia uralmát, Oroszországra hozták valamennyi civilizált állam hadjáratát. Mert Franciaországnak, Angliának, Amerikának ilyen a politikai programja, bármennyit fogadkoznak is, hogy lemondanak az intervencióról. Bármennyit fogadkoznak a Lloyd Georgeok, Wilsonok és Clémenceauk, bármennyit hangoztatják, hogy elállnak az intervenciótól, mi mindnyájan tudjuk, hogy ez hazugság. Tudjuk, hogy a szövetségeseknek Odesszából és Szevasztopolból kivonult és kivonulásra kényszerített hadihajói blokád alatt tartják a Fekete-tenger partvidékét, sőt lövik Kercs körül a krími félszigetnek azt a részét, ahol az önkéntesek megvetették a lábukat. Azt mondják: „Ezt nem engedhetjük át nektek. Ha az önkéntesek nem bírnak veletek, akkor sem engedhetjük át nektek a krími félszigetnek ezt a részét, mert akkor ti az Azovi-tenger uraivá lesztek, elvágjátok előlünk a Gyenyikinhez vivő utat, nem adjátok meg a lehetőségét annak, hogy ellássuk barátainkat.“ Vagy támadás készül Pétervár ellen: tegnap egy torpedónaszádunk négy ellenséges torpedónaszáddal ütközött meg. Nem világos-e, hogy ez intervenció, nem vesz-e részt ebben az angol flotta? Nem ugyanez történik-e Arhangelszkben, Szibériában? A tényállás ez: most Oroszország ellen indul az egész civilizált világ.

Felmerül a kérdés, ellentétbe jutottunk-e önmagunkkal mi, amikor forradalomra szólítottuk fel a dolgozókat, békét ígérve nekik, s mégis az egész civilizált világ támadását idéztük fel a gyenge, fáradt, elmaradt, megtört Oroszország ellen, vagy azok kerültek ellentétbe a demokrácia és a szocializmus elemi fogalmaival, akik elég arcátlanok ilyen szemrehányást tenni nekünk? Ez itt a kérdés. Hogy a kérdést elméleti, általános alakban vessem fel Önöknek, egy hasonlathoz folyamodom. Forradalmi osztályról, a nép forradalmi politikájáról beszélünk; azt javasolom, gondoljunk külön egy forradalmárra. Vegyük akár Csernisevszkijt, értékeljük az ő munkásságát! Hogyan értékelheti őt egy egészen tudatlan, sötét ember? Bizonyára azt mondja: „No és aztán, ez az ember tönkretette az életét, Szibériába került, nem ért el semmit." Íme, itt a példa. Ha ilyen megjegyzést hallunk valakitől, akkor azt mondjuk: „Legjobb esetben is olyan embertől származik, aki reménytelenül ostoba, és talán ártatlan is abban, hogy olyan korlátolt, hogy nem képes felfogni egy forradalmár személyes tevékenységének jelentőségét a forradalmi események egész láncolata szempontjából; a másik lehetőség, hogy egy gazembertől, a reakció bérencétől származik, aki tudatosan el akarja riasztani a dolgozókat a forradalomtól." Azért vettem Csernisevszkijt példának, mert bármilyen irányhoz tartoztak is azok. akik magukat szocialistáknak nevezték, ebben, ennek az egyes forradalmárnak a megítélésében lényeges nézeteltérés nem lehetséges. Mindenki egyetért abban, hogy ha egyes forradalmárok értékeléséről van szó, azoknak a látszólag haszontalan, gyakran hiábavaló áldozatoknak a szempontjából, amelyeket hoztak, munkásságuk egész tartalmától és a korábbi és későbbi forradalmakkal való kapcsolatától függetlenül, és így értékeli valaki munkásságuk jelentőségét — az csak sötét ostobaság és feneketlen tudatlanság, vagy a reakció érdekeinek, a zsarnokságnak, kizsákmányolásnak és osztályelnyomásnak gonosz, képmutató védelme lehet. E tekintetben nem lehet nézeteltérés.

„Beszéd a szabadság és egyenlőség jelszavával történő népbutításról"
(1919 május 19)

V. SZALTIKOV-SCSEDRINRŐL

(A)

RÉSZLET A „GEJDEN GRÓF EMLÉKEZETE" C. CIKKBŐL

„Az egész haladó orosz sajtó mély részvét kifejezésével fogadta azt a súlyos veszteséget, amely Oroszországot gróf P. A. Gejden halálával érte. Pjotr Alekszandrovics nagyszerű alakja magához vonzott minden becsületes embert párt- és iránykülönbség nélkül. Ritka szerencsés sors!!!" Következnek aztán bőséges idézetek a jobboldali-kadetpárti „Russzkije Vedomosztyi"-ból, amelyben Pav. Dm. Dolgorukov herceg abból az enyveskezű fajtából*, amelynek képviselői nyiltan beismerték demokratizmusukat, elérzékenyül e „csodálatraméltó férfiú" életén és munkásságán. Jobb békésen megegyezni a parasztokkal, mint megvárni, amíg ők maguk veszik el a földet . . . „Mélyen osztozunk abban a keserűségben, amelyet gróf Gejden halála mindazoknak okoz, akik meg szokták becsülni az *embert,* bármilyen párt köntösében jelenik is meg. Márpedig a megboldogult Gejden elsősorban éppen *ember* volt."

Így ír a „Tovariscs" c. ujság 296. számában, 1907 június 19-én . . .

— Gejden művelt ember volt, — mondják elérzékenyülve a mi szalondemokratáink. Igen, ezt már elismertük és szívesen elismerjük, hogy műveltebb és *eszesebb* volt (ez

---

* Az eredetiben szójáték: dolgorukov = hosszúkezű (á. é. tolvaj). — *Szerk*

utóbbi nem mindig jár együtt a műveltséggel) maguknál a demokratáknál, mert jobban megértette *saját* osztályának és *saját* ellenforradalmi társadalmi mozgalmának érdekeit, mint Önök, „Tovariscs"-beli uraim, a felszabadító mozgalom érdekeit. A művelt ellenforradalmár földesúr fínoman és ravaszul tudta védelmezni osztálya érdekeit, nemes szavak és gentlemanszerű modor fátyolával művésziesen leplezve a földesurak önző törekvéseit és mohó étvágyát, ragaszkodva ahhoz (Sztolipin előtt), hogy ezeket az érdekeket az osztályuralom legcivilizáltabb formáival kell megvédelmezni. Gejden és a hozzá hasonlók egész „műveltségüket" a földesúri érdekek oltárára hordták. Nagyszerű téma lehetne ez egy valóban demokrata publicista, de nem valami, az orosz radikális szalónokból való „böcsületes" lakáj számára; demonstrálhatná rajta a műveltség *prostituáltságát* a modern társadalomban.

Mikor egy „demokrata" műveltségről fecseg, bőséges ismereteknek, széles látókörnek, ész és szív nemességének a képzetét akarja az olvasó elméjében felidézni. Gejden úrék számára a műveltség — vékony máz, dresszúra, „jártasság" abban, hogyan kell gentlemanes formában folytatni a legdurvább és legszennyesebb politikai gsefteket. Hiszen Gejden egész októbrizmusa, vágya a „békés újításra", tárgyalásai Sztolipinnal az első Duma feloszlatása után, lényegében mind kendőzése volt a legdurvább és legszennyesebb dolognak, palástolása annak, hogyan lehet a legbiztosabban, a legravaszabbul, a legügyesebben, belülről szilárdan, kívülről észrevétlenül megvédelmezni a nemesszívű orosz nemesség jogát milliónyi muzsik vérére és verejtékére, akiket ezek a Gejdenek mindig és szünet nélkül fosztogattak, 1861 előtt is, 1861-ben is, 1861 után is, 1905 után is.

Még Nyekraszov és Szaltikov kezdte tanítani az orosz társadalmat arra, hogy a feudális földesurak műveltségének síma és kifent külsőségei mögött felismerje a mohó érdeket, hogy gyűlölje az efféle típusok képmutatását és szívtelenségét.

de a mai orosz intellektuel ama demokratikus hagyományok őrének tartva magát, amelyeket a kadetpárt* vagy csatlósai képviselnek, szolgalelkűségre tanítja a népet és a pártonkívüli demokrata pártatlanságával hivalkodik. Ez csaknem még viszszataszítóbb látvány Dubaszov és Sztolipin hőstetteinél is...

— Gejden „ember" volt, — fulladozik az elragadtatástól a szalondemokrata. Gejden humánus ember volt.

Ez az elérzékenyülés Gejden humanizmusa miatt arra késztet, hogy ne csak Nyekraszovra és Szaltikovra gondoljunk, hanem Turgenyev „Vadászfeljegyzéseire" is. Egy civilizált, művelt, finommodorú, európai földesúr áll előttünk. A földesúr vendégét borral kínálja és magasröptű beszélgetést folytat. „Miért nincs a bor felforralva?" kérdi az inastól. Az inas hallgat és elsápad. A földesúr csenget és anélkül, hogy hangját felemelné, azt mondja a belépő szolgának: „Fjodor dolgában... intézkedj".

Íme a gejdeni humanizmus vagy humanizmus á la Gejden példája. Turgenyev földesura is humánus ember... például Szalticsihához képest olyannyira humánus, hogy nem megy maga az istállóba utánanézni, alaposan intézkedtek-e Fjodor megbotozásáról. Annyira humánus, hogy nem gondoskodik arról, hogy sósvízbe áztassák a vesszőket, amelyekkel Fjodort csapkodják. Ez a földesúr magának nem enged egyetlen ütést, egyetlen szitokszót sem — csak távolról „intézkedik", mint ahogy művelt emberhez illik, lágy és humánus formák közt, zaj nélkül, botrány nélkül, „nyilvános látványosság" nélkül...

Teljesen ilyen a Gejden humanizmusa. Ő maga nem vett részt a parasztok megbotozásában és kínzásában a Luzsenovszkijokkal és Filonovokkal. Nem vonult ki büntető expedí-

---

* A kadetok százszor annyi szolgalelkűséget árultak el Gejden értékelésében, mint a „Tovariscs" urai. Ez utóbbiakat az orosz „társadalom" „böcsületes emberei" „demokratizmusának" példaképei gyanánt idéztük. *(Lenin jegyzete.)*

ciókra a Rennenkampfokkal és Meller-Zakomelszkikkel. Nem lőtte Moszkvát Dubaszovval együtt. Olyannyira humánus volt, hogy az efféle tettektől tartózkodott, az összorosz „istálló" efféle hőseinek hagyva az „intézkedést" és ő maga békés, kulturált szobájának csendjében irányította azt a politikai pártot, amely támogatta a Dubaszovok kormányát és amelynek vezetői Moszkva legyőzőjének, Dubaszovnak egészségére ittak... Hát nem humánus dolog ez valóban: a Dubaszovokat küldeni el, hogy „intézkedjenek Fjodor dolgában" ahelyett, hogy ő maga lenne ott az istállóban? A vénasszonyok szemében, akik a mi liberális és demokratikus sajtónkban a politikai rovatot vezetik, ez — mintaképe a humanizmusnak... — Aranyember volt, a légynek sem vétett! „Ritka szerencsés sors" a Dubaszovokat támogatni, a Dubaszov-féle erőszakosságok gyümölcsét élvezni és nem viselni a felelősséget a Dubaszovokért.

A szalondemokrata a demokratizmus tetőpontjának tartja azt, ha azon sóhajtozik, miért nem a Gejdenek kormányoznak minket (mert ennek a szalonbolondnak nem jut eszébe a Gejden és Dubaszov közti „természetes" munkamegosztás gondolata). Halljátok csak:

„...És milyen kár, hogy ő (Gejden) éppen most halt meg, amikor a legtöbbet használt volna. Most a szélsőjobb ellen harcolna, lelkének legszebb oldalát tüntetné ki, az alkotmányos elemet védelmezve minden sajátos energiájával és találékonyságával." („Tovariscs". 299. szám, péntek, június 22. „Gejden gróf emlékezete", levél Pszkov kormányzóságból.)

Kár, hogy a művelt és humánus, a békés reformer Gejden nem takarja el alkotmányos frázisaival a harmadik, októberi Duma meztelenségét, a Dumát megszüntető önkényuralom meztelenségét! A „demokrata" publicistának nem az a feladata, hogy letépje a hazug lepleket, hogy egész meztelenségükben megmutassa a népnek elnyomó ellenségeit, hanem az, hogy gyászolja az olyan kipróbált képmutatók elvesztését, akik az októbristák sorait díszítették... Was ist der Philister?

Ein hohler Darm, voll Furcht und Hoffnung, dass Gott erbarm! Mi a filiszter? Üres bél, tele félelemmel és reménnyel, hogy isten irgalmazzon. Mi az orosz kadetpárti és hozzá közelálló liberális demokrata filiszter? Üres bél, tele félelemmel és reménnyel, hogy az ellenforradalmár földesúr irgalmazzon!

(1907)

(B)

Íme, két vélemény az orosz paraszt életszínvonaláról és életfeltételeiről. M. E. Szaltikov „Melocsi zsiznyi" — „Az élet apróságai"-ban az „Iparkodó muzsikocskákról" ír... „A muzsikocskának mindenre szüksége van; de mindennél nagyobb szüksége van... arra a képességre, hogy agyonnyúzza magát, hogy ne sajnálja a személyes munkát... Az iparkodó muzsikocska egyenesen megszakad" (a munkában). „Felesége is, felnőtt gyerekei is, valamennyien kegyetlenebbül nyúzzák magukat, mint a kényszermunkánál."

V. Vereszajev „Lizar" c. cikkében („Szevernij Kurjer" 1899. 1. sz.) Lizar Pszkov kormányzóságbeli muzsikról beszél, aki cseppek és egyebek használatát hirdeti az „emberek számának csökkentése" érdekében. „Később — jegyzi meg a szerző — sok zemsztvoorvostól s különösen sok szülésznőtől nem egyszer hallottam, hogy a falusi muzsikok és nők bizony gyakran fordulnak hozzájuk hasonló kérésekkel". „A meghatározott irányban előrehaladó élet minden utat kipróbált s végülis zsákutcába jutott. Ebből a zsákutcából kivezető út nincs. Természetes hát, hogy a kérdés új megoldása vetődik fel és erlelődik meg egyre inkább".

A paraszt helyzete a tőkés társadalomban valóban kilátástalan s mind az obscsinás Oroszországban, mind a parcellás Franciaországban persze nem a „kérdésnek" természetellenes „mégoldásához" vezet, hanem ahhoz, hogy „természetellenes" eszközzel próbálják kitolni a kisgazdaság pusztulásának határidejét.

„A kapitalizmus fejlődése Oroszországban" című könyvből. (1899)

(C)

Vasziljev tekintélyes mensevik. Együtt dolgozott a mensevikekkel, méghozzá nem holmi zugmensevikekkel, hanem a legtekintélyesebb és legfelelősebb mensevikekkel. Ezért a mensevikeknek *nincs joguk* megvetéssel bánni Vasziljevvel . . .

„Plehanovék" vállát veregetve, Vasziljevék fölteszik a pontot az i-re. Az 1899-i „Credo" szerzői, Prokopovics úrék és Tsaik tiszta, forradalmi bacillusok nélküli munkásmozgalomról beszéltek. Vasziljevék forradalomról beszélnek, amelynek „alkotmányt" kell a világra hoznia, csakhogy *mindenféle* bába nélkül, forradalmárok nélkül. Bábák *nélkül,* forradalmárok nélkül, a forradalmi nép nélkül — íme Vasziljev jelszava.

Scsedrin egykor remekül kigúnyolta Franciaországot, amely agyonlövette a kommünárokat, az orosz tirannusok előtt csúszó-mászó bankárok Franciaországát, ezt a respublikát republikánusok nélkül. Itt az ideje, hogy új Scsedrin szülessék és kifigurázza Vasziljevet és a mensevikeket, akik a forradalmat a „forradalmárnélküliség", a „forradalomnélküliség" jelszavával védelmezik.

„Plehanov és Vasziljev" (1907)

(D)

A kadetpárti „Recs" olyan kifejezésekkel magasztalja a „Duma kímélésének" taktikáját, amelyeket az aljasság gyöngyeként kellene megörökíteni. Halljátok csak: „Íme, ha a Duma él, ez az *Önök* (az ellenzék) erőfeszítéseinek kívánt gyümölcse. Ez az első kézzelfogható eredménye annak, hogy akaratuk beavatkozott az eseményekbe. Maga az, hogy *nem történik* semmi, magábanvéve is a legnagyobb fontosságú tény, megvalósítása az önöktől kieszelt és végrehajtott tervnek."

Kár, hogy Scsedrin nem érte meg a „nagy" orosz forradalmat. Bizonyára új fejezetet toldott volna a „Golovljov uraságék"-hoz, megrajzolta volna Juduskát, amint csillapítgatja a megbotozott, összevert, éhező, igába fogott parasztot:

javulást vársz? Csalódás számodra, hogy nincs változás az éhségre, a nép lövetésére, a vesszőre és kancsukára alapított rendszerben? Panaszkodol, hogy nem „történik semmi"? Te hálátlan! Hiszen éppen, hogy nem történik semmi, az a legnagyobb jelentőségű tény! Hiszen a te akaratod beavatkozásának tudatos eredménye ez, hogy Lidvalék a régi módon gazdálkodnak, hogy a parasztok békésen feküsznek a vessző alá, és nem adják át magukat gonosz álmoknak „a harc poéziséről".

A feketeszázakat nehéz gyűlölni: itt már kihalt az érzés, mint ahogy kihal, úgy mondják, a háborúban, ütközetek hosszú sora, az emberekre való lövöldözés hosszú gyakorlata s a robbanó gránátok és süvítő golyók közt való forgolódás után. A háború: háború: és a feketeszázakkal nyílt, általános háború folyik, *annak rendje és módja szerint.*

De a kadetpárti Juduska Golovljov fel tudja idézni a gyűlölet és a megvetés leghevesebb érzését. Hiszen e „liberális" földesúr és burzsoá ügyvéd szavára még parasztok is hallgatnak. Hiszen valósággal port hint a nép szemébe, valósággal elbutítja az elméket!..

A Krusevanok ellen *nem lehet* szóval, tollal harcolni Ellenük máskép kell harcolni. Szóval, tollal harcolni az ellenforradalom ellen, ez elsősorban és leginkább azt jelenti, hogy leleplezzük azokat a visszataszító képmutatókat, akik a „népszabadság", a „demokrácia" nevében magasztalják a politikai szélcsendet, a nép hallgatását, a nyárspolgárrá lett állampolgár félelmét, azt, hogy „nem történik semmi". Harcolni kell ezek ellen a liberális földesurak és polgári ügyvédek ellen, akik teljesen meg vannak elégedve azzal, hogy a nép hallgat és hogy ők büntetlenül, félelem nélkül játszhatják az „államférfit", a békesség olaját zúdítva azokra, akik „tapintatlanul" felháborodnak az ellenforradalom uralma miatt.

Hát lehet nyugodtan hallgatni és ostorozó válasz nélkül hagyni az ilyen beszédeket:

„Az a nap, mikor a tauriszi palotában folyó viták olyan nélkülözhetetlen tartozékai lesznek a napnak, mint nappal az ebéd, este a színház, mikor a napirend nem fog érdekelni mindenkit együtt, hanem speciell (!!) egyeseket vagy másokat, mikor az egyetemes politikáról folyó viták kivételesek lesznek és a tartalmatlan ékesszólás gyakorlása hallgatók híján valósággal lehetetlenné válik — az lesz a napja a képviseleti kormányzás Oroszországban aratott végleges diadalának."

Rólad van szó, Juduska! Az a nap, amelyen a megbotozottak „vitatkozás" helyett hallgatni fognak, elvesztvén öntudatukat, amikor a régi földesúri uralom (amelyet „liberális" reformokkal *támasztották alá*) épúgy biztosítva lesz a földesurak számára, mint amennyire biztosítva van a liberális Juduskák számára délben az ebéd, este a színház, — az a nap a „népszabadság" végleges diadalának napja lesz. Az a nap, amelyen az ellenforradalom véglegesen diadalmaskodik, az alkotmány végleges diadalának napja lesz ...

Így volt — a burzsoázia minden európai árulása idején. *Így lesz* ... így lesz-e, urak, Oroszországban is?

„Az aljasság diadala vagy a kadetoskodó eszerek" (1907)

(E)

A hírhedt „Vehi", amelynek a renegát tendenciákkal teljesen átitatott liberális-polgári társadalom körében hatalmas sikere volt, nem váltott ki elég ellenállást és elég mély bírálatot a demokrácia táborában.

Ez részben azért történt, mert a „Vehi" sikereinek ideje olyan korra esett, amikor a demokrácia „nyilvános" sajtóját csaknem egészen megfojtották.

Most Scsepetov úr a „Russzkaja Miszl"-ben (augusztus) a „vehizmus" felmelegített kiadásával lép föl. Ez egészen természetes dolog a vehisták lapja részéről, amelyet a renegátok feje, P. B. Sztruve úr szerkeszt. De éppolyan természetes lesz a demokrácia, kivált a munkásdemokrácia részéről, ha most

legalább egy keveset pótol abból, amivel adósa maradt a „vehistáknak".

* * *

Scsepetov úr forma szerint egy szerény „franciaországi levéllel" lép a porondra — *a Párizsban élő oroszokról.* De emögött a szerény forma mögött az 1905-ös orosz forradalomnak és az orosz demokráciának nagyon is határozott „megítélése" búvik meg.

„Emlékezetében van még mindenkinek — írja a vehista — az az izgalmas," (hogyan! *kinek a számára* izgalmas, igen tisztelt liberális uram?), „nyugtalan és egészen zavaros 1905-ös év..."

„Nyugtalan és egészen zavaros"! Mennyi mocsoknak és micsoda posványnak kell lennie egy olyan ember lelkében, aki ilyen szavakat képes leírni. Az 1848-as forradalom német ellenségei ezt az évet bolond évnek mondták. Ugyanezt a gondolatot, vagy helyesebben ugyanezt az ostoba, aljas rémületet fejezi ki a „Russzkaja Miszl" orosz kadetja.

Csak néhány nagyon objektív és nagyon „szerény" tényt szegezünk ellene. A munkások munkabére abban az évben olyan magasra emelkedett, mint még soha. Az árenda bére csökkent. A munkások egyesülésének (még a cselédekének is) minden formája fejlődött, sohasem látott sikerrel. Milliónyi olcsó politikai tárgyú kiadványt olvasott a nép, a tömeg, a legalsó rétegek, olyan mohón, ahogyan még sohasem olvastak Oroszországban.

Nyekraszov így kiáltott fel hajdanában:

...Megjön-e az idő
(Jőjj el, jőjj el, várunk!),
Hogy a nép nem Blüchert
S a buta mylordot, —
Belinszkijt és Gogolt
Hozza a bazárból?

Megjött „az idő", melyet a régi orosz demokraták egyike várva várt. A kereskedők felhagytak a zabkereskedelemmel és hasznothajtóbb cikkel kezdtek kereskedni — az olcsó demokratikus brosúrával. A demokratikus könyv *bazár*-áruvá kezdett lenni. Belinszkijnek és Gogolnak azok az eszméi, amelyek ezeket az írókat drágává tették Nyekraszov szemében — miként minden tisztességes orosz ember szemében —, teljesen áthatották ezt az új bazár-irodalmat...

...Micsoda „nyugtalanság"! — kiáltott a magát műveltnek tartó, valójában mocskos, visszataszító, elhízott, önelégült liberális disznó, aki *tettenérte* a „népet", amely a bazárból... Belinszkijnek Gogolhoz írt levelét vitte haza.

És lám, mondjuk meg, éppen ezt — ezt az „intellektueles' levelet — kózölte a „Vehi" is, a „Novoje Vremja" Rozanovjának és volhiniai Antonyijnak dübörgő tapsai közben.

Milyen szégyenletes látvány! — mondja egy demokrata a legjobb narodnyikok sorából. Milyen tanulságos látvány! — tesszük hozzá mi. Mennyire kijózanítja azokat, akik *szentimentálisan* nézték a demokrácia kérdéseit, mennyire *megacélozza* mindazt, ami eleven és erős a demokraták körében, kíméletlenül rámutatván a rothadt, úri-oblomovi illúziókra!

A liberalizmusból kiábrándulni mindig nagyon hasznos dolog azok számára, akik valaha bele voltak bolondulva. De aki vissza akar emlékezni az orosz liberalizmus régebbi történetére, az már a liberális Kavelinnek a demokrata Csernisevszkijhez való viszonyában találó ősképét ismeri fel annak a viszonynak, amelyben a liberális polgárok kadet-„pártja" áll az orosz demokratikus *tömegmozgalomhoz*. A liberális burzsoázia Oroszországban „magára talált" vagy helyesebben megtalálta a farkát. Nincs-e itt az ideje, hogy az orosz demorácia megtalálja a fejét?

Kiváltképpen elviselhetetlen látni azt, amikor Scsepetov-, Sztruve-, Gredeszkul-, Izgojev-féle emberek és más tagjai a kadettársaságnak Nyekraszov, Scsedrin stb. frakkjába kapasz-

kodnak. Nyekraszov személy szerint gyönge volt, Csernisevszkij és a liberálisok közt ingadozott, de egész rokonszenve Csernisevszkij oldalán volt. Nyekraszov éppen személyes gyengesége folytán beleesett a liberális meghunyászkodás bűnébe. De maga megbánta bűneit és *nyilvános bűnvallomást* tett:

> Nem adtam lantom el, de megtörtént,
> Minthogy szorított a kérlelhetetlen
> Sors, hogy *hamis hangot* csalt lantomon ki
> Kezem ...

„Hamis hangot" — íme így nevezte maga Nyekraszov liberális meghunyászkodása bűnét. Scsedrin azonban csúfot űzött a liberálisokból és mindörökre megbélyegezte őket ezzel a formulával: „alkalmazkodva az aljassághoz".

Mennyire elavult ez a formula a Scsepetovokra, Gredeszkulokra és a többi vehistákra alkalmazva! Most egyáltalán nem arról van szó, mintha ezek az urak *alkalmazkodnának* az aljassághoz. Micsoda beszéd! Maguktól, a maguk módján, a neokantianizmus és más divatos „európai" elméletek alapján, megteremtették *a maguk elméletét*, az „aljasság" elméletét.

„Újabb hadjárat a demokrácia ellen"
(1912)

(F)

... Felhasználom az alkalmat, hogy üdvözöljem Vityimszkij elvtársat (remélem, nem esik nehezükre átadni neki ezt a levelet) kitűnően sikerült cikkéért a „Pravda" ma érkezett (98.) számában*. Rendkívül ügyesen választott téma és röviden, de világosan van kidolgozva. Általában jó volna időről-időre meg-

* Vityimszkij (Olminszkij) „Művelt emberek és tisztátlan lelkiismeret" c. cikkéről van szó. „Pravda", 1912 augusztus 23-i 98. sz. — *Szerk.*

említeni, idézni és magyarázni a „Pravda“ hasábjain Scsedrint és a „régi“ narodnyik demokrácia más íróit. A „Pravda“ olvasói — 25 000 ember — számára időszerű, érdekes dolog volna ez, de a munkásdemokrácia mai kérdéseit is új oldalról, új hangon világítaná meg.

„Levél a »Pravda« szerkesztőségéhez Pétervárra“ (1912)

VI CIKKEK TOLSZTOJRÓL

(A)

LEV TOLSZTOJ MINT AZ OROSZ FORRADALOM TÜKRE

A nagy művész nevét a forradalom mellé állítani, amelyet nyilvánvalóan nem értett meg, amelytől nyilvánvalóan idegenkedett — ez első pillanatra, meglehet, különös és mesterkélt dolognak látszik. Csak nem nevezhető tükörnek az, ami szemmelláthatólag helytelenül tükrözi vissza a jelenségeket? Csakhogy a mi forradalmunk — rendkívül bonyolult jelenség; közvetlen végrehajtóinak és részvevőinek tömegében sok olyan társadalmi elem van, amelyek ugyancsak nyilvánvalóan nem értették ami történt, ugyancsak félrevonultak a jelen történelmi feladatai elől, amelyek elé az események menete állította őket. És ha igazán nagy művésszel van dolgunk, a forradalomnak legalább egyik-másik lényeges oldalát tükröztetnie kellett alkotásaiban.

A legális orosz sajtó, amely tele van cikkekkel, levelekkel és glosszákkal Tolsztoj 80. születésnapja alkalmából, legkevésbbé törődik alkotásainak az orosz forradalom jellege és mozgatóerői szempontjából való elemzésével. Ez az egész sajtó undorítóan tömve van képmutatással, mégpedig kétféle, hivatalos és liberális képmutatással. Az előbbi megvásárolt firkászok durva képmutatása, akiknek tegnap azt parancsolták, hogy indítsanak hajszát Tolsztoj ellen, ma pedig azt, hogy találjanak benne hazafiságot és iparkodjanak Európa színe előtt megőrizni az illendőséget. Hogy az efféle firkászokat megfizették írásu-

kért, azt mindenki tudja, és ezek senkit sem képesek megtéveszteni. Sokkal finomabb és ezért sokkal károsabb és veszedelmesebb a liberális képmutatás. Ha a „Recs" kadetpárti Balalajkinjait halljuk — Tolsztoj iránti rokonszenvük a legteljesebbnek és leghevesebbnek látszik. A valóságban ez a hatásvadászó deklamáció és a „nagy istenkeresőről" szóló dagályos frázis — mind csupa csalás, hiszen az orosz liberális sem a Tolsztoj istenében nem hisz, sem a fennálló rendnek Tolsztoj-féle kritikájával nem ért egyet. A népszerű névhez dörgölődzik, hogy politikai tőkéjét gyarapítsa, hogy az össznemzeti oppozíció vezetőjének szerepét játszhassa, frázisok robajával és dörejével iparkodik *túlharsogni* egyenes és világos válasz követelését erre a kérdésre: mi okozza a „tolsztojánizmus" kiáltó ellentmondásait, forradalmunknak miféle hiányosságait és gyöngeségeit fejezik ki ezek?

Az ellentmondások Tolsztoj alkotásaiban, nézeteiben, tanításaiban, iskolájában — valóban kiáltóak. Egyfelől — itt van egy zseniális művész, aki nemcsak az orosz élet páratlan ábrázolásait adta, hanem a világirodalomnak is elsőrendű alkotásait teremtette meg. Másfelől — egy földesúr, aki Krisztus bolondja. Egyfelől feltűnően erős, közvetlen és őszinte tiltakozás a társadalmi hazugság és csalás ellen — másfelől egy „tolsztojánus", vagyis egy züllött, hisztérikus korhely, egy úgynevezett orosz intellektuel áll előttünk, aki nyilvános mellverdesés közben vallja: „én gonosz vagyok, hitvány vagyok, de iparkodom a magam erkölcsi tökéletesítésén; nem eszem többé húst és rizskotlettel táplálkozom." Egyfelől a kapitalista kizsákmányolás kíméletlen kritikája, a kormány erőszakosságainak, a bíráskodás és az állami adminisztráció komédiájának leleplezése, az ellentét egész mélységének feltárása a gazdagság növekedése s a civilizáció vívmányai és a nyomor növekedése, a dolgozó tömegek elhanyagoltsága és gyötrelmei közt, másfelől — annak eszelős hirdetése, hogy „ne szállj szembe a gonosszal" erőszakosan. Egyfelől a legjózanabb realizmus, mindenféle álarc lerántása;

— másfelől a leghitványabb dolgok egyikének, tudniillik a vallásnak hirdetése, az a törekvés, hogy állami hivataluk szerint működő papok helyébe olyanokat állítsanak, akik erkölcsi meggyőződésből működnek, vagyis a legraffináltabb s ezért kiváltképpen útálatos paposkodás. Valóban:

Te, ki szegény is vagy,
Ó be dúsgazdag vagy
Te, ki erőtlen vagy,
Ó be hatalmas vagy
— Anyánk, Oroszhon!

Hogy ily ellentmondások folytán Tolsztoj egyáltalán nem érthette meg sem a munkásmozgalmat és annak szerepét a szocializmusért folyó harcban, sem az orosz forradalmat, az magától értetődik. De a Tolsztoj nézeteiben és tanításaiban mutatkozó ellentmondás nem véletlen, hanem azoknak az ellentmondásos viszonyoknak a kifejezése, amelyek közé a XIX. század utolsó harmadában az orosz élet jutott. A patriarchális falu, amely csak az imént szabadult meg a hűbériségtől, a szó szoros értelmében ki volt szolgáltatva a tőke és az államkincstár rohamának és rablóhadjáratának. A paraszti gazdálkodás és a paraszti élet régi alapjai, amelyek évszázadokig tartották magukat, szokatlan gyorsasággal leomlottak. És Tolsztoj nézeteinek ellentmondásait nem is a jelenkori munkásmozgalom és a jelenkori szocializmus szempontjából kell megítélni (persze elkerülhetetlen az ilyen értékelés is, de nem elegendő), hanem az előretörő kapitalizmus, a tömegek elszegényedése és földnélkülivé válása elleni tiltakozás szempontjából, amelyet világra kellett hoznia a patriarchális orosz falunak. Tolsztoj az emberiség megváltására új recepteket feltaláló próféta szerepében nevetséges, — éppen ezért szánalmasak azok a külföldi és orosz tolsztojánusok is, akik tanításának éppen a leggyöngébb részéből akarnak dogmát csinálni. Tolsztoj nagy azoknak az eszméknek és azoknak a hangulatoknak kifejezésében, amelyek az

orosz parasztság millióiban kialakultak addigra, amikor Oroszországban kitört a polgári forradalom. Tolsztoj eredeti, minthogy káros nézeteinek összessége egészbenvéve éppen a mi forradalmunknak mint *paraszti* polgári forradalomnak sajátosságait fejezi ki. Tolsztoj nézeteinek ellentmondásai ebben az értelemben valóban azokat az ellentmondásos viszonyokat tükröztetik, amelyek közt a mi forradalmunkban a parasztság történelmi tevékenysége folyt. Egyfelől a feudális elnyomás századai és a reformot követő rohamos elszegényedés évtizedei rengeteg gyűlöletet, elkeseredést és kétségbeesett elszántságot halmoztak föl. Az a törekvés, hogy gyökerestől elsöpörjék a hivatalos egyházakat is, a földesurakat is, a földesúri kormányt is, hogy megsemmisítsék a földtulajdon minden régi formáját és rendszabályát, hogy kitakarítsák a földet, hogy a rendőri osztályállam helyébe szabad és egyenlőjogú parasztok együttélését teremtsék meg — ez a törekvés a mi forradalmunkban vörös fonálként húzódik végig a parasztok minden történelmi lépésén, és nem kétséges, hogy Tolsztoj irodalmi munkásságának eszmei tartalma sokkal inkább ennek a paraszti törekvésnek felel meg, mint valami elvont „keresztény anarchizmusnak", ahogy nézeteinek „rendszerét" némelykor értékelni szokták.

Másfelől a parasztság, a közösségi élet új formái után vágyakozva, nagyon is öntudatlanul, patriarchális, együgyű módon állt szemben azzal a kérdéssel, milyennek kell lennie ennek a közösségi életnek, milyen harccal kell szabadságát kivívnia, kik lehetnek a vezetői ebben a harcban, hogyan viselkedik a parasztforradalom érdekeivel szemben a burzsoázia meg a polgári értelmiség, miért elkerülhetetlen feltétele a földesúri tulajdon megsemmisítésének a cári uralom erőszakos megdöntése. A parasztságot egész multja megtanította arra, hogy gyűlölje az urat és a hivatalnokot, de nem tanította és nem taníthatta meg arra, hol keresse a feleletet mindezekre a kérdésekre. A mi forradalmunkban a parasztság kis része harcolt valóban csak valamennyire is szervezetten e cél eléréséért, és egészen kis

része kelt föl fegyverrel a kezében, hogy elpusztítsa ellenségeit, megsemmisítse a cári szolgákat és a földesurak védőit. A parasztság nagyobb része sírt és imádkozott, töprengett és álmodozott, kérvényeket írt és „szószólókat" küldött, — egészen Lev Nyikolajevics Tolsztoj szellemében! És amint ilyen esetekben történni szokott, a tolsztoji tartózkodás a politikától, a tolsztoji lemondás a politikáról, a politika iránti érdeklődés és megértés hiánya azt eredményezte, hogy az öntudatos és forradalmi proletariátust a kisebbség követte, a többség azonban zsákmánya lett azoknak az elvtelen, nyálas polgári intellektueleknek, akik, kadet néven, a munkások gyűléseiből Sztolipin előszobájába futkostak, imánkodtak, alkudoztak, békéltettek, békét ígértek — amíg csak katonacsizmával ki nem rugták őket. A tolsztoji eszmék — a mi parasztlázadásunk gyengeségének, fogyatékosságának tükre, a patriarchális falu gerinctelenségének és az „iparkodó parasztocska" megrögzött gyávaságának visszatükrözése.

Vegyük például az 1905—1906. év katonai felkeléseit. Forradalmunk e harcosainak társadalmi összetétele — középütt áll parasztság és proletariátus közt. Az utóbbi a kisebbség, ezért a mozgalom a csapatoknál távolról sem mutat olyan egész Oroszországra kiterjedő egységet, olyan pártszerű tudatosságot, amilyet a proletariátus mutatott, mely szinte egy intésre szociáldemokratává lett. Másfelől nem lehet nagyobb tévedés, mint azt hinni, hogy a katonai felkelések sikertelenségének a tisztikarból való vezetők hiánya volt az oka. Ellenkezőleg, a forradalom óriási haladása a „Narodnaja Volja" ideje óta éppen abban mutatkozik, hogy fegyvert ragadott a felsőbbség ellen a „szürke barom", akinek önállósága annyira megdöbbentette a liberális földesurakat és a liberális tisztikart. A katona tele volt együttérzéssel a parasztság ügye iránt; szeme kigyúlt a föld puszta említésére. A hatalom a csapatoknál nem egyszer ment át a katonák tömegének kezébe — de alig fordult elő, hogy ezt a hatalmat teljes elszántsággal gyakorolták volna: a

katonák tétováztak, megöltek valami gyűlölt parancsnokot; de a többieket néhány nap vagy éppen néhány óra mulva szabadon engedték, tárgyalásokba kezdtek a kormánnyal, aztán puskacső elé álltak, deresre feküdtek, megint járomba fogatták magukat — egészen Lev Nyikolajevics Tolsztoj szellemében!

Tolsztoj kifejezte a fájdalmas gyűlöletet, a jobbra való érett törekvést, a vágyat szabadulni a multtól — de kifejezte az ábrándozásban, a politikai nevelés hiányában, a forradalmi gerinctelenségben megnyilvánuló éretlenséget is. A gazdaságtörténeti feltételek megmagyarázzák azt is, miért volt szükségszerű a tömegek forradalmi harcának kirobbanása, azt is, miért nem voltak felkészülve a harcra, megmagyarázzák a „ne állj ellen a gonosznak" tolsztoji elvét, amely az első forradalmi kampány kudarcának legkomolyabb oka volt.

Azt mondják, hogy vert hadak jól tanulnak. Persze, a forradalmi osztályoknak hadseregekkel való összehasonlítása csak nagyon korlátozott értelemben helyes. A kapitalizmus fejlődése minden órában új alakot ölt és kiélezi azokat a viszonyokat, amelyek a parasztok millióit sarkalták, akiket a jobbágytartó földesurak és a kormányuk ellen való gyűlölet egyesített forradalmi-demokratikus harcra. Magának a parasztságnak a körében a forgalomnak, a piac uralmának és a pénz hatalmának növekedése egyre inkább kiszorítja a patriarchális ódonságot és a patriarchális bölcselkedés ideológiáját. De a forradalom első éveinek és a forradalmi tömegharcban elszenvedett első vereségeknek egy eredménye máris kétségtelen: halálos csapás volt ez a tömegek renyheségére és puhaságára. Az elválasztó vonalak élesebbek lettek. Osztályok és pártok elhatárolódtak. A sztolipini lecke kalapácsütései alatt, a forradalmi szociáldemokraták hajthatatlan kitartó agitációja folytán nemcsak a szocialista proletariátus, hanem a parasztság demokratikus tömegei is egyre keményebb harcosokat fognak kiállítani, akik egyre kevésbbé eshetnek a tolsztojánizmus történelmi bűnébe!

(1908)

(B)

L. N TOLSZTOJ

Lev Tolsztoj meghalt. A művész világirodalmi jelentősége, a gondolkodó és prédikátor világhíre — ez is, amaz is a maga módján — az orosz forradalom világtörténelmi jelentőségét tükrözi.

L. N. Tolsztoj még a feudalizmus korszakában lépett fel mint nagy művész. Zseniális alkotásai sorában, amelyeket több mint félszázados irodalmi tevékenysége folyamán írt, leginkább a régi, forradalomelőtti Oroszországot ábrázolta, amely 1861 után is fennmaradt egy félfeudális rendszerben, a falusi Oroszországot, a földesúr és paraszt Oroszországát. Oroszország történelmi életének ezt a szakaszát vázolva, annyi nagy kérdést tudott Tolsztoj felvetni munkáiban, olyan művészi erőig tudott emelkedni, hogy alkotásai a legelső helyek egyikét foglalták el a világ szépirodalmában. A forradalom előkészítésének időszaka egy olyan országban, amelyet a feudalizmus hívei elnyomtak, hála Tolsztoj zseniális ábrázolásának, egy lépést jelentett előre az egész emberiség művészi fejlődésében.

Tolsztojt, a művészt még Oroszországban is törpe kisebbség ismeri csak. Hogy nagy alkotásait valóban *mindenki* tulajdonává tegyük, harcra van szükség, harcra a milliókat és tízmilliókat sötétségre, elnyomásra, kényszermunkára és nyomorúságra kárhoztató társadalmi rend ellen, szocialista forradalomra van szükség.

De Tolsztoj nemcsak művészi alkotásokat hozott létre, amelyeket mindig becsülni és olvasni fognak a tömegek, mikor majd megteremtik maguknak az emberi életfeltételeket, lerázván a földesurak és kapitalisták igáját — csodálatos erővel tudta ő kifejezni az akkori rendszertől elnyomott széles tömegek hangulatát, ábrázolni helyzetüket, megszólaltatni ösztönös tiltakozásukat és elégedetlenségüket. Tolsztoj leginkább az

1861-től 1904-ig tartó évek embere s mint ilyen, megdöbbentő plaszticitással szőtte be alkotásaiba mint művész, gondolkodó és prédikátor egyaránt, az egész első orosz forradalom sajátos történelmi jellegének vonásait, e forradalom erejét és gyöngeségét.

A mi forradalmunknak egyik legfontosabb megkülönböztető vonása az, hogy *paraszti* polgári forradalom volt a kapitalizmusnak világviszonylatban igen magas, Oroszországban is viszonylag magas fejlettsége idején. Polgári forradalom volt, minthogy közvetlen feladata a cári abszolutizmus, a cári monarchia megdöntése s a földesúri birtokrendszer megsemmisítése volt, nem pedig a burzsoázia uralmának megdöntése. Ezt az utóbbi feladatot elsősorban éppen a parasztság nem ismerte fel, nem ismerte fel a különbséget e közt és a harc közelebbi és közvetlen feladatai közt. De paraszti polgári forradalom volt, mert objektív feltételei elsőnek a parasztság alapvető életviszonyainak megváltoztatását, a régi középkori földtulajdon összezúzását, a „terepnek" a kapitalizmus számára való „megtisztítását" tűzték napirendre, mert az objektív viszonyok többé-kevésbbé önálló történelmi cselekvés porondjára szólítottak paraszti tömegeket.

Tolsztoj munkáiban kifejeződött éppen a paraszti tömegmozgalomnak ereje is, gyengesége is, hatalma is, korlátai is. Heves, szenvedélyes, nem ritkán kíméletlenül éles tiltakozása az állam és a rendőri-hivatalos egyház ellen a primitív paraszti demokrácia érzületét szólaltatja meg, amelyben a feudalizmus, a hivatalnoki önkény és rablás, az egyházi jezsuitizmus, csalás és ámítás századai rengeteg elkeseredést és gyűlöletet halmoztak fel. A föld magántulajdonának tántoríthatatlan ellenzése a paraszttömegek lelkületét tükrözi olyan történelmi pillanatban, amikor a régi középkori földbirtoklás, a földesúri és a kincstári „juttatott" birtok egyaránt, végkép elviselhetetlen akadálya lett az ország további fejlődésének és amikor erre a régi földbirtokrendszerre elkerülhetetlenül gyors és kíméletlen megsemmisülés várt. Szüntelen, a legmélyebb érzéstől és a legszenvedé-

lyesebb felháborodástól áthatott vádjai a kapitalizmus ellen a patriarchális paraszt egész riadalmát éreztetik, akire új, láthatatlan, megfoghatatlan ellenség készül rátörni, valahonnan a városból vagy valahonnan külföldről, felforgatja a falusi élet alapjait, sohasem látott romlást, ínséget, éhhalált, züllést, prostitúciót, szifiliszt hoz magával — az „eredeti felhalmozódás" korszakának minden nyomorúságát, a rablás Osztalék úrtól kidolgozott legújabb módszereinek orosz területre való átültetése folytán százszorosan kiéleződött formában.

De a heves tiltakozó, a szenvedélyes leleplező, a nagy kritikus ugyanakkor az Oroszországot fenyegető válság okainak és a válságból való kijutás eszközeinek olyan megnemértését árulja el alkotásaiban, amely csak a patriarchális, naiv parasztnak és nem az európai műveltségű írónak sajátja. A feudális rendőrállam, a monarchia elleni harc nála a politika megtagadásává lett, a „ne állj ellen a gonosznak" tanához, az 1905—1907-es évek tömegharcaitól való teljes elforduláshoz vezetett. A harc a hivatalos egyházzal új, megtisztított vallás, vagyis az elnyomott tömegeknek szánt új, megtisztított, raffinált méreg terjesztésével járt együtt. A föld magántulajdonának kárhoztatása nem oda vezetett, hogy az egész harcot az igazi ellenségre, a földesúri birtoklásra és annak politikai hatalmi eszközére, a monarchiára összpontosította, hanem ábrándos, elmosódó, erőtlen sóhajtozásokhoz. A kapitalizmusnak és a tömegek általa okozott nyomorúságának vádolása teljesen apatikus viselkedéssel párosult az iránt a nemzetközi szabadságharc iránt, amelyet a világ szocialista proletariátusa vezet.

Tolsztoj nézeteinek ellentmondásai nem csupán egyéni gondolkodásának ellentmondásai, hanem tükrei azoknak a rendkívül bonyolult ellentmondásos viszonyoknak, társadalmi hatásoknak és történelmi hagyományoknak, amelyek az orosz forradalom különböző osztályainak és rétegeinek lelkivilágát a reformot *követő*, de a forradalmat *megelőző* korszakban meghatározták.

Éppen ezért Tolsztojt helyesen csak annak az osztálynak álláspontjáról lehet értékelni, amely politikai szerepével és harcával az ellentmondások feloldásának első kísérlete idején, a forradalom idején megmutatta hivatottságát, hogy vezesse a nép szabadságáért, a tömegeknek a kizsákmányolás alól való felszabadításáért folyó harcot, amely megmutatta határtalan odaadását a demokrácia ügye iránt és képességét arra, hogy harcoljon a polgári (és ezzel együtt a paraszti) demokrácia korlátoltsága és következetlensége ellen, — vagyis csak a szociáldemokrata proletariátus álláspontjáról.

Nézzétek meg, hogyan méltatják Tolsztojt a kormánylapok. Krokodílus-könnyeket ontanak, hangoztatván megbecsülésüket a „nagy író" iránt s ugyanakkor védelmezik a „szentséges" szinódust. És a szentséges atyák nemcsak azt a rendkívül ocsmány aljasságot követték el, hogy a haldoklóhoz papokat küldtek, hogy elámíthassák a népet és azt mondhassák: Tolsztoj „megbánta bűneit". A szentséges szinódus Tolsztojt kiközösítette az egyházból. Annál jobb. Ezt a hőstettét majd felszámítják a csuhás hivatalnokokkal, a krisztusi zsandárokkal, a sötét inkvizítorokkal való leszámolás idején, akik támogatták a zsidópogromokat és a feketeszázas cári banda egyéb hőstetteit.

Nézzétek meg, hogyan méltatják Tolsztojt a liberális lapok. Ezek azokkal az üres, hivatalos, liberális, elcsépelten tanáros frázisokkal tűnnek ki „a civilizált emberiség hangjáról", „az egyöntetű világvisszhangról", „az igaz, a jó eszméiről" stb, amelyekért Tolsztoj annyit ostorozta — és joggal ostorozta — a polgári tudományt. *Nem képesek* egyenesen és világosan megmondani ítéletüket Tolsztojnak az államra, az egyházra, a föld magántulajdonára, a kapitalizmusra vonatkozó nézeteiről, nem azért, mert a cenzúra akadályozza — ellenkezőleg, a cenzúra segíti ki őket a zavarból! —, hanem azért, mert Tolsztoj kritikájának minden mondata pofon a polgári liberalizmusnak; — azért, mert korunk legfájóbb, legnyomasztóbb kérdéseinek Tolsztoj részéről való bátor, nyílt, kíméletlenül éles *fölvetése*

már maga is *arculütése* a mi liberális és liberális-narodnyik publicisztikánk sablonos frázisainak, elcsépelt fordulatainak, kétszínű „civilizált" hazugságainak. A liberálisok lelkesednek Tolsztojért. Tolsztoj mellett vannak, a szinódus ellen —, de ugyanakkor . . . a vehisták mellett is, akikkel „lehet vitatkozni", de akikkel meg „kell" férni egy pártban, akikkel együtt „kell" dolgozni irodalmi és politikai téren. Márpedig a vehistákat volhiniai Antonyij támogatja.

A liberálisok azt emelik ki, hogy Tolsztoj — „nagy lelkiismeret". Hát nem üres frázis-e ez, amit a „Novoje Vremja" s mind a hozzá hasonlók ezernyi változatban ismételnek? Nem kerülgetése-e a demokrácia és szocializmus *konkrét* kérdéseinek, amelyeket Tolsztoj *fölvetett*? Hát nem azt állítja előtérbe, ami Tolsztojnak előítéleteit mutatja meg, nem eszét, ami benne a multé és nem a jövőé, ami a politika tagadásának s az erkölcsi tökéletesedésnek, nem pedig a minden osztályuralom elleni viharos tiltakozásnak körébe vág?

Tolsztoj meghalt és multba merült a forradalomelőtti Oroszország, amelynek gyengeségeit és tehetetlenségét ábrázolták alkotásai, kifejezte a nagy művész filozófiája. De hagyatékában van, ami nem merült a multba, ami a jövőhöz tartozik. Átveszi és gondozni fogja ezt a hagyatékot az orosz proletariátus. Megmagyarázza a dolgozók és kizsákmányoltak tömegeinek az állam, az egyház, a föld magántulajdona tolsztoji kritikájának jelentőségét — nem azért, hogy a tömegek beérjék a tökéletesedéssel, az istenes életre való sóvárgással, hanem azért, hogy új csapásra készüljenek a cári monarchia és a földesúri birtokrendszer ellen, melyeket 1905-ben csak megsebeztek egy kissé, de amelyeket meg kell semmisíteni. Megmagyarázza a tömegeknek a kapitalizmus tolsztoji kritikáját — nem azért, hogy a tömegek beérjék a kapitalizmusra és a pénz uralmára szórt átkokkal, hanem azért, hogy életük és küzdelmük minden lépésénél tanulják meg felhasználni a kapitalizmus technikai és szociális vívmányait, tanuljanak meg felsorakozni a szocialista

harcosok egyetlen milliós hadseregébe, akik meg fogják dönteni a kapitalizmust és felépítik az új társadalmat, amelyben nem lesz népnyomor, embernek ember által való kizsákmányolása.

(1910)

(C)

FORDULAT KEZDETE?

Ez a szám tördelve volt, mikor megkaptuk a november 25-i (12-i) pétervári és moszkvai lapokat.

Bármily hiányosak a legális sajtó híradásai, mégis kétségtelenül kiderül belőlük, hogy egész sor városban diákgyűlések, tüntetések, utcai felvonulások voltak, tiltakozásul a halálbüntetés ellen, beszédekkel a kormány ellen. A pétervári november 24-i (11-i) tüntetés még az egészen októbrista módra viselkedő „Russzkije Vedomosztyi" szerint is *nem kevesebb mint 10 000 embert* gyüjtött ossze a Nyevszkin. Ugyanez a lap közli, hogy a pétervári oldalon „a Nemzeti Palotánál felvonulásra gyűlt össze sok munkás. A Tucskov-hídnál megállt a menet. Egy rendőrcsapat sehogy sem tudta feltartóztatni a menetet és a tömeg énekelve és zászlókkal a Vasziljev-sziget Nagy-körútjára ment. Csak az egyetemnél sikerült a rendőrségnek szétoszlatnia a tömeget."

A rendőrség és a hadsereg, persze, igazi orosz módra viselkedett.

A jövő számra hagyva ennek a kétségkívül demokratikus megmozdulásnak a kiértékelését, nem mulaszthatjuk el, hogy néhány szót ne szóljunk itt a különböző pártok viszonyáról a tüntetéshez. A „Russzkije Vedomosztyi", amely 24-én (11-én) a tüntetés elmaradásáról *hazug* hírt közölt, 25-én (12-én) azt jelenti, hogy a szociáldemokraták nem hoztak semmiféle határozatot, sőt egyes küldöttek ki is jelentették, hogy helytelenítik, és csak a trudovikok minősítették határozatukban lehetetlennek a demonstráció megakadályozását. Nem kételkedünk benne,

hogy ez a mi szociáldemokrata képviselőinkre szégyenletes hír hazudik; bizonyára éppoly rosszakaratú kitalálás a *„Russzkije Vedomosztyi"* részéről, mint tegnapi közlése a tüntetés elmaradásáról. A „Golosz Moszkvi" 25-én (12-én) azt jelenti, hogy „a szociáldemokraták kivételével minden párt képviselői helytelenítették" a diákság utcai tüntetéseit.

Világos, hogy a kadet-párti és októbrista lapok mértéktelenül „eltérnek az igazságtól", minthogy megrémítette őket a jobboldaliak esztelen, nevetséges lármája arról, hogy a „tüntetés rugóit a tauriszi palotából mozgatják".

De hogy a kadetok méltatlanul viselkedtek, az tény. A „Recs" 24-én (11-én), a tüntetés napján k-d.-párti képviselők felhívását közölte, amely arra szólított fel, hogy ne rendezzenek tüntetéseket. A motiválás ebben a felhívásban is, a „Recs" vezércikkében is igazán aljas: „ne homályosítsuk el" a gyász napjait! „Tüntetést rendezni, azt Tolsztoj emlékével összekötni" — annyit jelent, mint megmutatni, hogy „hiányzik az igazi kegyelet az ő megszentelt emlékezete iránt!" stb. — tisztára októbrista szellemben. (V. ö. a „Golosz Moszkvi" 24-i [11-i] vezércikkét csaknem betű szerint azonos frázisaival.)

Szerencsére az aljas gáncsvetés, amelyet a kadetok készítettek a demokráciának, nem sikerült. A demonstráció mégis megtörtént. És ha a rendőri „Rosszíja" továbbra is mindenben bűnösnek mondja a kadetokat és még arra is képes, hogy felhívásukban „lázítást" lásson, a Dumában viszont a „Golosz Moszkvi" szavai szerint az októbristák is, a szélső jobboldaliak is (Sulgin) a kadetok *érdemét* magasztalták, elismerték őket a „tüntetés ellenzőinek".

Akit az orosz forradalom egész menete nem győzött meg arról, hogy a felszabadító mozgalom ügye Oroszországban *reménytelen,* amíg a kadetok vezetik, amíg nem tudja megvédeni magát a kadetok árulásától, az okuljon újra meg újra a jelenlegi politikai eseményekből, a november 24-i (11-i) tüntetés történetéből.

A demokratikus mozgalom kezdetével elkezdődik a kadetok undorító hitványsága.

Megemlítjük még a „Golosz Moszkvi" jelentését arról, hogy a munkások azt javasolták a diákoknak, rendezzenek 27-én (14-én) grandiózus tüntetést. Ebben bizonyára van valamelyes igazság, mert ma (november 28-án [15-én]) a párizsi lapok hírt adnak arról, hogy a szakszervezeti iroda 13 tagját Pétervárott munkástüntetés szervezésének *kísérletéért* letartóztatták.

(1910,

(D)

LEV TOLSZTOJ ÉS A MODERN MUNKÁSMOZGALOM

Az orosz munkások Oroszországnak csaknem minden nagyobb városában megszólaltak már L. N. Tolsztoj halálával kapcsolatban és egy vagy más módon kifejezték viszonyukat az íróhoz, aki hosszú sorát alkotta meg a legcsodálatosabb művészi alkotásoknak, melyek az egész világ nagy írói közé emelik, — a gondolkodóhoz, aki hatalmas erővel, meggyőződéssel, őszinteséggel *vetett föl* egy sereg olyan kérdést, amelyek a jelenkori politikai és társadalmi rend alapvonásaira vonatkoznak. Nagy általánosságban kifejezésre jutott ez a viszony abban az ujságokban közölt táviratban is, amelyet a harmadik Duma munkásképviselői küldtek.

Lev Tolsztoj a feudalizmus fennállása idején kezdte irodalmi munkásságát, de akkor, mikor ez nyilvánvalóan utolsó napjait élte már. Tolsztoj munkásságának javarésze az orosz történelemnek arra a korszakára esik, amely a két fordulópont: 1861 és 1905 közt telt el. E korszak folyamán a feudalizmus nyomai, valóságos csökevényei, teljesen áthatották az ország egész (kivált a falusi) gazdasági és politikai életét. Egyszersmind éppen ez a kor volt a kapitalizmus fokozódó felnövekedésének és felülről való fejlesztésének az ideje is.

Miben mutatkoztak a feudalizmus csökevényei? Legfőképpen és legvilágosabban abban, hogy Oroszországban, e túlnyomóan földművelő országban a föld nyomorult, koldusbotra jutott parasztok kezében volt, akik elavult, kezdetleges gazdálkodást folytattak a régi jobbágy-telkeken, melyeket 1861-ben a földesurak javára megnyírbáltak. De másrészt földesuraknak a kezében volt a föld, akik Közép-Oroszországban parasztok munkájával, parasztok ekéjével, parasztok lovával művelték a földet, a „lehasított földek", a kaszálók, az itatás fejében. Ez lényegében — a régi feudális gazdálkodás volt. Oroszország politikai rendjét ezidőben ugyancsak teljesen áthatotta a feudalizmus. Látható ez az államszervezeten is, egészen a megváltoztatására 1905-ben indított első rohamig, a földbirtokos nemességnek az államügyekre való túlnyomó befolyásán, a tisztviselők teljhatalmán is, akik — kivált a főbbek, — nagyrészt szintén a földbirtokos nemesek közül kerültek ki.

Ez a régi patriarchális Oroszország 1861 után a világkapitalizmus hatása alatt gyorsan bomlani kezdett. A parasztok éheztek, pusztultak, nyomorba jutottak, amily mértékben azelőtt soha, odahagyták a földet s a városokba menekültek. Erőltetett iramban épültek vasutak, gyárak és üzemek, hála a tönkrement parasztok „olcsó munkájának". Kifejlődött Oroszországban a nagy finánctőke, a nagykereskedelem és az ipar.

A régi Oroszország régi „alapjainak" ez a gyors, mélyreható, kíméletlen felforgatása ugyancsak tükröződött Tolsztojnak, a művésznek alkotásaiban, Tolsztojnak, a gondolkodónak eszméiben.

Tolsztoj kitűnően ismerte a falusi Oroszországot, a földesúr és a paraszt életét. Művészi alkotásaiban ennek az életnek olyan ábrázolásait adta, melyek a világirodalom legjobb művei közé tartoznak. A falusi Oroszország „régi alapjainak" mélyreható felforgatása megélesítette figyelmét, elmélyítette érdeklődését a körülötte történők iránt, egész világnézetének megváltozásához vezetett. Származása és neveltetése szerint Tolsztoj az orosz bir-

tokos főnemességhez tartozott — de szakított ennek a körnek egész hagyományos gondolkodásával s utolsó alkotásaiban szenvedélyes kritikával támadt mindazokra a jelenkori egyházi, társadalmi, gazdasági intézményekre, amelyek a tömegek leigázásán, nyomorba döntésén, a parasztok és kisgazdák inségén, erőszakon és képmutatáson alapulnak, amelyek keresztül-kasul áthatják az egész jelenkori életet.

Nem nagy ujság Tolsztoj kritikája. Nem mondott semmit, amit jóval korábban el nem mondtak az európai irodalomban is, az oroszban is azok, akik a dolgozók oldalán álltak. Tolsztoj kritikájának sajátossága és történelmi jelentősége abban áll mégis, hogy olyan erővel fejezte ki a legszélesebb tömegek gondolkodásának megváltozását a jelzett korszak Oroszországában, és kivált a falusi, a paraszti Oroszországban, amilyen csak zseniális művészek tulajdona, mert a korabeli rendszer kritikája Tolsztojnál éppen abban különbözik ugyane rendszernek az egykorú munkásmozgalom részéről való bírálatától, hogy Tolsztoj a patriarchális, naiv parasztság álláspontján van, hogy Tolsztoj ennek lelkivilágát viszi bele kritikájába, tanításába. Ezért Tolsztoj kritikája abban a törekvésében, hogy „a dolgok gyökeréig jusson" s a tömegek nyomorának igazi okát megtalálja, olyan érzelmi erővel, olyan szenvedélyességgel, meggyőződéssel, frisseséggel, őszinteséggel, olyan merészséggel tűnik ki, hogy kritikája valóban milliónyi paraszt gondolkodásának változását tükrözi, akik alighogy megszabadultak a feudalizmustól, azt vették észre, hogy ez a szabadság az elszegényedés, éhhalál, a városi „ravaszdik" közti hajléktalanságban töltendő élet stb. új rémségeit jelenti. Tolsztoj ezek lelkületét oly híven tükrözteti, hogy beleviszi tanításába naivitásukat, a politikától való idegenkedésüket, miszticizmusukat, a világból való kivágyódásukat, a „ne állj ellen a gonosznak" elvét, a kapitalizmusra és a pénz uralmára szórt tehetetlen átkozódásukat. A parasztok millióinak tiltakozása és kétségbeesése — íme, ez vegyült bele Tolsztoj tanításába.

A jelenkori munkásmozgalom képviselői úgy látják, hogy van mi ellen tiltakozni, de nincs miért kétségbeesni. A kétségbeesés hanyatló osztályok sajátja, a bérmunkások osztálya azonban feltartóztathatatlanul növekszik, fejlődik és erősödik minden kapitalista társadalomban, így Oroszországban is. A kétségbeesés azok sajátja, akik nem értik a baj okát, nem látják a kivezető utat, nem képesek harcolni. A modern ipari proletariátus nem tartozik az ilyen osztályok közé.

(1910)

(E)

TOLSZTOJ ÉS A PROLETÁR HARC

Tolsztoj hatalmas erővel és nyiltsággal ostorozta az uralkodó osztályokat, nagy szemléletességgel leplezte le mindazoknak az intézményeknek belső hazugságát, amelyek segítségével a jelenlegi társadalom fennáll: az egyházat, a bíróságot, a militarizmust, a „törvényes" házasságot, a polgári tudományt. De tanítása szóges ellentétbe jutott a jelenlegi rend sírásójának, a proletariátusnak életével, munkájával és harcával. Kiknek az álláspontja tükröződött Lev Tolsztoj tanításában? Az ő ajkával az orosz népnek az a sokmilliós tömege szólalt meg, amely *már* gyűlöli a jelenlegi élet urait, de *még* nem jutott el a tudatos, következetes, mindvégig engesztelhetetlen harcig ellenük.

A nagy orosz forradalom története és kimenetele megmutatta, hogy éppen ilyen volt az a tömeg, amely az öntudatos szocialista proletariátus és a régi rezsim elszánt védelmezői *között* állott. Ez a tömeg — főleg a parasztság — megmutatta a forradalomban, mily nagy benne a gyűlölet a régi iránt, mily elevenen érzi az akkori rezsim minden terhét, mily nagy benne az ösztönszerű törekvés, hogy megszabaduljon tőlük és eljusson egy jobb élethez.

És ugyanakkor ez a tömeg megmutatta a forradalomban, hogy gyűlöletében nem eléggé tudatos, hogy harcában következetlen, az új élet keresésében szűk korlátok közé van szorítva.

A nép nagy tengere, amely fenekestül felkavarodott, benne tükröződött Tolsztoj tanításában minden gyöngeségével és minden erős oldalával együtt.

Ha az orosz munkásosztály Lev Tolsztoj művészi alkotásait tanulmányozza, jobban megismeri ellenségeit, ha pedig alaposan megismerkedik Tolsztoj *tanaival*, az egész orosz népnek fel kell ismernie, miben állt saját gyengesége, amely nem engedte, hogy a maga felszabadítását teljesen végrehajtsa. Ezt meg kell érteni, hogy tovább juthassunk.

Ezt a továbbjutást akadályozzák mindazok, akik Tolsztojt „egyetemes lelkiismeretnek", „az élet mesterének" nyilvánítják. Ez — hazugság, amelyet a liberálisok tudatosan terjesztenek, mert szeretnék kihasználni Tolsztoj tanításának forradalomellenes oldalát. Ezt a hazugságot Tolsztojról, „az élet mesteréről" a liberálisok nyomán egyes hajdani szociáldemokraták is hangoztatják.

Az orosz nép csak akkor vívhatja ki felszabadulását, ha megérti, hogy nem Tolsztojtól kell tanulnia, hogyan érheti el a jobb életet, hanem attól az osztálytól, amelynek jelentőségét Tolsztoj nem értette meg s amely egyedül képes megdönteni a Tolsztoj-gyűlölte régi világot — t. i. a proletariátustól.

(1910)

(F)

TÜNTETÉSEK KEZDETE

... A proletariátus elkezdte. A lakosság más, polgári demokratikus osztályai és rétegei folytatják. Az első Duma mérsékelt-liberális, a demokráciától távolálló elnökének, Muromcevnek halála idézi fel a tüntetés első, félénk kezdeteit. Lev Tolsztoj halála — hosszú szünet után először — *utcai tüntetésekre* ad alkalmat, legfőkép a diákság, de részben a munká-

sok részvételével. Az, hogy Tolsztoj temetése napján egész sor gyár és üzem munkája szünetelt, tüntető sztrájkok kezdetét jelzi, ha mégoly szerény kezdetét is.

(1910)

(G)

A „FENNTARTÁS" HÖSEI

Potreszov úr és Tsai folyóiratának, a „Nasa Zarjá"-nak csak imént érkezett tizedik füzete Lev Tolsztoj értékelésében a gondatlanság vagy inkább elvtelenség olyan meglepő példáit mutatja, amelyekkel, bármily röviden is, haladéktalanul foglalkoznunk kell.

Ime, a Potreszov-féle csapat új harcosának, V. Bazarovnak cikke. E cikk „egyes állításaival" a szerkesztőség nem ért egyet, persze anélkül, hogy rámutatna, melyek ezek a mondatok. Mert hát így sokkal könnyebb leplezni a zavart. Ami azonban minket illet, mi olyan mondatot nehezen tudunk találni ebben a cikkben, amelyen ne kellene felháborodnia annak, aki csak egy cseppet is járatos a marxizmusban. „A mi szétforgácsolódott és elernyedt, valamiféle alaktalan szellemi és erkölcsi posvánnyá vált, a lelki bomlás legszélső határáig jutott intelligenciánk — írja V. Bazarov — egységesen elismerte Tolsztojt — az *egész* Tolsztojt — a maga lelkiismeretének". Ez — nem igaz. Ez — frázis. A mi értelmiségünk általában és a „Nasa Zarja" értelmisége különösképpen, nagyon is ernyedtnek tűnik, de nem mutatott és nem mutathatott soha semmiféle „egységet" Tolsztoj értékelésében, soha az *egész* Tolsztojt helyesen nem méltatta és nem is méltathatta. És éppen az egyetértés hiányát takarja a lelkiismeretről szóló, a végletekig képmutató, teljesen a *„Novoje Vremjá"*-hoz méltó frázis. Bazarov nem küzd a „posvány" ellen, hanem mélyíti a posványt.

Bazarov jónak látja említést tenni holmi igazságtalanságról (!!) Tolsztojjal szemben, amelyben vétkesek az orosz értel-

miségiek általában, de különösképpen mi, „a különféle irányokhoz tartozó radikálisok". Ebben csak annyi az igazság, hogy éppen Bazarov, Potreszov és Tsai „különféle irányokhoz tartozó radikálisok", akik annyira benneragadnak az általános „posványban", hogy ugyanakkor, amikor Tolsztoj világnézetének alapvető következetlenségeit és gyengeségeit megbocsáthatatlan módon elhallgatják, kakaskodva futnak mindenki után a Tolsztojjal szembeni igazságtalanságról kukorékolva. Nem akarnak megrészegedni a „köztünk kiváltképpen elterjedt narkotikumtól, amelyet Tolsztoj «pördühnek» nevez", — ezek megint csak olyan szavak, olyan nóták amelyeket elvárnak a nyárspolgárok, akik mérhetetlen megvetéssel fordulnak el minden olyan vitától, amely bármiféle teljesen és következetesen védelmezett elvekről folyik.

„Tolsztoj fő ereje éppen abban áll, hogy a korabeli művelt emberekre jellemző meghasonlás valamennyi fokán át szintézisig tudott jutni..." Nem igaz. Éppen szintézisig nem juthatott el, helyesebben: nem tudott eljutni Tolsztoj sem világnézetének filozófiai alapjaiban, sem társadalmi-politikai tanításában. „Tolsztoj volt az első (!), aki objektivizálta, vagyis nemcsak a maga, hanem mások számára is megteremtette azt a *tisztán emberi* vallást (a kurzív mindenütt magától Bazarovtól származik), amelyről Kant, Feuerbach és a modern kultúra más képviselői csak szubjektíve (!) ábrándozhattak" stb. stb.

Az efféle beszéd rosszabb az átlagos nyárspolgári fecsegésnél. Ez — feldíszítése a „posványnak" hamis virágokkal, ami csak félrevezetheti az embereket. Több mint félszázada, hogy Feuerbach, miután világnézetében, amely sok vonatkozásban „végszava" volt a német klasszikus filozófiának, szintézisig nem tudott eljutni, azokba a „szubjektív ábrándokba" tévedt, amelyeknek negatív értékét régen felmérték a „modern kultúra" valóban haladó képviselői. Kijelenteni mármost, hogy Tolsztoj „az első, aki objektivizálta" ezeket a „szubjektív ábrándokat", annyi, mint azok közé állni, akik visszafelé haladnak, annyi,

mint a nyárspolgárságnak hízelegni, annyi, mint egy nótát fújni a „Vehi" embereivel.

„Magától értetődik, hogy a Tolsztoj alapította mozgalomnak (!?) nagy változáson kell átmennie, ha az a rendeltetése, hogy valóban nagy, világtörténelmi szerepet játsszon: éppen a patriarchális-paraszti élet idealizálása, a naturális gazdálkodás iránti rokonszenve és a tolsztojánizmus sok más utópisztikus vonása, melyek mostanában előtérbe jutnak és legfontosabbnak látszanak, valójában szubjektív elemeknek bizonyultak, amelyek nincsenek szükségszerű kapcsolatban a tolsztoji «vallás» alapjával."

Ezek szerint Tolsztoj „objektivizálta" Feuerbach „szubjektív ábrándjait", az ellenben, hogy Tolsztoj zseniális művészi alkotásaiban is, egész ellentmondásokkal teli tanításában is a multszázadi Oroszországnak Bazarovtól említett gazdasági sajátosságait tükröztette, éppen „szubjektív elem" az ő tanításaiban. Ez az, amire azt szokták mondani: „fején találta a szöget" Hát még az a kijelentés, hogy a „szétforgácsolódott és elernyedt értelmiség számára" (stb., amint fent idéztük), semmi sem kellemesebb, kívánatosabb, kedvesebb, semmivel sem lehet inkább elkényeztetni, mint Feuerbach Tolsztojtól „objektivizált" „szubjektív ábrándjainak" ezzel a felmagasztalásával és a figyelemnek ezzel az *elterelésével* azokról a konkrét történelmi, gazdasági és politikai kérdésekről, amelyek „manapság előtérbe jutottak"!

Érthető, hogy Bazarovnak kiváltképpen nem tetszik az az „éles kritika", amelyet a „ne állj ellen a gonosznak" tana váltott ki a „radikális értelmiség körében". Bazarov számára „világos, hogy nem helyes itt passzivitásról és kvietizmusról beszélni". Gondolatának magyarázatában Bazarov a „Boloud Iványról" szóló ismert mesére hivatkozik és ezt javasolja az olvasónak: „Képzelje csak el, hogy nem a svábbogarak királya küld katonákat a bolondok ellen, hanem saját észretért parancsolójuk, Iván, és hogy e katonák segítségével, akik ugyancsak a bolondok közül valók s akik ennek folytán egész lelki alkatukban hozzájuk hasonlók. Iván valami igazságtalan követelés

teljesítésére akarja kényszeríteni alattvalóit. Egészen nyilvánvaló, hogy a csaknem fegyvertelen és a hadviseléshez nem értő bolondok nem is álmodhatnak *fizikai* győzelemről Iván seregei fölött. A legenergikusabb «erőszakos ellenállás» esetén sem győzhetik le a bolondok Ivánt fizikai, hanem csakis *morális* hatás által, vagyis csak az Iván seregében levő katonák ú. n «demoralizációja» által"... „A bolondok erőszakos ellenállása ugyanarra az eredményre vezet (csak kevésbbé tökéletesen és nagyobb áldozatokkal), mint az erőszak néküli ellenállás"... „A gonosszal szembe nem szállás vagy általánosabban szólva, eszköz és cél harmóniája(!!) egyáltalában nem olyan eszme, amely csak a társadalmon kívül álló erkölcsprédikátorok sajátja. Ez az eszme elmaradhatatlan alkotórésze minden kialakult világnézetnek."

Így vélekedik a Potreszov-féle had új katonája. Vélekedéseit nem szedhetjük itt ízekre, de elsőízben talán elég kiemelni belőlük a legfontosabbat és hozzátenni négy szót: ez a legtisztább vehizmus.

Még valamit annak a nótának záróakkordjaiból, amely arról szól, hogy a fül nem nő magasabbra a koponyánál: „Mit ér gyöngeségünket erőnek, Tolsztoj «kvietizmusával» és «korlátolt okosságával» (és okoskodásának következetlenségével?) szemben fölénynek tüntetni fel? Ezt nemcsak azért nem szabad mondani, mert ellenkezik az igazsággal, hanem azért sem, mert megakadályozza, hogy tanuljunk korunk legnagyobb emberétől."

Ugy, úgy. Nincs miért haragudni, uraim, és nevetséges gőggel és szitokkal felelni (mint Potreszov úr a „Nasa Zarja" 8—9. számában), mikor Izgojevék dicsőítik, helyesléssel fogadják és csókolgatják Önöket. Ettől a csókolódzástól nem lehet tisztára mosni a Potreszov-féle hadnak sem régi, sem új katonáit.

E had vezérkara „diplomatikus fenntartással" látta el Bazarov cikkét. De nem sokkal jobb Nyevedomszkij úrnak minden

fenntartás nélkül közölt vezércikke sem. „Ugyanakkor — írja a modern értelmiség e szószólója — mikor befogadta és tökéletes formában megtestesítette a rabiga lehullása nagy korszakának alapvető törekvéseit és vágyait, Lev Tolsztoj egyben egy egyetemes emberi ideológiai alapelvnek, a *lelkiismeret elvének* legtisztább, legtökéletesebb megtestesülése."

Bum, bum, bum... Ugyanakkor, mikor magába fogadta és tökéletes formában megtestesítette a deklamálás alapvető modorosságát, amely a liberális polgári publicisztika sajátossága, M. Nyevedomszkij egyben egy egyetemes emberi ideológiai elv — az üres fecsegés elve — legtisztább és legtökéletesebb megtestesítőjének bizonyult.

Még egy utolsó mondat:

„Tolsztojnak mindezek az európai hívei, mindezek a különböző nevű Anatole France-ok, valamint a képviselőházak, amelyek hatalmas többségben a halálbüntetés eltörlése ellen szavaztak nemrégiben, most pedig felállással adták meg a tiszteletet a nagy *talpig*-embernek, mindez a közepességnek, a félemberségnek, a fenntartásoknak a birodalma — micsoda nagyszerű, micsoda hatalmas, egyetlen tiszta ércdarabból öntött alakként áll előttünk ez a Tolsztoj, egyetlen elvnek ez a megtestesülése."

Tyűh! de szépen beszél — igen ám, csakhogy egy szó sem igaz belőle. Nem egy darab, nem tiszta ércből és egyáltalán nem is ércből volt öntve Tolsztoj alakja. S mindezek a polgári hívei *éppen nem* „talpig"-embervoltáért, hanem az attól való húzódozásáért „adóztak felállással" az ő emlékének.

Csak egy helyes szót ejtett ki Nyevedomszkij úr, akarata ellenére. Ez a szó — a „fenntartás" szó — éppoly helyes képet ad a „Nasa Zarja" urairól, mint az értelmiség fenn idézett Bazarov-féle jellemzése. Előttünk állnak éppen a „fenntartás" hősei a maguk egész mivoltában. Potreszov fenntartja, hogy nem ért egyet a machistákkal, ha védelmezi is őket. A szerkesztőség fenntartja, hogy nem ért egyet Bazarov „egyes tételeivel", bár mindenki előtt világos, hogy itt nem egyes tételekről van szó. Potreszov fenntartja, hogy őt Izgojev megrágalmazta. Martov

fenntartja, hogy nem egészen ért egyet Potreszovval és Levickijjel, bár éppen nekik teljesít hűséges politikai szolgálatot. Mindnyájan együtt fenntartják, hogy nem értenek egyet Cserevanyin-nal, bár helyeslik az ő *második* likvidátori füzetét, amely még nyomatékosabban ismétli első szüleményének „szellemét". Cserevanyin fenntartja, hogy nem ért egyet Maszlovval, Maszlov fenntartja, hogy nem ért egyet Kautskyval.

Csak abban értenek egyet mindnyájan, hogy nem értenek egyet Plehanovval és hogy ez rágalmaz, mikor likvidátorsággal vádolja őket, mintha csak maga sem tudná magyarázatát adni tegnapi ellenfeleihez való mostani közeledésének.

Nincs egyszerűbb dolog, mint megmagyarázni ezt a fenntartás emberei számára megmagyarázhatatlan közeledést. Mikor volt mozdonyunk, a leghevesebb viták folytak köztünk, hogy megfelel-e, mondjuk, 25 vagy 50 versztes óránkénti sebesség az egész mozdony szilárdságának, fűtőanyag-készleteinknek stb. Erről, mint minden izgalmas kérdésről, szenvedélyes s nem egyszer elkeseredett vita folyt. A vita — minden kérdésben, amelyről vita támadt — mindenkinek szemeláttára, mindenki előtt nyiltan folyt, végigbeszéltük, semmiféle „fenntartással" el nem kentük. És egyikünknek sem jut eszébe bármit is visszavonni vagy „a vita elkeseredettsége" miatt siránkozni. De miután a mozdony felrobbant, mikor a sárban hever, körülvéve „fenntartásos" értelmiségiekkel, akik aljasul vihognak, hogy nincs is mit likvidálni, mert már nincs mozdony, bennünket, a tegnapi „elkeseredett pörlekedőket" közelebb hoz egymáshoz az, hogy egy közös ügyünk van. Semmit meg nem tagadva, semmit nem feledve, nem fogadkozva, hogy kiküszöböljük a nézeteltéréseket, közösen dolgozunk a közös ügyért. Minden figyelmünket és minden erőfeszítésünket odairányítjuk, hogy a mozdonyt felemeljük, újjáépítsük, megerősítsük, megszilárdítsuk, a sínre állítsuk — a mozgás gyorsaságáról s egyik vagy másik karocska forgásáról ráérünk beszélni majd annakidején. A mi nehéz időnkben a legsürgősebb feladat — alkotni valamit, ami ellent

tud állni a „fenntartás" embereinek és az „ernyedt értelmiségieknek", akik közvetve és közvetlenül a „posvány" uralmát támogatják. A legsürgősebb feladat az, hogy, bármi nehéz feltételek közt is, bányásszunk ércet, szerezzünk vasat, öntsük a marxista világnézet és az ennek a világnézetnek megfelelő felépítmények acélját. *(1910)*

(H)

TOLSZTOJ ÉS KORA

Az a kor, amelyhez Tolsztoj tartozik s amely az ő zseniális művészi alkotásaiban és tanításában egyaránt (különleges szemléletességgel) tükröződött, az 1861 utáni és 1905 előtti korszak. Igaz, Tolsztoj irodalmi munkássága korábban kezdődött és később végződött, mint amikor ez a korszak kezdődött és végződött, de Tolsztoj mint művész és gondolkodó éppen ebben a korszakban fejlődött ki teljesen, s ennek a kornak átmeneti jellege hozta létre Tolsztoj alkotásainak is, a „tolsztojánizmusnak" is *minden* jellegzetes vonását.

Tolsztoj a „Karenin Annában" K. Levin szavaival rendkívül világosan kifejezte, miben állt az orosz történelem nagy fordulata ebben a félszázadban.

„A termésről, a munkások béréről stb. beszélgetni, ezt, jól tudta Levin, valami nagyon alantas dolognak tartották, .. de most Levin szeme ben csak ez volt a fontos." „Meglehet, nem volt fontos a feudalizmus idején vagy nem fontos Angliában Mindkét esetben kialakult viszonyokról van szó; nálunk azonban most, mikor minden megváltozott és csak alakulóban van, az egyetlen fontos kérdés Oroszországban az a kérdés, hogy mikép alakulnak ki ezek a viszonyok, — gondolta Levin" *(Tolsztoj* Művei X. köt. 139. old.)

„Nálunk most minden megváltozott és csak alakulóban van" — nehéz az 1861-től 1905-ig tartó évek találóbb jellemzését elképzelni. Azt ami „megváltozott", minden orosz jól ismeri vagy legalább tud róla. Ez — a feudalizmus és a neki megfe-

lelő egész „régi rend". Az, ami „csak alakulóban van", a lakosság legszélesebb rétegei előtt teljesen ismeretlen, idegenszerű, érthetetlen. Tolsztoj ezt a „csak alakulóban levő" valamit, a polgári rendet, sötéten, egy ijesztő rém, Anglia alakjában ábrázolja. Igen, ijesztő rém alakjában, mert minden kísérlet arra, hogy ennek az „angliai" társadalmi rendnek alapvonásait, ennek a rendszernek a tőke uralmával, a pénz szerepével, az áruforgalom keletkezésével és fejlődésével való kapcsolatát megmagyarázza magának, Tolsztoj csaknem elvszerűen elhárít magától. A narodnyikokhoz hasonlóan nem akar látni, eltakarja a szemét, elfordul attól a gondolattól, hogy ami Oroszországban „kialakulóban" van, az nem más, mint a polgári rend.

Igaz, hogy ha nem is az „egyedül fontos", de az 1861 és 1905 közti évek (sőt talán a mi napjaink) Oroszországának legközelebbi társadalmi-politikai tevékenysége szempontjából az a legfontosabb kérdés, hogy miképpen alakul ki ez a rend. a polgári rend, amely folyton más és más alakot ölt „Angliában", Németországban, Amerikában, Franciaországban stb. De Tolsztojtól a kérdésnek ilyen konkrétan-történelmi fölvetése teljesen idegen. Elvontan gondolkodik, csak az erkölcs „örök" elveinek, a vallás örök igazságainak szempontját ismeri el, nem ismerve föl, hogy ez a szempont csak a régi (a „megváltozott") rendnek, a feudális rendnek, a keleti népek életrendjének ideológiai tükre.

A „Luzern"-ben (1857-ben írta) kijelenti Tolsztoj, hogy a „civilizációnak" jótéteményül való elismerése „képzelt ismeret", amely „kiöli az emberi természetből a jóra való ösztönös, áldásos, ősi vágyakozást". „Csak egy, egyetlen egy csalhatatlan útmutatónk van — kiált fel Tolsztoj —, a bennünket áthatő Egyetemes Világszellem" (*Tolsztoj* Művei. II. köt. 125. old.).

A „Korunk rabszolgaságá"-ban (1900-ban írta) ezt az egyetemes világszellemre való hivatkozást még szenvedélyesebben ismétli meg, és „áltudománynak" nyilvánítja a politikai gazdaságtant, minthogy a „kicsiny és egészen kivételes helyzetben

levő Angliát veszi példának", — ahelyett, hogy az egész világ mindenkori állapotát venné példának. Hogy milyen ez az „egész világ", azt feltárja előttünk „A haladás és a műveltség meghatározása" című cikk (1862). A történészeknek azt a véleményét, „mintha a haladás egyetemes törvénye volna az emberiségnek", azzal veri tönkre Tolsztoj, hogy rámutat „az egész ú. n. Keletre" (IV. köt. 162. old.). „Az emberiség előrehaladásának nincs egyetemes törvényszerűsége — jelenti ki Tolsztoj —, mutatják ezt a mozdulatlan keleti népek".

Íme, a tolsztojánizmus, igazi történelmi foglalata szerint, éppen a keleti rend, az ázsiai rend ideológiájának bizonyul. Innen az aszkétizmus, a rosszal való erőszakos szembeszállás tilalma és a pesszimizmus mély vonásai, meg az a meggyőződés, hogy „minden — semmi, minden — anyagi értelemben semmi" („Az élet értelméről", 52. old.), valamint a hit a „Szellemben", az „őselemben", amelyhez való viszonya szerint az ember csak „munkás", akit „lelkének megmentése végett állítottak munkába" stb. Hű maradt Tolsztoj ehhez az ideológiához a „Kreutzer-szonátában" is, amikor azt mondja: „a nő emancipációja nem tanfolyamokon és nem a parlamentekben, hanem a hálószobában következik be" — az 1862-ből való cikkben is, amely azt fejtegeti, hogy az egyetemek csak „dühös, beteg liberálisokat" nevelnek, akikre „a népnek egyáltalán nincs szüksége", „akiket céltalanul kiragadtak korábbi környezetükből", akik „nem találják helyüket az életben" stb. (IV. köt. 136—137 old.).

Pesszimizmus, nem ellenállni, a „Szellemre" való hivatkozás — olyan ideológia, amely elkerülhetetlenül jelentkezik olyan korban, mikor az egész régi rend „felfordul", s mikor a tömeg, amely ebben a régi rendben nevelkedett, amely ennek a rendnek az elemeit, szokásait, hagyományait, hiedelmeit az anyatejjel szívta magába, nem látja meg és nem láthatja, *milyen* az „alakuló" új rend, *milyenek* a társadalmi erők és hogyan is „alakítják ki", milyen társadalmi erők hozhatják meg a szaba-

dulást attól a megszámlálhatatlan, kivételesen súlyos nyomorúságtól, ami mind a „bomlás" korszakainak jellegzetessége.

Az 1862 és 1904 közti kor Oroszországban éppen efféle bomlási korszak volt, amikor a régi mindenki szemeláttára visszahozhatatlanul összeomlott, az új azonban csak alakult, és azok a társadalmi erők, amelyek ezt az alakulást mozgatják, valójában csak 1905-ben mutatkoztak meg először széles, egyetemes mértékben, a legkülönbözőbb területeken tömeges nyílt cselekvésben. De az 1905. év oroszországi eseményei után hasonló események következtek „Kelet" egész sor államában, melynek „mozdulatlanságára" Tolsztoj 1862-ben hivatkozott. 1905 a „keleti" mozdulatlanság végének kezdete volt. Éppen ezért ez az év meghozta a „tolsztojánizmus" történelmi végét, végét annak az egész korszaknak, amely létrehozhatta s amelynek létre kellett hoznia Tolsztoj tanítását — nem valami individuális jelenségként, nem holmi szeszély vagy különcködés gyanánt, hanem olyan életviszonyok ideológiájaként, amelyek közt egy bizonyos korszak folyamán valóban milliók és milliók éltek.

Tolsztoj tanítása feltétlenül utópisztikus és tartalma szerint a szó legszorosabb és legmélyebb értelmében reakciós. De ebből éppen nem következik sem az, hogy ez a tan nem volt szocialista tan, sem az, hogy ne lettek volna benne kritikai elemek, amelyek becses anyagot szolgáltathatnak haladó osztályok felvilágosítására.

Van többféle szocializmus. Minden olyan országban, amelynek a termelési módja kapitalisztikus, van olyan szocializmus, amely a burzsoázia felváltására készülő osztály ideológiáját fejezi ki. és van olyan szocializmus, amely azoknak az osztályoknak az ideológiáját fejezi ki, amelyek felváltására jött a burzsoázia. A feudális szocializmus például a szocializmusnak ehhez az utóbbi fajtájához tartozik és az *ilyen* szocializmus jellegét a szocializmus más fajtáival együtt több mint 60 évvel ezelőtt kiértékelte Marx.

Továbbá Tolsztoj utópisztikus tanításában éppúgy vannak kritikai elemek, mint ahogy ezek jellegzetességei sok utópisztikus rendszernek. De nem szabad megfeledkezni Marx mély megfigyeléséről, hogy az utópisztikus szocializmusban a kritikai elemek jelentősége „fordított viszonyban van a történelmi fejlődéssel". Mennél inkább kifejlődik, mennél inkább határozott jellegűvé lesz azoknak a társadalmi erőknek a működése, amelyek „alakítják" az új Oroszországot és meghozzák a felszabadulást a jelen szociális bajaitól, annál gyorsabban veszti el a kritikai-utópisztikus szocializmus „minden gyakorlati értékét és minden elméleti jogosultságát".*

Negyedszázaddal ezelőtt Tolsztoj tanításának kritikai elemei némelykor hasznosak lehettek a gyakorlatban egyik-másik társadalmi réteg számára, a tolsztojánizmusnak reakciós és utópisztikus vonásai *ellenére* is. Az utolsó, mondjuk, tíz év folyamán már nem lehettek azok, minthogy a történelmi fejlődés a nyolcvanas évektől a mult század végéig jócskán előrehaladt. Manapság, azok *után*, hogy a fentemlített események sora véget vetett a „keleti" mozdulatlanságnak, napjainkban, mikor a liberális polgárság körében oly hatalmas mértékben elterjedtek a „vehisták" tudatosan reakciós, a legszorosabb osztályértelemben, az osztályérdekek értelmében reakciós eszméi. — mikor ezek az eszmék részben még úgynevezett marxistákat is megfertőztek és létrehozták a „likvidátori" irányzatot, — manapság minden kísérlet, amely Tolsztoj tanítását idealizálni, „ellenállási tilalmát", a „Szellemre" való hivatkozását, „az erkölcsi tökéletesedésre" való felhívását, a „lelkiismeret" és az egyetemes „szeretet" tanát, az aszkétizmus és kvietizmus hirdetését stb. igazolni vagy szépíteni próbálja, a legközvetlenebb és a legnagyobb kárt okozza.

(1911)

---

* *Marx—Engels* Válogatott művek. 1. köt Szikra 1949. 40. old., vagy: *Marx—Engels*. A kommunista kiáltvány. (A marxizmus—leninizmus kis könyvtára. 7—8. sz.) Szikra 1949. 65. old.

VII. GORKIJRÓL

(A)

... S íme látjuk már, hogy a tüntetések a legkülönbözőbb alkalmakból kiújulnak Nyizsnyijben is, Moszkvában is, Harkovban is. Az ingerültség mindenütt növekszik és egyre sürgetőbben szükségessé válik, hogy egy folyammá egyesítsük az *önkényuralom ellen*, amely mindenütt önkényt, elnyomást, erőszakot forral. Nyizsnyijben a november 7-i nem nagy, de sikeresen lefolyt tüntetés Makszim Gorkij kiutasítása miatt történt Az európaihírű írót, akinek minden fegyvere — ahogy a nyizsnyijnovgorodi tüntetés szónoka helyesen kifejezte — a szabad szó volt, az abszolutisztikus kormány ítélet és vizsgálat nélkül száműzi szülővárosából. A banditák azzal vádolják, hogy rossz hatással volt ránk — mondta a szónok minden orosz ember nevében, akiben a világosságnak és szabadságnak csak egy cseppnyi vágya is él —, mi azonban kijelentjük, hogy jó hatással volt ránk. A bérencek alattomban garázdálkodnak, mi nyilvánossá és közismertté tesszük gaztetteiket. Nálunk verik a munkásokat, akik védik a jobb élethez való jogukat, verik a diákokat, akik tiltakoznak az önkény ellen, nálunk megfojtanak minden becsületes és bátor szót! — A tüntetés, amelyben munkások is résztvettek, egy diák ünnepi szavalatával végződött: „lehull az önkény és felkél a nép, hatalmasan, szabadon, erősen!"

Moszkvában a pályaudvaron a tanulók százai várták Gorkijt és a megrémült rendőrség *letartóztatta* útközben a vasúti

kocsiban, megtiltotta neki (az előbb adott külön engedély ellenére), hogy Moszkvába menjen, és arra kényszerítette, hogy a novgorodi vonatról egyenest a kurszkira szálljon át. A tüntetés Gorkij kiutasítása alkalmából nem sikerült, de 18-án minden előkészület nélkül tüntettek diákok és „idegen személyek" (ahogy a mi minisztereink nevezik) a főkormányzó palotája előtt, amiért betiltották a Dobroljubov emlékére rendezett estét, akinek halála óta 40 év telt el november 17-én. Az önkényuralom moszkvai képviselőjét kifütyülték azok, akiknek, mint az egész művelt és gondolkodó Oroszországnak, drága annak az írónak az emléke, aki szenvedélyesen gyűlölte az önkényt és szenvedélyesen várta a nép felkelését a „hazai török szultán" — az önkényuralmi kormány ellen. A moszkvai diákszervezetek Végrehajtó Bizottsága helyesen mutatott rá november 23-i jelentésében, hogy a rögtönzött tüntetés az elégedetlenség és tiltakozás világos bizonysága.

„A tüntetések kezdete." (1901)

(B)

TREPOV RENDET TEREMT

Január 9. óta a kormány jelszava: kegyetlen leszámolás minden békétlen elemmel. Kedden diktátori teljhatalommal Pétervár főkormányzójává nevezték ki Trepovot, a cárizmus Oroszországszerte leginkább gyűlöletes szolgáinak egyikét, aki Moszkvában hírhedtté tette magát kegyetlenségével, gorombaságával és a munkások demoralizálására irányuló Zubatov-féle próbálkozásokban való részvételével.

Csakúgy zuhogtak a letartóztatások, mintha valami bőségszaruból öntötték volna. Először annak a liberális küldöttségnek a tagjait fogták el, amely szombaton késő este járt Vittenél és Szvjatopolk-Miszkijnél, hogy megkérje a kormányt, vegye

át a munkások kérvényét, valamint arra, hogy a katonaság ne feleljen sortűzzel a békés demonstrációra. Magától értetődik, hogy e kérések nem vezettek eredményre: Vitte Szvjatopolk Mirszkijhez küldte a deputációt, melyet ez utóbbi nem volt hajlandó fogadni. A belügyminiszter helyettese, Ridzevszkij fogadta a küldöttséget igen hűvösen, kijelentette, hogy nem a kormányt kell meggyőzni, hanem a munkásokat arról, hogy a kormány igen jól van tájékoztatva mindenről, ami történik, és hogy már határozatokat hozott, amelyeket semmiféle közbenjárással nem lehet megváltoztatni. Érdekes, hogy az a liberális gyülekezet, amely ezt a küldöttséget megválasztotta, felvetette azt is, le kellene beszélni róla a munkásokat, hogy a Téli Palota elé vonuljanak, de Gaponnak a gyűlésen jelenlevő barátja kijelentette, hogy ez hiábavaló, a munkások elhatározása visszavonhatatlan. (Ezt a hírt Dillon úr, a „Daily Telegraph" című angol ujság tudósítója közölte és utóbb más tudósítások is megerősítették.)

A küldöttség letartóztatott tagjai, Gesszen, Arszenyev, Karejev, Pesehonov, Mjakotyin, Szemevszkij, Kedrin, Snyitnyikov, Ivancsin-Piszarev és Gorkij ellen (akit Rigában fogtak el és Pétervárra szállítottak) azt az ostoba vádat emelték, hogy a forradalmat követő napon „ideiglenes orosz kormányt" akartak alakítani. Ez a vád persze magától összeomlik. Többeket az elfogottak közül (Arszenyevet, Kedrint, Snyitnyikovot) már szabadon engedték. Külföldön energikus akció indult a művelt polgári társadalom körében Gorkij érdekében és sok kiváló német tudós és író írta alá az ő szabadonbocsátásáért a cár elé terjesztett folyamodványt. Most csatlakoztak hozzájuk Ausztria, Franciaország és Olaszország tudósai és írói.

(1905)

(C)

„EGY PUBLICISTA JEGYZETEI"-BŐL

... Elemeztük az új platform első eltérését attól a taktikától, amelyet az 1908. évi decemberi konferencia határozata fejtegetett. Láttuk, hogy ez az eltérés az otzovista eszmék irányában történt, olyan eszmék irányában, amelyeknek semmi közük sem a jelenlegi helyzet marxista analíziséhez, sem általában a forradalmi szociáldemokraták taktikájának alapvető premisszáihoz. Meg kell most vizsgálnunk az új platform második eredeti vonását.

Ez pedig — az az új csoporttól hirdetett feladat, hogy új, proletár-kultúrát kell teremteni és a tömegek közt elterjeszteni: „ki kell fejleszteni a proletártudományt, megerősíteni az igazán elvtársi kapcsolatokat a proletárok körében, kidolgozni a proletár-filozófiát, a proletárok törekvései és tapasztalatai irányába terelni a művészetet" (17. old.).

Íme, egy kitűnő példája annak a naiv diplomáciának, amely az új platformban a dolog lényegének eltakarására való! Nos, hát nem naívság-e, mikor a „tudomány" és a „filozófia" *közé* odaállítják „az igazán elvtársi kapcsolatok megerősítését"? A *platformba* veszi föl az új csoport a maga vélt *sérelmeit,* a többi csoportok (mégpedig elsősorban az ortodox bolsevikok) elleni vádjait, hogy *ők* sértették meg az „igazán elvtárshoz illő magatartást". Éppen ez ennek a nevetséges pontnak az *igazi* foglalata.

„A proletártudomány" ugyancsak „siralmas és helyén nem való dolog" ebben a kapcsolatban. Először is mi mindeddig csak egy proletártudományt ismerünk — a marxizmust. A platform szerzői valamiért rendszeresen kerülik ezt az egyetlen pontos megjelölést, mindenütt ezt a szót téve helyébe: „tudományos szocializmus" (13, 15, 16, 20, 21. old.). Ismeretes, hogy erre az utóbbi elnevezésre nálunk Oroszországban a marxizmus nyílt ellenfelei is igényt tartanak. Másodszor, ha a platformba beleveszik a „proletártudomány" fejlesztésének feladatát, akkor világosan meg kell mondani, korunk miféle eszmei, elméleti

harcára gondolnak és melyik részre állnak a platform szerzői. Erről hallgatni naiv ravaszkodás, mert *a dolog lényege* mindenki előtt világos, aki ismeri az 1908—1909. évi szociáldemokrata irodalmat. A *mi* időnkben tört ki a tudomány, filozófia, művészet terén a marxisták harca a machisták ellen. Legalább is komikus dolog behúnyni a szemünket ez előtt a közismert tény előtt. „Platformokat" nem a nézeteltérések elkenésére kell írni, hanem azok tisztázása végett.

Ügyetlenül elárulják magukat szerzőink a platform idézett helyén. Mindenki előtt ismeretes, hogy a *valóságban* proletárfilozófia alatt éppen a *machizmust* értik — és minden értelmes szociáldemokrata egyszeribe megfejti az „új" *álnevet*. Mire volt jó kieszelni ezt az álnevet? Mire volt jó mögéje bújni? Valójában az új csoport legbefolyásosabb írói machisták, akik a nem-machista filozófiát nem-„proletár" filozófiának tartják.

Így is kellett volna mondani, hogyha a platformban szólni akartak róla: az új csoport olyanokat egyesít magában, akik harcolni akarnak a nem-„proletár" vagyis nem-machista filozófia és művészetelmélet ellen. Ez egy egyenes, őszinte, mindenki előtt jólismert *eszmeáramlatnak* nyílt fellépése, más áramlatok elleni hadbalépése lett volna. Ha a szellemi harcnak nagy fontosságot tulajdonítanak a párt szempontjából, akkor éppen nyílt hadüzenettel lépnek föl és nem bújnak el.

És mi valamennyiüket határozottan, világosan felelősségre fogjuk vonni azért, hogy a platformban burkoltan a marxizmus ellen indítottak filozófiai harcot. A „proletár-kultúráról" szóló frázisok a *valóságban* éppen a *marxizmus elleni harcot* leplezik. Az új csoport „eredetisége" az, hogy a párt platformjába belevitte a *filozófiát*, nem mondva meg egyenesen, hogy *tulajdonképpen* milyen irányt képvisel a filozófiában.

Egyébként nem kellett volna azt mondani, hogy az a platform idézett szavaiban rejlő reális tartalom egészen negatívnak bizonyul. Valamelyes pozitív tartalom is megbújik mögötte. Ez a pozitív tartalom kifejezhető egyetlen egy szóval: Gorkij.

Valóban, minek is leplezni azt a tényt, amelyről (elferdítve és kiforgatva) lármázott már a polgári sajtó, t. i., hogy Gorkij az új csoport hívei közé tartozik. Márpedig Gorkij — feltétlenül legkiválóbb képviselője a *proletár*-művészetnek, aki sokat tett érte és még többet tehet. A szociáldemokrata párt minden frakciója joggal büszkélkedhetik azzal, hogy Gorkij hozzájuk tartozik, de ezen az alapon venni be a *platformba* a „proletárművészetet", annyi, mint kiállítani a platformnak a szegénységi bizonyítványt, annyit jelent, mint a maguk csoportját egy írói *körré* szűkíteni, amely elárulja, hogy „autoritásnak" szeretné kijátszani magát ... A platform szerzői nagyon sokat beszélnek a tekintélyek elismerése ellen, bár nem magyarázzák meg nyíltan, egyenesen, miben áll a dolog. Abban áll, hogy az ő szemükben a filozófiai materializmus védelme és a bolsevikok körében jelentkező otzovizmus elleni harc egyes „tekintélyek" vállalkozása (finom célzás vaskos dolgokra!), akikben a machizmus ellenségei, mondják ők, „vakon hisznek". Az efféle kirohanások persze egészen gyermekes dolgok. De éppen a vperjodisták nem jól bánnak a tekintélyekkel. Gorkij — tekintély a proletárművészet terén, ez vitathatatlan. *Ezt* a tekintélyt a machizmus és otzovizmus erősítésére (persze szellemi értelemben) kihasználni akarni — annyi, mint *példát* mutatni, hogyan nem szabad bánni *tekintélyekkel*.

A proletárművészet terén M. Gorkij hatalmas *plusz*, a machizmussal és otzovizmussal való rokonszenve ellenére. A szociáldemokrata proletármozgalom fejlődése szempontjából az a *platform*, amely a pártban elkülöníti az otzovisták és machisták csoportját, mintegy a csoport speciális feladatává téve meg a „proletárművészet" fejlesztését, *mínusz*, mert ez a platform a valóságban éppen azt akarja erősíteni és felhasználni egy nagy tekintély munkásságában, ami annak gyenge oldala, ami a proletariátusnak általa hozott rengeteg haszon összegében negatív mennyiség.

(1910)

Lenin M. Gorkijjal 1920-ban Pétervárott

(D)

A POLGÁRI SAJTÓ MESÉJE GORKIJ KIZÁRÁSÁRÓL

Néhány napja már, hogy francia („L'Eclair", „Le Radical"), német („Berliner Tageblatt") és orosz („Utro Rosszii", „Recs", „Russzkoje Szlovo", „Novoje Vremja") polgári lapok élvezettel kóstolgatják a szenzációs ujdonságot: Gorkij kizárását a szociáldemokrata pártból. A „Vorwärts" közölte már ennek az ostobaságnak a cáfolatát. A „Proletarij" szerkesztősége is cáfolatot küldött be néhány ujságnak, de a polgári sajtó nem veszi tudomásul és folytatja a pletyka felfújását Világos, hogy mi ennek a pletykának a forrása: valami firkász félfüllel hallott valami nézeteltérésről otzovizmussal és istenkereséssel kapcsolatban (— olyan kérdés ez, melyet vagy egy éve vitatnak már a párt körében általában és a „Proletarij"-ban különösen —), istentelenül elferdítette e hírfoszlányt és „remekül keresett" egy kitalált „intervjún" stb.

A pletykahadjárat célja nemkevésbbé világos. A polgári pártok *szeretnék*, ha Gorkij kilépne a szociáldemokrata pártból. A polgári ujságok majd szétrepednek a vágytól, hogy a párton belül szítsák a nézeteltérést és torz alakban mutassák be.

A polgári ujságok hasztalan erőlködnek. Gorkij elvtárs a maga hatalmas művészi alkotásaival túlságosan erősen hozzákötötte magát Oroszország és az egész világ munkásmozgalmához, semhogy másképpen felelhetne nekik, mint megvetéssel

(E)

V I LENIN — M I. ULJANOVÁHOZ

Drága Manyasám! Megkaptam ma az „Utro Rosszii"-nek azt a számát, amelyben a Gorkijra vonatkozó aljas ostobaság áll. Íme néhány napja már, hogy néhány párizsi („L'Éclair") és berlini („Berliner Tageblatt") ujság hasonló hazudozásban gyakorolja magát. A napokban derekas cáfolatot kaptak erre az aljas hazugságra a „Vorwärts"-tól, amelyben nagyon helye-

sen kinyilatkoztatták és nagyon szellemesen előadták, micsoda ostobaság és kitalálás mindez. Valami bolond „hallott harangozni. de nem tudta merről" és hazugul elferdített mindent: az otzovizmusról, az iskoláról, a filozófiáról hallott szófoszlányokat stb. Az „Utro Rosszii", úgylátszik, egészen szélhámos ujság, amely „intervjúkat" talál ki, csak hogy minél meglepőbb legyen. Egyébként manapság a „Recs" is hasonló pletykák gyártásával szórakozik. Boldogok a kadetok, hogy van alkalmuk hazudozni és pletykálgatni . . .*

(F)

LENIN ÉS GORKIJ LEVELEZÉSÉBŐL

A M Gorkijhoz, Capri szigetén

1907 augusztus 14., szerda

Kedves Alekszej Makszimics! Ma érkeztünk ide Meskovszkijjal** és holnap megyünk Stuttgartba***. Igen igen fontos volna, ha Ön is ott lehetne. 1. Önt a Központi Bizottság útján (tanácskozási joggal) hivatalosan meghívták; 2. jó volna lát-

---

* Az „Utro Rosszii" 1909-i 1. (34.) számában közöltek egy hírt ezzel a címmel: „Gorkij kizárása a szociáldemokrata pártból", amelyben azt jelentették, hogy Makszim Gorkijt kizárták a szociáldemokrata pártból és hogy „a kizárást az író polgári hajlamaival indokolták". Másnap már néhány hasábot szenteltek e tárgynak vastag felirattal: „Makszim Gorkij kiközösítése" és nagybetűs alcímmel: „Miért történt a kizárás?" A cikkben, amely tele volt nyárspolgárias fecsegéssel a Capriban berendezett iskoláról, az otzovizmusról és az empiriokriticizmusról, közöltek Gorkij „kizárásáról" egy kétségtelenül ujjukból szopott „intervjút" egy „igen tekintélyes moszkvai bolsevik ügyvéddel, aki nem egyszer volt pártkongresszusi delegátus". — Ezt a szenzációs hírt utánazengte a „Recs" is (1909 nov. 18. 317 sz.) A pletykát más orosz, de külföldi polgári lapok is átvették („L'Eclair", „Berliner Tageblatt"). — A „Vorwärts"-ben (281. sz.) megjelent egy hír, amely szerint „ez az egész história (Gorkijról) elejétől végig kitalálás és egy szemernyi igazság sincs benne" . . . — *Szerk.*

** I. P. Goldenberg. — *Szerk.*

*** Lenint és I. P. Goldenberget a Központi Bizottság 1907 július 29 (16)-i határozatával kiküldték a stuttgarti nemzetközi kongresszusra (a II. Internacionále VII. kongresszusára). A levelet valószínüleg útközben írta. — *Szerk.*

nunk egymást, máskülönben pedig megléhet, hogy sokáig nem találkozunk; 3. ez Önnek mindössze néhány napi út és a dolog *nem tart tovább* egy hétnél (ez nem London!). Nem lesz késő, ha vasárnap, vagy akár csak hétfőn indul.

Egyszóval minden amellett szól, hogy jöjjön. Ha egészséges, jöjjön el csakugyan. Ne mulassza el az alkalmat, hogy *munkaközben* lássa a nemzetközi szocialistákat, — ez egyáltalán nem az, mint a szokásos ismerkedés és fecsegés. A következő kongresszus csak három év mulva lesz. De a mi különféle ügyeinkről sem lehet okosan levelezni, ha nem látjuk egymást. Egyszóval, jöjjön okvetlenül! Viszontlátásra!

Sok üdvözlet Marija Fjodorovnának*.

Az Ön *N. Leninje*

[Genf,] 1908 február 2

Kedves A. M.! Két ügyben írok Önnek.

Először, a Szemasko-ügyben. Ha személyesen *nem* ismeri, nem érdemes beavatkoznia az alább következő ügybe. Ha ismeri, akkor érdemes.

L. Martov a berni szociáldemokrata ujságban „nyilatkozatot" közölt, amelyben azt mondja, hogy Szemasko nem volt delegátus a stuttgarti kongresszuson, hanem csak mint *ujságíró* volt ott. Szó sincs róla, hogy a szociáldemokrata párthoz tartoznék. Ez — aljas mensevik támadás egy börtönbe jutott bolsevik ellen. Én mint az orosz szociáldemokrata párt képviselője elküldtem már hivatalos nyilatkozatomat a nemzetközi irodának. Ha személyesen ismeri vagy Nyizsnyij-Novgorodban ismerte Szemaskót, akkor *feltétlenül* írja meg Ön is annak az ujságnak, hogy fel van háborodva Martov nyilatkozata miatt, és hogy személyesen ismeri Szemaskót mint szociáldemokratát, és meg van róla győződve, hogy semmi köze azokhoz a dolgokhoz, amelyeket a nemzetközi rendőrség felfújt. Alább közlöm az ujság címét és a Martov-féle nyilatkozat teljes szövegét,

* M. F Andrejeva — *Szerk*

M. F.* lefordítja Önnek. A szerkesztőségnek írjon oroszul és kérje meg M. F.-et, hogy mellékeljen hozzá német fordítást.

A másik ügy. Mi most hárman (Bogdanov, én és egy „gyakorlati ember"**) azzal a küldetéssel jöttünk ide Oroszországból, hogy indítsuk meg a *„Proletarij"*-t. Minden rendben van, napokon belül kibocsátjuk a hirdetést. Önt felvesszük a munkatársak közé. Írjon egy pár szót, adhatna-e valamit az első számokba (akár a „Novaja Zsizny"-beli *Jegyzetek a kispolgárságról* szellemében, akár részleteket abból a regényből, amelyet ír stb.).

Meleg kézszorítás. Sok üdvözlet M F.-nek.

Az Ön *V. Uljanovja*

A. V. Lunacsarszkijhoz, Olaszországban

[Genf,] 1908 február 13

Kedves Anton Vasziljevics!

Azt a tervét, hogy a *„Proletarij"*-nak szépirodalmi rovata legyen és azt A M ***-ra bízzuk, kitűnőnek találom és rendkívül örülök neki. Éppen arról ábrándoztam, hogy a *„Proletarij"* irodalmi-kritikai rovatát állandósítjuk és A. M.-ra bízzuk. De *féltem*, szörnyen féltem ezt egyenesen javasolni, mert *nem ismerem* A. M. munkamódszerét és munkakedvét. Ha az ember komoly, nagy munkával van elfoglalva, ha ennek a munkának árt az, ha apróságokhoz, ujságíráshoz, publicisztikához vonják el, — akkor ostobaság és bűn volna őt megzavarni és elvonni! Ezt nagyon jól megértem és átérzem.

Ön ott a helyszínen jobban láthatja ezt, kedves Anton Vasziljevics *Ha azt hiszi, hogy nem zavarjuk meg* A. M munkáját, hogy ha rendszeres pártmunkára fogjuk (a párt munkája ezáltal rengeteget nyerne!), igyekezzék ezt a dolgot elintézni . . .

---

* M F Andrejeva — *Szerk*
* I F Dubrovinszkij —*Szerk*
** A M Gorkij ra — *Szerk*

A. M. Gorkijhoz, Capri szigetén

[Genf,] 1908 február 25

Kedves A. M.! Levelére nem feleltem mindjárt, mert cikke miatt vagy némileg azzal kapcsolatban, bármily különösnek tűnik ez az első pillanatra, nagy veszekedés támadt a szerkesztőségben köztem és A. A.* közt... Hm, hm... *Nem azon* a helyen és abból az okból, ahol gondolta.

Így történt a dolog.

A „Vázlatok a marxizmus filozófiája köréből" alaposan kiélezte a régi nézeteltéréseket a bekok** közt a filozófia kérdéseire vonatkozólag. Nem tartom magamat eléggé kompetensnek ezekben a kérdésekben ahhoz, hogy sietnék a sajtóban hozzászólni. De a *pártunkban folyó* filozófiai vitákat mindig figyelemmel kísértem, — kezdve Plehanov harcától Mihajlovszkij és Tsai ellen a nyolcvanas évek végétől 1895-ig, aztán ugyanannak harcát a kantiánusok ellen 1898-ban és a következő években (itt már nemcsak figyeltem, hanem valamennyire részt is vettem benne, 1900-tól mint a *„Zarja"* szerkesztőségének tagja), végül ugyancsak az ő harcát az empiriokritikusok és Tsaik ellen.

Bogdanov filozófiai munkáit a „Történelmi természetszemlélet" című energetikai könyvétől kezdve figyeltem, ezt a könyvet szibériai tartózkodásom alatt tanulmányoztam. Bogdanov számára ez az álláspont csak átmenet volt más filozófiai nézetekhez. Személyesen 1904-ben ismerkedtem meg vele, ez alkalommal egyidejűleg megajándékoztuk egymást: én — a „Lépésekkel", ő — *akkori* filozófiai munkáinak egyikével. Ugyanakkor (1904 tavaszán vagy nyár kezdetén) azt írtam neki Genfből Párizsba, hogy írásaival teljesen meggyőz nézeteinek helytelenségéről és Plehanov nézeteinek helyességéről.

---

* A. A. Bogdanov. — *Szerk.*

** Bolsevikok. — *Szerk*

Plehanovval mikor együtt dolgoztunk, nem egyszer beszélgettünk Bogdanovról. Plehanov megvilágította előttem, menynyire tévesek Bogdanov nézetei, de ezt az elhajlást egyáltalán nem tartotta reménytelenül nagynak. Különösen jól emlékszem rá, hogy 1903 nyarán Plehanovval a *„Zarja"* szerkesztősége nevében a „Vázlatok egy realisztikus világnézethez" genfi szerkesztőségének képviselőjével beszélgettünk és *megegyeztünk* abban, hogy munkatársaik leszünk, én — az agrárkérdésről írok, Plehanov *filozófiáról, Mach ellen.* Mach elleni fellépését Plehanov közreműködésének *feltételéül* szabta. Ezt a feltételt a „Vázlatok" szerkesztőségének képviselője teljes mértékben elfogadta. Plehanov akkor úgy tekintett Bogdanovra, mint szövetségesünkre a revizionizmus elleni harcban, de mint olyan szövetségesre, aki annyiban téved, hogy Ostwald és még tovább Mach nyomán jár.

1904 nyarán és őszén végérvényesen megegyezésre jutottunk Bogdanovval mint *bekok* és létrehoztuk azt a hallgatólagos és a filozófiát mint semleges területet hallgatólag kikapcsoló egyességet, amely a forradalom egész ideje alatt érvényben maradt és lehetővé tette számunkra, hogy a forradalomban a forradalmi szociáldemokráciának (a bolsevizmusnak) azt a taktikáját alkalmazzuk, amely legmélyebb meggyőződésem szerint egyedül volt a helyes.

Filozófiával foglalkozni a forradalom lázában nem igen lehetett. A börtönben 1906 elején Bogdanov írt még valamit, azt hiszem, az „Empiriomonizmus" harmadik részét. 1906 nyarán megajándékozott vele és én nagy figyelemmel láttam hozzá. Elolvasván, rendkívül felbosszankodtam és dühbe gurultam: méginkább világos lett előttem, hogy egészen hamis, nem marxista úton jár. Ekkor „szerelmi vallomást" írtam hozzá, egy filozófiai levelet három füzetnyi terjedelemben. Megmagyaráztam ott neki, hogy én persze csak *egyszerű marxista* vagyok a filozófiában, de hogy éppen az ő világos, népszerű, kitűnően megírt munkái győznek meg végérvényesen

az ő tévedéséről és Plehanov igazáról. Ezeket a füzeteket megmutattam néhány barátomnak (köztük Lunacsarszkijnak) és megállapodtunk, hogy kinyomatjuk ez alatt a cím alatt: „Egy egyszerű marxista jegyzetei a filozófiáról", de nem jutottam hozzá. Most sajnálom, hogy akkor mindjárt nem nyomattam ki. A napokban írtam Pétervárra, kérve, hogy kutassák fel és küldjék el nekem ezeket a füzeteket.

Most aztán megjelent a „Vázlatok a marxizmus filozófiája köréből". Elolvastam minden cikkét, kivéve a Szuvorovét (ezt most olvasom) és minden cikknél valósággal dühbegurultam a felháborodástól. Nem, ez nem marxizmus! A mi empiriokritikusaink, empiriomonistáink és empirioszimbolistáink beleragadnak a mocsárba. Elhitetni az olvasóval, hogy a külvilág realitásában való „hit" „misztika" (Bazarov), a legszemérmetlenebb módon keverni marxizmust és kantiánizmust (Bazarov és Bogdanov), hirdetni az agnoszticizmus (empiriokriticizmus) és idealizmus (empiriomonizmus) egy válfaját, — a munkásokat „vallásos atheizmusra" és a felsőbbrendű emberi potenciák „istenítésére" tanítani (Lunacsarszkij), — misztikának nyilvánítani Engels tanítását a dialektikáról (Berman), — meríteni holmi francia „pozitívistáknak", agnosztikusoknak vagy metafizikusoknak dögletes forrásából — ördög vigye el őket a „megismerés szimbolikus elméletével" (Juskevics)! — nem, ez már aztán túlon-túl sok. Persze mi marxisták vagyunk, akiknek nincs filozófiai olvasottságunk, — de mit sértegetnek minket ennyire azzal, hogy efféle dolgokat adnak elénk a marxizmus filozófiája gyanánt! Inkább felnégyeltetem magamat, semhogy beleegyezzem abba, hogy egy olyan lap, vagy olyan testület munkájában résztvegyek, amely ilyenféle dolgokat hirdet.

Megint kedvem támadt „Egy egyszerű marxista jegyzetei a filozófiáról" írására és hozzáfogtam, A. A.-nak azonban — a „Vázlatok" olvasása közben — persze őszintén és nyersen megmondtam véleményemet.

Mi köze ehhez az Ön cikkének? — kérdezi. Az, hogy éppen ilyenkor, mikor ezeknek a bekok közt támadt ellentéteknek a legnagyobb kiéleződése fenyeget, Ön láthatólag az egyik irány nézeteit kezdi kifejteni a *„Proletarij"* számára írt munkában. Nem tudom persze, mi jönne ki Önnél az egészből. Ezenfelül én úgy tartom, hogy egy művész minden filozófiából sok hasznot meríthet. Végül teljességgel és feltétlenül egyetértek abban, hogy a művészi alkotás kérdésében On a legilletékesebb, és hogy ha *efféle* nézeteket merít akár művészi gyakorlatából, akár *mégoly idealisztikus filozófiából is,* olyan eredményekhez juthat, amelyek óriási hasznot hajtanak a munkáspártnak. Ez mind igaz. Mindazonáltal a „Proletarij"-nak teljesen semlegesnek kell maradnia egész filozófiai viszályunkkal szemben, nem adni az olvasónak *legkisebb okot sem arra,* hogy a bekokat, mint az orosz szociáldemokraták forradalmi szárnyának irányát, taktikai vonalát kapcsolatba hozza az empiriokriticizmussal vagy empiriomonizmussal.

Mikor az Ön cikkét ismételten elolvasván, megmondtam A. A.-nak, hogy közlését ellenzem, sötétebb lett a viharfelhőnél. Szakadás atmoszférája nehezedett ránk. Tegnap a kérdés megvitatása végett külön ülésre hívtuk össze a mi szerkesztői hármasunkat. Ekkor váratlanul segítségünkre jött a „Neue Zeit" egy ostoba megjegyzése. 20. számában egy ismeretlen fordító Bogdanov cikkét közölte Machról és bevezetőleg azzal a locsogással állt elő, hogy a Plehanov és Bogdanov közti nézeteltérés a bekok és mekok* *frakciós* nézeteltérésévé kezd válni az orosz szociáldemokraták közt. E szavakkal a bevezetést író ostoba fickó összehozott minket egymással. Egyszeriben megegyeztünk, hogy feltétlenül elmaradhatatlan most már a *„Proletarij"* legközelebbi számában egy nyilatkozat semlegességünkről. Jobban nem is felelhetett volna meg semmi a „Vázlatok" megjelenése óta kialakult véleményemnek. A nyilat-

* Mensevikek. — *Szerk*

kozatot megszerkesztettük, egyhangúlag jóváhagytuk, holnap megjelenik a „*Proletarij*“ 21. számában és elküldjük Önnek.

Cikkével kapcsolatban azt határoztuk, hogy a kérdés eldöntését elhalasztjuk, olyképpen, hogy a „*Proletarij*“ mindhárom szerkesztője külön levélben megmagyarázza Önnek az egész tényállást és hogy én és Bogdanov minél előbb elutazunk Önhöz.

Levelet kell tehát kapnia A. A.-tól és a harmadik szerkesztőtől* is, akiről egyszer régebben írtam Önnek.

Elkerülhetetlennek tartom, hogy véleményemet teljes nyiltsággal megmondjam Önnek. Hogy a bekok közt verekedés lesz a filozófia kérdései miatt, azt most teljességgel kikerülhetetlennek tartom. De emiatt izgulni, szerintem ostobaság volna. Mi arra szövetkeztünk, hogy a munkáspártban egy bizonyos taktikát folytatunk. Ezt a taktikát *nézeteltérések nélkül* folytattuk és folytatjuk mindezideig (az egyetlen nézeteltérés a harmadik Duma bojkottálásának kérdésében volt köztünk de ez 1. sohasem éleződött ki annyira, hogy csak jele is mutatkozott volna szakadásnak; 2. nem volt párhuzamos a materialisták és machisták nézeteltérésével, mert pl. a machista Bazarov, miként én is, a bojkott ellen volt és erről nagy cikket írt a „Proletarij“-ba).

Megzavarni a forradalmi szociáldemokrácia taktikájának folytatását a munkáspártban a materializmus vagy machizmus kérdésében folyó vitáért, ez véleményem szerint megbocsáthatatlan ostobaság volna. Úgy kell verekednünk a filozófia miatt, hogy a „Proletarij“-t és a bekokat, mint *a párt* frakcióját *ez ne érintse*. És ez teljes mértékben lehetséges.

És véleményem szerint Önnek ebben segítenie kell. És azzal segíthet, ha a „*Proletarij*“-ban az irodalmi kritika, publicisztika és a művészi alkotás semleges (azaz a filozófiával semmi kapcsolatban nem levő) kérdéseiről dolgozik Cikkét —

---

* I. F. Dubrovinszkij — *Szerk.*

ha meg akarja akadályozni a szakadást és segíteni akar abban, hogy az új viszályt lokalizáljuk — át kellene dolgoznia: mindazt, ami ha mégannyira közvetve is kapcsolatban van Bogdanov filozófiájával, máshová kell vinnie. Hála istennek, van hova írnia a *„Proletarij"*-on kívül is. Mindazt, ami nincs kapcsolatban Bogdanov filozófiájával, — és cikkének *nagyobb* része nincs vele kapcsolatban — ki kell fejtenie a „Proletarij" számára írandó cikksorozatban. Ha másképpen jár el, ha meg tagadja a cikk átdolgozását vagy a „Proletarij"-ban való közreműködést, az szerintem elkerülhetetlenül a bekok közt támadt konfliktus kiéleződéséhez, az új viszály lokalizációjának megnehezítéséhez, az orosz forradalmi szociáldemokraták sürgős, gyakorlati és politikai szempontból nélkülözhetetlen munkájának gyengüléséhez vezet.

Ez az én véleményem. Megmondtam mindazt, amit gondoltam, és most várom válaszát.

Szerettünk volna ma Önhöz utazni, de kitűnt, hogy el kell halasztanunk legalább egy, de lehet, hogy két-három héttel.

Meleg kézszorítás Az Ön *N. Leninje*

[Genf,] 1908 március 24

Kedves A. M.! Megkaptam levelét a machistákkal való veszekedésem ügyében. Teljesen értem és becsülöm érzelmeit és meg kell mondanom, hogy pétervári barátainktól is hasonló levelet kaptam, de legmélyebb meggyőződésem, hogy tévednek.

Meg kell értenie és bizonyára meg is érti, hogy ha egyszer egy pártember eljutott addig a meggyőződésig, hogy egy bizonyos tan egészen téves és *káros,* akkor köteles fellépni ellene. Egy kukkot sem szóltam volna, ha nem győződtem volna meg feltétlenül (és napról-napra jobban meggyőződöm róla, amint megismerkedem Bazarov, Bogdanov és Tsai bölcseségének ősforrásaival), hogy könyvük ostoba, káros, filiszteres, papos *a maga egészében,* elejétől a végéig, ágaitól a gyökeréig, Machig

és Avenariusig. Plehanovnak lényegében *teljesen* igaza van velük szemben, csak nem tudja vagy nem akarja vagy lusta hozzá, hogy *konkrétan,* alaposan, egyszerűen megmondja, anélkül, hogy filozófiai fínomságokkal fölöslegesen rémítené a közönséget. Én, akármibe kerül is, megmondom a *magam módján.*

Milyen „kibékítés" lehet itt, kedves A. M.? Bocsásson meg, erről nevetséges csak egy szót is szólni. A harc *teljességgel* elkerülhetetlen. És a párt embereinek nem arra kell fordítaniuk erőfeszítéseiket, hogy elkenjék vagy elodázzák vagy kitérjenek előle, hanem arra, hogy a gyakorlatilag nélkülözhetetlen pártmunka *ne szenvedjen* kárt miatta. Erről *Önnek* kell gondoskodnia, és az orosz bekok 9/10-ed része segíti ebben és a legnagyobb mértékben hálás érte Önnek.

Hogyan teheti ezt? „Semlegesség" által? Nem. Semlegesség ilyen kérdésben nem lehetséges és *nem is lesz.* Ha lehet erről egyáltalán beszélni, talán *feltételes* értelemben: valahogy *el kell szakítani* ezt az egész viszályt a frakciótól. Eddig is írt „félre" a frakció kiadványain kívül, írjon továbbra is. Csak ez a módja, hogy a frakció kívülmaradjon a dolgon, *bele ne keverjék,* ne legyen kénytelen holnap, holnapután *dönteni,* szavazni, vagyis krónikussá, hosszadalmassá, végeláthatatlanná változtatni a viszályt.

Ezért vagyok *ellene,* hogy bármilyen filozófiát is beengedjünk a lapba. Tudom, szidnak emiatt: be akarja fogni a száját a többieknek, mert ő maga még ki sem nyitotta! De gondolja végig a dolgot hidegvérrel.

A lap első számában volt filozófia — három cikk Bazarovtól, Bogdanovtól, Lunacsarszkijtól Plehanov ellen. Egy cikk tőlem, amelyben arról van szó, hogy „Vázlatok a marxizmus filozófiájáról" — bergyajevizmus és papos fecsegés.

A 2. számban — háromszor három cikk Bogdanovtól, Bazarovtól, Lunacsarszkijtól Plehanov és Lenin ellen, ingerült

hangon. Egy cikk tőlem, amelyben más oldalról mutatom meg, hogy a „Vázlatok a marxizmus filozófiájáról" — papos fecsegés.

3. szám — csupa lárma és szitkozódás!

Írhatok hat vagy akár tizenkét cikket is a „Vázlatok a marxizmus filozófiájáról" ellen, mindegyik szerző cikkéről és nézeteik minden oldaláról. Mehet ez így tovább? Meddig? Nem teszi-e *ez szükségszerűvé* a szakadást a kiéleződés és határtalan elkeseredés folytán? Nem kötelezi-e *ez* a frakciót határozathozatalra: dönts, ítélj köztünk, vess véget szavazással a vitának . . .

Ezt gondolja meg jól, ha fél a szakadástól. A gyakorlati pártmunkások fognak-e terjeszteni könyveket, amelyekben ilyen „harc" folyik? Nem jobb-e a másik út: írjon tovább is „félre", a frakciótól független kiadványokba. Vonuljon félre, *egy darabig* vár a frakció. Ha lehet *enyhíteni* az elkerülhetetlen elkeseredést, szerintem csak így lehet.

Azt írja: a mekok nyernek a vitán. Nagyon, nagyon téved, A. M.! Akkor nyernek, ha a bek-frakció nem szeparálja magát három bek filozófiájától. *Akkor* ők nyernek végképpen. De ha a filozófiai harc a frakción kívül folyik, akkor a mekok véglegesen a politikára szorulnak és akkor végük.

Mondom: el kell *szakítani* a viszályt a frakciótól. Persze, ez nehéz, fájdalmas dolog élő embereknél. Idő kell hozzá. Lelkiismeretes elvtársak kellenek. Segíthetnek a gyakorlati emberek, segíteni kell Önnek, — a „pszichológiának", ehhez Ön ért. Úgy gondolom, Ön ebben nagy segítségünkre lehet, — persze akkor, ha a „Vázlatok" ellen írt könyvemet olvasva nem gurul dühbe úgy én ellenem, ahogy én dühbe gurultam ellenük.

Gondolja meg jól a folyóirat dolgát és feleljen nekem minél előbb. Nem tudom, érdemes-e *most* együtt Önhöz utaznunk. Minek feleslegesen izgatni magunkat? „Messze, messze" . . . de veszekedés nélkül nem tudunk meglenni. Nem

jobb-e hosszadalmas tárgyalások és ünnepélyes, de haszontalan összejövetelek helyett egyszerűbben intézni el a lap dolgát? Csak kérdéseket teszek fel, hogy megvitathassuk Önnel.

Sok üdvözlet M. F.-nek. Capriba mégis okvetlenül elmegyek s feleségemet is igyekszem magammal vinni, de szeretném ezt a filozófiai vitától függetlenül tenni.

Meleg kézszorítás.

Az Ön *Leninje*

P. S Mellékelek egy *fontos* közlést egy környezetében levő spicliről.

[Genf, 1908 április első felében]

Mi az, hogy nincs hírünk Öntől, kedves A. M.? Azt írta, rég befejezte egy nagyobb munkáját és segíteni készült nekünk a „Proletarij"-ban. Mikor hát? Mi volna, ha egy tárcát készítene Tolsztojról vagy más efféle témáról? Írja meg, akar-e.

A. A.* elutazott Önhöz. Én sem a lapot nem dobhatom félre, sem munkámtól nem tudok szabadulni. De ez csak egy kis halasztás, azért mégis el fogok menni.

Milyennek találja a *„Proletarij"*-t? Gondozatlan. Még soha ennyire el nem hanyagoltam lapomat: egész nap az átkozott machistákat olvasom és a lapba hihetetlenül kapkodva írom a cikkeket.

Nos, tehát, kézszorítás.

Az Ön *Leninje*

M. F.-nek ezer üdvözlet! Kerékpáron megyek hozzá.

Szólítsa fel Anton Vasziljevicset** is, hogy írjon a *„Proletarij"*-ba! Hadd ugassak én a filozófusok nyelvén, addig segítsék Önök a „Proletarij"-t!

---

* A A Bogdanov. — *Szerk*

** A V Lunacsarszkij. — *Szerk*

1909 november 16

Kedves Alekszej Makszimovics! Egész idő alatt tökéletesen meg voltam győződve arról, hogy Ön és Mihail elvtárs — keménykötésű tagjai az új frakciónak, akikkel ostobaság volna, ha megpróbálnék barátságosan beszélni. Mihail elvtársat ma láttam először, szívem szerint elbeszélgettem vele az ügyekről és Önről, és rájöttem, hogy szörnyen tévedtem. Biz' isten, igaza volt Hegelnek, a filozófusnak: az élet ellentétekben halad előre és az élet ellentmondásai sokkal gazdagabbak, sokoldalúbbak, tartalmasabbak, mint az emberi elme eleinte gondolná. Én az iskolát *csakis* az új frakció egy központjának néztem. Kitűnt, hogy ez nem igaz — nem abban az értelemben, mintha nem volna központja az új frakciónak (az iskola az volt és az ma is), hanem abban az értelemben, hogy ez nem minden, ez nem a teljes igazság. Szubjektíve néhány ember csinált ilyen központot az iskolából, objektíve az ő számukra az volt, de azonkívül az iskola az igazi munkáséletből kapott igazi élmunkásokat. Így történt, hogy a régi és az új frakció ellentétén kívül Capriban kifejlődött az ellentét a szociáldemokrata értelmiségiek csoportja és az orosz munkások közt, akik a szociáldemokráciát, *bármibe kerül* és bármi történik is, a helyes útra terelik, minden külföldi veszekedés és civakodás, minden „história" stb. ellenére. Kezeskednek erről az olyan emberek, mint Mihail. De az is kitűnt, hogy az iskolában kifejlődött az ellentét a capri-i szociáldemokrata értelmiség egyes elemei közt is.

Mihail szavaiból látom, kedves A. M., hogy Önnek nagyon nehéz most a helyzete: a munkásmozgalmat és a szociáldemokráciát egyszerre olyan oldalról kellett meglátnia, olyan megnyilvánulásaiban, olyan formáiban, amelyek nem egyszer vittek már Oroszország és Nyugat-Európa történetében kétségbeesésbe kicsinyhitű értelmiségieket a munkásmozgalom és a szociáldemokrácia felől. Meg vagyok győződve arról, hogy Önnel ez nem történik meg és a Mihaillal történt beszél-

getés után kedvem lenne erősen megszorítani a kezét. Művészi tehetségével olyan óriási hasznot hozott Ön az orosz — de nem is csak az orosz — munkásmozgalomnak, annyi hasznot hoz még mindíg, hogy semmiképpen sem engedhető meg, hogy átadja magát azoknak a nyomasztó hangulatoknak, amelyeket a külföldön folyó harc epizódjai váltanak ki. Vannak olyan körülmények, amelyek közt a munkásmozgalom élete elkerülhetetlenül ilyen külföldön folyó harcot, szakadást, veszekedést és verekedést eredményez, — nem azért van ez, mintha a munkásmozgalom belsőleg gyenge volna vagy a szociáldemokrácia belsőleg téves volna, hanem azért, mert teljesen különféle és különböző kaliberű elemek azok, amelyekből a munkásosztálynak ki kell kovácsolnia a maga pártját. Kikovácsolja mindenesetre, remekül kikovácsolja az orosz forradalmi szociáldemokráciát, kikovácsolja hamarább, mint néha az átkozott emigrációs helyzet álláspontjáról látszik, kikovácsolja biztosabban, mint ahogy akkor látszik, ha néhány külső jelenségből és elszigetelt epizódból ítélünk. Biztosítékai ennek az olyan emberek, mint Mihail.

Erős kézszorítás Önnek és M. Fjodorovnának, mert most remélem, hogy találkozhatunk még nem ellenségekként.

Az Ön *Leninje*

1909 november-december

Kedves A. M! Ami utazásomat illeti — hiába minden. Ugyan minek is veszekednénk Makszimovval, Lunacsarszkijjal stb.? Maga is azt írja: egymásközt civódnak — és nógat, hogy a nép előtt folytassuk a civódást. Nem jó példa volna. De ami a munkások elvadítását illeti — ez is hiábavaló. Íme, ahogy megkapják meghívásunkat, eljönnek hozzánk — csevegünk velük, hadakozunk egy ujság nézetei körül, amelyet egyes frakciótagok (régen hallottam már róla Ljadovtól és másoktól) szidnak, hogy unalmas, műveletlen, haszontalan. nem hisz a proletariátusban és a szocializmusban

Ami az új szakadást illeti — ez nem tetszik Önnek. Egyrészt mind a ketten nihilisták (és „szláv anarchisták" — ugyan kedvesem, hisz a nem szláv európaiak olyan időkben, mint a mienk, sokkal többet verekedtek, szitkozódtak és megoszlódtak) — másrészt a szakadék nem kevésbbé mély lesz, mint a be és me [bolsevikok és mensevikek] közt. Ha egy csökönyös ember „nihilizmusáról" van szó, olyan valakinek a műveletlenségéről stb., aki nem hisz abban, amit ír — akkor persze nem mély a szakadás, sőt nincs is szakadás. De ha mélyebb a szakadás, mint a be [bolsevikoké] és me [mensevikeké], — akkor már nem nihilizmusról és nem a saját írásaikban sem hívő írókról van szó. Nem fér a fejébe, ejnye, ejnye! Tévedésben van a mostani szakadás kérdését illetőleg és helyesen* mondja: „Az embereket értem, de a tetteiket nem értem". Amit Ön és Makszimov a „Proletarij"-ban tisztességtelennek és haszontalannak stb. lát, azt megmagyarázza az egész jelen időszakkal (s persze a marxizmussal) szemben való teljesen eltérő álláspontunk. Mi csaknem két éve topogunk egyhelyben, azokon a kérdéseken rágódva, amelyeket Makszimov még mindig „vitásnak" tart s amelyeket az élet régen eldöntött. És ha tovább „pörölnénk" ezekről, most hiába topognánk. De ha szétválunk, akkor világosan, egyenesen, határozottan két utat mutatunk a munkásoknak. A szociáldemokrata munkások könnyen és gyorsan választanak, mert az 1905—1906. évi forradalmi *szavak* (konzervként való) megőrzésének taktikája a forradalmi *módszernek* a más módszereket és más szervezési formákat követelő új helyzethez, a megváltozott korhoz való alkalmazása helyett — halott taktika. A forradalom felé halad a proletariátus és el fog jutni oda — *de nem úgy*, ahogy 1905-höz

* Pótlás a „helyesen" szót illetőleg: tévedtem. Tetteik megértése nélkül az embereket sem lehet megérteni, csak.. külsőleg. Vagyis a harc egyik vagy másik részesének a lelkivilágát meg lehet érteni, de a harc *értelmét*, a párt szempontjából való politikai *jelentőségét* nem. *(Lenin jegyzete.)*

eljutott: azok, akik „hisznek" benne, hogy halad és eljut, de *nem értik* ezt a „nem úgy"-ot, a mi álláspontunkat, *szükségképpen* nem őszintének, haszontalannak, unalmasnak találják, úgy látják, hogy a proletariátusban és szocializmusban való hit hiányán alapul stb. stb. Az ebből folyó nézeteltérés kétségkívül elég mély ahhoz, hogy elkerülhetetlen szakadást idézzen elő, legalább is külföldön. De távolról sem közelíti meg a b és m. közti mély szakadást, amennyiben a párt, a szociáldemokrácia, a marxisták szakadásának mélységéről van szó.

Csodálkozik, hogy nem látom Mihail hisztériáját, fegyelmezetlenségét (Önnek nem volna szabad ezt mondania, Mihailnak hallania) s egyéb rossz tulajdonságait. De hát nekem volt alkalmam őt egy apróságban próbára tenni: azt gondoltam, hogy a köztem és Ön közt folyó eszmecsere nem vezet eredményre, hogy nincs miért írni. A Mihaillal folytatott beszélgetés hatása alatt, hirtelen, az első fellobbanásban megírtam, át sem olvasva újra a levelet, nem halasztva másnapra. Másnap azt gondoltam: bakot lőttem, hogy hittem Mihailnak. És kitűnt, hogy bármennyire elragadtatta magát Mihail, *annyiban* igaza lett, hogy eszmecserénkre mégis sor került — persze nem zsörtölődés nélkül, nem a „Proletarij" kicsinylése nélkül; mit is tehetünk itt már!

Erős kézszorítás.

N. Lenin

1910 november 22

Kedves A. M.! Néhány napja írtam Önnek, megküldtem a „Rabocsaja Gazetá"-t s megkérdeztem, mi lett abból az újságból, amelyről a nyáron beszélgettünk, amelyről azt ígérte, hogy ír nekem róla.

Ma olvasom a *„Recs"*-ben a hirdetést a *„Szovremennyik"*-ről, amely „Amfiteatrov belső és *kizárólagos* munkatársként való részvételével" (így van nyomtatva! nem helyes, de annál pretenciózusabb és többet ígérő kifejezéssel) és az Ön állandó munkatársként való közreműködésével jelenik meg.

Mi ez? Hogyan? „Nagy havi" folyóirat, „politikai, tudományos, történelmi, társadalmi rovattal", — hisz ez egyáltalán nem az a folyóirat, amely a szépirodalom legjobb erőit akarja összegyűjteni. Hiszen egy ilyen lapnak vagy teljesen meghatározott, komoly, következetes *iránya* kell hogy legyen, vagy elkerülhetetlenül szégyentvall és nevetségessé teszi munkatársait. Van iránya a *„Vesztnyik Jevropi"*-nak is — rossz, gyönge, tehetetlen iránya. de irány mégis, amely egy meghatározott társadalmi elemnek, a polgárság bizonyos rétegeinek érdekeit szolgálja, amelyek a tanári, hivatalnoki és az ú. n. „jómodorú" (helyesebben jó modorra törekvő) liberálisokból álló értelmiségnek ugyancsak meghatározott körét gyüjtik össze. Van iránya a *„Russzkaja Miszl"*-nek — szennyes ugyan, de irány mégis, amely nagyon jó szolgálatot tesz a liberális ellenforradalmi burzsoáziának. Van iránya a *„Russzkoje Bogatsztvó"*-nak — narodnyik, narodnyik-kadeti iránya, de irány mégis, amely egy évtizeden át tartotta a maga vonalát, kiszolgálva a lakosság bizonyos rétegeit. Van iránya a *„Szovremennij Mir"*-nek is — sokszor mensevik-kadeti (most a párton belüli mensevizmus felé hajló), de irány mégis. Egy lap irány nélkül — ostoba, esztelen, botrányos és káros dolog. De miféle iránya lehet, ha Amfiteatrov „kizárólagos munkatárs"? Hiszen nem Lopatyin úr az, aki képes irányt szabni, ha ellenben igazak a Kacsorovszkij közreműködéséről szóló hírek (azt mondják, ujságokba is belekerültek), ez — „irány", de persze ostoba, eszer irány.

Mikor a nyáron beszélgettünk és én elmondtam Önnek, hogy megírtam egy levelet a *„Gyónás"* tárgyában, de nem küldtem el, mert akkor kezdődött a szakítás a machistákkal, azt felelte nekem: „rosszul tette, hogy nem küldte el". Azután ugyancsak Ön szemrehányást tett nekem, hogy nem mentem el a capri-i iskolába, és azt mondta, hogy a machisták-otzovisták kiszorítása az ügyek más alakulása esetén kevesebb idegébe, kevesebb erőveszteségébe került volna. Ezekre a beszé-

dekre gondolva határoztam el most, hogy írok Önnek, nem hallgatva és nem várva meg semmi megerősítést, a hír friss benyomása alatt.

Azt hiszem, hogy egy vastag politikai és gazdasági folyóirat Amfiteatrov kizárólagos közreműködésével — még sokkal rosszabb, mint a machisták-otzovisták külön frakciója. Ebben a frakcióban az a rossz, hogy *eszmei* iránya eltért és eltér a marxizmustól, a szociáldemokráciától, a marxizmussal való szakításig azonban nem viszi a dolgot, csak zavart kelt.

Amfiteatrov lapja (jól tette az ő „Krasznoje Znamjá"-ja, hogy idejében meghalt!) politikai megnyilatkozás, politikai vállalkozás, annak minden sejtelme nélkül, hogy az általános „baloldaliság" politikának kevés, hogy 1905 óta komolyan gondolni sem lehet arra, hogy valaki politikáról beszéljen anélkül, hogy a marxizmushoz és a szociáldemokráciához való viszonyát tisztázná.

Rossz vége lesz. Szomorú vagyok.

Az Ön *Leninje*

Marija Fjodorovnának salut et fraternité!*

1911 január 3

Kedves A. M.! Régen készülök válaszolni Önnek levelére, de az itteni veszekedés kiéleződése** (vinné el százezer ördög!) nem engedte.

De jól esik fecsegni.

Mindenekelőtt, hogy el ne felejtsem. Triát letartóztatták Zsordanijával és Ramisvilivel együtt. Bizonyosra mondják. Kár a derék fickóért. Forradalmár.

A „Szovremennyik" ügyében. Ma olvasom a „Recs"-ben az első füzet tartalmát és átkozódom, szitkozódom. Vodovozov

---

* testvéri üdvözlet. — *Szerk.*

** Az a csibész Trockij ellenünk szervezi a „Golosz" és a „Vperjod" embereit. Legyen harc! *(Lenin jegyzete.)*

Muromcevről... Koloszov Mihajlovszkijról, Lopatyin: „Idegenek" stb. Hogyne szitkozódnám? S Ön még ugrat is: „realizmus, demokrácia, aktivitás".

Azt hiszi, hogy ezek — szép szavak? *Illetlen* szavak, amelyeket minden polgári csirkefogó használ, kezdve a mi kadetjainkon és szociálforradalmárainkon otthon, Briandig vagy Millerandig itt, Lloyd George-ig Angliában stb. Illetlen, elbizakodott szavak és eszer-kadeti tartalmat igérnek. Ez nem jól van.

Tolsztojt illetőleg teljesen osztom véleményét, hogy a képmutatók és gazemberek szentet fognak csinálni belőle Plehanov is dühbe gurult a Tolsztojról való hazudozás és iránta való hódolat miatt és ebben a kérdésben megegyeztünk. Ő megszidja érte a „Nasa Zarja"-t a C O. legkozelebbi számában, én a Miszl-ben (ma érkezett az első szám Gratuláljon Moszkvában megjelenő marxista lapunkhoz. Volt ám ma öröm minálunk!). A „Zvezda" első számában (Pétervárott jelent meg XII. 16-án) ugyancsak van egy jó tárca Plehanovtól, egy *aljas* jegyzettel, amelyért már megszidtuk a *szerkesztőséget*. Ezt a bolondságot bizonyára Jordanszkij és Boncs követte el. De hogy is kuzdene a „Szovremennyik" a Tolsztojról és vallásáról szóló legendák ellen? Vodovozov és Lopatyin? Trélálni méltóztatik.

Hogy elkezdték verni a diákokat, az szerintem örvendetes, de Tolsztojnak sem a „passzivizmusa", sem az anarchizmusa, sem a narodnyiksága, sem a vallásossága előtt nem lehet szemethúnyni.

Ami a szociáldemokrácia nemzetközi politikájának Don Quijote-iságát illeti, azt hiszem, nincs igaza Hiszen a revízionisták régóta mondják, hogy a gyarmati politika progresszív politika, meghonosítja a kapitalizmust, de éppen ezért „nincs értelme kapzsisággal és kegyetlenséggel vádolni", mert „e-tulajdonságok nélkül" a tőke olyan, mintha „béna" volna.

Don Quijote-izmus és siránkozás volna, ha a szociáldemokraták azt mondanák a munkásoknak, hogy lehet menekvés bármiképpen is a kapitalizmus fejlődése nélkül máskép, mint a kapitalizmus fejlődésén át. De mi ezt nem mondjuk. Mi azt mondjuk: a tőke felfal titeket, felfalja a perzsákat is, felfal mindenkit és fel is fog falni, amíg meg nem döntitek. Ez az igazság. És nem felejtjük el hozzátenni: a kapitalizmus fejlődése a fölötte kivívandó győzelemnek egyetlen biztosítéka.

Semmiféle reakciós *rendszabályt,* mint amilyen a trösztök betiltása, a kereskedelem korlátozása stb. nem védelmeznek a marxisták. De adjuk meg *kinek-kinek a magáét:* Homjakov és Tsai csak építsenek vasutat Perzsián át, küldjenek ki Ljahovokat, a marxistáknak viszont az a dolguk — hogy *leleplezzék* őket a munkások előtt. Fal és felfal, fojtogat és megfojt, álljatok ellen.

Ha a gyarmati politikával és a nemzetközi rablással *szembeszállunk* a proletariátus megszervezése *útján,* a proletárharc szabadságának védelme *útján,* ez *nem gátolja,* hanem *sietteti* a kapitalizmus fejlődését, mert arra kényszeríti, hogy a kapitalizmus műveltebb, technikailag magasabbrendű változataira térjen át. Van többféle kapitalizmus. Van reakciós-oktobrista kapitalizmus és van *narodnyik* („realisztikus, demokratikus, aktivitással telt") kapitalizmus. Mennél inkább *leleplezzük* a munkások előtt a kapitalizmus „kapzsiságát és kegyetlenségét", annál nehezebb fenntartani az előbbi fajta kapitalizmust, annál inkább kőfelező áttérni a kapitalizmus másik fajára. És ez a mi javunkra, a proletariátus javára történik.

Azt gondolja, ellentmondásba keveredtem? A levél kezdetén rosszaltam a „realizmus, demokrácia, aktivitás" szavakat és most jónak találom? Nincsen itt ellentmondás: a proletár számára rossz, a burzsoának jó.

A németeknek van egy jellegzetes opportunista lapjuk, a „Sozialistische Monatshefte". Ebben a Schippel- és Bernstein-féle urak már régóta támadják a forradalmi szociáldemokrácia nemztközi politikáját, arról lármázva, hogy politikájuk „részvevő lelkek siránkozásává" zsugorodik össze. Ez bizony, öregem, opportunista svihákok szemfényvesztése. Küldesse meg a lapot Nápolyból és fordíttassa le a cikkeit, ha érdekli a nemzetközi politika. Bizony az Ön környezetében is vannak ilyen opportunisták Olaszországban — csak marxisták nincsenek Olaszországban, ez teszi útálatossá.

A nemzetközi proletariátus a tőkét kétféleképpen is szorongatja: egyrészt úgy, hogy októbristából demokratává változtatja, másrészt úgy, hogy elűzve *magától* az októbrista tőkét, *áttelepíti* a vadak közé. Ez azonban szélesebbé teszi a tőke alapját és közelebbhozza halálát. Nyugat-Európában már alig van októbrista tőke; csaknem az egész tőke demokratikus. Az októbrista tőke Angliából, Franciaországból Oroszországba és Ázsiába szökött. Az orosz forradalom és az ázsiai forradalmak — harc az októbrista tőke kiszorításáért és demokratikus tőkével való helyettesítéséért. De a demokratikus tőke — a legutolsó. Ezentúl nincs hová mennie. Ezentúl vége.

Milyennek találta a *„Zvezdá"*-t és a *„Miszl"*-t? Az előbbi szerintem színtelen. De a másik — *egészen* a miénk és nekem végtelenül tetszik. Csak nagyon gyorsan ütik össze.

Nem helyezné el egy könyvemet az agrárkérdésről a *„Znanyije"*-ban? Beszélje meg Pjatnyickijjel. Nem találok kiadót, úgy bizony. Akár segítségért is kiálthatnánk.

Olvasom az utóiratát: „a kezem reszket és majd lefagy" és bosszankodom. Utálatos palotái Caprinak! Ez már mégis szemtelenség! Nálunk gőzfűtés van, egészen meleg, Önnek meg „lefagy a keze". Fel kell lázadni!

Meleg kézszorítás.

Az Ön *Leninje*

Bolognából meghívást kaptam, hogy látogassam meg az iskolát (20 munkás). Elutasító választ küldtem. Nem akarok semmi közösséget a vperjodistákkal. A munkásokat megint ide hozom át.

[Párizs, 1912 eleje]

Kedves A. M.! Rövidesen megküldöm Önnek a konferencia határozatait.* Végre sikerült — a likvidátor söpredék ellenére — újjáteremteni a pártot és Központi Bizottságát. Remélem, örül ennek velünk együtt.

Nem írna egy májusi levelet? Vagy egy röplapocskát ugyancsak májusi szellemben? Rövidet, „lélekemelőt", nos? Idézze fel az elmultakat — emlékezzék meg 1905-ről — és firkantson pár sort, ha kedve támad írni. Oroszországban van két-három illegális nyomda és a K. B. bizonyára kiadatja néhány tízezer példányban. Jó volna egy *forradalmi* kiáltvány a „*Zvezda*" meséinek modorában. Nagyon-nagyon örülök, hogy támogatja a „*Zvezdá*"-t. Pokolian nehéz a dolgunk vele — külső, belső és pénzügyi nehézségek vannak — egyelőre azonban mégis húzzuk

Kézszorítás

Lenin.

P. S. De a „Szovremennyik" mégis csak eljutott odáig, hogy meghalt. Szép volt tőle.

[Párizs, 1912 február-március]

Kedves A. M.!

Nagyon örülök, hogy ráállt és megírja a májusi levelet.

Mellékelem a konferencia határozatait.

Az „Élénk tevékenységet" láttam... Förtelmes likvidátori tréfa. Liberális propaganda. Örülünk, hogy a rendőrség nem engedi nyiltan felvetni a pártkérdést.

---

* Az 1912-es prágai konferenciáról van szó. — *Szerk.*

A *„Zvezda"* vagy hetilapként, *vagy naponkénti egykopekes lap alakjában* folytatódik. Nagyszerű „Meséivel" igen-igen sokat segített a „Zvezdá"-n és ennek rendkívül örültem, úgyhogy az öröm — ha szabad őszintén beszélnem — ellensúlyozta bánatomat a Csernovokkal és Amfiteatrovokkal való „kalandja" miatt... Brr! Megvallom, örülök, hogy náluk „recseg-ropog".

Dehát az már disznóság, hogy nincs miből élnie és hol nyomatnia. Eh, rég el kellett volna kergetnie azt a pióca Pjatnyickijt és egy tisztességes, egyszerű kereskedősegédet állítani a „Znanyije" kiadóhivatalába (lehet, hogy ez most már késő, nem tudom)!!! Ha lehet, tegye meg... Aranybánya volna...

Rozskov „Irkutszkoje Szlovo"-ját nagyon ritkán látom. Az az ember likvidátor lett. Csuzsak pedig — iszákos, jóllakott, követelődző bolond.

Az Ön *Leninje*

Marija Fjodorovnának Moszkvába írt leveléért köszönet és ezer üdvözlet!

[1913 január eleje]

Kedves A. M.! Üdvözlöm az újév alkalmából, a lehető legjobbakat kívánom, de mindennél inkább jó egészséget! Nálunk most itt van Malinovszkij, Petrovszkij és Badajev. Tegnap kaptam meg levelét, felolvastam nekik, mind rendkívül örültek. Malinovszkij el akart menni Önhöz, de valószínűleg akadályozza ebben a távolság. Ej, bár közelebb lehetne... Ha az egészsége megengedné, hogy átjöjjön itteni galíciai gyógyhelyekre, amilyen például Zakopane, valami egészséges helyet keresni ki a hegyek közt, kétnapi járással közelebb Oroszországhoz, gyakoribbá lehetne tenni munkások látogatását; indítanánk megint munkásiskolát, a határon nem nehéz átjönni, az utazás költsége Pétervártól 12 rubel, megvalósítható az összeköttetés a moszkvai, valamint a délvidéki munkásokkal!.. Gondolkoz-

tam M. F. idejövetelétől... Lám, ő csodaszépen, igazán csodaszépen kigondolta. Írja meg adandó alkalommal haladéktalanul, sikerült-e neki legalizálnia magát (bizonyára sikerült). Írja meg azt is, hogyan találhatja meg Malinovszkij Pétervárott, vagy Moszkvában, Tyihonov útján? Ha nem sikerül pénzhez jutni a „Pravda" terjesztésére és biztosítására — vége. A deficit most naponként 50—60 rubel. Növelni kell a példányszámot, olcsóbbá tenni a költségeket, kibővíteni a lapot. Kétszáz számot élt meg — ez rekord. Mégis csak 20—30 000 munkás-olvasóra hatunk rendszeresen marxista szellemben, ez óriási dolog, pokolian szomorú volna, ha kimúlna. Minden oldalról és mindenképpen megvitatjuk a küldöttekkel, hogyan lehetne kikecmeregni a Pravda nehéz helyzetéből, de attól félek, hogy kívülről jövő pénzügyi támogatás nélkül nem lehet kihúzni a bajból.

A krakkói központ hasznosnak bizonyult: teljesen kifizetődött (munkánk szempontjából), hogy Krakkóba költöztünk. A küldöttek megerősítik, hogy a munkások között a forradalmi gondolkodás feltétlenül erősödik. Ha most sikerül jó proletárszervezetet teremteni, amelyet likvidátor árulók nem zavarnak, ördög tudja, milyen diadalokat lehet elérni, ha a mozgalom alulról növekszik.

Amit az oroszországi levélről közölt, figyelemreméltó, érdekes és jellemző. A mensevik munkások azt mondják, hogy Oroszország túlhaladt Marxon! És ez nem egyedülálló eset. A likvidátorok olyan egyenetlenséget, olyan áruló szellemet, olyan renegátságot terjesztenek, amilyet elképzelni is nehéz. De itt még ezernyi intrika folyik a velük való „egyesülés" érdekében: az egyetlen eszköz az *egész* ügy bemocskolására, a nehezen kezdett pártépítés lerombolására az intrikának ez az újrakezdése = „egyesülés" a likvidátorokkal. No de mi még verekszünk...

Örömét a vperjodisták megtérése alkalmából kész vagyok osztani egész szívemből, *ha... ha* igaz az Ön feltevése, hogy a „machizmus, az istenépítés és mindezek a mesterkedé-

sek örökre összeomlottak"; mint ahogy Ön mondja. Hogyha így van, hogyha ezt a vperjodisták megértették vagy megértik, akkor melegen osztozom megtérésükön való örömében. De aláhúzom a „*ha*" szót, mert egyelőre ez inkább kívánság, mint tény. Emlékszik 1908 tavaszán Capriban Bogdanov, Bazarov és Lunacsarszkij társaságában történt utolsó találkozásunkra? Emlékszik, megmondtam, hogy 2—3 évre el kell válnunk, és akkor M. F., mint elnök, dühösen tiltakozott, rendreutasítva engem stb.

És kitűnt, hogy — 4½, majdnem 5 évre. És ez még hozzá nem is sok a legmélyebb szakadás olyan korszakában, amilyen 1908-tól 1911-ig terjedt. Nem tudom, *képes-e* Bogdanov, Bazarov, Volszkij (félanarchista), Lunacsarszkij, Alekszinszkij *tanulni* 1908—1911 súlyos tapasztalataiból? Megértették-e, hogy a *marxizmus* komolyabb, mélyebb dolog, mint ők gondolták, hogy nem szabad rajta gúnyolódni, mint Alekszinszkij tette, sem holt dologként kezelni, mint ahogy a többiek tették. *Hogyha* megértették — akkor ezerszer üdvözlöm őket és akkor minden személyi sérelem (amivel az éles harc kikerülhetetlenül vele jár) egy pillanat alatt semmivé válik. De ha nem értették meg, ha nem okultak, akkor ne erőltesse: a barátság barátság, a szolgálat szolgálat. A marxizmus megcsúfolásának vagy a munkáspárt politikája megzavarásának kísérletei ellen harcolni fogunk életre-halálra.

Nagyon örülök, hogy a vperjodisták megtérítésére *utat* találni éppen a „Pravda" által sikerült, amely közvetlenül nem volt az övék. Nagyon örülök. De éppen a *tartós* közeledés kedvéért most lassacskán, *óvatosan* kell hozzálátni. Ezt a „Pravdá"-ban meg is írtam. Erre kell erőfeszítéseiket irányítaniuk azoknak is, akik hívei a vperjodisták velünk való egyesülésének: a machizmustól, otzovizmustól, istenépítéstől való óvatos, tapasztalatokkal alátámasztott *eltérítésük* pokolian sokat eredményezhet. A legkisebb vigyázatlanság, a „machista, otzovista stb. betegségbe való visszaesés" kell csak — és a harc még ádá-

zabbul fellángol... Nem olvastam Bogdanov új könyvét, „Az eleven tapasztalat filozófiája"-t, bizonyára megint csak a machizmus új köntösben.

Szergej Mojszejevvel Párizsban személyes kapcsolatban vagyunk, régóta ismerem és együtt dolgozunk. Pártember s igazi bolsevik. Ilyen emberekkel építjük a pártot, de ilyen ördögien kevés van.

Ismételt kézszorítás, be kell fejeznem a levelet, mert már illetlenül hosszúra is nyúlt. Jó egészséget!

Az Ön *Leninje*

N. K.* meleg üdvözletét küldi!

(Ide hozzánk még néhány jó munkás érkezett Oroszországból. Tanácskozunk. Sajnos, nincs pénzünk, pedig az itteni bázisból, ördög tudja, mi mindent lehetne kihozni!)

A „Pravdá"-nak ma írok, hogy kérdezzék meg Tyihonovot és aztán közöljék, hogy Tyihonov és Ön fogják vezetni a „Pravda" szépirodalmi rovatát. Jó lesz így? Írjon nekik is, ha nem közlik.

[1913 február második fele]

Kedves A. M.!

Mi az, öregem, rosszul viselkedik? Agyondolgozta magát, fáradt, ideges. Ez mind nincs rendben. Capriban, még hozzá télen, amikor bizonyára kevesebb a „látogatás", már csak rendszeres életmódot kellene folytatnia. Felügyelet híján elhagyta magát, mi? Ejnye, ejnye, nem jól van ez. Fogja szorosabbra a gyeplőt és kezdjen szigorúbb gazdálkodást, úgy bizony! Betegeskedni a mai időben teljességgel megengedhetetlen. Talán éjszaka dolgozott? Pedig mikor Capriban voltam, azt mondta, hogy csak én vezettem be a rendetlen életet, addig idejében szokott lefeküdni. Pihennie kell és jobban gazdálkodni, feltétlenül.

Trojanovszkijnak és feleségének írok arról a kívánságáról, hogy találkozzanak. Ez valóban jó volna. Derék emberek. Mun-

---

* Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkaja — *Szerk.*

kában még keveset láttuk őket: de mindaz, amit eddig tudok, javukra szól. Vannak anyagi eszközeik is, fejlődhetnének és sokat tehetnének a lapért. Trojanovszkaja hamarosan Oroszországba utazik.

Nagy örömet okozott nekem és itt mindnyájunknak, hogy *nekilát* a „Proszvescsenyijé"-nek. De én — megvallom — arra gondoltam: mihelyt egy lapocska vagy ujság ügyében írok, A. M.-nak rögtön elmegy a kedve. Szánom-bánom, hogy ilyen gondolataim vannak.

No lám, ez valóban nagyszerű lesz, ha lassanként összegyüjtjük a belletristákat és megindítjuk a „Proszvescsenyijé"-t! Nagyszerű! Az új, a proletár olvasó — a lapot olcsóvá tesszük — csak demokratikus szépirodalmat fogad el, nyavalygás, renegátság nélkül A munkásokat erősítjük. Nagyszerű munkások bukkantak fel. Nálunk most hat kuriális Duma-képviselő annyira belevetette magát a dumánkívüli munkába, hogy az gyönyörűség. Ez az, ahol embereink megszilárdítják majd a munkáspártot, az igazit! A harmadik Dumában sehogysem tudtuk ezt elérni. Látta a „Lucs"-ban (24. sz.) négy képviselő levelét a lemondásukról? Jó kis levél, úgy-e?

Hát a „Pravdá"-ban látta-e? Alekszinszkij jól ír és egyelőre nem csinál botrányt! Csodálatos. Küldtem egy „manifesztumot" (hogy miért lépett be a „Pravdá"-hoz). Nem közölték. *Egyelőre* mégsem csinál botrányt. Cso-dá-la-tos! De Bogdanov botrányt csinál: óriási szamárságot követ el a Pravda 24. számában. Nem, vele semmire sem megyünk! Elolvastam az ő „Menni mérnök"-ét. Ugyanaz a machizmus-idealizmus, úgy eldugva, hogy ne vegyék észre se a munkások, se a Pravda ostoba szerkesztői. Nem, ez a machista reménytelen egy eset, miként Lunacsarszkij is (cikkét köszönöm). Mégha Lunacsarszkijt éppúgy el lehetne választani esztétikai téren Bogdanovtól, mint ahogy Alekszinszkij kezdett elválni tőle politikai téren... igen, akkor, ha lehetne...

Ami az anyagra és szerkezetére vonatkozó elméletet illeti, teljesen egyetértek Önnel, hogy erről írni kell és hogy ez jó eszköz az ellen „a méreg ellen, amelyet a kialakulatlan orosz lélek magába szí". Csakhogy helytelenül nevezi ezt a mérget metafizikának. *„Idealizmusnak"* és agnoszticizmusnak kell nevezni.

De lám, a machisták a materializmust metafizikának nevezik. És így éppen a legtekintélyesebb modern fizikusok *tömege* a rádium, az elektronok stb. „csodáinak" *alkalmából* becsempész holmi *jóistent* — a legdurvábbat is, a legfinomabbat is, a filozófiai idealizmus alakjában.

A nacionalizmus kérdésében teljesen egyetértek Önnel, hogy azzal a legkomolyabban kell foglalkozni. Nálunk egy nagyszerű grúz* nekiült és hosszú cikket írt a „Proszvescsenyije" számára, összegyűjtve *minden* osztrák és egyéb anyagot. Ennek nekifekszünk. De ami a határozatainkat illeti (megküldöm őket nyomtatásban), ezt a „locsogást, bürokratizmust" hiába méltóztatik szidalmazni. Nem. Ez nem locsogás. Nálunk és a Kaukázusban grúz + örmény + tatár + orosz szociáldemokraták *együtt* dolgoztak, *egy* szociáldemokrata szervezetben, *több mint tíz évig*. Ez nem frázis, hanem a nemzeti kérdés proletármódra való megoldása. Az egyedüli megoldás. Így volt ez Rigában is: oroszok + lettek + litvánok; csak a *szeparatisták* különültek el — a Bund. Vilnában hasonlóképpen.

Két jó szociáldemokrata röpirat van a nemzetiségi kérdésről: Strasseré és Pannekoeké. Akarja, hogy elküldjem őket? Ha ugyan van valaki, aki Önnek németből lefordítja?

Nem, az az ocsmányság, ami Ausztriában van, nálunk nem lesz. Nem engedjük! De a mieink, a nagyoroszok itt többségben is vannak. A munkások körében nem tűrünk „osztrák szellemet".

Pjatnyickij ügyében a törvényszéki eljárás *mellett* vagyok. Minek sok ceremóniát csinálni. Szentimentáliskodni meg-

* I. V. Sztálin. — *Szerk.*

bocsáthatatlan bűn volna. A szocialisták egyáltalán nincsenek az állami bíráskodás igénybevétele ellen. A törvényes lehetőségek felhasználása *mellett* vagyunk. Marx és Bebel állami bírósághoz fordultak szocialista ellenfeleik ellenében *is*. Tudni kell, *hogyan* kell ezt csinálni, de meg kell tenni.

Pjatnyickijt mindenképpen el kell ítélni. Ha Önnek ezért szemrehányást fognak tenni — fütyüljön rájuk. Akik szemrehányást tesznek, képmutatók. Megkönyörülni Pjatnyickijen, a bíróságtól félve elnézni bűneit, megbocsáthatatlan hiba volna.

No, de már többet fecsegtem a kelleténél. Írja meg, mint áll egészsége.

Az Ön *Leninje*

P. S. A pétervári *Fomát ismerjük*. Most Narimban van. Az urali Foma? Arra valahogy nem emlékszem. Az 1907-i kongresszuson a pétervári Foma volt ott.

[Krakkó, 1913 március 8 és 10 között]

Kedves A. M.!

Ma elolvastam a „manifesztumot" . . .

Az írói amnesztia, mondhatni, teljes. Meg kell próbálnia hazatérni — *persze, megtudva előre, nem fogják-e pörbe alattomban az „iskoláért" stb.* Ezért valószínűleg nem állíthatják bíróság elé.

Remélem, nem látja úgy, hogy nem szabad „elfogadni" az amnesztiát. Ez nem volna helyes felfogás: egy forradalmár jelenleg *többet* tehet Oroszországon belül, a mi képviselőink pedig még „ünnepélyes fogadalmat" is aláírnak.

Önnél nem aláírásról van szó, hanem az amnesztia felhasználásáról. Írja meg a véleményét és *szándékait*. Úgy-e idejön, mihelyt kimozdul onnan — útba is esik!

De a forradalmi írónak az a lehetősége, hogy Oroszországba (az új Oroszországba) utazhat, annak lehetőségét

jelenti, hogy százszor annyi ütést mérhet ezután a Romanovokra és Tsaikra ... .

Megkapta-e előző levelemet? Miért nincsen hírem oly régóta? Egészséges?

Az Ön *Leninje*

P. S. Megkapta-e N. K.* levelét az *adatokkal?*

[Poronyin, 1913 május eleje]

Kedves A. M.!

Hogy áll a dolog a „Proszvescsenyije" *májusi* füzetébe való cikkecskével vagy elbeszéléssel? Nekem azt írják onnan, hogy *tíz-tizenötezer* példányt lehetne kiadni (lám, hogy haladunk!), ha volna Öntől valami. Írja meg, lesz-e? Aztán majd leközli a „Pravda" és lesz negyvenezer olvasója. Igen ... A „Proszvescsenyije" jól mehetne, de hogy az ördög vigye el, *nincs* egyetlen megbízható lap sem munkások, *szociáldemokraták,* a forradalmi demokrácia számára, mind csupa szennyirat.

Hogy áll az egészsége? Pihent-e és pihen-e a nyáron? Bizony, bizony, szükséges, hogy *jót* pihenjen!

Nálam bajok vannak, feleségem megbetegedett Bazedow-kórban. Az idegek! Nekem is egy kissé táncolnak az idegeim. Nyárra Poronyin faluba jöttünk Zakopane mellett. (Címem: Herrn Wl. Uljanow. *Poronyin. Galizien.* Austria.)

Szép hely. Egészséges. Kb. 700 méter magasan van. Nos, nem gondol-e egy kirándulásra? Érdekes munkások lesznek itt Oroszországból. Zakopane (hét versztnyire tőlünk) — híres klimatikus gyógyhely.

Látta-e Gyemjan Bednij „Meséit"? Ha nem, elküldöm. Ha pedig látta, írja meg, hogy tetszik.

Kapja-e rendszeresen a „Pravdá"-t és a „Lucs"-ot? Halad a munkánk — minden akadály ellenére —, és épül a *forradalmi* szociáldemokrata munkáspárt, a liberális renegátok, a

---

* N. K. Krupszkaja. — *Szerk*

likvidátorok ellenére. Lesz még egyszer ünnep minálunk is. Most ünnepeljük azt a győzelmet, amelyet a pétervári munkások arattak a likvidátorokon, a fémipari munkások új szervezete vezetőségének választása alkalmával.

Es az „On" Lunacsarszkija? Derék dolog!! O, igen derék! Maeterlinck munkáiban, mondja ő, „tudományos miszticizmus" van... vagy Lunacsarszkij és Bogdanov már nem az On emberei?

Ez nem tréfa. *Jó egészséget.* Írjon vagy két szót. Jó *pihenést.*

Az On *Leninje*

Uljanow. Austria, *Poronyin* (Galizien).

P. S. Milyennek találta a „Pravda" jubileumi számát?

[Krakko, 1913 november eleje]

Kedves Alekszej Makszimovics!

Ma megküldöm ajánlott keresztkötésben egy regény kezdetét, amely a *„Proszvescsenyije"*-ben jelenik meg.* Azt hiszem, nem lesz kifogása ellene. Ha várakozás ellenére ellenzi — *sürgönyözzön* a „Proszvescsenyije"-nek: „Vojtyinszkijt tegyék félre", vagy „Vojtyinszkij regényét **ne közöljék**"...

[1913 november kozepe]

Kedves Alekszej Makszimovics! Mi ez, mit csinál? — ez bizony tisztára szörnyűség!

Tegnap olvastam a „Recs"-ben válaszát a Dosztojevszkij körül folyó „lármára" és már örülni akartam, de ma megjött a likvidátorok lapja *és ott közlik* cikkének egy szakaszát, amely a „Recs"-ben nem volt meg.

Ez a szakasz így hangzik:

---

* Vojtyinszkij „Hullámok" c. regényéről van szó, amelynek „Fénysugár az éjszakában" c. fejezete a „Proszvescsenyije" 1914 áprilisi füzetében jelent meg. — *Szerk.*

Lenin, Gorkij és Krupszkája sakkozás közben, Gorkiban

„De az «istenkeresést» *egyelőre*" (csak egyelőre?) „hagyni kell — ez haszontalan foglalkozás: ahol nincs, ott ne keress. Ki mint vet, úgy arat. Önöknek nincs istenük, *még*" (még!) „nem alkották meg. Az isteneket nem keresik — *teremtik;* az életet nem kieszelik, hanem csinálják".

Ebből az következik, hogy On csak „egyelőre" van az „istenkeresés" ellen! Az következik, hogy *csak* azért van az istenkeresés ellen, hogy istenépítést tegyen helyébe!

Hát nem szörnyű, hogy Önnél ilyesmi *fordul elő?*

Az istenkeresés semmivel sem különbözik jobban az istenépítéstől vagy istenteremtéstől vagy istencsinálástól stb., mint a sárga ördög a kék ördögtől. Ha nem azért beszélünk az istenkeresés ellen, hogy *minden* ördög és isten ellen, mindenféle szellemi halottcsempészés ellen nyilatkozzunk (mindenféle istenesség halottcsempészés — még ha a legtisztább, ideális, nem keresett, hanem alkotott istenségről van is szó) —, hanem azért, hogy a szürke ördögöt elébe helyezzük a sárgának; ez százszorta rosszabb, mint egyáltalán semmit sem mondani.

A legszabadabb országokban, olyan országokban, ahol *egyáltalán* nem helyénvaló „a demokráciára, a népre, a társadalomra és tudományra" apellálni — ilyen országokban (Amerika, Svájc stb.) a népet és a munkásokat különös buzgósággal butítják éppen egy tisztult, szellemi, felépített isteneszmével. Éppen azért, minthogy minden vallásos eszme, mindenféle isteneszme, még az istenséggel való minden koketтálás is kimondhatatlan gyalázat, amelyet a *demokratikus* polgárság különös türelemmel (sokszor meg éppen szívesen) fogad, ez éppen azért — a legveszélyesebb hitványság, a legundorítóbb ragály. Millió *fizikai* bűnt, szennyet, erőszakot és ragályt sokkal könnyebben ismer fel a tömeg — és ezért sokkal kevésbbé veszélyesek —, mint a *finom,* szellemi, a legdivatosabb „eszmei" köntösbe öltözött isteneszmét. Az a katolikus pap,

aki kislányokat ront meg (akiről most olvastam éppen egy német ujságban), — *sokkal kevésbbé* veszedelmes éppen a „demokrácia" számára, mint a csuhátlan pap, akinek nincs megfogható vallása, a szellemi és demokratikus pap, aki istenépítést és istenalkotást hirdet. Mert az előbbi papot *könnyű* leleplezni, elítélni és elkergetni, — de a másodikat *nem lehet* oly egyszerűen elkergetni, az ilyet leleplezni ezerszer nehezebb, az ilyet „elítélni" nem hajlandó egyetlen „gyönge, szánalmasan ingadozó" polgár sem.

És On ismerve az (orosz: miért orosz? hát az olasz különb??) *kispolgári* lélek „gyöngeségét és szánalmas ingadozását", ezt a lelket még jobban megzavarja a legédesebb és cukorral meg mindenféle cifra papírfoszlánnyal a lehető legjobban burkolt méreggel!

Ez bizony szörnyűség.

„Elég volt már az önbecsmérlésből, ami nálunk az önkritikát helyettesíti."

Hát az istenépítés nem a *legrosszabb fajta* önbecsmérlés? Minden ember, aki *isten* építésével foglalkozik vagy akár csak beleegyezik ilyen istenépítésbe, a leghitványabb módon *arculköpi saját magát*, „cselekvés" helyett *éppen* a maga bámulásával foglalkozik, önmagában gyönyörködik, miközben a maga „én"-jének éppen legcsúnyább, legostobább, legbárgyúbb vonásait vagy vonáskáit „szemléli", amelyeket istenépítésében istenít.

Nem egyéni, hanem társadalmi szempontból *mindenféle* istenépítés nem más, mint éppen a bárgyú kispolgárságnak, a gyönge nyárspolgárságnak, a kétségbeesett és kimerült filiszterek és kispolgárok ábrándos önbecsmérlésének szerelmes önszemlélete (amint igen helyesen méltóztatott mondani a *lélekről* — csakhogy nemcsak az „orosz" lélekről kellett volna szólni, hanem a *kispolgáriról* is, mert a zsidó, olasz, angol — *mind egy kutya*, a koszos kispolgárság mindenütt egyformán

undorító, de a „demokratikus kispolgárság", amely szellemi halottcsempészéssel foglalkozik, kiváltképpen undorító).

Figyelmesen elolvastam az Ön cikkét és *kerestem*, hogyan származhatott Öntől ez az *elírás*, de nem tudok rájönni. Mi ez? Hulladéka a „Gyónásnak", amelyet *maga* sem helyeselt? Vagy visszhangja?

Vagy valami más, — például sikertelen kísérlet a proletárdemokrácia álláspontja helyett valami *egyetemes demokrácia* álláspontjához való áthajlásra? Talán az „egyetemes demokráciával" való tárgyalás kedvéért gügyögni jött kedve (bocsásson meg a kifejezésért) úgy, ahogy gyerekeknek szokás gügyögni? Talán a *nyárspolgároknak* szóló „népszerű magyarázat kedvéért" akarta egy időre magáévá tenni az *ő* előítéleteiket??

Dehát ez — minden értelemben és minden viszonylatban *helytelen!*

Azt írtam feljebb, hogy *demokratikus* országokban proletáríró részéről *teljesen* helytelen volna „a demokráciára, a népre, a közvéleményre és tudományra apellálni". No, és minálunk Oroszországban? Itt erre apellálni nem *teljességgel* helytelen, mert ez is hízeleg valamennyire a nyárspolgári előítéleteknek. Valami a ködösségig általános nyilatkozatot — nálunk még a „Russzkaja Miszl" Izgojevje is *két kézzel* hajlandó aláírni. Minek olyan jelszavakhoz folyamodni, amelyeket *Ön* kitűnően megkülönböztet ugyan az izgojevizmustól, *de az olvasó* nem képes megkülönböztetni?? Mire való az olvasó elé demokratikus leplet dobni ahelyett, hogy *világosan* megkülönböztetnénk a *kispolgárokat* (akik gyöngék, szánalmasan ingadozók, fáradtak, csalódottak, magukat bámulók, istenbámulók, istenépítők, istenkényeztetők, önbecsmérlők, *eszeveszetten anarchisztikusak* — remek kifejezés!! és így tovább, és így tovább),

— és a *proletárokat* (akiknek nem szavakban kell éberekneik lenniük, akiknek meg kell tudniuk különböztetni a *polgár-*

ság tudományát és közéletét a magukétól, a polgári demokráciát a proletár-demokráciától)?

Miért teszi ezt?

Pokolian sajnálatos dolog.

Az Ön *V. U.-ja*

P. S. Ajánlva, keresztkötésben küldtem egy regényt. Megkapta?

P. P. S. *Gyógyíttassa* magát a legkomolyabban, hogy télen utazhasson anélkül, hogy *meghűlne* (télen veszélyes).

Az Ön *V. Uljanovja*

VIII A REALIZMUS KÉRDÉSÉHEZ

(A)

(A VISSZATÜKRÖZÉS ELMELETEBŐL)

... Minden egészséges ember „naív realizmusa", aki nem volt a bolondok házának lakója, vagy az idealista filozófusok tanítványa, azt jelenti, hogy a dolgok, a környezet, a világ, érzéklésünktől, tudatunktól, *Én*-ünktől s általában az embertől *függetlenül* léteznek. Ugyanaz a *tapasztalat* (nem machista, hanem közkeletű emberi értelemben véve a szót), amely azt a megingathatatlan meggyőződést keltette bennünk, hogy tőlünk *függetlenül* más emberek léteznek, nem pedig csak a magas, az alacsony, a sárga, a kemény stb. érzeteinek komplexumai, — ugyanaz a tapasztalat hozza létre azt a meggyőződésünket, hogy a dolgok, a világ, a környezet tőlünk függetlenül léteznek. Érzeteink, tudatunk a külső világnak csak képe és magától értetődik, hogy a tükörkép nem létezhetik a tükrözött dolog nélkül, a visszatükrözött dolog azonban a visszatükrözőtől függetlenül létezik. Az emberiség „naív" meggyőződését a materializmus tudatosan teszi ismeretelmélete alapjává.

„Materializmus és empiriokriticizmus"
(1908)

* * *

Így tehát a materialista elmélet, az az elmélet, amely szerint a tárgyakat a gondolat visszatükrözi, a legteljesebb világossággal van itt kifejtve: rajtunk kívül dolgok léteznek. Észleleteink és képzeteink a dolgok képmásai. A gyakorlat ellenőrzi

czeket a képmásokat, a gyakorlat választja el a hű képmásokat a hamisaktól

„Materializmus és empiriokriticizmus" (1908)

* * *

Az emberi megismerés nem egyenes vonal (illetve nem halad egyenes vonalban), hanem görbe vonal, amely végtelenül közeljár körök sorozatához, a spirálishoz. Ennek a görbe vonalnak bármelyik kiszakított részecskéje, toredéke, darabkája átváltoztatható (egyoldalúan) önálló, egész, egyenes vonallá, amely (ha a fától nem látják az erdőt) mocsárba, papi maszlag hoz vezet (ahol az uralkodó osztályok érdeke *megrögzíti*) Egyenesvonalúság és egyoldalúság, merevség és megcsontosodottság, szubjektivizmus és szubjektív vakság — íme! ezek az idealizmus ismeretelméleti gyökerei. És a papi maszlagnak (= filozófiai idealizmusnak) természetesen vannak *ismeret elméleti* gyökerei, az nem talajtalan, bár vitathatatlan, hogy *meddő hajtás*, de olyan meddő hajtás, mely az eleven, gyümölcsöző, igazi, hatalmas, mindenható, objektív, abszolút emberi megismerés élőfáján nő

„A dialektika kérdéséhez" (1915 vagy 1916)

(B)

A legutóbbi időkig a terménynyszállítás az Urálból Moszkvába legnagyobbrészt a folyókon, primitív „tutajok" által történt évente egyszer. — *[Jegyzetben]* V. ö. a tutajozásnak Mamin-Szibirjak úr „Harcosok" c. elbeszélésében található leírásával Ennek az írónak műveiben szemléltetően elevenedik meg az Urál sajátos élete, a reformelőtti időkkel való rokonsága, a jog fosztottság, az üzemhez láncolt lakosság tudatlansága és megalázottsága, az „urak" „kamaszosan túláradó kicsapongása", valamint azoknak a középső rétegeknek (raznocsinyeceknek, értelmiségieknek) hiánya, amely minden ország kapitalista fejlődésére, Oroszországot sem véve ki, olyannyira jellemző.

„A kapitalizmus fejlődése Oroszországban" (1899)

(C)

...„A hetvenes évek narodnyikjának — mondja igen találóan Gurvics — sejtelme sem volt osztályellentétekről magán a parasztságon belül, ezt az ellentétet kizárólag a kizsákmányoló kulák vagy zsírosparaszt és áldozata, a kommunisztikus szellemtől áthatott paraszt közti ellentétre korlátozta.* Gleb Uszpenszkij egyedül állt a maga szkepticizmusával, csak ő válaszolt irónikus mosollyal az általános illúzióra. Kitűnően ismerte a parasztot, hatalmas művészi tehetsége a jelenségek lényegéig hatolt s így lehetetlen volt nem látnia, hogy az individualizmus lett az alapja nemcsak az uzsorás és az adós, hanem általában a parasztok közt a gazdasági viszonyoknak." Lásd „Közös nevező" c. cikkét a „Russzkaja Miszl" 1882. évi 1. számában (id. mű, 106. old.).

De ha megbocsátható, sőt természetes volt, hogy a hatvanas és hetvenes években — mikor még aránylag oly kevés pontos adat volt a falusi gazdálkodásról, mikor még nem mutatkozott meg oly élesen a falu bomlása, — beleestek ebbe az illúzióba, most szándékosan be kell húnyni a szemet, hogy valaki ne lássa ezt a bomlást. *„Kik azok a «népbarátok»?" (1894)*

* * *

A Kaukázus gazdasági „meghódítása" Oroszország részéről sokkal később következett be, mint a politikai s ez a gazdasági meghódítás még mai napig sem fejeződött be teljesen. A reformutáni időszakban egyrészt a Kaukázus erőteljes gyarmatosítása ment végbe, a gyarmatosítók nagy földterületeket szántottak fel (különösen Észak-Kaukázusban), amelyeken búzát, dohányt stb. termeltek eladásra és a mezőgazdasági munkások tömegeit vonzották oda Oroszországból. Másrészt kiszorultak a helyi, évszázadok óta fennálló „kusztár"-iparok, amelyek tönkrementek az ideszállított moszkvai iparcikkek konkurren-

* „A falusi obscsinán belul antagonisztikus társadalmi osztályok keletkeztek" — mondja Gurvics másutt... *(Lenin jegyzete.)*

ciája következtében. Tönkrement az ősrégi fegyverkovács mesterség a tulai és belgiumi importcikkek versenyének hatására, tönkrement a kusztárszerű vasfeldolgozás a behozott orosz készítmények versenye nyomán s ugyanígy tönkrementek a kisiparnak mindazok az ágai, amelyek a réz, az arany, az ezüst, az agyag, a zsiradékok, a szóda, a bőr stb. kusztárszerű feldolgozásával foglalkoztak; mindezeket a cikkeket olcsóbban állították elő az orosz gyárakban, amelyek a Kaukázusba szállították termelvényeiket. [...] Az orosz kapitalizmus ilymódon bevonta a Kaukázust a világ áruforgalmába, helyi sajátosságait — az ősi patriarchális elzárkózottság maradványát — kiegyenlítette, *piacot teremtett magának* gyárai számára. Az az ország, amely a reformutáni időszak kezdetén gyérnépességű volt, vagy a világgazdaságtól, sőt a történelemtől is távoleső hegyilakók lakták, a kőolajipari vállalkozók, borkereskedők, búza- és dohánynagytermelők országává változott és Kupon úr könyörtelenül lehúzta a büszke hegyilakóról poétikus nemzeti viseletét, hogy egy európai lakáj livréjébe bujtassa (Gl. Uszpenszkij).

„A kapitalizmus fejlodése Oroszországban" (1899)

* * *

... Hogy a közösségi, kollektivisztikus nagyipari termelés magasabbrendű a kapitalisztikus nagyipari termelésnél, azt Kautsky — magától értetődik — teljes határozottsággal elismeri. Foglalkozik a föld művelésének azokkal a kísérleteivel, amelyeket Owen angol követői végeztek az Északamerikai Egyesült Államokban, hasonló parasztközösségekkel. Mindezek a kísérletek — mondja Kautsky — *cáfolhatatlanul bizonyítják*, hogy modern nagybirtok egész jól művelhető munkások által kollektíven, de ahhoz, hogy ez a lehetőség valósággá váljon, elmaradhatatlanul szükség van meghatározott gazdasági, politikai és intellektuális feltételek egész sorára. A kistermelőt (iparost és parasztot is) abban, hogy a kollektív termelésre térjen, meg-

akadályozza a szolidaritás, a fegyelem nagyon csekély fejlettsége, izoláltságuk, „birtokosi fanatizmusuk", amelyek nemcsak a nyugateurópai parasztok körében találhatók meg, hanem — tesszük hozzá a magunk részéről — az orosz „obscsinában" élő parasztoknál is. (Gondoljunk csak A. N. Engelgardt-ra és Gl. Uszpenszkij-re.)

„Kapitalizmus a mezőgazdaságban."
(1899)

(D)

HÁBORÚ A „DISZNÓHÚSÉRT" *(Uszpenszkij)**

... Ez után a háború után csak őket (a külföldön élő forradalmárokat) tartom igazi hősöknek ... Már abban is mérhetetlen hősiesség van, hogy ők nem asszimilálódnak ehhez a disznósághoz, mint ahogy én íme, asszimilálódtam ... Képzelje csak, embert öltem ... Miért? — mondja, kérem ...

Ölt? Kit?

Egy törököt.

No és aztán? Önkéntes volt, katona, már pedig a háborúban kell ölni ...

Miért?

Szerbiáért ölte meg, gondolom.

Dolbezsnyikov nézett rám tágranyílt szemmel és hallgatott.

Szerbiáért? — kérdezte.

Úgy gondolom — igen!

Nem, nem Szerbiáért.

Nem Szerbiáért? Hát miért?

A disznóhúsért!

Hogy-hogy?

Igen, a disznóhúsért ...

---

* A szöveget N. K. Krupszkaja másolta ki. A cím: „Háború a disznóhúsért (Uszpenszkij)" — Lenintől származik. — *Szerk.*

Mondtam, hogy nem értem és Dolbezsnyikov nekilátott, hogy a legaprólékosabban elmagyarázza nekem véleményét a szerb háborúról. A szerb kupecek szükségesnek látták, hogy függetlenítsék magukat azoktól a kereskedelmi szerződésektől, amelyeket addig Törökország mint Szerbia gyámja kötött a szomszéd hatalmakkal; ezek a szerződések idáig olyanok voltak, hogy a szerb kapitalisták nem forgathatták tőkéjüket, nem lehetett gyáruk, üzemük, nem volt szabad bőrt feldolgozniuk... Kereskedhettek nyersanyagokkal, ezek Szerbiába készáruk alakjában tértek vissza és háromszor olyan drágán. Most tehát, mondta Dolbezsnyikov, a kupecek fegyverrel akarják megszerezni a jogot, hogy többet keressenek, vagyis, hogy a disznót, amelyet most csak nyersen és nagyon olcsón adnak el, füstölve és drágább áron adhassák el. Fegyverrel akarják megszerezni ezt a jogot, minthogy — békés tárgyalások esetén — elkerülhetetlenek az olyan engedmények, mint például az, hogy meg kell adni a jogot az idegeneknek földbirtokszerzésre, ami egyszersmind arra is lehetőséget ad, hogy idegen tőke áramoljon Szerbiába és ezt a helybeli kapitalisták nem bírják ki.

Amikor végre befejezte meglehetősen hosszú előadását a háborúra vonatkozó véleményéről, azt kérdezte:

Tehát a disznóhús miatt?

Valóban az sült ki, hogy az egész dolog a disznóhús körül támadt...

Jegyzetek és kivonatok az imperialista háború első hónapjaiból, 1914 szeptember-november

(E)

EGY TEHETSÉGRE VALLÓ KÖNYVECSKE

Arkagyij Avercsenkónak, a csaknem eszeveszettségig dühös fehérgárdistának könyvéről van szó; címe: „Tucatnyi döfés a forradalom hátába." Párizs, 1921. Érdekes megfigyelni, micsoda forrpontig jutott gyűlölet hozta létre ennek a nagy tehetségre valló könyvecskének csodálatosan erős és csodálatosan gyönge

helyeit egyaránt. Ahol a szerző előtte ismeretlen tárgynak szenteli elbeszéléseit, munkája művészileg sem sikerül...

Viszont a könyv nagyobb része olyan témákról szól, amelyeket Arkagyij Avercsenko kitűnően ismer, amelyeket átélt, átgondolt, átérzett. És meglepő tehetséggel ábrázolja a földesurak és gyárosok régi, gazdag, jóllakott és megcsömörlött Oroszországa képviselőinek élményeit és hangulatait. Így, éppen így kell látniuk a forradalmat az uralkodó osztályok képviselőinek. A tüzet okádó gyűlölettől válnak Avercsenko elbeszélései néha — mégpedig nagyrészükben — megdöbbenésig találóvá. Vannak olyan egyenesen kitűnő dolgai, mint pl. „A fű, amelyet bakancsok tapostak le" — azoknak a gyermekeknek a lelkivilágáról, akik átélték a polgárháborút.

De igazi pátoszig csak akkor emelkedik a szerző, amikor az evésről beszél. Hogyan ettek a gazdagok a régi Oroszországban, hogyan villásreggeliztek Petrográdban — nem, nem Petrográdban, Peterburgban — 14 és fél rubelért meg 50 rubelért stb. A szerző ezt egyenesen kéjelegve írja le; ez az, amihez ért, ezt átélte és átérezte, itt aztán nem követ el hibákat. Tárgyismerete és őszintesége egészen rendkívüli.

Az utolsó novella („Forgácsok abból, ami pozdorjává tört") egy, a Krimben, Szevasztopolban élt szenátort mutat be — „gazdag, jótékony, összeköttetésekkel rendelkező ember volt" — „most egy tüzérségi raktárban napszámba cipekedik és lövedékeket szortíroz", meg „egy óriási fémipari vállalatnak volt igazgatóját, amely vállalat a legelsőnek számított a viborgi kerületben. Ez most — egy bizományi raktár felügyelője s az utóbbi időben már valamelyes gyakorlatra is szert tett a bizományba adott viselt női pongyolák és plüss játékmackók becslésében."

Mind a két öreg visszaemlékezik a régi pétervári alkonyatokra, az utcákra, a színházakra és persze a „Medvében", a „Bécsben", a „Kis Jaroszlaviban" elfogyasztott ebédekre stb. És emlékezésüket ilyen felkiáltásokkal szakítják meg: „Hát mit

követtünk el? Kinek voltunk az útjában?"... „Mennyiben zavarta őket mindez?" ... „Miért bánnak így Oroszországgal?" ...

Arkagyij Avercsenko előtt érthetetlen, hogy miért. A munkások és parasztok bizonyára könnyen megértik és nincs szükségük magyarázatra.

Némelyik elbeszélés nézetem szerint megérdemli az utánnyomást. A tehetséget buzdítani kell.

(1921)

(F)

... Tegnap véletlenül elolvastam az „Izvesztyijá"-ban Majakovszkij versét egy politikai témáról. Nem tartozom az ő költői tehetségének hívei közé, habár teljes mértékben elismerem, hogy ezen a téren nem vagyok illetékes De politikai és közgazdasági szempontból régóta nem voltam így megelégedve valamivel. Versében ugyancsak kigúnyolja az ülésezéseket és csúfolódik a kommunistákon, hogy folytonosan üléseznek és megint csak üléseznek. Nem tudom, milyen a vers költői szempontból, de jótállok érte, hogy politikai szempontból teljesen helyes. Mi valóban úgy vagyunk a dologgal (és meg kell mondani, hogy ez nagyon ostoba helyzet), hogy folyton ülésezünk, bizottságokat alakítunk, terveket készítünk — a végtelenségig. Volt egy ilyen típusa az orosz életnek — Oblomov. Folyton a kereveten feküdt és terveket készített. Azóta sok idő telt el. Oroszország három forradalmat vitt véghez, az Oblomovok mégis megmaradtak, mert nemcsak a földesúr volt Oblomov, hanem a paraszt is, nemcsak a paraszt, hanem az értelmiségi is, nemcsak az értelmiségi, hanem a munkás, a kommunista is. Elég megnézni minket, ahogy ülésezünk, ahogy a bizottságokban dolgozunk, és máris megállapítható, hogy *az öreg Oblomov megmaradt, és sokáig kell mosni, szapulni, cibálni és verni, amíg valami hasznát lehet venni.* Ebből a szempontból minden illúzió nélkül kell néznünk állapotainkat.

„A szovjetköztársaság nemzetközi és belső helyzetéről" (1922)

(G)

„PROFÉTAI SZAVAK"

Micsoda zseniális prófécia! És milyen végtelenül gazdag gondolatokban ennek a finom, világos, rövid, tudományos osztályelemzésnek minden mondata! Mennyi gondolatot meríthetnének belőle azok, akik most a szégyenletes kishitűségnek, csüggedésnek, kétségbeesésnek adják át magukat, hogyha ugyan... ha ugyan tudnának gondolkodni, képesek volnának gondolkodni azok az emberek, akik megszokták, hogy hajlongjanak a burzsoázia előtt, vagy akik hagyták tőle megfélemlíteni magukat!

...„Éhség, járványok, a hadseregnek és a néptömegeknek általános elvadulása, amelyet a szörnyű nyomor idézett elő"...

Milyen egyszerűen és világosan vonja le Engels ezt a vitathatatlan következtetést, amely mindenki számára nyilvánvaló, aki csak egy kevéssé is gondolkodni képes egy évekig tartó, súlyos, gyötrelmes háború objektív következményeiről. És milyen megdöbbentően értelmetlen az a nagyszámú „szociáldemokrata" és gyász-„szocialista", aki nem képes beleélni magát ebbe a roppant egyszerű meggondolásba.

Elképzelhető-e egy többéves háború a hadsereg és a néptömegek *elvadulása* nélkül? Semmiesetre. Néhány évre, ha ugyan nem egy egész nemzedékre kikerülhetetlenek egy többéves háborúnak ilyen következményei. De ezek a mi „tokbabújt" embereink, ezek a polgári értelmiségből való fecsegőink, akik magukat „szociáldemokratáknak" és „szocialistáknak" nevezik, egy nótát fújnak a burzsoáziával, az elvadulás megnyilvánulásait vagy a háborús rendszabályok elkerülhetetlen kegyetlenségeit az elvadulásnak kivételesen súlyos eseteivel együtt a forradalomra hárítják — holott világos, mint a nap, hogy ezt az elvadulást az imperialisztikus háború okozta és hogy semmiféle forradalom nem szabadulhat meg hosszú harc nélkül, kegyet-

len megtorlások sorozata nélkül a háborúnak *ilyen* következményeitől.

Ők, a „Novaja Zsizny", a „Vperjod" vagy a „Gyelo Naroda" édeskés írói, készek „elméletben" jóváhagyni a proletárok és a többi elnyomott osztályok forradalmát, csakhogy ez a forradalom az égből pottyanjon le s ne szülessék és ne növekedjék a népek négyéves imperialista mészárlásában vérrel öntözött földön, millió és millió ember között, akiket ebben a mészárlásban megkínoztak, elgyötörtek, elvadítottak.

Ők hallották és „elméletileg" elismerték, hogy a forradalmat a szüléshez hasonlóan kell felfogni, de mikor rákerült a sor, gyalázatosan megriadtak és rongy emberkékhez méltó nyavalygásukat felváltotta a burzsoázia gyűlölködő kitöréseinek ismételgetése a proletariátus felkelése ellen. Nézzük a szülési folyamat leírását az irodalomban, azokat a leírásokat, ahol az írók célja annak hű visszaadása, hogy milyen nehéz, gyötrelmes, milyen félelmetes ez az aktus, pl. „Az élet örömé"-t (La joie de vivre) Zola Emiltől, vagy „Egy orvos feljegyzései"-t Vereszajevtől. Az ember születése olyan aktussal van összekötve, amely a nőt elkínzott, meggyötört, fájdalomtól eszméletlen, véres, félholt húsdarabbá teszi. De hajlandó volna-e valaki embernek elismerni az olyan „egyént", aki csak ezt látná a szerelemben, annak következményeiben, a nőnek anyává válásában? Aki *ezen* az alapon lemondana a szerelemről és gyermeknemzésről?

Van könnyű szülés és nehéz szülés. Marx és Engels, a tudományos szocializmus alapítói, mindig *hosszú szülési fájdalmakról* beszéltek, amelyekkel a kapitalizmusról a szocializmusra való átmenet elkerülhetetlenül jár. És Engels, a világháború következményeit elemezve, tisztán és világosan leírja azt a vitathatatlan és nyilvánvaló tényt, hogy az olyan forradalom, amely háború után következik és háborúval kapcsolatos (vagy még inkább — teszem hozzá a magam részéről —, amely háború idején tör ki s amely az őt körülvevő világháború közben kény-

telen fejlődni és helytállni), hogy az ilyen forradalom — *különösképpen nehéz* szülés esete...

Csak károgjanak a „szocialista" fecsegők, gyűlölködjön és dühöngjön a burzsoázia. Csak aki a szemét behúnyja, hogy ne lásson s a fülét befogja, hogy ne halljon, az nem veszi észre, hogy világszerte megkezdődtek a kapitalista társadalom számára, amely a szocializmussal viselős, a szülési fájdalmak. A mi országunkra, melyet az események sodra egy időre a szocialista forradalom élgárdájává tett, hárulnak most a megindult szülési folyamat első szakaszának kiváltképpen súlyos kínjai. Minden okunk megvan rá, hogy a legnagyobb elszántsággal és abszolút bizalommal nézzünk a jövőbe, amely új szövetségeseket, a szocialista forradalomnak új diadalait hozza egy sor haladottabb országban. Jogunk van büszkélkedni és szerencsésnek tartani magunkat, amiért nekünk jutott az a feladat, hogy elsőnek terítsük le a földkerekség egy sarkában azt a vadállatot, a kapitalizmust, amely vérrel öntözte meg a földet, éhínségbe és elvadulásba vitte az emberiséget s amely múlhatatlanul és hamarosan elpusztul, bármily rettenetesen vadállatiasak is halála előtti őrjöngésének megnyilatkozásai. *(1918)*

(H)

... Az angolok, akik idegenkednek az absztrakt elméletektől és büszkék prakticizmusukra, nem egyszer *nyíltabban* vetnek fel politikai kérdéseket és ezzel segítenek más országok szocialistáinak, hogy megtalálják a reális tartalmat bármiféle (többek közt a „marxista") irodalom takarója *mögött*. Ebben a vonatkozásban tanulságos az a „Szocializmus és háború" c röpirat*, amely a háború előtt jelent meg a „Clarion" című soviniszta lap kiadásában. A kis füzet Upton Sinclair amerikai

* Socialism and war The Clarion Press, 44 Warship-street, London E C

szocialistának háborúellenes „manifesztumát" és a soviniszta Robert Blatchford válaszát tartalmazza, aki régóta Hyndman imperialista álláspontján van.

Sinclair érzelmi szocialista, elméleti képzettség nélkül. A kérdést „egyszerűen" teszi fól, felháborodik a háború közeledte miatt és a szocializmusban keres tőle menekvést.

„Azt mondják nekünk — írja Sinclair —, hogy a szocialista mozgalom még túlságosan gyonge, hogy be kell várnunk a fejlődést. De a fejlődés az emberek lelkében megy végbe; mi eszközei vagyunk a fejlődésnek és ha mi nem harcolunk, akkor nem lesz fejlődés Azt mondják nekünk, hogy a mi mozgalmunkat (a háború ellen) eltiporják; de én kimondom azt a mély meggyőződésemet, hogy bármely mozgalomnak az eltiprása, amelynek a célja az, hogy a legnemesebb humanizmus szellemében megakadályozza a háborút, a legnagyobb diadal volna, amit a szocializmus valaha is elért —, hogy ez megrendítené a civilizáció lelkiismeretét és felrázná az egész világ munkásait, ahogy még semmi sem rázta fel őket a történelem folyamán Egyáltalán nem leszünk aggodalmaskodók mozgalmunkban, egyáltalán nem tulajdonítunk nagy jelentőséget a számnak és az erő külső jeleinek Néhány ezer erőshitű, elszánt ember erősebb, mint milliónyi óvatos és tisztességtudó (respektábilis) ember És a szocialista mozgalom számára nincs nagyobb veszedelem, mint az, ha megállapodott intézménnyé válik "

Amint látjuk — ez naív, elméletileg végig nem gondolt, de a szocializmus elsekélyesedésére vonatkozólag mélységesen igaz intelem és felhívás forradalmi harcra

Mit felel Sinclairnak Blatchford?

Hogy a háborút kapitalista és militarista érdekek idézik elő, az mind igaz — mondja. Én is kívánom a békét és a kapitalizmusnak a szocializmus által való legyőzetését, nem kevésbbé, mint bármely más szocialista De „retorikus és ékes frázisaival" nem győz meg Sinclair, nem tünteti el a tényeket. „A tények — kedves Sinclair — makacs dolgok, már pedig a

német veszedelem — tény". Sem mi, sem a német szocialisták nem akadályozhatják meg a háborút. Sinclair mérhetetlenül túlozza a mi erőnket. Nem vagyunk egységesek, nincs sem pénzünk, sem fegyverünk, sem „diszciplinánk". Nincs hátra más, mint *segítenünk* az angol kormánynak flottája növelésében, mert a békének nincsen és nem lehet más garanciája.

A kontinentális Európában a soviniszták sem a háború előtt, sem azután nem léptek fel ilyen őszintén. Németországban őszinteség helyett Kautsky képmutatása uralkodik, meg a szofizmákkal való játszadozás, Plehanovnál szintén. Éppen ezért tanulságos egy fejlettebb ország viszonyaira pillantani. Itt senkit sem lehet szofisztikával és a marxizmus karikatúrájával félrevezetni. A kérdéseket egyenesebben és becsületesebben szokás felvetni. Tanulni fogunk a „haladó" angoloktól.

Sinclair naívul jár el a maga kiáltványában, bár ez a kiáltvány alapjában véve mélységesen igaz, — naívul, mert nem veszi figyelembe a tömegek szocializmusának félszázados fejlődését, az irányok harcát benne, nem veszi figyelembe a forradalmi tevékenység növekedésének feltételeit, objektív-forradalmi szituáció és forradalmi organizáció meglétében. „Érzelemmel" ezt nem lehet pótolni. A szocializmus opportunista és forradalmi irányainak kemény és kíméletlen harcát nem lehet retorikával kikerülni.

Blatchford egyenest nekivág a dolognak és elárulja a kautskyánusoknak és Tsaiknak titkon őrzött meggondolásait, akik félnek megmondani az igazat. Még gyengék vagyunk — ez az egész —, mondja Blatchford, de őszinteségével együtt leleplezi és egész utálatosságában megmutatja opportunizmusát, sovinizmusát. Hogy a burzsoáziának és az opportunistáknak szolgálatában áll — az egyszeriben világos. Elismervén a szocializmus *„gyengeségét"*, maga *„gyengíti"* azt, a szocializmusellenes polgári politika hirdetésével.

Sinclairhez hasonlóan, de ellenkező irányban, gyáván és nem hősiesen, áruló és nem „esztelenül merész" ember mód-

jára, ő sem veszi figyelembe egy forradalmi szituáció kialakításának feltételeit.

De gyakorlati következtetései szerint, politikája szerint (lebeszélés a forradalmi cselekvésről, annak propagandájáról és előkészületeiről) Blatchford, a vulgáris soviniszta, *teljesen* összeillik Plehanovval és Kautskyval.

Napjainkban marxista szavak a marxizmus teljes megtagadásának palástolóivá lettek; ahhoz, hogy marxisták legyünk, le kell leplezni a második Internacionále vezetőinek „marxista" képmutatását, félelem nélkül kell nézni a szocializmus két irányának harcát, végiggondolni ennek a harcnak kérdéseit. Íme, ez a tanulság az angliai viszonyokból, amelyek marxista szavak *nélkül* megmutatják nekünk a dolog *marxista* lényegét.

„Az angol pacifizmus és az elmélettől való idegenkedés" (1915)

(I)

... tudatlan, de becsületes munkásemberek és a dolgozók pártján állók konnyebben megértik most, a háború után, a forradalom, a polgárháború és a proletárdiktatúra elkerülhetetlenségét, mint a legtudósabb reformista előítéletekkel túltömött Kautsky, MacDonald, Vandervelde, Branting, Turati urak és tutti quanti*.

A forradalmi tudatosság tömegekben mindenütt megfigyelhető növekedésének egyik kiváltképpen szemléletes bizonyságát ismerhetjük fel Henri Barbusse regényeiben, „A tűz"-ben (Le feu) és a „Világosság"-ban (Clarté). Az elsőt már minden nyelvre lefordították és Franciaországban 230 000 példányban terjedt el Azt mutatják be szokatlan erővel, tehetségesen, híven, mikép válik egy egészen tájékozatlan, eszméktől és előítéletektől valósággal agyonnyomott polgár, egy tucatember éppen a háború hatása alatt forradalmárrá.

---

* — ahányan csak vannak — *Ford.*

Proletárok és félproletárok tömegei állnak mögöttünk és csatlakoznak hozzánk, nem naponként, hanem óráról-órára. A „berni" Internacionále — vezérkar hadsereg nélkül, amely összeomlik, mint a kártyavár, ha egészen leleplezzük a tömegek előtt.

„A harmadik Internacionále feladatairól." (1919)

(J)

... A feudalizmushoz képest a kapitalizmus világtörténelmi lépés volt előre a „szabadság", „egyenlőség", „demokrácia", a „civilizáció" útján. Mindazonáltal a kapitalizmus a *bérrabszolgaság* rendszere volt és az is marad, a dolgozók — munkások és parasztok — millióinak alárendelése modern rabszolgatartók — a földesurak és tőkések — elenyésző kisebbségének. A polgári demokrácia megváltoztatta ennek a gazdasági rabszolgaságnak a formáját a feudalizmushoz képest, kivételesen fényes burkot teremtett neki, de nem változtatta és nem változtathatta meg a lényegét. A kapitalizmus és a polgári demokrácia bérrabszolgaság.

A technika, kivált a közlekedési utak óriási fejlődése, a tőke és a bankok kolosszális növekedése idézte elő azt, hogy a kapitalizmus megérett és túlérett. Túlélte magát. Az emberi fejlődésnek legreakciósabb akadályává lett. Maroknyi milliárdos és milliomos teljhatalmára vezetett, akik a népeket vérontásra ösztönzik annak a kérdésnek eldöntéséért, hogy a ragadozóknak német vagy angol-francia csoportjáé legyen-e az imperialista zsákmány, a gyarmati uralom, a pénzügyi „befolyás szférái" vagy az „igazgatási mandátumok" stb.

Az 1914—18-i háború idején több mint tízmillió embert öltek meg és tettek nyomorékká éppen ezért és csakis ezért. Ennek az igazságnak a felismerése feltartóztathatatlan erővel és gyorsasággal terjed a dolgozók tömegei közt minden országban — annál is inkább, minthogy a háború mindenütt hallatlan nyomorúságot idézett elő és a háborúért *mindenütt* meg kell

fizetni az adósság kamatait, fizetniük kell a „győztes" államoknak is. De miféle kamat ez? Milliárdos adó a milliomosoknak azért, hogy voltak olyan kedvesek és megengedték a munkások és parasztok tízmillióinak, hogy gyilkolják és nyomorítsák egymást, annak a kérdésnek az eldöntéséért, hogyan kell felosztani a kapitalisták profitját.

A kapitalizmus összeomlása elkerülhetetlen. A tömegek forradalmi tudata mindenütt növekszik. Ezernyi jel mutat erre. A kevésbbé fontos, de a filiszter számára igen szemléltető jelek egyike: Henri Barbussenek a regényei („Le feu" és „Clarté"), aki hadbavonult, bár a legbékésebb, legszerényebb, legtörvénytisztelőbb kispolgár, filiszter, nyárspolgár volt.

A kapitalisták, a burzsoázia, a számukra „legjobb" esetben húzhatják-halaszthatják egyik vagy másik egyedülálló országban a szocializmus győzelmét, munkások és parasztok újabb százezreinek kiirtása árán. De nem menthetik meg a kapitalizmust. Helyébe a *Szovjetköztársaság* lépett, amely a hatalmat a dolgozók és csakis a dolgozók kezébe juttatja, amely a felszabadítás irányítását a proletariátus kezébe adja, amely megszünteti a föld, a gyárak és egyéb termelési eszközök magántulajdonát, minthogy ez a magántulajdon a forrása sokak kevesek által való kizsákmányolásának, forrása a tömegek nyomorának, forrása a népek közti rablóháborúknak, amelyek csak a kapitalistákat gazdagítják.

A nemzetközi Szovjetköztársaság győzelme biztos.

„Válasz egy amerikai ujságíró kérdéseire." (1919)

(K)

Ahogy az (emberi) ész az egyes tárggyal bánik, ahogy róla másolatot vesz (fogalmat alkot), az *n e m* valami egyszerű, közvetlen, tükrözésszerűen merev, hanem bonyolult, többágú, zegzugos folyamat, amely *magában foglalja* azt a lehetőséget, hogy képzeletünk messze szakad az élettől; nemcsak ezt: azt is, hogy az absztrakt megismerés, a fogalom átváltozik *képzeleti* képpé

(végső fokon: istenné), méghozzá az embertől észre nem véve, öntudatlanul. Hiszen a legegyszerűbb általánosításban, a legelemibb közképzetben is (pl. „asztal" általában) *van* egy darabka *képzelet*. (Viszont a legszigorúbb tudományban sem helyes tagadni a fantázia szerepét: v. ö. Piszarev — a hasznos, mert munkára ösztönző ábrándról és az üres ábrándozásról.)

(1915 vagy 1916)

(L)

... Larinnak ... erős a fantáziája. Ez a képesség rendkívül becses. Hiába gondolják, hogy csak a költőnek van rá szüksége. Ostoba előítélet! A matematikában is szükség van rá, a differenciál- és integrálszámítás fölfedezése is lehetetlen lett volna fantázia nélkül. A fantázia igen becses tulajdonság, de Larin elvtársnak egy kis fölöslege van belőle. Pl. azt mondanám, hogy ha Larin elvtárs egész fantáziakészletét egyenlő arányban elosztanók az orosz kommunista párt tagjainak egész számával, akkor igen jó eredményt nyernénk. De amíg ezt a műveletet nem hajthatjuk végre, addig az állam, a gazdálkodás, a tervezés, a közgazdaság ügyét nem lehet Larin elvtársra bízni ...

Az Orosz Kommunista (bolsevik) Párt XI. kongresszusa. (1922)

(M)

„Álmodoznunk kell!" Leírtam ezeket a szavakat és megijedtem. Azt képzeltem, hogy az „egyesítő kongresszuson" ülök, velem szemben ülnek a „Rabocseje Gyelo" szerkesztői és munkatársai. Egyszerre csak feláll Martinov elvtárs és fenyegetően hozzám fordul: „Engedje meg, hogy megkérdezzem, van-e még joga egy autonóm szerkesztőségnek álmodozni a pártbizottságok előzetes megkérdezése nélkül?" Utána pedig feláll Kricsevszkij elvtárs és (filozófikusan elmélyítve Martinov elvtársat, aki már rég elmélyítette Plehanov elvtársat) még fenyegetőbben folytatja: „Én tovább megyek. Én azt kérdezem, van-e

egyáltalában joga egy marxistának ahhoz, hogy álmodozzék, ha nem felejti el, hogy Marx szerint az emberiség mindig csak megvalósítható feladatokat tűz maga elé és hogy a taktika a párttal együtt növekedő feladatok növekedésének folyamata?"

Ha csak rágondolok is ezekre a fenyegető kérdésekre, a hideg fut végig a hátamon és csak azon gondolkodom — hová bújhatnék. Megpróbálok Piszarev mögé bújni.

„Különféle meghasonlások vannak — írja Piszarev az ábránd és a valóság közötti meghasonlás kérdésével kapcsolatban. — Az én álmom elébe vághat az események természetes menetének, vagypedig egészen téves utakra térhet le, olyan irányba, ahova az események természetes menete soha el nem juthat. Az első esetben az álom semmiféle kárt nem okoz, sőt még támogathatja és fokozhatja a dolgozó ember energiáját... Az ilyen álmokban nincs semmi olyan, ami rontaná vagy megbénítaná a munkaerőt. Sőt ellenkezőleg. Ha az ember teljesen képtelen volna ilyenmódon álmodozni, hogyha nem tudna néhanéha előre szaladni és képzeletében nem tudná annak az alkotásnak teljes és befejezett képét megszemlélni, amely éppen csak kezd kialakulni a keze alatt — akkor egyáltalában nem tudom elképzelni, milyen serkentő ok tudná rávenni az embert arra, hogy a művészet, a tudomány és a gyakorlati élet terén nagyméretű és fárasztó munkákba kezdjen és azokat be is fejezze... Az álom és a valóság közötti meghasonlás nem okoz semmiféle kárt, ha az álmodozó személy komolyan hisz álmában és figyelmesen körültekintve az életben, egybeveti megfigyeléseit légváraival s általában lelkiismeretesen dolgozik fantáziájának megvalósításán. Ha van valami érintkezési felület az álom és az élet között, akkor minden rendben van."

Az ilyesfajta álmodozás, szerencsétlenségünkre, túlságosan gyéren fordul elő a mi mozgalmunkban. Es ebben leginkább a legális kritikának és az illegális „hvosztizmusnak" józanságukkal, a „konkréthez" való „közelségükkel" kérkedő képviselői a hibásak.

„Mi a teendő?" (1902)

IX. AZ OROSZORSZÁGI MUNKÁSSAJTÓ MULTJÁBÓL

Az orosz munkássajtó története elválaszthatatlanul össze van kapcsolva a demokratikus és szocialista mozgalom történetével. Ezért csak a felszabadító mozgalom fő szakaszainak ismeretében lehet igazán eljutni annak megértéséhez, miért ment végbe a munkássajtó előkészítése és megjelenése úgy és nem másképpen.

Az orosz felszabadító mozgalom három fő szakaszban folyt le, megfelelően az orosz társadalom három fő osztályának, amely rányomta bélyegét a mozgalomra: 1. a nemesi korszak, kb. 1825-től 1861-ig; 2. a raznocsinyec-korszak, vagyis a polgári demokrácia korszaka, kb. 1861-től 1895-ig; 3. a proletár-korszak 1895-től a jelenkorig.

A nemesi korszak legkiválóbb szereplői a dekabristák és Gercen. Akkor, a feudalizmus idején, szó sem lehetett arról, hogy a munkás*osztály* különváljon a jobbágyi, jogtalan, „alsó", „sötét" *rétegek* tömegétől. A munkássajtónak (a proletár-demokratikus, vagyis szociáldemokrata sajtónak) elődje akkoriban a cenzúrázatlan, egyetemesen demokratikus sajtó volt, élén Gercen „Kolokol"-jával.

Ahogy Gercent a dekabristák ébresztették fel, Gercen és az ő „Kolokol"-ja segített felébreszteni a *raznocsinyeceket,* a liberális és demokratikus polgárság művelt képviselőit, akik nem a nemességhez tartoztak, hanem a hivatalnokokhoz, polgársághoz, kereskedőkhöz és a parasztsághoz. Annak a folyamatnak, amelynek során felszabadító mozgalmunkban a raznocsinyecek teljesen kiszorították a nemeseket, korai képviselője még V. G.

Belinszkij. Nevezetes „Levele Gogolhoz", amelyben egész irodalmi munkásságának mérlegét állította fel, egyike volt a cenzúrázatlan demokratikus sajtó legjobb alkotásainak, amelyek megtartották hatalmas, élő jelentőségüket a mi korunkban is.

A jobbágyrendszer bukása a raznocsinyeceket hívta a porondra, mint legfőbb tömegszereplőit mind a felszabadító mozgalomnak általában, mind a cenzúrázatlan demokratikus sajtónak különösen. Az uralkodó irányzat, amely a raznocsinyec álláspontjának megfelelt, a narodnyikság lett. Mint társadalmi áramlatot sohasem lehetett elhatárolni jobbfelől a liberalizmustól és balfelől az anarchizmustól. De Csernisevszkij, aki Gercen nyomán kifejtette a narodnyik nézeteket, Gercenhez képest óriási lépést tett előre. Csernisevszkij sokkal következetesebb és harcosabb demokrata volt. Az ő munkáiból az osztályharc szelleme árad. Erősen folytatta a liberális árulások leleplezésének azt a vonalát, amely máig gyűlöletes a kadetok és likvidátorok előtt. Utópisztikus szocializmusa ellenére is figyelemreméltóan mély kritikusa volt a kapitalizmusnak.

A 60-as és 70-es évek időszakában már egész sereg harcos demokratikus és utópikus-szocialisztikus tartalmú cenzúrázatlan sajtótermék jelent meg, amelyek már kezdtek a „tömegek" közé hatolni. De ennek a kornak szereplői közt a legtekintélyesebb helyet munkások foglalják el, Pjotr Alekszejev, Sztyepan Halturin stb. Mégsem lehetett a narodnyikság közös folyamában a proletár-demokratikus áramlatot különválasztani. Ez csak akkor vált lehetővé, amikor az orosz marxizmus iránya eszmeileg határozottá lett („Munka Felszabadítása" csoport, 1883.) és megkezdődött a szakadatlan proletármozgalom, kapcsolatban a szociáldemokráciával (Pétervári sztrájkok 1895—96-ban).

...Az orosz szociáldemokráciát a „Munka Felszabadításának" csoportja alapította meg, amely külföldön alakult meg 1883-ban. E csoportnak külföldön cenzúra nélkül nyomtatott irodalmi alkotásai kezdték először rendszeresen és minden gya-

korlati következtetésükkel együtt kifejteni a marxizmus eszméit, amelyek, miként az egész világ tapasztalata megmutatta, egyedül fejezik ki helyesen a munkásmozgalom lényegét és feladatait. 12 éven át, 1883-tól 1895-ig, a „Rabocsij" c. szociáldemokrata lapnak Pétervárott 1885-ben, persze cenzúra nélkül történt kiadása volt csaknem az egyetlen kísérlet az orosz szociáldemokrata munkássajtó megalapítására, ennek a lapnak azonban csak két száma jelent meg. A tömeges munkásmozgalom hiánya lehetetlenné tette a munkássajtó nagyobbarányú fejlődését.

1895—96-tól, a nevezetes pétervári sztrájkok idejétől kezdődik a szociáldemokrácia részvételével a tömeges munkásmozgalom. Éppen ez a szó szoros értelmében vett orosz munkássajtó megjelenésének az ideje.

... Ennek a 20 év előtti korszaknak munkáslapocskái és szociáldemokrata ujságjai összeségükben a mostani munkássajtónak egyenes és közvetlen elődei: gyári „leleplezések", a „gazdasági harc krónikája a munkásmozgalom feladatainak elvi tisztázása a marxizmus és a következetes demokratizmus szempontjából, mindez ugyanúgy megvan már, mint a mostani munkássajtóban — végül *ugyanaz a két fő irány is:* a marxista és az opportunista irány.

... A munkássajtó története az 1894-től 1914-ig terjedő húsz év alatt: az orosz marxizmus és az orosz (helyesebben: az oroszországi) szociáldemokrácia két irányának a története. Hogy *megérthessük* az orosz munkássajtó történetét, nemcsak, sőt nem is annyira a különböző sajtóorgánumok nevét, a mai olvasó számára semmit sem mondó és őt csak megzavaró neveket kell ismerni, hanem a szociáldemokrácia különböző ágainak *tartalmát,* jellegét, elvi vonalát.

Az ökonomisták fő orgánuma a „Rabocsaja Miszl" (1897—1900) és a „Rabocseje Gyelo" (1898—1901) volt. A „Rabocseje Gyelo" élén álltak: B. Kricsevszkij, aki később a szindikalisták-

hoz ment át, A. Martinov, a tekintélyes mensevik és mostani likvidátor és Akimov, a mostani „független szociáldemokrata", aki minden lényeges kérdésben a likvidátorokkal ért egyet.

Az ökonomisták ellen eleinte még csak Plehanov és a „Munka Felszabadításának" egész csoportja harcolt (a „Rabotnyik" c. folyóirat stb.), aztán az „Iszkra" (1900-tól 1903 augusztusáig, az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt második kongresszusáig).

... Az „Iszkra" körül, és annak szellemi irányítása alatt, a munkássajtó a forradalom előtti években hatalmas méretekben megnövekedett. A cenzúrázatlan röplapok és engedélyezetlen nyomdák száma rendkívül nagy volt és rohamosan növekedett Oroszország minden zugában.

1903-ban az „Iszkra" teljes diadala az „ökonomizmus" felett, a következetes proletár-taktika diadala az opportunista értelmiségi taktika felett, a szociáldemokrácia „útitársainak" új, fokozott mértékű áramlását eredményezte sorai közé, s újjászületett az opportunizmus az *iszkrásság talaján,* mint annak része, a „mensevizmus" alakjában.

... A szociáldemokrácia és a munkássajtó két fő irányának, a mensevik és bolsevik iránynak próbatétele a tömegekkel való valóságos kapcsolatok és a proletártömegek taktikájának kifejezése szempontjából — a forradalom évei voltak, 1905-től 1907-ig. A nyilvános szociáldemokrata sajtó nem jelenhetett volna meg egyszerre 1905 őszén, ha a haladó munkásoknak a tömegekkel szorosan összekapcsolódó tevékenysége nem készítette volna elő a talajt az ilyen sajtó részére. És ha az 1905., 1906. és 1907. év nyilvános szociáldemokrata sajtója *két* irány és két frakció sajtója volt, ezt a magunk részéről nem magyarázhatjuk másképp, mint a kor munkásmozgalma kispolgári és proletár-vonalának különbségeként.

Nyilvános munkássajtó indult a felemelkedés és viszonylagos „szabadság" mindhárom periódusában: 1905 őszén is (A

„Novaja Zsizny" bolsevik részről, a „Nacsalo" mensevik részről. Csak a legfőbb lapokat említjük nagyszámú társaik közül), 1906 tavaszán is („Volna", „Eho" stb. a bolsevikok, „Narodnaja Duma" stb. a mensevikek részéről), 1907 őszén is.

... Az orosz munkássajtónak csaknem évszázados története van, előbb az előzmények története, vagyis a *nem*-munkás-, *nem*-proletár-, hanem „egyetemesen demokratikus", azaz polgári-demokratikus felszabadítómozgalom története — de aztán saját története: a proletármozgalomnak, a proletárdemokráciának vagy szociáldemokráciának saját húszéves története.

Sehol a világon nem született és nem születhetett meg a proletármozgalom „egyszerre", nem jöhetett tiszta osztályjellegével a világra készen, ahogy Minerva Jupiter fejéből. Csak a leghaladottabb munkásoknak, minden öntudatos munkásnak hosszú harcával és nehéz munkájával lehetett a proletárok osztálymozgalmát mindenféle kispolgári keverékből, szűklátókörű korlátoltságból, tévelygésből kiválasztani és megszilárdítani. A munkásosztály szorosan együtt él a kispolgársággal, amely elszegényedve új meg új jövevényeket küld a proletariátus soraiba. De Oroszország — a leginkább kispolgári ország a kapitalista országok közül és csak most éli át a polgári forradalomnak azt a korszakát, amely pl. Angliában a XVII. századot. Franciaországban a XVIII.-at és a XIX. század első felét jellemzi.

Az öntudatos munkás, aki most saját, szívéhez nőtt ügyéért, a munkássajtó fenntartásáért, szervezéséért, megerősítéséért, fejlesztéséért küzd, nem feledkezik meg az orosz marxizmus és a szociáldemokrata sajtó húszesztendős történetéről.

Rossz szolgálatot tesznek a munkásmozgalomnak azok a gyönge idegzetű értelmiségi barátai, akik elfordulnak a szociáldemokrácia belső harcától és telekiabálják a világot annak hirdetésével és arra való felhívással, hogy forduljanak el tőle. Jó emberek ezek, csak ostobák, s ostobaság az is, amit hirdetnek.

Csak ha átlanulmányozzák a marxizmus és az opportunizmus harcának történetét, csak ha alaposan és részletesen megismerik, hogyan vált külön az önálló proletárdemokrácia a kispolgári filiszterségtől, akkor szilárdíthatják meg a haladó munkások végképpen öntudatukat és munkássajtójukat.

(1914 május 5)

X. A NEMZETI KULTÚRÁRÓL ÉS NYELVRŐL

(A)

KELL-E KÖTELEZŐ ÁLLAMNYELV?

A liberálisok abban különböznek a reakciósoktól, hogy az *elemi* iskolára vonatkozólag teljes mértékben elismerik az anyanyelven való tanítás jogát. De teljesen egyetértenek a reakciósokkal abban a tekintetben, hogy kell kötelező államnyelvnek lennie.

Mit jelent a kötelező államnyelv? Gyakorlatban azt jelenti, hogy a nagyoroszok nyelvét, akik Oroszország lakosságának *kisebbségét* alkotják, rákényszerítik Oroszország egész többi lakosságára. Minden iskolában *kötelezőnek* kell lennie az államnyelv tanításának. Minden hivatalos ügyvitelnek kötelezően az államnyelven kell történnie, nem pedig a helybeli lakosság nyelvén.

Mivel indokolják a kötelező államnyelv szükségességét azok a pártok, amelyek védelmezik?

A reakciós feketeszázak „bizonyítékai" persze kurtán: minden másnemzetiségűt szorosan kell fogni és nem engedni, hogy „kirúgjon a hámból". Oroszországnak oszthatatlannak kell lennie, és minden népnek alá kell vetnie magát a nagyorosz elemnek, mintha a nagyoroszok az orosz föld építői és összetartói lennének. Tehát az uralkodó osztály nyelvének kötelező államnyelvnek kell lennie. Puriskevics úréknak nem volna kifogásuk az ellen sem, hogy teljesen megtiltsák azokat a „kutyának való nyelveket", amelyeken Oroszországnak kb. 60 százaléknyi nem nagyorosz lakossága beszél.

A liberálisok álláspontja — sokkal „műveltebb" és „finomabb". Ők — amellett vannak, hogy bizonyos határok közt (pl. az alsófokú iskolában), engedélyezzék az anyanyelvet. De ugyanakkor ragaszkodnak az államnyelv kötelező voltához. Ez, mondják ők, elkerülhetetlen a „kultúra" érdekében, az „egységes" és „osztatlan" Oroszország érdekében stb.

„Az államiság a kulturális egység megerősítése... Az állami műveltség állományához feltétlenul hozzátartozik az államnyelv... Az államiság alapja a hatalom egysége, és — ennek az egységnek eszköze az államnyelv. Az államnyelvnek ugyanolyan kényszerítő és egyetemesen kötelező ereje van, mint az államiság bármely más formájának...

Ha úgy rendelte a sors, hogy Oroszország egységesen és osztatlanul éljen tovább, akkor keményen ki kell tartani az orosz irodalmi nyelv állami használatának célszerusége mellett."

Íme — egy liberálisnak tipikus filozófiája az államnyelv szükségességéről.

Az idézett szavakat Patraskin úrnak a liberális „Gyeny"-ben (7. sz.) közölt cikkéből kölcsönöztük. Ezekért a gondolatokért, teljesen érthető okokból, a feketeszázas „Novoje Vremja" cuppanós csókkal jutalmazta szerzőjüket. Patraskin úr itt „egészen életrevaló gondolatokat nyilvánít", jelentette Menysikov lapja (13 588. sz.). Ilyen egészen „életrevaló" gondolatokért dícsérik állandóan a feketeszázak a nemzeti liberális „Russzkaja Miszl"-t is. De hát hogyne dícsérnék, ha egyszer a liberálisok „kulturális" érvek segítségével azt propagálják, ami annyira tetszik a „Novoje Vremja" híveinek?

Az orosz nyelv — nagy és hatalmas, mondják nekünk a liberálisok. Hát ti igazán nem akarjátok, hogy mindenki, aki Oroszország bármelyik határszélén lakik, ismerje ezt a nagy és hatalmas nyelvet? Igazán nem látjátok, hogy az orosz nyelv megtermékenyíti a másnemzetiségűek irodalmát, lehetővé teszi számukra, hogy nagy kulturális értékekben részesüljenek stb.?

Ez mind igaz, liberális urak — feleljük mi nekik. Mi jobban tudjuk Önöknél, hogy Turgenyev, Tolsztoj, Dobroljubov,

Csernisevszkij nyelve — nagy és hatalmas. Önöknél inkább kívánjuk, hogy az elnyomott osztályok közt, amelyek Oroszországot lakják, nemzeti különbség nélkül a lehető legszorosabb érintkezés és testvéri egység létesüljön. Mi is, magától értetődik, azon vagyunk, hogy Oroszország minden lakójának legyen meg a lehetősége arra, hogy megtanulja a nagyorosz nyelvet.

Csak egyet nem akarunk: *kényszert*. Senkit sem akarunk bottal kergetni a paradicsomba, mert bármily szép szavakat mondanánk is a „kultúráról", a *kötelező* államnyelv kényszerrel, megszorítással jár. Mi úgy gondoljuk, hogy a nagy és hatalmas orosz nyelvet senkire sem kell rákényszeríteni, hogy azt a *bottól való félelmében* legyen kénytelen megtanulni. Meg vagyunk győződve arról, hogy az orosz kapitalizmus fejlődése, általában a társadalmi élet egész menete, minden nemzet közeledéséhez vezet. Száz meg százezer ember kerül át Oroszország egyik széléről a másikra, a lakosság nemzeti összetétele összezavarodik, el kell tűnnie az elkülönülésnek és a merev nemzeti szellemnek. Akik életviszonyaik és munkájuk folytán rászorulnak az orosz nyelv ismeretére, azok bot nélkül is megtanulják. De a kényszer (a bot) csak egyhez vezet: megnehezíti a nagy és hatalmas orosz nyelv behatolását más nemzetiségi csoportokba és ami a legfőbb — kiélezi az ellentéteket, milliónyi új súrlódást okoz, növeli az ingerültséget, a kölcsönös megnemértést stb.

Mire jó ez? Az orosz népnek, az orosz demokráciának — nincsen erre szüksége. Nem ismer el *semmiféle* nemzeti elnyomást, még „az orosz kultúra és államiság érdekében" sem.

Íme ez az, amiért az orosz marxisták azt mondják, hogy elkerülhetetlen: *lemondani* a kötelező államnyelvről, biztosítani a lakosság számára minden helybeli nyelven való tanítást és felvenni az alkotmányba egy alaptörvényt, amely érvénytelennek nyilvánítja egyik nemzetnek bármi néven nevezendő privilégiumát és a nemzeti kisebbség jogainak bármilyen csorbítását . . .

(1914)

(B)

Két nemzet van minden jelenkori nemzetben — mondjuk mi minden nemzeti-szocialistának. Két nemzeti kultúra van minden nemzeti kultúrában. Van egy nagyorosz kultúra, amely a Puriskevicseké, Gucskovoké és Sztruveké. De van egy olyan nagyorosz kultúra is, amelyet Csernisevszkij és Plehanov neve jellemez. *Ugyancsak két* kultúra van az ukránságban, valamint Németországban, Franciaországban, Angliában, a zsidóknál stb. Ha az ukrán munkások többsége a nagyorosz kultúra hatása alatt áll, határozottan tudjuk, hogy a nagyorosz papi és polgári kultúra eszméi mellett hatnak rá a nagyorosz demokrácia és szociáldemokrácia eszméi is. Az előbbi fajta „kultúra" ellen harcolva, az ukrán *marxista* mindig megkülönbözteti a másik kultúrát, és azt mondja munkatársainak: „az öntudatos nagyorosz munkásokkal, irodalmukkal, eszmekörükkel való kapcsolat minden lehetőségét igyekeznünk kell minden erőnkkel megragadni, kihasználni, megerősíteni, ezt követelik *mind* az ukrán, *mind* a nagyorosz munkásmozgalom alapvető érdekei".

Ha egy ukrán marxista *odáig* hagyja magát csábítani a *teljesen jogos és természetes* gyűlölettől a nagyorosz elnyomók iránt, hogy a gyűlöletnek akár csak a szikráját is, akár csak az idegenkedést is átviszi a nagyorosz proletár-kultúrára és a nagyorosz munkások proletár-munkájára, akkor ez a marxista már ezzel a polgári nacionalizmus mocsarába csúszik bele. Ugyanígy a nagyorosz marxista is a nacionalizmus mocsarába csúszik, nemcsak a polgári, hanem a feketeszázas nacionalizmus mocsarába, ha csak egy percre is megfeledkezik az ukránok teljes egyenjogúságának követeléséről, vagy önálló állam alkotására való *jogukról*.

A nagyorosz és ukrán munkásoknak, amíg együtt és egy államban élnek, a legszorosabb szervezeti egységben és egyetértésben kell őrizniük a proletármozgalom közös vagy internacionális kultúráját, abszolút türelemmel kell lenniük a pro-

paganda nyelvének kérdésével és tisztán helyi vagy tisztára nemzetiségi *részletkérdéseivel* szemben. Ez feltétlen követelménye a marxizmusnak. Egyik nemzethez tartozó munkásoknak a másiktól való különválasztását hirdetni, a marxista „asszimilánsságot" támadni olyan kérdésekben, amelyek a proletariátust érintik, szembeállítani egyik nemzeti kultúrát a maga egészében egy másik egész kultúrával stb. — ez *polgári* nacionalizmus, ami ellen kíméletlenül harcolni kell.

„Kritikai jegyzetek a nemzeti kérdésről." (1913)

(C)

... Sevcsenko emlékünnepének betiltása olyan kitűnő, nagyszerű, ritka szerencsés és sikerült rendszabály volt a kormány elleni agitáció szempontjából, hogy jobb agitációt elképzelni sem lehet. Úgy gondolom, a legjobb szociáldemokrata agitátorok sem értek volna el soha együttvéve sem oly rövid idő alatt ilyen szédítő sikert, amilyet kormányellenes vonatkozásban ez a rendszabály elért. E rendszabály után millió és millió „nyárspolgár" kezdett visszaváltozni öntudatos polgárrá és meggyőződni annak a megállapításnak igazságáról, hogy Oroszország a „népek börtöne".

„A nemzetiségi politika kérdéséről." (1914)

(D)

A NAGYOROSZOK NEMZETI BÜSZKESÉGÉRŐL

Milyen sokat beszélnek, elmélkednek, kiabálnak mostanában a nemzetiségről, a hazáról! Anglia liberális és radikális miniszterei, Franciaország tömérdek „haladó" közírója (akikről kiderült, hogy teljesen egyetértenek a reakció közíróival), Oroszország kincstári, kadet és progresszív firkászainak sokasága (beleértve némely narodnyikot és „marxistát" is) — valamennyien ezernyi változatban zengenek dicshimnuszokat

a „haza" szabadságáról és függetlenségéről, a nemzeti önállóság elvének magasztosságáról. Nem lehet eldönteni, hol végződik itt a hóhér Romanov Miklósnak vagy a négerek és az indiai népek kínzóinak lepénzelt felmagasztalója, hol kezdődik a tucat-nyárspolgár, aki együgyűségből vagy gerinctelenségből úszik az „árral". De nem is fontos, hogy ezt vizsgálgassuk. Igen széles és igen mély eszmei áramlattal állunk szemben, melynek gyökerei a nagyhatalmi nemzetek földbirtokos és kapitalista urainak érdekeivel nagyon szoros kapcsolatban vannak. Azoknak az eszméknek a propagálására, amelyek ezeknek az osztályoknak előnyösek, évenként tíz- és százmilliókat költenek: nagy malom ez, mely mindenünnen összeszedi a vizet, kezdve a meggyőződésből soviniszta Menysikovtól egészen az opportunizmusból vagy gerinctelenségből soviniszta Plehanovig és Maszlovig, Rubanovicsig és Szmirnovig, Kropotkinig és Burcevig.

Kíséreljük meg mi, nagyorosz szociáldemokraták is, meghatározni álláspontunkat ezzel az eszmeáramlattal szemben. Nekünk, akik egy nagyhatalmi nemzetet képviselünk, mely Európa szélsőkeletén és Ázsia jókora részén él, nem volna illő megfeledkeznünk a nemzeti kérdés roppant nagy jelentőségéről; — különösen egy olyan országban, melyet méltán neveznek a „népek börtönének"; — olyan időben, amikor a kapitalizmus éppen Európa szélsőkeleti részében és Ázsiában egész sor „új" nagy és kis nemzetet ébreszt életre és öntudatra; — olyan időpontban, amikor a cári monarchia a nagyoroszok és az „idegen" nemzetiségek millióit állította fegyverbe, hogy egész sor nemzeti kérdést az Egyesült Nemesség Tanácsa és a Gucskovok, valamint a Kresztovnyikovok, Dolgorukovok, Kutlerek, Rodicsevek érdekeinek megfelelően „oldjon meg".

Idegen-e tőlünk, a nagyorosz öntudatos proletároktól, a nemzeti büszkeség érzése? Persze, hogy nem! Mi szeretjük nyelvünket és hazánkat, mi legtöbbet azon munkálkodunk, hogy hazánk dolgozó tömegeit (vagyis hazánk lakossága

kilenctized részét) tudatos demokrata és szocialista életre emeljük. Nekünk mindennél fájóbb látni és érezni azt, hogy a cári hóhérok, a nemesek és a kapitalisták mennyi erőszakot, elnyomást és komiszkodást követnek el szép hazánkon. Mi büszkék vagyunk arra, hogy ez az erőszak a mi körünkben, a nagyoroszok körében ellenállást váltott ki, hogy *ebből* a környezetből nőtt ki Radiscsev, nőttek ki a dekabristák, a 70-es évek raznocsinyec forradalmárai, hogy a nagyorosz munkásosztály 1905-ben hatalmas forradalmi tömegpártot teremtett meg, hogy a nagyorosz muzsik ugyanakkor demokratává kezdett lenni, kezdte lerázni magáról a papot és a földesurat.

Mi emlékszünk arra, hogy mit mondott fél évszázaddal ezelőtt Csernisevszkij, a nagyorosz demokrata, aki életét a forradalom ügyének szentelte: „szánalmas nemzet, rabszolgák nemzete, fönt és alant — mind csupa rab"! A nyilt és leplezett nagyorosz rabszolgák (rabszolgák a cári monarchiával szemben) nem igen szeretnek ezekre a szavakra emlékezni. Szerintünk azonban ezek a szavak a haza iránti őszinte szeretet szavai voltak, azé a szereteté, amelyet szomorúsággal töltött el a forradalmiság hiánya a nagyorosz nép tömegeiben. Akkor hiányzott a forradalmiság. Most kevés van belőle, de már van. Minket a nemzeti büszkeség érzése tölt el, mert a nagyorosz nép *szintén* létrehozta a forradalmi osztályt, *szintén* bebizonyította, hogy a szabadságért és szocializmusért folyó harc nagyszerű példáit tudja adni az emberiségnek és nem csupán nagy pogromokat, akasztófaerdőket, kínzókamrákat, nagy éhínségeket és nagy csúszásmászást a papok, a cárok, földesurak és a tőkések előtt.

Telve vagyunk a nemzeti büszkeség érzésével, és éppen ezért *különösen* gyűlöljük *saját* rabszolga multunkat (amikor a nemesi földesurak azért vitték hadba a parasztokat, hogy Magyarország, Lengyelország, Perzsia, Kína szabadságát megfojtsák) és rab jelenünket, amikor ugyanezek a földesurak a

kapitalisták támogatásával háborúba visznek bennünket, hogy megfojtsák Lengyelországot és Ukrajnát, hogy elnyomják a demokratikus mozgalmat Perzsiában és Kínában, hogy megerősítsék a Romanovok, Bobrinszkijok, Puriskevicsek nagyorosz nemzeti méltóságunkat meggyalázó bandáját. Senki sem bűnös abban, hogy rabnak született; ám az a rab, aki nem csupán idegenkedik attól, hogy szabadságra törekedjék, de saját rabságát igazolja és szépítgeti is (aki például Lengyelország, Ukrajna stb. megfojtását a nagyorosz „haza védelmének" nevezi el), az olyan rabszolga a felháborodás, a megvetés, az undor jogos érzését kellő tényérnyaló és söpredék.

„Nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom", mondották a XIX. század következetes demokráciájának legnagyobb képviselői, Marx és Engels, akik a forradalmi proletariátus tanítómestereivé lettek. És mi, nagyorosz munkások, telve a nemzeti büszkeség érzésével, mindenáron szabad és független, önálló, demokratikus, köztársasági, büszke Nagyoroszországot akarunk, mely szomszédaihoz való viszonyát az egyenlőség emberi elvei alapján, nem pedig a kiváltságok hűbéries, egy nagy nemzetet meggyalázó elve alapján építi fel. S éppen azért, mert mi ezt akarjuk, mondjuk: a XX. században, Európában (akár a távolkeleti Európában is) nem lehet másként „védeni a hazát" mint úgy, hogy minden forradalmi eszközzel harcolunk *saját* hazánk monarchiája, földesurai és kapitalistái, vagyis szülőföldünk *leggonoszabb* ellenségei ellen; — a nagyoroszok nem „védhetik a hazát" másképpen, mint úgy, hogy a cárizmusnak minden háborúban vereséget kívánnak, mivel Nagyoroszország lakosságának kilenctizede számára ez a kisebbik baj, mert a cárizmus a lakosságnak ezt a kilenctized részét nemcsak gazdaságilag és politikailag nyomja el, hanem még demoralizálja, lealacsonyítja, megbecsteleníti, prostituálja is, amikor idegen népek elnyomására tanítja és arra tanítja, hogy saját gyalázatát képmutató, álhazafias frázisokkal leplezze

Azt vetik talán ellenünk, hogy a cárizmus mellett és annak védőszárnyai alatt, új történelmi erő jött létre és erősödött meg, a nagyorosz kapitalizmus, amely progresszív munkát végez azzal, hogy óriási területeket gazdaságilag központosít és összefoglal. Az efféle ellenvetés azonban nem igazolja, ellenkezőleg, még erősebben vádolja a mi szociálsovinisztáinkat, akiket cári, puriskevicsi szocialistáknak kellene nevezni (úgy, ahogy Marx a lassalleánusokat porosz királyi szocialistáknak nevezte el). De tegyük fel akár azt is, hogy a történelem e kérdést száz kis nemzet rovására, a nagyorosz nagyhatalmi kapitalizmus javára dönti el. Ez nem lehetetlen, mert a tőke egész története nem más, mint erőszak és rablás, vér és szenny története. És mi egyáltalán nem vagyunk okvetlenül a kis nemzetek hívei. Mi, *egyébként egyenlő körülmények esetén,* feltétlenül a központosítás mellett és a föderatív kapcsolatok kispolgári ideálja ellen vagyunk. De, először, még ez esetben sem a mi dolgunk, nem a demokraták dolga (nem is szólva a szocialistákról) Romanov—Bobrinszkij—Puriskevics segítségére lenni Ukrajna stb. megfojtásában. Bismarck a maga módja szerint, junkermódra progresszív történelmi munkát végzett, de szép kis „marxista" volna az, akinek eszébe jutna, hogy ezen az alapon igazolja a Bismarcknak nyujtandó szocialista támogatást! Holott Bismarck a gazdasági fejlődést elősegítette azzal, hogy egyesítette a szétforgácsolt németeket, akiket más népek elnyomtak. Nagyoroszország gazdasági felvirágzása és gyors fejlődése viszont azt követeli, hogy az ország megszabaduljon a nagyoroszoknak más népeken gyakorolt erőszakától — erről a különbségről megfeledkeznek nálunk a színorosz quasi-Bismarckok tiszteli.

Másodszor, ha a történelem a nagyorosz nagyhatalmi kapitalizmus javára dönti el a kérdést, akkor ebből az következik, hogy annál nagyobb lesz a nagyorosz proletariátus *szocialista* szerepe, mert a proletariátus a fő hajtóereje a kommunista forradalomnak, melyet a kapitalizmus szül. A prole-

tariátus forradalma érdekében azonban a munkások hosszantartó nevelésére van szükség a *legteljesebb* nemzeti egyenlőség és testvériség szellemében. Ebből következik, hogy éppen a nagyorosz proletariátus érdekei szempontjából szükséges a tömegek huzamos nevelése a nagyoroszok által elnyomott összes nemzetek teljes egyenjogúságának és önrendelkezésének leghatározottabb, legkövetkezetesebb, legmerészebb, legforradalmibb védelme szellemében. A nagyoroszok (nem szolgamódra értelmezett) nemzeti büszkeségének érdeke egybeesik a nagyorosz (és az összes egyéb) proletárok *szocialista* érdekével. A mi mintaképünk Marx marad, aki, miután évtizedekig élt Angliában, félig elangolosodott és az angol munkások szocialista mozgalma érdekében követelte Irország szabadságát és nemzeti függetlenségét.

A mi szűklátókörű szocialista sovinisztáink, Plehanov és a többiek, ez utóbbi, feltételezett esetben, melyet itt megvizsgáltunk, nemcsak saját hazájuk, a szabad és demokratikus Nagyoroszország árulóinak fognak bizonyulni, de Oroszország összes népei proletár testvérisége, vagyis a szocializmus ügye árulóinak is.

(1914)

(E)

AZ OROSZ NYELV MEGTISZTÍTÁSÁRÓL

GONDOLATOK SEMMITTEVÉS, AZAZ GYŰLÉSI BESZÉDEK HALLGATÁSA KÖZBEN

Rontjuk az orosz nyelvet. Idegen szavakat használunk szükségtelenül. Helytelenül használjuk őket. Minek „defektusokat" mondani, mikor mondhatunk hiányokat vagy tökéletlenségeket vagy fogyatékosságokat.

Persze, ha az ember, aki nemrég tanult meg olvasni általában és ujságot olvasni különösen, szorgalmasan nekilát olvasásuknak, akaratlanul elsajátít ujságbeli fordulatokat. De éppen az ujságnyelv ugyancsak kezd nálunk romlani.

Annak, aki nemrég tanult meg olvasni, megbocsátható, ha neki újdonságszámba menő idegen szavakat használ, íróknak ezt nem lehet megbocsátani. Nem volna-e itt az ideje, hogy hadat üzenjünk a felesleges idegen szavak használatának?

Beismerem, hogyha az idegen szavak szükségtelen használata bosszant (minthogy megnehezíti a tömegekre való hatásunkat), az ujságírók egyes hibái egészen ki tudnak hozni sodromból. Például a „bugyirovaty" szót abban az értelemben használják: fölkelteni, felizgatni, felrázni. Csakhogy a francia „bouder" szó azt jelenti: haragudni, duzzogni. „Bugyirovaty" tehát valójában azt jelenti „haragudni", „duzzogni". Átvenni a francia szó kisvárosi orosz használatát — annyi, mint átvenni a legsilányabbat az orosz földbirtokososztály legsilányabb képviselőitől, akik tanultak ugyan franciául, de először is nem tanultak meg, másodszor pedig tönkretették az orosz nyelvet.

Úgye, ideje már, hogy hadat üzenjünk az orosz nyelv rongálásának?

N. Lenin

(1924)

XI. A SZOCIALISTA KULTÚRÁRÓL ÉS A KULTURÁLIS ÖROKSÉGRŐL

(A)

„A PROLETÁRKULTURÁRÓL"

Az „Izvesztyija" október 8-i számából látható, hogy Lunacsarszkij elvtárs a Proletkult kongresszusán *éppen az ellenkezőjét* mondta annak, amiben vele tegnap megállapodtunk.

Rendkívüli sietséggel elő kell készíteni a határozati javaslatot (a Proletkult kongresszusáét), elfogadtatni a Központi Bizottságban és sietve elfogadtatni a Proletkultnak még *ugyanezen* a gyűlésén. Még ma el kell fogadtatni a K. B. nevében az oktatásügyi népbiztosság kollégiumában is és a Proletkult kongresszusán is, mert a kongresszus ma végetér

Határozati javaslat

1. A Munkás-Paraszt Szovjetköztársaságban a művelődésügy egész szervezetét, akár a politikai felvilágosítás terén általában, akár különösen a művészet területén, át kell hatnia a proletárdiktatúra céljainak megvalósításáért, vagyis a burzsoázia megdöntéséért, ember ember által való bármiféle kizsákmányolásnak megszüntetéséért folyó osztályharc szellemének.

2. Ezért a proletariátusnak mind élcsapata — a kommunista párt útján —, mind általában a proletárszervezetek minden fajtájának egész tömege útján — a legaktívabb és legfőbb szerepet kell vinnie a népművelés egész munkájában.

3. A legújabbkori történelem egész tapasztalata és különösképpen minden ország proletariátusának több mint félszázados forradalmi harca, a Kommunista kiáltvány megjelenésétől kezdve, vitathatatlanul bebizonyította, hogy a forradalmi proletariátus érdekeit, álláspontját és kultúráját csakis a marxizmus világnézete fejezi ki helyesen.

4. A marxizmus mint a proletariátus forradalmi ideológiája azért tett szert világtörténelmi jelentőségre, mert korántsem dobta el a polgári korszak legbecsesebb eredményeit, sőt ellenkezőleg, magáévá tette és átalakította mindazt, ami értékes volt az emberi gondolkodás és kultúra több mint kétezeréves fejlődésében. Csak az ezen az alapon és ebben az irányban továbbfolytatott, a proletárdiktatúra mint a minden kizsákmányolás elleni végső harc (gyakorlati) tapasztalataitól lelkesített munka ismerhető el az igazi proletárkultúra fejlesztésének.

5. A Proletkult összoroszországi kongresszusa hajthatatlanul ezen az elvi állásponton állva, a leghatározottabban elméletileg helytelennek és gyakorlatilag károsnak minősít és ezért elutasít minden kísérletet arra, hogy saját külön kultúrát eszeljünk ki, hogy bezárkózzunk saját külön organizációnkba, hogy különválasszuk az oktatásügyi népbiztosság és a Proletkult munkaterületét stb., vagy hogy a Proletkultnak autonómiát biztosítsanak az oktatásügyi népbiztosság intézményein belül stb. Ellenkezőleg, a kongresszus a Proletkult minden szervezetének feltétlen kötelességévé teszi, hogy magát teljesen az oktatásügyi népbiztosság intézményhálózata egyik alárendelt szervének tartsa és a Szovjethatalom (különösen az oktatásügyi népbiztosság) és az Oroszországi Kommunista Párt közös vezetése alatt valósítsa meg feladatait mint egyik részét a proletárdiktatúra feladatainak.

* * *

Lunacsarszkij elvtárs azt mondja, hogy szavait elferdítették. *Annál inkább* elkerülhetetlen a fenti határozat. *(1920)*

(B)

AZ IFJÚSÁGI SZÖVETSÉGEK FELADATAI

Beszéd az Oroszországi Kommunista Ifjúsági Szövetség III. Összoroszországi Kongresszusán
1920. október 2-án

Elvtársak, ma a Kommunista Ifjúsági Szövetség alapvető feladatairól szeretnék elbeszélgetni önökkel, és ezzel kapcsolatban arról, hogy egy szocialista köztársaságban általában milyeneknek kell lenniök az ifjúsági szervezeteknek.

Ezzel a kérdéssel annál is inkább foglalkozni kell, mivel bizonyos értelemben elmondhatjuk, hogy a kommunista társadalom megteremtésének igazi feladata éppen az ifjúságra vár. Világos ugyanis, hogy a dolgozóknak a kapitalista társadalomban felnevelkedett nemzedéke a legjobb esetben is csak azt a feladatot oldhatja meg, hogy megsemmisíti a kizsákmányoláson épült régi, kapitalista életforma alapjait. Ez a nemzedék a legjobb esetben is csak azt a feladatot oldhatja meg, hogy olyan társadalmi rendet hoz létre, amely segíti a proletariátust és a dolgozó osztályokat abban, hogy a hatalmat megtartsák és szilárd alapot teremtsenek, melyen csak az a nemzedék tud majd tovább építeni, amely már új feltételek mellett lát a munkához, olyan körülmények közt, amikor nincs már az emberek között kizsákmányolási viszony.

Mármost ebből a szempontból vizsgálva az ifjúság feladatainak kérdését, azt kell mondanom, hogy az ifjúság feladatait általában, a kommunista ifjúsági szövetségeknek és mindenféle más ifjúsági szervezetnek feladatait különösképpen, egyetlen szóval lehetne kifejezni: a feladat — tanulni.

Ez azonban csak „egy szó". Ez a szó még nem ad választ a legfőbb és leglényegesebb kérdésre — mit és hogyan kell tanulni? Itt pedig a dolog veleje az, hogy amikor a régi kapitalista társadalom átalakul, azoknak az új nemzedékeknek

oktatása, nevelése és kiképzése, amelyek meg fogják teremteni a kommunista társadalmat, szintén nem maradhat a régiben. Az ifjúság oktatásának, nevelésének, kiképzésének abból az anyagból kell kiindulnia, amelyet a régi társadalom hagyott ránk.

A kommunizmus építésénél az ismereteknek, szervezettségnek és intézményeknek csak abból a mennyiségéből, az emberi erőknek és eszközöknek abból a készletéből indulhatunk ki, amelyet a régi társadalom hagyott ránk örökségül. Csak ha az ifjúság oktatását, szervezését és nevelését gyökeresen átalakítjuk, csak akkor érhetjük el, hogy az ifjú nemzedék erőfeszítéseinek eredményeképpen létrejöjjön az a társadalom, amely nem hasonlít a régihez, azaz a kommunista társadalom.

Ezért részletesen foglalkoznunk kell azzal a kérdéssel, hogy mire kell tanítanunk ifjúságunkat, és hogyan kell ifjúságunknak tanulnia, ha tényleg méltó akar lenni a kommunista ifjúság elnevezéshez, és miként kell előkészíteni ifjúságunkat arra, hogy tovább tudja építeni és be tudja fejezni azt, amit mi elkezdtünk.

Azt kell mondanom, hogy az első és nyilván legtermészetesebb felelet erre az lenne, hogy az ifjúsági szövetségnek és általában az egész ifjúságnak, amely át akar térni a kommunizmusra, kommunizmust kell tanulnia.

De ez a felelet: „kommunizmust tanulni" — túlságosan általános. Mire van hát szükségünk, hogy megtanuljuk a kommunizmust? Az általános ismeretek összességéből mit kell kiválasztanunk, hogy megszerezzük magunknak a kommunizmus ismeretét? Itt úton-útfélen a veszedelmek egész sora fenyeget bennünket, mihelyt a kommunizmus tanulásának feladatát helytelenül tűzzük ki, vagy pedig túlságosan egyoldalúan fogjuk fel.

Első pillantásra természetesen az jut az ember eszébe, hogy a kommunizmust tanulni nem más, mint elsajátítani a tudásnak azt az összességét, mely a kommunista tankönyvekben, bro-

súrákban és művekben ki van fejtve. A kommunizmus tanulmányozásának ilyen meghatározása azonban túlságosan durva és hiányos lenne.

Ha a kommunizmus tanulmányozása csak abban állna, hogy az ember elsajátítja azt, ami a kommunista művekben, könyvekben és brosúrákban ki van fejtve, akkor túlkönnyen megeshetnék, hogy kommunista betűrágókat, vagy szájhősöket kapnánk, ez pedig lépten-nyomon ártana nekünk és kárunkra lenne, mert kiderülne, hogy ezek az emberek, akik elolvasták és megtanulták azt, ami a kommunista könyvekben és brosúrákban ki van fejtve, képtelenek mindezeket az ismereteket összefoglalni és nem tudnak úgy cselekedni, ahogy azt a kommunizmus valóban megköveteli.

Egyike a legnagyobb bajoknak és nyomorúságoknak mindazok közül, amelyek a régi kapitalista társadalomtól maradtak ránk, az, hogy a könyv és a gyakorlati élet között teljes a szakadás, mert voltak könyveink, amelyek mindent legszebb színekkel ecseteltek, s ezek a könyvek a legtöbb esetben a legvisszataszítóbb képmutató hazugságokból állottak, amelyek hazug képet rajzoltak a kommunista társadalomról. Ezért a legnagyobb mértékben helytelen volna egyszerűen bemagolni azt, amit a könyvekben mondanak a kommunizmusról.

Beszédeinkben és cikkeinkben most nem ismételjük egyszerűen azt, amit azelőtt mondtak a kommunizmusról, mert beszédeink és cikkeink a sokoldalú napi munkával vannak kapcsolatban. Munka nélkül, harc nélkül fabatkát sem ér a kommunizmusnak a kommunista brosúrákból és művekből bemagolt ismerete, mert ez az elmélet és gyakorlat közötti régi szakadás folytatása volna, azé a régi szakadásé, mely a régi polgári társadalom legvisszataszítóbb vonása volt.

Még veszedelmesebb volna, ha csupán a kommunista jelszavakat kezdenénk elsajátítani. Ha ezt a veszedelmet nem ismernénk fel idejében, ha nem irányítanánk egész munkánkat arra, hogy ezt a veszélyt elhárítsuk, akkor az a félmillió vagy

egymillió ember, azok az ifjak és lányok, akik a kommunizmus ilyetén megtanulása után magukat kommunistáknak fogják nevezni, csak kárára volnának a kommunizmus ügyének.

Itt felmerül előttünk a kérdés: miképpen kell mindezt a kommunizmus megtanulása érdekében összeegyeztetnünk? Mit kell átvennünk a régi iskolából, a régi tudományból?

A régi iskola azt állította, hogy sokoldalúan művelt embert akar kialakítani, hogy általában a tudományokra tanít. Tudjuk, hogy ez elejétől végig hazugság volt, mert az egész társadalom azon alapult és arra támaszkodott, hogy az emberek osztályokra voltak tagolva, kizsákmányolókra és elnyomottakra. Természetes, hogy a régi iskola, melyet teljesen áthatott az osztályszellem, csak a burzsoázia gyermekeinek juttatott ismereteket. Minden szava meg volt hamisítva a burzsoázia érdekében.

A munkások és parasztok ifjú nemzedékét ezekben az iskolákban nem annyira nevelték, mint inkább idomították, ugyanennek a burzsoáziának az érdekében. Úgy nevelték őket, hogy a burzsoázia használható szolgái legyenek, akik képesek lesznek neki profitot szerezni, s ugyanakkor nem zavarják a burzsoázia nyugalmát és semmittevését. Ezért a régi iskolát elvetettük s feladatunkul azt tűztük magunk elé, hogy ettől a régi iskolától csak azt vesszük át, amire szükségünk van ahhoz, hogy valódi kommunista műveltségre tegyünk szert.

Itt rátérek azokra a szemrehányásokra és vádakra, amelyekkel a régi iskolát állandóan illetik, s amelyek nem ritkán teljesen helytelen értelmezésre adnak alkalmat.

Azt mondják, hogy a régi iskola a gépies tanulás iskolája, az idomítás iskolája, a magolás iskolája volt. Ez igaz. De mégis meg kell tudnunk különböztetni, hogy mi volt a régi iskolában rossz és mi volt az, ami számunkra hasznos, értenünk kell ahhoz, hogy kiválasszuk azt, ami a kommunizmus számára szükséges.

A régi iskola a gépies tanulás iskolája volt. Az embereket arra kényszerítette, hogy rengeteg szükségtelen, felesleges, holt

ismeretet sajátítsanak el, amivel teletömték az emberek fejét és az ifjú nemzedékből tucathivatalnokokat neveltek. De óriási hibát követne el az, aki ebből azt a következtetést próbálná levonni, hogy lehet valakiből kommunista anélkül, hogy elsajátítaná azt, ami az emberiség tudásában felhalmozódott. Hiba lenne azt hinni, hogy elég elsajátítani a kommunista jelszavakat, a kommunista tudomány következtetéseit anélkül, hogy elsajátítanák azoknak az ismereteknek összességét, melyeknek eredménye maga a kommunizmus.

Annak, hogy miképpen született meg a kommunizmus az emberi ismeretek összességéből, mintaszerű példája a marxizmus.

Önök olvastak és hallottak arról, hogy a kommunista elmélet, a kommunista tudomány, amelyet főképpen Marx teremtett meg, hogy ez a tanítás, a marxizmus, ma már nem a XIX. század egy, bármennyire is zseniális szocialistájának alkotása többé, hogy ezt a tanítást az egész világon a proletárok milliói és tízmilliói magukévá tették és alkalmazzák a kapitalizmus ellen vívott harcukban.

S ha felvetik a kérdést: miért tudta Marx tanítása meghódítani a legforradalmibb osztály millióinak és tízmillióinak szívét? — erre csak egy feleletet kaphatnak: ez azért történt, mert Marx azoknak az ismereteknek szilárd alapjára támaszkodott, melyeket az emberiség a kapitalizmus alatt szerzett meg, az emberi társadalom fejlődési törvényeit tanulmányozva, Marx megértette, hogy a kapitalizmus fejlődése elkerülhetetlenül a kommunizmushoz vezet és ami a fő, azt kizárólag a kapitalista társadalom legpontosabb, legapróbb részletekig kiterjedő, legmélyebbre ható tanulmányozása alapján bizonyította be, annak alapján, hogy tökéletesen elsajátította mindazt, amit az előző korok tudománya nyujtott.

Marx kritikailag átdolgozta mindazt, amit az emberi társadalom alkotott, egyetlen pontot sem hagyott figyelmen kívül. Átdolgozta, bírálat alá vette, a munkásmozgalmon próbálta ki

mindazt, amit az emberi gondolat alkotott, és olyan következtetéseket vont le, amilyeneket polgári keretektől korlátozott, vagy polgári előítéletek által lenyűgözött emberek nem tudtak levonni.

Ezt kell tekintetbe venni, ha például a proletárkultúráról beszélünk. Ha nem értjük meg világosan, hogy proletárkultúrát csak akkor lehet építeni, ha pontosan ismerjük az emberiség egész fejlődése során létrehozott kultúrát, csak ha átdolgozzuk ezt a kultúrát, — hogyha ezt nem értjük meg, nem is fogjuk ezt a feladatot megoldani.

A proletárkultúra nem pattan elő készen valahonnan, ismeretlen helyről, nem azoknak az embereknek a kitalálása, akik magukat szakembereknek nevezik a proletárkultúra területén. Mindez merő sületlenség. A proletárkultúrának ama felhalmozott tudás törvényszerű fejlődése útján kell létrejönnie, melyet az emberiség a kapitalista társadalom, a földesúri társadalom, a bürokratikus társadalom nyomása alatt dolgozott ki.

Mindezek az utak és ösvények a proletárkultúrához vezetnek és fognak továbbra is vezetni, hasonlóan ahhoz, ahogy a Marx átdolgozta politikai gazdaságtan megmutatta nekünk, hogy hová halad szükségképpen az emberi társadalom, megmutatta az átmenetet az osztályharchoz, a proletárforradalom kezdetéhez.

Amikor az ifjúság képviselőitől is, az új oktatás egyes híveitől is gyakran kirohanásokat hallunk a régi iskola ellen, hogy az a magolás iskolája volt, mi erre azt mondjuk nekik, hogy a régi iskolából át kell vennünk, ami benne jó volt.

Nem szabad átvennünk a régi iskolából azt, hogy a fiatal emberek emlékezetét mértéktelenül sok, kilenctizedrészben szükségtelen és egytizedrészben meghamisított ismerettel terheljük meg. De ez nem jelenti azt, hogy megelégedhetünk kommunista végkövetkeztetésekkel, és hogy csak a kommunista jelszavakat kell betanulnunk. Így nem lehet kommunizmust építeni. Kommunistákká csak úgy lehetünk, ha emlékezetünket mindazok-

nak az értékeknek ismeretével gazdagítjuk, melyeket az emberiség kidolgozott.

Magolásra nincs szükségünk, de minden egyes tanuló elméjét és emlékezetét fejlesztenünk és tökéletesítenünk kell az alapvető tények ismeretével, mert a kommunizmus tartalmatlanná lesz, puszta cégérré változik, a kommunistából egyszerű szájhős lesz, ha tudatában nem dolgozza fel az összes szerzett ismereteket. Ezeket az ismereteket önöknek nemcsak el kell sajátítaniok, de úgy kell elsajátítaniok, hogy kritikai álláspontot foglaljanak el velük szemben, hogy ne terheljék túl elméjüket szükségtelen lim-lommal, hanem gyarapítsák mindazoknak a tényeknek ismeretével, amelyek nélkül senki modern művelt ember nem lehet.

Ha a kommunista a készenkapott kovetkeztetések alapján kérkedni kezdene kommunizmusával, anélkül, hogy rendkívül komoly, nagy és nehéz munkát végezne, anélkül, hogy kiismerné magát a tényekben, amelyeket kötelessége bíráló szemmel nézni, az ilyen igen siralmas kommunista lenne Az ilyen felületesség a leghatározottabban végzetes lenne Ha tudom, hogy keveset tudok, akkor iparkodni fogok, hogy többet tudjak, de ha valaki azt mondja, hogy ő kommunista s ezért semmit sem kell alaposan tudnia, az ilyen emberből semmi sem lesz, ami csak hasonlítana is a kommunistához.

A régi iskola lakájokat nevelt, akikre a kapitalistáknak szükségük volt, a régi iskola a tudomány embereit olyan emberekké nevelte, akiknek azt kellett írniok és mondaniok, ami a kapitalistáknak kedvére volt Ez azt jelenti, hogy a régi iskolát el kell takarítanunk De ha el kell is takarítanunk az útból, ha le kell is rombolnunk a régi iskolát, jelenti-e ez azt, hogy nem kell átvennünk belőle mindazt, amire az emberiség által felhalmozott tudásból az embereknek szükségük van?

Jelenti-e ez azt, hogy nem kell értenünk különbséget tenni a között, ami a kapitalizmus számára szükséges és a között, ami a kommunizmus számára szükséges?

A régi kaszárnyaszellem helyébe, amely a burzsoá társadalomban a többség akarata ellenére érvényesült, mi a munkások és parasztok tudatos fegyelmét tesszük. Azokét, akik a régi társadalom iránt táplált gyűlöletet egybekapcsolják az elszántsággal, a képességgel és készséggel arra, hogy erőiket a harc céljára egyesítsék és szervezzék, hogy az óriási ország területén szétszórt, szétforgácsolt, szétszéledt milliók és százmilliók akaratából egységes akaratot kovácsoljanak, mert ilyen egységes akarat nélkül feltétlenül szétzúznak bennünket. A munkások és parasztok ilyen tömörülése, ilyen tudatos fegyelme nélkül ügyünk reménytelen. Enélkül nem leszünk képesek legyőzni az egész világ kapitalistáit és földesurait. Még csak az alapzatot sem tudjuk megszilárdítani, nemhogy erre az alapzatra az új kommunista társadalmat fel tudnánk építeni.

Hasonlóképpen, bár a régi iskolát elvetjük, bár teljesen jogos és szükséges gyűlöletet táplálunk a régi iskola iránt, bár értékeljük a készséget, mely a régi iskola lerombolására irányul, mégis meg kell értenünk, hogy a régi tanulást, a régi magolást, a régi gépies fegyelmet azzal a készséggel kell helyettesítenünk, hogy elsajátítsuk az emberi ismeretek összességét, és pedig úgy, hogy a kommunizmus önöknél ne valami betanult képlet legyen, hanem olyasvalami, amit önök maguk végiggondoltak, olyan végkövetkeztetés, amely a modern műveltség szempontjából szükségszerű.

Így kell kitűzni az alapvető feladatokat, amikor arról beszélünk, hogyan kell a kommunizmust megtanulnunk.

Ennek magyarázatául, de meg azért is, hogy rátérjek arra a kérdésre, hogyan kell tanulni, gyakorlati példát hozok fel. Önök valamennyien tudják, hogy közvetlenül a katonai feladatok, a köztársaság védelmének feladatai után a gazdasági feladat áll előttünk.

Tudjuk, hogy a kommunista társadalmat nem lehet felépíteni, ha nem keltjük új életre az ipart és a mezőgazdaságot, és pedig nem úgy, ahogy régen volt. Modern alapokon kell

újjáélesztenünk az ipart és mezőgazdaságot, a tudomány legeslegújabb vívmányainak megfelelően. Önök tudják, hogy ez az alap a villamosság, hogy csak ha majd az egész ország, az ipar és a mezőgazdaság összes ágai villamosítva lesznek, csak ha majd ezt a feladatot önök teljes egészében magukévá teszik, csakis akkor lesznek képesek felépíteni a maguk számára azt a kommunista társadalmat, melyet a régi nemzedék nem tud felépíteni.

Önök előtt az egész ország gazdasági újjáépítésének feladata áll: a mezőgazdaság és az ipar újjászervezése, helyreállítása korszerű technikai alapon, mely a modern tudományon, a technikán, a villamosságon nyugszik.

Önök jól tudják, hogy a villamosítás megvalósítására tudatlan emberek nem alkalmasak, s hogy az írni-olvasnitudás egymagában véve itt vajmi keveset használ. Itt nem elég megérteni, hogy mi az a villamosság; ismerni kell annak technikai alkalmazását az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt, valamint az ipar és a mezőgazdaság egyes ágaiban. Ezt nekünk magunknak is meg kell tanulnunk s meg kell erre tanítanunk a dolgozók egész serdülő nemzedékét.

Ez a feladat áll minden öntudatos kommunista előtt, minden ifjú előtt, aki magát kommunistának vallja és tisztában van azzal, hogy amikor a Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjai sorába lépett, azt a feladatot vállalta magára, hogy segíteni fog a pártnak a kommunizmus felépítésében, s az egész ifjú nemzedéknek a kommunista társadalom megteremtésében. Meg kell értenie, hogy a kommunizmust csak a modern műveltség alapján valósíthatja meg, és hogy ha ez a műveltség nem lesz meg, a kommunizmus csak óhaj marad.

Az előző nemzedéknek az volt a feladata, hogy megdöntse a burzsoáziát. Akkoriban a fő feladat a burzsoázia kritikája volt, az, hogy a tömegekben gyűlöletet ébresszünk a burzsoázia iránt, hogy kifejlesszük az osztálytudatot, hogy képesek legyünk erőink tömörítésére.

Az új nemzedékre bonyolultabb feladat vár. Önöknek nem elég egyesíteniök az összes erőket, hogy megvédjék a munkás- és paraszthatalmat a kapitalisták támadása ellen. Ezt meg kell tenniök. Ezt kitűnően megértették, erről minden kommunistának világos képe van. Ez azonban nem elég.

Önöknek a kommunista társadalmat kell felépíteniök. A munka első felét sok tekintetben elvégeztük. A régit annak rendje és módja szerint szétromboltuk, az már nem más, mint romhalmaz, aminthogy romhalmazzá kellett is változtatni. A talajt megtisztítottuk s az ifjú kommunista nemzedék feladata az, hogy ezen a talajon építse a kommunista társadalmat.

Önök előtt az építés feladata áll s ezt a feladatot csak úgy oldhatják meg, ha elsajátítanak minden korszerű ismeretet, ha képesek lesznek a kommunizmust készen kapott, betanult formulákból, tanácsokból, receptekből, előírásokból, programokból olyan eleven erővé változtatni, mely egységbe foglalja az önök közvetlen munkáját, ha képesek lesznek a kommunizmust gyakorlati munkájuk vezérfonalává tenni.

Ez az önök feladata, melynek önöket az egész ifjú nemzedék képzésénél, nevelésénél, magasabb színvonalra emelésénél vezérelnie kell. Önöknek kell az elsőknek lenniök a kommunista társadalom építőinek milliói között, akiknek soraiban minden ifjúnak, minden leánynak ott kell lennie.

A munkás- és parasztifjúság egész tömegének a kommunizmus építésébe való bevonása nélkül a kommunista társadalmat felépíteni nem lehet.

Itt természetesen szembekerülünk azzal a kérdéssel, hogyan kell a kommunizmusra nevelnünk, milyen sajátos módszerekkel

Mindenekelőtt a kommunista erkölcs kérdésével foglalkozom.

Önöknek kommunistákat kell magukból nevelniök. Az Ifjúsági Szövetség feladata saját gyakorlati tevékenységének oly módon való megszervezése, hogy ez az ifjúság tanulva, szervezkedve, tömörülve, harcolva nevelje önmagát és mindazokat,

akik benne vezérüket látják, hogy kommunistákat neveljen. A mai ifjúság egész nevelésének, kiképzésének és oktatásának arra kell irányulnia, hogy ezt az ifjúságot kommunista erkölcsre nevelje.

De vajjon van-e kommunista erkölcs? Van-e kommunista erkölcsösség? Persze, hogy van. Gyakran úgy tüntetik fel a dolgot, hogy nekünk nincs saját erkölcsünk, s a burzsoázia gyakran azzal vádol bennünket, hogy mi, kommunisták, minden erkölcsöt tagadunk. Ez a fogalmak összezavarásának módszere, melynek segítségével port hintenek a munkások és parasztok szemébe.

Milyen értelemben tagadjuk mi az erkölcsot?

Abban az értelemben, ahogy azt a burzsoázia prédikálta, amely az erkölcsöt az isten parancsolataiból vezette le. Ami ezt illeti, mi, persze, kijelentjük, hogy istenben nem hiszünk és igen jól tudjuk, hogy isten nevében a papság beszélt, a földesurak beszéltek, a burzsoázia beszélt, hogy kizsákmányoló érdekeiket érvényesítsék. Vagy pedig erkolcsi törvények és isteni parancsolatok helyett idealista vagy félidealista frázisokból vezették le az erkölcsöt, amely frázisok lényege szintén mindig olyasvalami volt, ami igen hasonló az isteni parancsolathoz.

Mi tagadunk minden olyan erkölcsöt, amelyet embereken kívülálló, osztályokon kívülálló fogalomból vezetnek le. Mi azt mondjuk, hogy ez csalás, szemfényvesztés s a munkások és parasztok elbódítása a földesurak és kapitalisták érdekében.

Mi kijelentjük, hogy a mi erkölcsünk a proletár osztályharc érdekeinek van teljesen alávetve. Mi erkölcsünket a proletariátus osztályharcának érdekeiből vezetjük le.

A régi társadalom azon alapult, hogy a földesurak és a kapitalisták az összes munkásokat és parasztokat elnyomták Ezt a régi társadalmat nekünk szét kellett zúznunk, meg kellett döntenünk, ehhez azonban egyesülésre van szükség. A jó isten ilyen egyesülést nem hoz létre.

Ilyen egyesülést csak a gyár és üzem, csak a tanult, hosszú álmából felébresztett proletariátus hozhatott létre. Csak amikor ez az osztály kialakult, akkor kezdődött meg az a tömegmozgalom, amely elvezetett odáig, amit most látunk: a proletárforradalom győzelméhez az egyik leggyengébb országban, mely három éve védi magát az egész világ burzsoáziájának nyomásával szemben.

És látjuk, miként nő az egész világon a proletárforradalom. A tapasztalat alapján mondjuk most, hogy csak a proletariátus volt képes létrehozni ilyen egybeforrott erőt, mely maga után vonta a szétforgácsolt, szétszóródott parasztságot, és megállta a sarat a kizsákmányolók minden rohamával szemben. Csak ez az osztály segíthet a dolgozó tömegeknek abban, hogy egyesüljenek, tömörüljenek és véglegesen megvédjék, véglegesen megszilárdítsák, végleg felépítsék a kommunista társadalmat.

Ezért mondjuk: számunkra az emberi társadalmon kívülálló erkölcs nem létezik; ez csalás. Számunkra az erkölcs alá van vetve a proletár osztályharc érdekeinek.

És mi ez az osztályharc? Az osztályharc azt jelenti: megdönteni a cár, megdönteni a kapitalisták uralmát, megsemmisíteni a kapitalisták osztályát.

És mik az osztályok általában? Az, ami lehetővé teszi, hogy a társadalom egyik része a másik rész munkáját magának eltulajdonítsa.

Ha a társadalom egyik része eltulajdonít magának minden földet — a földesurak és a parasztok osztályával van dolgunk. Ha a társadalom egyik részének gyárai és üzemei, részvényei és tőkéi vannak, a társadalom másik része pedig e gyárakban dolgozik, a kapitalisták és proletárok osztályával van dolgunk.

A cárt elkergetni nem volt nehéz — mindössze néhány napra volt csak szükség. Nem volt nagyon nehéz a földesurak elkergetése sem, néhány hónap alatt el lehetett intézni és nem nagyon nehéz a kapitalisták elkergetése sem.

Az osztályok megszüntetése azonban hasonlíthatatlanul nehezebb; a munkásokra és parasztokra való tagozódás még mindig megmaradt. Ha a paraszt elkülönített parcellán él és visszatartja a fölös gabonát, vagyis azt a gabonát, amire sem neki, sem jószágának nincs szüksége, mindenki más pedig kenyér nélkül marad, úgy a paraszt már kizsákmányolóvá válik. Minél több gabonát tart vissza, annál előnyösebb az neki, a többiek pedig hadd éhezzenek. „Minél jobban éheznek, annál drágábban adom el a gabonámat."

Szükséges, hogy mindenki közös terv alapján, közös földön, közös gyárakban és üzemekben, közös munkarend szerint dolgozzék. Könnyű-e ezt elérni? Önök látják, hogy ezt a dolgot nem olyan könnyű megoldani, mint amilyen könnyű elkergetni a cárt, a földesurakat és a kapitalistákat. Ehhez arra van szükség, hogy a proletariátus átnevelje, átgyúrja a parasztok egy részét és a maga oldalára vonja a dolgozó parasztokat, hogy megtörje a gazdag parasztok ellenállását, akik a többiek nyomorúságán szedik meg magukat.

A proletariátus harca tehát még nincs befejezve azzal, hogy megdöntöttük a cárt, elkergettük a földesurakat és kapitalistákat; a befejezés annak a rendnek a feladata, melyet a proletariátus diktatúrájának nevezünk.

Az osztályharc tovább folyik; csak formáit változtatta meg. A proletariátus osztályharca ez azért, hogy vissza ne térhessenek a régi kizsákmányolók, hogy az elmaradt parasztság szétszórt tömege egy szövetségbe egyesüljön. Az osztályharc folyik tovább s a mi feladatunk: mindent alárendelni e harc érdekeinek.

S mi a mi kommunista erkölcsünket ennek a feladatnak rendeljük alá. Mi azt mondjuk: erkölcs az, ami elősegíti a régi kizsákmányoló társadalom elpusztítását és az összes dolgozók egyesülését a proletariátus körül, mely megteremti a kommunisták új társadalmát.

A kommunista erkölcs — az az erkölcs, mely ezt a harcot szolgálja, mely egyesíti a dolgozókat minden kizsákmányolás ellen, minden kistulajdon ellen, mert a kistulajdon egyetlen személy kezébe adja azt, amit az egész társadalom teremtett meg munkájával.

Nálunk a föld közös tulajdonnak számít.

No és ha én ebből a közös tulajdonból bizonyos részt magamnak veszek, ha kétszer olyan sok gabonát termelek rajta, mint amennyire szükségem van és a gabonafölösleggel űzérkedést folytatok? Ha úgy okoskodom, hogy mennél több az éhező, annál nagyobb árat fognak fizetni? Vajjon akkor mint kommunista járok el?

Nem, mint kizsákmányoló, mint tulajdonos járok el. Ez ellen harcolni kell.

Ha a dolgot a régiben hagyjuk, akkor minden visszagördül a kapitalisták uralmához, a burzsoázia uralmához, ahogy ez a régebbi forradalmaknál nem egyszer megtörtént. Ahhoz, hogy a kapitalisták és a burzsoázia hatalmát ne lehessen újból helyreállítani, nem szabad megengedni az üzérkedést, azt, hogy egyesek a többiek rovására gazdagodhassanak; az összes dolgozóknak a proletariátus köré kell tömörülniök s meg kell teremteniök a kommunista társadalmat.

Ez a legfőbb sajátossága annak, ami a kommunista ifjúság szövetségének és szervezetének alapvető feladatát képezi.

A régi társadalom azon az elven alapult, hogy vagy te rabolod ki a másikat, vagy a másik rabol ki téged, vagy te dolgozol a másik számára, vagy az dolgozik a te számodra, vagy rabszolgatartó vagy, vagy pedig rabszolga. S érthető, hogy az emberek, akik ebben a társadalomban nevelkedtek, mondhatnám, az anyatejjel szívták be ezt a pszichológiát, szokást, fogalmat — vagy rabszolgatartó vagy, vagy rabszolga, vagy kistulajdonos, kishivatalnok, intellektuel, egyszóval — olyan ember, akinek csak az a gondja, hogy megkapja a magáét. máshoz pedig semmi köze.

Ha én ezen a földdarabon gazdálkodom, semmi közöm a másikhoz; ha a másik éhezni fog, annál jobb, annál drágábban adom el a gabonámat. Ha jó állásom van, mint orvosnak, mint mérnöknek, tanítónak, hivatalnoknak, semmi közöm hozzá, hogy mi van másokkal. Talán, ha alakoskodom, ha hízelgek a hatalmasoknak, megtarthatom az állásomat, sőt még előre is juthatok, úr lehet belőlem. Egy kommunistának nem lehet ilyen pszichológiája, nem lehet ilyen érzülete.

Amikor a munkások és parasztok bebizonyították, hogy mi képesek vagyunk saját erőnkkel megvédeni magunkat és tudunk új társadalmat teremteni — ezzel meg is kezdődött az új kommunista nevelés: nevelés a kizsákmányolók elleni harc során, a proletariátussal való szövetségben, az egoisták és kistulajdonosok ellen, akik azt hangoztatják: én a magam hasznára törekszem, a többihöz pedig semmi közöm.

Ez a felelet arra a kérdésre, miképpen kell a serdülő ifjú nemzedéknek a kommunizmust tanulnia.

A kommunizmust ez a nemzedék csak úgy tanulhatja meg, ha tanulásának, neveltetésének és művelődésének minden egyes lépését összekapcsolja a proletariátus és a dolgozók szüntelen harcával a régi kizsákmányoló társadalom ellen.

Amikor erkölcsről beszélnek nekünk, mi azt mondjuk: a kommunista számára az egész erkölcs ebben az összeforrott, összetartó fegyelemben és a kizsákmányolók ellen vívott tudatos tömegharcban áll. Mi nem hiszünk az örök erkölcsben és az erkölcsről szóló mindenféle mesével üzött csalást leleplezzük.

Az erkölcs arra szolgál, hogy az emberi társadalom magasabb fokra emelkedjék — megszabaduljon a dolgozók kizsákmányolásától.

Ennek megvalósítása érdekében az ifjúságnak olyan nemzedékére van szükség, amely a burzsoázia elleni fegyelmezett, elszánt harc körülményei között kezdett öntudatos emberré válni. Ebben a harcban ez a nemzedék valódi kommunistákat

nevel, ennek a harcnak kell összekapcsolnia tanulmányainak, művelődésének és nevelésének minden lépését.

A kommunista ifjúság nevelésének nem abban kell állnia, hogy mindenféle édeskés beszédekkel és moralizáló szabályokkal traktáljuk az ifjúságot. Nem ez a nevelés.

Ha az emberek látják, hogy apjuk és anyjuk földesúri és kapitalista elnyomás alatt él, ha maguk is átélik a gyötrelmeket, amelyek azokra zúdulnak, akik harcba szállnak a kizsákmányolók ellen, ha látják, hogy milyen áldozatokba kerül folytatni ezt a harcot, hogy a már kivívottat megvédhessék, hogy milyen ádáz ellenség a földesúr és a kapitalista — akkor ezek az emberek az ilyen viszonyok között kommunistákká nevelődnek.

A kommunista erkölcs alapja a kommunizmus megszilárdításáért és betetőzéséért folytatott harc. Ez a kommunista nevelés, művelődés és tanítás alapja. Ez a válasz arra a kérdésre, hogy miként kell kommunizmust tanulni.

Mi nem hinnénk a tanításban, nevelésben és műveltségben, ha csak az iskolára szorítkozna és el volna szakítva a viharzó élettől. Amíg a munkások és a parasztok a földesurak és a kapitalisták elnyomása alatt maradnak, míg az iskolák a földesurak s a kapitalisták kezében maradnak — az ifjú nemzedék tudatlan és felvilágosulatlan marad.

A mi iskoláinknak pedig a tudás alapját kell nyujtaniok az ifjúságnak, arra kell képesíteniök az ifjúságot, hogy az sajátmaga dolgozza ki a kommunista nézeteket; művelt emberekké kell nevelniök őket. Az iskolában eltöltött tanulási idő alatt az embereket a kizsákmányolók elleni szabadságharc részesévé kell tenni.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség csak akkor igazolja elnevezését, azt, hogy a kommunista ifjú nemzedék szövetsége, ha tanító, nevelő munkájának minden lépését összekapcsolja azzal, hogy résztvesz az összes dolgozók közös harcában a kizsákmányolók ellen. Mert önök nagyon jól tudják, hogy

amíg Oroszország az egyetlen munkásköztársaság marad, a világ többi részében pedig fennáll a régi burzsoá rendszer, addig mi gyengébbek vagyunk náluk, addig minden alkalommal újabb támadás veszélye fenyeget bennünket, s hogy a további harcban csak úgy győzünk, ha összetartást és egyetértést tanulunk s ekként megerősödve, tényleg legyőzhetetlenekké válunk.

Ilyenformán kommunistának lenni annyit jelent, mint szervezni és egyesíteni az egész serdülő nemzedéket, példával elöljárni e harcban a nevelés és fegyelmezettség terén. Ezen az úton kezdhetik meg s fejezhetik be önök a kommunista társadalom építését.

Hogy ezt mindenki számára világosabban szemléltessem, egy példát hozok fel. Mi kommunistáknak nevezzük magunkat.

Mi az, hogy kommunista?

Ez a szó egy latin szóból származik, melynek jelentése: közös. Kommunista társadalom azt jelenti, hogy minden közös, a föld, a gyár, a munka — ez a kommunizmus.

Lehet-e közös a munka, ha mindenki külön gazdálkodik, külön területen? Egy csapásra közös munkát teremteni nem lehet. Az nem pottyan le az égből. Azért meg kell dolgozni, meg kell szenvedni, azt meg kell teremteni, az a harc folyamán születik. Itt nem régi könyvekre van szükség — a könyveknek senki sem hinne. Itt az élettapasztalatok beszélnek.

Amikor Kolcsak és Gyenyikin Szibériából és délről előnyomultak, a parasztok az ő oldalukon voltak. Nem tetszett nekik a bolsevizmus, mert a bolsevikok szabott áron veszik a gabonát. De amikor a parasztok Szibériában és Ukrajnában kitapasztalták Kolcsak és Gyenyikin uralmát, akkor megtudták, hogy a parasztnak nincs választása: vagy a kapitalistákhoz mégy, s az rabszolgaságba ad téged a földesúrhoz, vagy követed a munkást, aki igaz, nem ígér tejjel-mézzel folyó Kánaánt, aki vasfegyelmet követel és szilárdságot a kemény harcban, de kivezet a kapitalista és földesúri rabszolgaságból

Amikor saját tapasztalatuk alapján még a tudatlan parasztok is megértették és látták ezt, akkor a kommunizmus tudatos híveivé lettek, akik nehéz iskolán mentek keresztül Ilyen tapasztalatot kell egész tevékenysége alapjául vennie a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek is.

Válaszoltam arra a kérdésre, hogy mit tanuljunk, mit kell átvennünk a régi iskolából és a régi tudományból. Igyekszem válaszolni arra a kérdésre is, hogyan kell ezt megtanulni: csakis úgy, hogy az iskola tevékenységében minden lépést, a nevelés, művelődés és az oktatás minden lépését elszakíthatatlanul összekapcsoljuk az összes dolgozóknak a kizsákmányolók ellen folytatott harcával.

Néhány példán, amelyet egyik-másik ifjúsági szervezet munkájának tapasztalataiból veszek, szemléltetően megmutatom önöknek, hogyan menjen végbe a kommunizmusra való nevelés.

Mindenki az írástudatlanság megszüntetéséről beszél. Önök tudják, hogy analfabéta országban nem lehet a kommunista társadalmat felépíteni. Nem elég az, hogy a szovjet kormány parancsot adjon, vagy hogy a párt kiadjon egy bizonyos jelszót, vagy hogy a legjobb munkatársak egy részét erre a munkaterületre vesse át. Ehhez az kell, hogy maga az ifjú nemzedék lásson hozzá a dologhoz.

A kommunizmus abban áll, hogy az ifjúság, azok az ifjak és lányok, akik tagjai az Ifjúsági Szövetségnek, azt mondják: ez a mi ügyünk, összefogunk és elmegyünk a faluba, hogy megszüntessük az írástudatlanságot, hogy a felnövekvő nemzedék között ne legyenek írástudatlanok. Mi arra törekszünk, hogy a serdülő ifjúság ennek az ügynek szentelje tevékenységét.

Önök tudják, hogy Oroszországot nem lehet sötétségben élő, írástudatlan országból egyhamar írástudó országgá változtatni, de ha az Ifjúsági Szövetség nekifekszik, ha az egész ifjúság az összesség javára fog dolgozni, akkor ennek a 400 000

ifjút és leányt egyesítő szövetségnek joga lesz magát Kommunista Ifjúsági Szövetségnek nevezni. A szövetség feladata még az is, hogy miután bizonyos ismereteket elsajátítottunk, segítségére legyünk annak az ifjúságnak, mely maga nem tud kiszabadulni a tudatlanság sötétségéből.

Az Ifjúsági Szövetség tagjának lenni annyit jelent, hogy úgy végezzük dolgunkat, hogy munkánkat, erőnket a közérdeknek szenteljük. Ebben áll a kommunista nevelés. Csak ilyen munkában válik a fiatalember vagy leány valódi kommunistává. Csak abban az esetben válnak kommunistákká, ha ezzel a munkával gyakorlati eredményeket tudnak elérni.

Vegyük a példa kedvéért a külvárosi konyhakertekben folyó munkát. Ez a Kommunista Ifjúsági Szövetség egyik feladata. A nép éhezik, a gyárakban és üzemekben dühöng az éhség. Hogy az éhségtől megmeneküljünk, fejleszteni kell a konyhakerteket, azonban még mindig a régi módon művelik a földet.

Arra van hát szükség, hogy az öntudatosabb elemek munkához lássanak, s akkor meglátják majd, hogy a veteményes kertek megszaporodnak, területük megnő, eredményeik jobbak lesznek. A Kommunista Ifjúsági Szövetségnek ebben a munkában tevékeny részt kell vennie. Minden szövetség, illetve a szövetségnek minden egyes sejtje, tekintse ezt az ügyet a maga feladatának.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség legyen rohamcsapat, amely minden munkánál segítőkezet nyujt, öntevékenységet, kezdeményezést fejt ki. Olyan legyen a szövetség, hogy benne minden munkás, ha esetleg nem érti is meg azonnal, sőt talán el sem hiszi a tanításukat, olyan embereket lásson, akiknek eleven munkáján, tevékenységén látja, hogy ezek valóban olyan emberek, akik a helyes utat mutatják meg neki.

Ha a Kommunista Ifjúsági Szövetség nem tudja munkáját minden téren ilyen módon rendezni, az azt jelenti, hogy a régi, burzsoá útra téved.

Nevelőmunkánkat egyesíteni kell a dolgozók harcával a kizsákmányolók ellen, hogy segítsünk a dolgozóknak azon feladatok megoldásában, melyek a kommunizmus tanából következnek.

A szövetség tagjainak minden szabad órájukat fel kell használniok, hogy vagy a konyhakertekben javítsák a munkát, vagy valamelyik gyárban vagy üzemben szervezzék az ifjúság tanítását és így tovább.

Oroszországot szegényes, koldusországból gazdag országgá akarjuk változtatni. Ezért a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek a művelődést, a tanítást, a nevelést egyesíteni kell a munkások és parasztok munkájával, nem szabad bezárkóznia iskoláiba s nem szabad kommunista könyvek és brosúrák olvasására szorítkoznia.

Csak a munkásokkal és parasztokkal vállvetve végzett munkában válhatunk valódi kommunistákká.

Hadd lássa mindenki, hogy a Kommunista Ifjúsági Szövetség minden tagja művelt ember, de ugyanakkor a munkához is ért. Ha majd mindenki meglátja, hogy a régi iskolából kiküszöböltük a régi kaszárnyaszellemet és tudatos fegyelemmel helyettesítettük, s hogy minden fiatalember résztvesz a kommunista szombatokon, hogy minden környékbeli gazdaságot kihasználnak arra, hogy a lakosságon segítsenek, akkor a nép nem úgy fog majd tekinteni a munkára, ahogy azelőtt tekintett.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség feladata, hogy segítsen a faluban, vagy a saját városnegyedében — kis példát veszek — a tisztaságot fenntartani, vagy az élelmiszereket helyesen elosztani.

Hogyan csinálták ezt a régi kapitalista társadalomban?

Mindenki csak sajátmagának dolgozott és senkit sem érdekelt az, hogy vannak-e itt öregek és betegek, vagy hogy az egész háztartás terhe nem az asszonyok vállára hárul-e, akik éppen ezért elnyomottságban és rabszolgasorban vannak. Kinek kell

harcolni az ilyesmi ellen? Az ifjúsági szövetségeknek, melyeknek azt kell mondaniok: ezt megváltoztatjuk, fiatal emberekből álló csoportokat szervezünk, akik majd rendszeresen bejárják a házakat és segíteni fognak a tisztaságot fenntartani, vagy az élelmiszereket helyesen elosztani, akik majd szervezetten tevékenykednek az egész társadalom javára, helyesen osztva el az erőket és megmutatva, hogy a munkának szervezett munkának kell lennie.

Az a nemzedék, amelynek képviselői most 50 év körül vannak, nem számíthat arra, hogy meglátja a kommunista társadalmat. Ez a nemzedék addigra kihal.

Az a nemzedék azonban, amely jelenleg 15 éves, meglátja majd a kommunista társadalmat és maga fogja építeni ezt a társadalmat.

S ennek a nemzedéknek tudnia kell, hogy egész életfeladata ennek a társadalomnak az építése.

A régi társadalomban minden egyes család külön dolgozott és senki sem egyesítette ezt a munkát, kivéve a földesurakat és a kapitalistákat, akik elnyomták a nép tömegeit. Nekünk minden munkát, ha még oly piszkos és nehéz is, úgy kell megszerveznünk, hogy minden egyes munkás és paraszt úgy tekintsen magára: én — a szabad munka nagy hadseregének vagyok a részese s be tudom rendezni az életemet földesurak és kapitalisták nélkül is, meg tudom teremteni a kommunista rendet.

A Kommunista Ifjúsági Szövetségnek mindenkit, ifjú korától, tizenkétéves korától fogva, tudatos és fegyelmezett munkára kell nevelnie.

Így számíthatunk arra, hogy az előttünk álló feladatokat meg fogjuk oldani.

Számítanunk kell arra, hogy az ország villamosításához, ahhoz, hogy elszegényedett földünket a technika legújabb vívmányai szerint művelhessük meg, legalább tíz évre van szükségünk.

S ennek a nemzedéknek, amely most 15 éves és amely 10—20 év mulva kommunista társadalomban fog élni, a nevelőmunkát úgy kell intéznie, hogy az ifjúság minden faluban, minden városban, nap mint nap megoldja a közös munka egyik vagy másik feladatát, ha a legcsekélyebbet, legegyszerűbbet is.

Amilyen mértékben ezt majd minden faluban végrehajtják, amilyen mértékben ki fog fejlődni a kommunista verseny, amilyen mértékben az ifjúság be fogja bizonyítani, hogy munkáját egyesíteni tudja — olyan mértékben biztosítjuk a kommunista építés sikerét.

Csak ha a Kommunista Ifjúsági Szövetség minden lépését ennek az építésnek sikere szempontjából tekinti, csak ha azt kérdezi önmagától: vajjon megtettünk-e mindent, hogy egyesült öntudatos dolgozókká legyünk, csakis ebben a hosszú folyamatban fogja elérni a Kommunista Ifjúsági Szövetség azt, hogy félmilliónyi tagját a munka egységes hadseregévé fogja tömöríteni és kivívja a maga számára a közbecsülést.

(1920)

XII. LEVELEK ÉS RENDELETEK

V. I. LENIN — M. A. és M. I. ULJANOVÁHOZ

[Susenszkoje falu,] 1898 [III. 8] II. 24

... Arra is gondoltam már, hogy így teszek: megrendelem a „Nyivá"-t. Prominszkij gyermekei számára nagyon mulatságos volna (képes melléklet hetenként), nekem pedig — megvolna Turgenyev összes műveinek teljes gyüjteménye, amit a „Nyiva" ráadásul ígér, 12 kötetben. És mindezt két rubelért szállítással együtt. Nagyon csábító. Ha Turgenyevet tűrhető kiadásban adják (azaz ferdítések, kihagyások, durva sajtóhibák nélkül), akkor teljesen megéri az előfizetést. Nem látta valaki a mieink közül a „Nyiva" multévi ajándékkönyveit? Azt hiszem, Dosztojevszkijt adta? Tűrhető volt?

V I. LENIN — M. A. ULJANOVÁHOZ

[München,] 1901. II 9 [I. 27]

... A napokban az operában voltam, nagy gyönyörűséggel hallgattam a „Zsidónő"-t: vagy tizenhárom évvel ezelőtt hallottam egyszer Kazánban (mikor Zakrzsevszkij énekelt), de egy pár motívuma megmaradt az emlékezetemben. A zene és az ének jó. A (német) színházakban szintén voltam néhányszor s néha legalább nagyjából megértettem Jártok-e a moszkvai színházakba?

Lenin 1917 októberében a Szmolnijban

[München,] 1901. II. 20 [7]

Jártok-e színházba? Miféle új darabja Csehovnak a „Három nővér"? Láttátok-e és hogy tetszett? Olvastam a visszhangját a lapokban. Remekül játszanak a „Mindenki Művészszínházá"-ban. — Mindmáig megelégedéssel emlékszem vissza arra, mikor tavaly a szegény Kolumbbal együtt ott jártam. Egészséges-e? Mindig készülök neki írni, de dolgaim nem engedik.

Bécs, 1901. III. 4 [II. 19]

... Voltam itt többek közt a Museum der bildenden Künsteben, sőt a színházban is megnéztem egy bécsi operettet. Nem nagyon tetszett.

[München,] 1901. V. 19 [6]

... Még egyszer ajánlom, osszátok be helyesen a rendelkezéstekre álló könyvekkel való foglalkozást úgy, hogy változatos legyen: nagyon jól emlékszem, hogy az olvasás vagy a munka váltogatása — fordításról olvasásra, írásról tornázásra, komoly olvasmányról szépirodalomra — rendkívül jót tesz. Kedélyállapotunk rosszabbodása — a börtönben úgyis eléggé változékony — néha egyenest az egyféle benyomásoktól vagy az egyféle munkától okozott kimerültség következménye, elegendő váltogatni, hogy rendbe jöjjünk és úrrá legyünk idegeinken. Ebéd után, este pihenésül, emlékszem, rendszerint szépirodalmat vettem elő, és seholsem találtam annyi gyönyörűséget benne, mint a börtönben.

[München,] 1901. III. 24 [11]

... Látok néha orosz folyóiratokat — távolról sem mind és távolról sem rendszeresen. Hogy vannak megelégedve nálatok Vereszajevnak a „Mir Bozsij"-ban közölt regényével? Én eleinte jobbat vártam, de folytatásával egyáltalán nem vagyok megelégedve.

[London,] 1903. II. 4 [I. 22]

... Én és Nagyja egészségesek vagyunk és a régi módon. csendesen, lassacskán élünk. Nemrég, ezen a télen először, egy jó koncerten voltunk és nagyon meg voltunk elégedve — különösen Csajkovszkij utolsó szimfóniájával (Symphonie pathétique). Nálatok Szamarában vannak-e jó koncertek? A német színházban egyszer voltunk. Jó volna az orosz Művész Színházban az „Éjjeli menedékhely"-et megnézni ...

[Genf, 1908]

P. S. Ma egy nagyon mulatságos tárcát olvastam a Marslakókról, Lowell új angol könyve nyomán: „A Mars és csatornái". Ez a Lowell — csillagász, aki sokáig dolgozott egy speciális obszervatóriumban, mégpedig, úgy mondják, a világ legjobb obszervatóriumában (Amerika).

Tudós munka. Kimutatja, hogy a Marsot lakják, hogy csatornái — a technika csodái, hogy ott 2 ⅔-szor több embernek kell lennie, mint itt, mégpedig tollal vagy állati szőrrel borított, farkas, négy- vagy *hat*lábú embereknek. No ... igen, a mi írónk* becsapott minket, *hiányosan* írja le a Marsbeli szépasszonyokat, bizonyára eszerint a recept szerint: „a leverő igazságok homályánál kedvesebb a bennünket fölemelő csalás"...

Megjelent Gorkijnak egy új elbeszélése: „Az utolsók".

V. I. LENIN – M. I. ULJANOVAHOZ

[Párizs, 1909 XII. 30] 1910. I. 12

... Hogy vagytok? Milyen a tél? Nálunk meleg. Kezdtem szorgalmasan színházba járni; láttam Bourget új darabját, a „La barricade"-ot. Reakciós, de érdekes.

---

* A. Bogdanov (A. A. Malinovszkij) „Krasznaja zvezda" (Vörös csillag) c. regényéről van szó, mely 1908-ban jelent meg. — *Szerk.*

[Krakkó, 1913 őszén vagy telén]

... Octave Mirbeau „Dingo"-ját olvasom. Szerintem rossz.

N. K. KRUPSZKAJA ÉS V. I. LENIN — M. A. ULJANOVÁHOZ

[Krakkó,] 1913. XII. 26 [13]

... Nohát mit is lehet mást tenni Krakkóban, mint sétálni! Kulturális gyönyörűségre egyáltalán nincs alkalom. Egyszer elmentünk egy hangversenyre meghallgatni Beethoven kvartettjeit, sőt bérletet vettünk mutyiba, de hogy, hogy nem, nekünk rettenetesen unalmas volt a koncert, bár egy ismerősünk — egy kitűnő zeneművésznő — el volt ragadtatva. A lengyel színházba nincs kedvünk menni, a filmek borzasztó roszszak, csupa ötfelvonásos melodráma ... Vologyával* elhatároztuk, hogy az ünnepek után nekilátunk az itteni egyetemi könyvtár átkutatásának, bizony szégyen-gyalázat, hogy még egyetlenegyszer sem voltunk ott. Amire egyenest ki vagyunk éhezve — az a szépirodalom. Vologya csaknem könyv nélkül megtanulta Nadszont és Nyekraszovot, a Karenina Anna egy csonka kötetét századszor olvassuk végig. Szépirodalmi könyveinket (jelentéktelen töredékét annak, ami Pétervárott volt) Párizsban hagytuk, itt viszont seholsem lehet orosz könyvet kapni. Néha irígységgel olvasom az antikváriusok hirdetéseit Uszpenszkij 28. Puskin 10 kötetéről stb. stb.

Vologya valahogy éppen most lett nagy „belletrista". És megátalkodott nacionalista. Lengyel művészekhez kaláccsal sem lehet odacsalogatni, de magához vette például egy ismerős családnál a Tretyakov-képtár kidobott katalógusát és nem egyszer mélyedt bele tanulmányozásába.

---

* Vologya — Vlagyimir beceneve.

V. I. LENIN — A. N. POTRESZOVHOZ

[Susenszkoje,] 1899. április 27

... Bernstein új könyvének megjelenéséről tudok, megrendeltem, de aligha küldik meg. A „Frankfurter Zeitung"-ban és a „Zsizny"-ben (nem rossz lap! a szépirodalmi része egészen jó, sőt valamennyi közt a legjobb!) róla megjelent cikkből tökéletesen meggyőződtem arról, hogy nem jól fogtam fel Bernstein töredékes cikkeit, és hogy valóban képtelenül hazudott ...

V. I. LENIN — A. SZ. SZERAFIMOVICSHOZ

[Moszkva,] 1920. május 21

Kedves Elvtárs!

Testvérem csak most értesített arról a szörnyű szerencsétlenségről, amely Önt érte. Engedje meg, hogy erősen megszorítsam a kezét, és lelkierőt és szilárdságot kívánjak Önnek. Nagyon sajnálom, hogy nem válthattam valóra azt a kívánságomat, hogy gyakrabban találkozhassunk és hogy közelebbről megismerkedhessem Önnel. De munkái és testvérem elbeszélése mély szimpátiát keltettek bennem Ön iránt és nagyon szeretném megmondani Önnek, hogy milyen *fontos* a munkája a munkások számára és mindnyájunk számára, és hogy milyen szükséges, hogy most erős legyen, hogy elviselhesse a nyomasztó hangulatokat és *rákényszerítse* magát, hogy visszatérjen a munkához. Bocsásson meg, hogy sietve írok. Még egyszer: erős kézszorítás!

Az Ön *Leninje*

A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK HATÁROZATA

(A szocializmus, a forradalom stb. nagy emberei szobrának felállítása ügyében)

A népbiztosok tanácsa ez év július 30-án, megvizsgálva a szocializmus, a forradalom stb. főszereplőinek az oktatásügyi népbiztosság által készített jegyzékét, úgy határozott, hogy:

a) Első helyre kell tenni a forradalom legnagyobb mozgatói, Marx és Engels emlékművének felállítását.

b) Az írók és költők jegyzékébe fel kell venni a legnagyobb külföldieket, pl. Heinét.

c) Vlagyimir Szolovjevet ki kell hagyni.

d) Fel kell venni a jegyzékbe Baumant és Uhtomszkijt.

e) Fel kell szólítani az oktatásügyi népbiztosságot, állapodjon meg a Moszkvai Szovjet elnökségével, hogy kezdje meg és hajtsa végre haladéktalanul az emlékművek felállítását. Bármilyen nehézség esetén tegyen róla jelentést a népbiztosok tanácsának.

V. Uljanov (Lenin)
a Népbiztosok Tanácsának elnöke

Vl. Boncs-Brujevics
a Népbiztosok Tanácsának ügyvezetője

AZOK JEGYZÉKE, AKIKNEK EMLÉKÉRE SZOBOR ÁLLÍTÁSÁT JAVASOLJUK MOSZKVÁBAN ÉS A R. SZ. F. SZ. R. (OROSZORSZÁGI FÖDERATÍV SZOCIALISTA SZOVJETKÖZTÁRSASÁG) MÁS VÁROSAIBAN. A NÉPBIZTOSOK TANÁCSA ELÉ TERJESZTETTE AZ OKTATÁSÜGYI NÉPBIZTOSSÁG KÉPZŐMŰVÉSZETI ÜGYOSZTÁLYA

I. FORRADALMÁROK ÉS KÖZÜLETI SZEREPLŐK:

1. Spartacus. 2. Tiberius Gracchus. 3. Brutus. 4. Babeuf. 5. Marx. 6. Engels. 7. Bebel. 8. Lassalle. 9. Jaurès. 10. Lafargue. 11. Vaillant. 12. Marat. 13. Robespierre. 14. Danton. 15. Garibaldi. 16. Sztyepan Razin. 17. Pesztel. 18. Riljejev. 19. Gercen. 20. Bakunin. 21. Lavrov. 22. Halturin. 23. Plehanov. 24. Kaljajev. 25. Volodarszkij. 26. Fourier. 27. Saint-Simon. 28. Robert Owen. 29. Zseljabov. 30. Szofija Perovszkaja. 31. Kibalcsics.

II ÍRÓK ÉS KÖLTŐK

1. Tolsztoj. 2. Dosztojevszkij. 3. Lermontov. 4. Puskin. 5. Gogol. 6. Radiscsev. 7. Belinszkij. 8. Ogarjov. 9. Csernisevszkij. 10. Mihajlovszkij. 11. Dobroljubov. 12. Piszarev. 13. Gleb Uszpenszkij. 14. Szaltikov-Scsedrin. 15. Nyekraszov. 16 Sevcsenko. 17. Tyutcsev. 18. Nyikityin. 19. Novikov 20. Kolcov

III FILOZÓFUSOK ÉS TUDÓSOK

1. Szkovoroda. 2. Lomonoszov. 3 Mengyelejev.

IV MŰVÉSZEK

1. Rublev. 2. Kiprenszkij 3. Aleksz Ivanov. 4 Vrubel. 5. Subin. 6. Kozlovszkij. 7. Kazakov.

V ZENESZERZŐK

1. Muszorgszkij. 2. Szkrjabin. 3. Chopin.

VI. SZINÉSZEK.

1 Mocsalov. 2 Kommisszarzsevszkaja.

V. Uljanov (Lenin)
a Népbiztosok Tanácsának elnoke

Vl. Boncs-Brujevics
a Népbiztosok Tanácsának ugyvezetője

TÁVIRAT A V LUNACSARSZKIJNAK

Ma meghallgattam Vinogradov jelentését a szobrokról és emlékművekről, és lelkem mélyéig felháborodtam, hónapokon át nem történik semmi: mindmáig egyetlen szobor sincs meg, Radiscsev szobrának eltűnése komédia Nincs utcai szobra Marxnak, az utcai feliratokkal való propaganda terén semmi sem történt Rosszalásomat fejezem ki a vétkes és kötelesség-

mulasztó eljárásért, követelem valamennyi felelős nevének megküldését, hogy a bíróságnak adjam át. Vigyázzunk a szabotőrökre és léhűtőkre!

Lenin

a Népbiztosok Tanácsának elnöke

TÁVIRAT OREL KORMÁNYZÓSÁG VÉGREHAJTÓBIZOTTSÁGÁNAK

Orel. Kormányzósági végrehajtóbizottság másolat Maloarhangelszk végrehajtóbizottság. 1919. IV. 12

Letartóztatták Ivan Volnij írót. Elvtársa, Gorkij, a legnagyobb óvatosságot és pártatlanságot kéri a vizsgálatban. Nem lehetne szigorú felügyelet mellett szabadlábra helyezni? Sürgönyözzön! [430]

Lenin

a Népbiztosok Tanácsának elnöke

TÁVIRAT GORKIJNAK

Pétervár, Szmolnij. Gorkijnak 1919. IV. 14-én

Az oreli vizsgálóbizottság elnöke, Csuzsinov táviratozza nekem, hogy Ivan Volnijt ügye tárgyalásáig ideiglenesen szabadlábra helyezték.

Lenin

LENIN — V R. MENZSINSZKIJHEZ

1921 június 25

Menzsinszkij Elvtárs.

Gorkij tegnap nálam volt és azt mondta, hogy Ön támogatást ígért neki, úgy hiszem, a szakértői bizottság dolgában.

Két autót kért.

Lehet, hogy nem áll hatalmában egy ilyen apróságot megadni neki a pétervári cseka részéről.

Ha így van, írjon rögtön nekem. Megkérem Szkljanszkijt.

Gorkijnak segíteni *kell,* mégpedig gyorsan, mert ezért nem megy külföldre, pedig vért köp.

Tehát intézkedjék sürgősen, gyakorolja a hatalmat, végrehajtást várok (nem aktákat).

Ha várakozás ellenére nem lehet, feleljen nekem azonnal, a katonai hatósághoz fordulok.

Lenin

LENIN – N A. SZEMASKÓHOZ

[1921]

Szemasko elvtárs.

Nagyon kérem, jelöljön ki külön valakit (lehetőleg egy *híres* orvost, aki ismeri a *kulföldet* és *akit ismernek külföldön),* külföldi, németországi útra (Cjurupa, Kurajev, *Gorkij, Korolenko* és mások mellé). *Ügyesen* kell kérni, könyörögni, agitálni, írni Németországba, segíteni a *betegeken* stb.

A *legpontosabb* végrehajtásra van szükség (gondosan)

Lenin

LENIN UTASÍTÁSAI AZ OROSZ NYELV SZÓTÁRA ÜGYÉBEN

Lunacsarszkij elvtárs!

Nemrég volt alkalmam — sajnálatomra és szégyenemre először — megismerkedni Dal híres szótárával.

Nagyszerű dolog, dehát ez nyelvjárási szótár és már elavult Nincs-e itt az ideje megalkotni a mai orosz nyelv szótárát, azokét a szavakét, amelyeket ma használnak és amelyeket a k l a s s z i k u s o k használtak, Puskintól Gorkijig.

Mi lenne, ha nekiültetnénk harminc tudóst, megadva nekik a Vörös Hadsereg fejadagját?

Mi a véleménye erről a tervről?

A klasszikus orosz nyelv szótára?

Zaj nélkül beszéljen szakértőkkel, ha nem esik nehezére, és közölje velem véleményét.

1920. I. 18

Leninje

1921. V 6

Lilkensz elvtárs! Találkozásunkkor elfelejtettem megkérni, vizsgálja meg, hogy áll a dolog azzal a tudományos bizottsággal, amely a *modern* orosz nyelv (rövid) szótárát készíti (Puskintól Gorkijig).

Régen és többízben tárgyaltam már erről Pokrovszkijjal és Lunacsarszkijjal.

Készül-e? Mennyire van?

Tudja meg és írja meg pontosan.

Kommunista üdvözlettel.

Lenin

[1921.] május 19

(Használja fel Pokrovszkij pihenését s anélkül, hogy őt az adminisztrációval terhelné), kezdjék meg az orosz nyelv szótárának munkáját.

1) Jelöljön ki egy bizottságot 3—5 kitűnő filológusból. Két hét alatt ki kell dolgozniuk a tervet és egy végleges bizottság (munka-bizottság) összeállítását, összetételét, a határidőt stb.

2) A feladat — az orosz nyelv rövid szótára (a *kis* „Laro usse" a minta) Puskintól Gorkijig. Mintaszerű, modern legyen. Az új helyesírás szerint.

3) Az ő jelentésük (a 3—5 emberé) alapján a *Tudományos Akadémia* központjának *jóvá kell hagynia a tervet.* Akkor őszre megkezdjük.

[1921. május végén]

Litkensz elvtárs!

Állapodjunk meg tehát a szótárt illetőleg a következőkben:

1) Körülbelül egy hónapon belül . . . hozzon *formális* határozatot és jelölje ki a *felelőst* vagy *felelősöket.*

2) E határozat alapján készítsék el a munka *tervét,* megjelölve nemcsak a felelősöket, hanem a költségeket és járandóságokat is.

A végrehajtást a terv szerint augusztusban vagy szeptemberben kell megkezdeni.

Lenin

[1921.] VIII. 5

Megkérdezni Litkensztől, hogy „áll" (vagy *halad)* a dolog? Küldjék meg *nekem Litkensz válaszát.*

Lenin

FOTYIJEVÁNAK

[1921.] X. 9

Eltelt egy hónap. Kérjen *rövid* összeállítást, olvassa át és közölje velem.

Lenin

EGY KÖNYVTÁRI CÉDULA LENINTŐL

Kérem küldjék el Iv.-Voznyeszenszkbe a „Rabocsij Kraj"-t (komplett). (Modern proletárköltők köre.) Dícséri Gorkij.

1921. I. 28

Zsilin
Szemjonovszkij
Artamonov

XIII. EMLÉKEZÉSEK LENINRE

(A)

N. K. KRUPSZKAJA: „MI TETSZETT ILJICSNEK A SZÉPIRODALOMBÓL?"

Az az elvtárs, aki először ismertetett meg Vlagyimir Iljicscsel, azt mondta nekem, hogy Iljics tudós ember, csak tudós könyveket olvas, életében nem olvasott egyetlen regényt sem, sohasem olvasott verseket. Elcsodálkoztam ezen. Magam, fiatalkoromban, valamennyi klasszikus írót végigolvastam, betéve tudtam csaknem az egész Lermontovot stb., olyan írók, mint Csernisevszkij, Lev Tolsztoj, Uszpenszkij igen jelentékeny tényezőkként léptek be életembe. Furcsának találtam, hogy ime, van egy ember, akit mindez egyáltalán nem érdekel.

Azután munka közben közelről megismerkedtem Iljics-csel, megismertem az emberekről való véleményét, megfigyeltem, milyen átható tekintettel nézi az életet, az embereket — és az élő Iljics kiszorította bennem egy olyan embernek a képét, aki sohasem vesz a kezébe olyan könyvet, amely arról beszél, amiről az élő emberek.

De akkor az élet úgy alakult, hogy nem nagyon értünk rá erről a témáról beszélgetni. Később, Szibériában rájöttem, hogy Iljics legalább annyi klasszikust olvasott mint én, nemcsak olvasta, hanem többször is végigolvasta pl. Turgenyevet. Magammal vittem Szibériába Puskint, Lermontovot, Nyekraszovot. Vlagyimir Iljics fekhelye mellé tette őket, Hegel mellé, és esténként újra meg újra olvasgatta őket. Legjobban Puskint szerette. De nemcsak a formát értékelte. Szerette például Csernisevszkij

„Mit tegyünk?“ című regényét, kevésbbé művészi, naív formája ellenére is. Csodáltam, milyen figyelmesen olvasta ezt a regényt és milyen finom vonásokat figyelt meg benne. Egyébként Csernisevszkijnek egész alakját szerette és szibériai albumában megvolt ennek az írónak két kis képe, az egyik Iljics kezétől származó felirattal — továbbá születésének és halálának éve. Megvolt Iljics albumában Zola Emil képe is, meg az oroszok közül Gercené és Piszarevé. Piszarevet Vlagyimir Iljics annak idején sokat olvasta és kedvelte. Úgy rémlik, megvolt Szibériában Goethe Faustja is németül, valamint Heine verseinek gyüjteménye.

Szibériából visszatérvén Vlagyimir Iljics elment egyszer Moszkvában a színházba, megnézte a „Henschel fuvaros“-t, aztán azt mondta, hogy nagyon tetszett neki.

Münchenben azok közül a könyvek közül, amelyek tetszettek Iljicsnek, Gerhardt „Bei Mama“ („A mamánál“) és Polenz „Büttnerbauer“ című regényére emlékszem.

Később aztán, a második emigrációban, Párizsban, szívesen olvasta Iljics Victor Hugo „Châtiments“ című verseit, amelyeket Hugo annak idején száműzetésében írt az 1848-as forradalom emlékére, s amelyeket titkon csempésztek be Franciaországba. E versekben sok a naiv dagályosság, mégis érezhető bennük a forradalom fuvallata. Szívesen járt Iljics különféle kávéházakba és külvárosi színházakba, hogy meghallgassa azokat a forradalmi chansonokat, amelyeket a munkásnegyedekben mindenféle tárgyról énekeltek — arról is, hogyan választják az ittas parasztok képviselővé a jött-ment agitátort, a gyermeknevelésről, meg a munkanélküliségről is stb. Különösen tetszett Iljicsnek Montaigus. Montaigus, a kommünár fia, kedvence volt a külvárosi munkásságnak. Igaz, improvizált dalaiban — mindig eleven színeivel az életnek — nem volt valami határozott ideológia, de volt bennük sok őszinte lelkesedés. Iljics sokszor énekelte „Üdvözlet“-ét a tizenhetedik ezredhez, amely nem volt hajlandó a sztrájkolókra lőni: „Salut, salut a vous,

soldats du 17-me." [Üdv nektek, tizenhetesek.] Egyszer egy orosz estélyen Iljics elbeszélgetett Montaigus-vel, és, milyen különös, ez a két olyannyira különböző ember — Montaigus, amikor aztán kitört a háború, a soviniszták táborába állt — a világforradalomról ábrándozott. Így van ez néha — kevéssé ismerős emberek találkoznak egymással a vagónban és a kerekek zakatolása közben elbeszélgetnek legbizalmasabb dolgukról, arról, amit máskülönben soha ki nem mondtak volna, azután elválnak és soha többé az életben nem találkoznak. Így történt ezúttal is. Hozzá még franciául folyt a beszélgetés — idegen nyelven sokkal könnyebb hangosan álmodozni, mint a saját nyelvünkön. Néhány óra mulva egy francia takarítónő jött felénk. Iljics egyszercsak meghallotta, hogy egy dalt kezd énekelni: elzászi nacionalista dal volt. Iljics megkérte a takarítónőt, hogy énekelje el és magyarázza meg az ének szavait és ettől kezdve ő is gyakran énekelte.

Ezekkel a szavakkal végződött:

Vous avez pris l'Alsace et la Lorraine.
Mais malgrè vous nous resterons français
Vous avez pu germaniser nos plaines,
Mais notre coeur — vous ne l'aurez jamais!

[Elvettétek Elzászt és Lotharingiát, de mi mégis franciák maradunk. Síkságainkat germanizálhattátok, de a szívünk — sosem lesz a tiétek!]

1909-ben volt ez — a reakció ideje, a párt szét volt zúzva, de forradalmi szelleme nem tört meg. És ekkor ez a dal harmonizált Iljics hangulatával. Hallani kellett volna, milyen diadalmasan hangzottak ajkán az ének szavai: „Mais notre coeur — vous ne l'aurez jamais!"

Éppen az emigráció e legnehezebb éveiben, amelyekről Iljics mindig valami különös bosszúsággal beszélt (amikor már visszatért Oroszországba, valamiért megint egyszer megismételte, amit korábban nem egyszer mondott: „De minek is men-

tünk akkor Genfből Párizsba?"), éppen ezekben a nehéz években ábrándozott ő a legmakacsabbul, ábrándozott, Montaigusvel beszélgetett, diadalmasan énekelte az elzászi dalt, álmatlan éjszakákon Verhaerent olvasgatta.

Aztán később, a háború alatt, Vlagyimir Iljics Barbusse könyvéért, „A tűz"-ért lelkesedett, óriási jelentőséget tulajdonított neki. Ez a könyv oly nagyon harmonizált akkori hangulatával.

Színházba ritkán mentünk. Volt úgy, hogy elmentünk, de az értéktelen darab vagy a rossz játék mindig nagyon az idegeire ment Vlagyimir Iljicsnek. Szokásunk volt, hogy elmentünk a színházba s az első felvonás után távoztunk. Az elvtársak kinevettek — haszontalanul szórjuk a pénzt.

Egyszer azonban végig ottmaradt Iljics; azt hiszem, 1915 végén, Bernben történt ez. Tolsztoj „Elő holttest"-ét játszották. Noha a játék németül folyt, a herceg szerepét játszó színész orosz volt, vissza tudta adni Tolsztoj felfogását. Iljics feszülten és megindultan figyelte a játékot.

Végre Oroszországban voltunk! Az új művészetet idegennek, érthetetlennek találta Iljics. Egyszer meghívtak bennünket a Kremlbe, a Vörös Hadsereg tiszteletére rendezett koncertre Gzovszkaja művésznő Majakovszkijnak „Nas bog — beg, szerdce — nas baraban" [„Istenünk — a száguldás, szívünk — a dobunk"] című versét szavalta és egyenest Iljics felé lépdelt, és ő ott ült, a meglepetéstől kissé zavartan bámulva, és megkönnyebbülten lélekzett föl, mikor Gzovszkaját felváltotta egy másik színész, aki Csehov „Gonosztevő"-jét olvasta fel.

Egy este kedve támadt megnézni, hogyan él a kommúnában az ifjúság. Elhatároztuk, hogy meglátogatjuk Varja Armandot, a Vhutemasz lakóját. Ez, úgyhiszem, Kropotkin temetésének a napján történt 1921-ben. Inséges év volt az, de az ifjúságban nagy volt a lelkesedés. A kommúnában csaknem a puszta deszkákon feküdtek, kenyerük nem volt — „de van helyette kölesünk!", jelentette ki a kommúna naposa. Ebből a

kölesből egész jó kását főztek Iljics számára, bár só nem volt benne. Iljics nézte a fiatalokat, az őt körülvevő fiatal művészeket és művésznőket — örömük az ő arcán is tükröződött. Megmutatták neki naiv rajzaikat, elmagyarázták, mit jelentenek, elhalmozták kérdésekkel. De ő csak mosolygott, kitért a válasz elől, a kérdésekre kérdésekkel felelt: „Mit olvasnak? Olvassák-e Puskint?" — „Nem — tört ki valamelyik — hiszen burzsuj volt! Mi Majakovszkijt olvassuk." Iljics elmosolyodott: „Szerintem — Puskin különb." Ezután Iljicsnek kicsit jobb véleménye lett Majakovszkijról. E név hallatára eszébe jutott a vhutemaszi ifjúság, amely csupa élet és csupa öröm, amely kész meghalni a Szovjetállamért, amely nem találja meg a szavakat a közkeletű nyelvben a maga kifejezésére és ezt a kifejezést keresi Majakovszkij nehezen érthető soraiban. Később megdícsérte egyszer Majakovszkijt azokért a soraiért, amelyekben a szovjet-bürokráciát gúnyolta.

Elmentünk néhányszor a Művész Színházba. Megnéztük egyszer az „Özönviz"-et. Ez szörnyen megtetszett Iljicsnek Másnap megint színházba akart menni. Gorkijnak „Éjjeli menedékhely" című darabja ment. Iljics szerette Alekszej Makszimovicsot, mint olyan embert, akiről a londoni kongresszuson megérezte, hogy rokonlélek vele, szerette művészetét, úgy találta, hogy Gorkij egy félszóból is sokat megért. Vele különösen nyiltsággal szokott beszélni. Ezért persze Gorkij dolgainak az előadásával szemben különösen nagyigényű volt. A rendezés túlzott színpadiassága felizgatta Iljicset. Az „Éjjeli menedékhely" után hosszabb időre felhagyott a színházbajárással Egyszer aztán mégis elmentünk vele Csehov „Vanya bácsi"-jához. Tetszett neki. És végül utoljára 1922-ben mentünk színházba, hogy megnézzük Dickens „Tücsök a padkán" című darabját. Már az első felvonás után elunta Iljics, az idegeire ment Dickens kispolgári szentimentalizmusa, s mikor elkezdődött az öreg játékárus beszélgetése vak leányával, nem bírta tovább, elment a felvonás közepén.

Iljics életének utolsó hónapjai. Kérésére esténként szépirodalmat olvastam neki. Olvastam Scsedrint, az „Egyetemeim"-et Gorkijtól.

Volt úgy, hogy verseket olvastam neki és ő elgondolkodva nézett ki az ablakon a lemenő napba. Emlékszem egy versre, amely ezekkel a szavakkal végződik: „Soha, soha nem lesznek rabok a kommünárok".

Úgy olvastam, mintha éppen az esküt ismételtem volna Iljicsnek, hogy soha, soha nem hagyjuk a forradalom egyetlen vívmányát sem...

Halála előtt két nappal, este Jack London egy elbeszélését olvastam neki — most is ott fekszik szobájában az asztalon: „Az élet szerelme". Hatalmas alkotás. Egy havas pusztaságon át, amelyen emberi láb még nem járt, az éhhalál küszöbén álló beteg ember vonszolja magát a nagy folyó kikötője felé. Ereje hanyatlik, nem megy, csak vánszorog, de nyomában vánszorog egy ugyancsak az éhhalálhoz közelálló farkas. harc kezdődik köztük, győz az ember — eljut félholtan, félőrülten a célig. Iljicsnek ez az elbeszélés rendkívül megtetszett. Másnap megkért, olvassam tovább London elbeszéléseit. De Jack Londonnál kitűnő dolgok rendkívül gyengékkel keverednek. A következő elbeszélés egészen másféle volt — polgári morállal volt átitatva: valami kapitány megígérte egy gabonával megrakott hajó tulajdonosának, hogy jó áron eladja az árut; feláldozta az életét, hogy megtarthassa a szavát. Iljics elnevette magát és legyintett a kezével.

Többször nem olvashattam már neki...

(B)

KRUPSZKAJA — LENIN ÉS CSERNISEVSZKIJ VISZONYÁRÓL

Elvtársak, néhány szót akarok szólni arról a hatásról, amelyet Csernisevszkij gyakorolt Vlagyimir Iljicsre. Cikkeiben és könyveiben Vlagyimir Iljics sohasem beszélt egyenesen erről a hatásról, de mindannyiszor, amikor Csernisevszkijről

beszélt, szavai lelkesedéstől lobogtak. Ha átvizsgáljuk Vlagyimir Iljics munkáit, láthatjuk, hogy azok a helyek, ahol Csernisevszkijről szól, valami különös melegséggel vannak írva. Lenin „Mi a teendő?" című brosúrájában van közvetett utalás Csernisevszkij hatására. Ott, ahol arról az időről szól, amely megelőzte a párt megalapítását, 1894 és 1895 közt, mikor a munkásmozgalom gyorsan kezdett fejlődni, mikor tömegszerűvé lett, Lenin rámutat, hogy az ifjúság, amely ehhez a mozgalomhoz csatlakozott, a korábbi forradalmárok forradalmi tevékenységének varázsa alatt fejlődött és nevelkedett, és hogy nagy belső harcába került, amíg felszabadult ezek hatása alól és más útra, a marxizmus útjára tért. Ebben a jellemzésben önéletrajzi mozzanat van

Személyileg Csernisevszkij engesztelhetetlenségével, kitartásával hatott Vlagyimir Iljicsre, azzal, hogy milyen méltósággal, milyen büszkén viselte hallatlanul nehéz sorsát. És mindabban, amit Vlagyimir Iljics Csernisevszkijről mondott, különös tisztelet érezhető az ő emléke iránt. Nehéz időkben, mikor a párt munkájában súlyos perceket kellett átélni, Vlagyimir Iljics szerette ismételni Csernisevszkij egy mondását: „a forradalmi harc — nem a Nyevszkij-proszpekt gyalogjárója". Erről írt Vlagyimir Iljics 1917-ben, mikor a reakció különösen erősen érezhetővé vált és mikor a pártnak vissza kellett vonulnia. Hasonlóképpen 1918-ban, mikor különös erővel jelentkeztek mindazok a nehézségek, amelyek a Szovjethatalom előtt álltak, mikor meg kellett kötni a breszti békét, polgárháborút kellett folytatni — Iljicsnek akkor is Csernisevszkijnek ezek a szavai jutottak eszébe. Csernisevszkij példájából merített erőt és igen gyakran ismételte, hogy a forradalmi marxistának mindig mindenre készen kell lennie.

De nemcsak személy szerint hatott Csernisevszkij Leninre. Ha Vlagyimir Iljics első illegális munkáját, a „Kik azok a «népbarátok»?"-at megnézzük, ott különösen szemléletes alakban látható az a hatás, amelyet Csernisevszkij tett Leninre.

Az a nemzedék, amelyről Vlagyimir Iljics beszélt, az az ifjúság, amely 1894-ben a forradalmi szociáldemokráciához csatlakozott, olyan környezetben fejlődött, amikor a parasztreformról körös-körül, az irodalomban és mindenütt — csak magasztalás hallatszott. Csernisevszkij helyesen tudta értékelni ezt a reformot — Mihail Nyikolajevics* beszélt erről. És Vlagyimir Iljics azt mondja: Csernisevszkij egész zsenialitására volt szükség, hogy a parasztreform korában úgy értékelhesse valaki a liberalizmust, ahogy Csernisevszkij értékelte, hogy leleplezhesse a liberalizmus áruló szerepét, osztályjellegét.

Ha Lenin későbbi munkásságát nézzük, azt látjuk, hogy Csernisevszkij beléje oltotta a maga engesztelhetetlenségét a liberalizmus iránt. A bizalmatlanság a liberális frázisokkal, a liberalizmus egész álláspontjával szemben vörös fonálként húzódik végig Lenin egész munkásságán. Ha a szibériai száműzetést, a „Credo" elleni tiltakozást, a Sztruvéval való szakítást, azután azt az engesztelhetetlen álláspontot tekintjük, amelyet Lenin a kadetok meg a likvidátor-mensevikek irányában elfoglalt, akik hajlandók voltak egyezkedésbe bocsátkozni a kadetokkal, akkor azt látjuk, hogy Vlagyimir Iljics ugyanazt az engesztelhetetlen vonalat tartotta velük szemben, amelyet Csernisevszkij a liberálisokkal szemben, akik az 1861-es reform idején elárulták a parasztságot. Ha most felállítjuk Lenin e munkásságának, ennek az engesztelhetetlen állásfoglalásnak mérlegét, azt látjuk, hogy ennek az engesztelhetetlenségnek, amelyhez a párt is ragaszkodott, köszönhető a győzelem. A liberális polgársághoz való viszony kérdése elszakíthatatlanul össze van kötve a demokrácia kérdésével. A „Kik azok a «népbarátok»?"-ban Lenin azt írta: „Csernisevszkij korában a demokratizmusért és a szocializmusért folyó harc egyetlen felbonthatatlan egésszé olvadt össze" Lenin, a nyolcvanas évek polgári-liberális demokratizmusát és az

* M N. Pokrovszkij. — *Szerk.*

elpolgáriasodott narodnyikok demokratizmusát bírálva, amely kibékült a cárizmussal, szembeállította ezzel a forradalmi marxizmus demokratizmusát. Csernisevszkij példát adott a fennálló rend elleni engesztelhetetlen harcra, olyan harcra, amelyben a demokratizmus elszakíthatatlanul össze volt kötve a szocializmusért vívott küzdelemmel.

Lenin becsülte Csernisevszkij munkásságát, igazi demokratizmusát, mert látta ennek rokonságát a marxizmusnak a tömegekhez való viszonyával. A marxizmus tanítása nemcsak megvilágította azt a gazdasági alapú harcot, amely a munkásosztály és a kapitalisták közt folyik, a marxizmus egészben ragadott meg minden jelenséget, egészében világította meg, úgyhogy a társadalmi rendnek elemzését adta és ugyanakkor megmutatta, hogyan kell egyesíteni a demokratizmusért és a szocializmusért folyó harcot. Ha azt nézzük, hogyan harcolt Marx Lassalle ellen, milyen alapon folyt az ő harcuk, mennyire felháborodott Marx azon, hogy Lassalle nem érti meg a tömegek forradalmi öntevékenységének jelentőségét, akkor a forradalmi marxizmus szocialista lényegét értjük meg. Ezt egyáltalában nem értették meg pl. az ú. n. „legális marxisták", akik minduntalan szem elől tévesztették Marx állandó orientációját a munkásosztályra, a tömegekre. A marxizmusban a demokratizmus és a szocializmusért való harc valóban mindig egy szakadatlan láncba olvad össze. És nem véletlen, hogy valahányszor Vlagyimir Iljics a demokratizmus kérdéseihez nyúlt, mindig megemlítette Csernisevszkijt is, akitől először tanulta meg, hogy a demokráciáért való harcot a szocializmusért folyó harccal egyesítse. Ha megnézzük, mit jelent a szovjetekről, a szovjethatalomról szóló tanítása, azt látjuk, hogy éppen ebben a szovjethatalomról szóló tanításban valósul meg és tükröződik legteljesebben a demokratizmusért és a szocializmusért való harcnak az egyesítése. Emlékszem, mikor 1918-ban egy népszerű brosúrát kezdtem írni a szovjetekről és a szovjethatalomról, Vlagyimir Iljics egyszer egy ki-

vágást hozott nekem az „Humanité" című francia lapból — elfelejtettem a francia elvtárs nevét, aki írta —, egy kivágást, amelyben arról volt szó, hogy a szovjethatalom a legmélyebben és legkövetkezetesebben demokratikus hatalom. Mikor Vlagyimir Iljics átadta nekem ezt a kivágást, azt mondta, hogy éppen ennek különös figyelmet kell szentelni, „meg kell mutatni azt az egész igazi demokratizmust, amely magában a Szovjetállam struktúrájában foglaltatik, ahol a proletariátus egy újabb, szélesebbkörű demokratizmushoz emelkedik föl".

Marxot már a hatvanas években fordították orosz nyelvre. De le kellett még fordítani az orosz viszonyok nyelvére. Ezt tette Lenin „A kapitalizmus fejlődése Oroszországban" című könyvében. Meg tudta tenni, hála Csernisevszkij hatásának. Vlagyimir Iljics nem egyszer említette, milyen jól ismerte Csernisevszkij az orosz valóságot, milyen jól ismerte a parasztok váltságára vonatkozó tényeket stb.

Forradalmi tevékenységének első szakaszában Vlagyimir Iljics kevesebb figyelmet fordított Csernisevszkij filozófiai meggyőződésére, noha ismerte Plehanov könyvét „Csernisevszkijről", amely különös gondot fordít egyéniségének erre az oldalára; ekkoriban azonban ez a kérdés Vlagyimir Iljicset kevésbbé érdekelte Csak 1908-ban, mikor ezen a fronton, a filozófiai fronton széleskörű harc fejlődött ki, olvasta el megint Csernisevszkijt és ekkor úgy beszélt róla, mint nagy orosz filozófusról és nagy orosz materialistáról. Aztán mikor 1914-ben közeledett a háború és a nemzetiségi kérdés különösen nagy aktuális jelentőséghez jutott, Vlagyimir Iljics a „Nemzetek önrendelkezési jogáról" szóló cikkében különösképpen aláhúzta azt, hogy Csernisevszkij, akárcsak Marx, megértette a lengyel fölkelés egész jelentőségét.

Íme, ha mindezekre a mozzanatokra pillantunk, látjuk, milyen mély hatást tett Csernisevszkij Leninre, az ő egész forradalmi tevékenységére. Innen érthető Leninnek Cserni-

sevszkijhez való viszonya. Szibériában Vlagyimir Iljicsnek volt egy albuma, amelyben megvoltak azoknak az íróknak a képei, akiknek különösen erős hatásuk volt rá. Megvolt benne Marx és Engels mellett, Gercen és Piszarev mellett Csernisevszkijnek két képe, valamint Miskiné, aki ki akarta szabadítani Csernisevszkijt. Aztán későbbi időben már a Kremlben, Vlagyimir Iljics szobájában azok közt az írók közt, akiknek műveit állandóan a keze ügyében akarta látni, Marx, Engels és Plehanov mellett ott állott Csernisevszkij munkáinak teljes gyüjteménye, amelyeket Iljics szabad idejében újra meg újra elolvasott.

Még egy kis apróságnál szeretnék megállapodni. „Kik azok a «népbarátok»?" című könyvében rámutat arra, hogy Kautskynak igaza volt, amikor arról a korról, amelyben Csernisevszkij élt, azt mondta, hogy akkor minden szocialista költő volt és minden költő szocialista. Vlagyimir Iljics olvasta a szépirodalmat, tanulmányozta, szerette. De volt egy sajátsága Vlagyimir Iljicsnek — egységbe folyt össze nála a társadalmi magatartás a valóság művészi ábrázolásával. Ezt a két dolgot ő valahogy nem választotta külön egymástól és éppen úgy, ahogy Csernisevszkijnél az ő eszméi teljesen visszatükröződnek művészi alkotásaiban, Vlagyimir Iljics is különösen szerette a szépirodalmi könyvek közül azokat, amelyekben a művészi alkotásban világosan tükröződött egyik vagy másik társadalmi eszme.

Ez az a kevés, amit mondani akartam. Amit mondtam, nem személyes emlékezés jellegű. Olyan beszélgetésre, amely erről a témáról szólt volna, nem emlékszem. Az évek során sok minden kihull az emlékezetből, hiszen mindennap történik valami új, nem minden szó marad meg az emlékezetben, csak egyes vonások, egyes beszélgetések maradnak meg. De úgy tűnik nekem, hogy Vlagyimir Iljics alkotásaiban, cikkeiben, brosúráiban eléggé teljesen tükröződik az a hatalmas hatás, amelyet Csernisevszkij tett rá.

(C)

KRUPSZKAJA — LENIN ÉS GORKIJ VISZONYÁRÓL

Vlagyimir Iljics nagyrabecsülte Alekszej Makszimovics Gorkijt mint írót. Különösen tetszett neki „Az anya", a „Novaja Zsizny"-beli cikkek a kispolgárságról — maga Vlagyimir Iljics gyűlolt minden kispolgáriságot —, tetszett neki az „Éjjeli menedékhely", a „Dal a Sólyomról", a „Dal a Viharmadárról", tetszett neki ezek hangulata, szerette Gorkij olyanféle dolgait, mint a „Halálos szenvedélyek", mint a „Huszonhat férfi és egy nő".

Emlékszem, mennyire égett Iljics a vágytól, hogy elmehessen a Művész Színházba megnézni az „Éjjeli menedékhely"-et, emlékszem, miként hallgatta az „Egyetemeim"-et életének utolsó napjaiban.

Gorkij leginkább a munkásokról, a városi szegénységről, a „mélységről" írt, azokról a rétegekről, amelyek mindennél inkább érdekelték Iljicset, leírta az életet úgy, amint van, egész konkrét valóságában, olyan ember szemével nézte, aki gyűlöli az elnyomást, a kizsákmányolást, a laposságot, gondolatszegénységet — egy forradalmárnak a szemével. És amit Gorkij írt, az közel állt Iljicshez és világos volt számára.

Egy hozzám írt levelében (1930-ban) azt írta A. M.: „Capriban beszélgetett velem azoknak az éveknek az irodalmáról és feltűnően finoman jellemezte az én nemzedékem íróit, kíméletlenül és könnyedén leplezte le igazi mivoltukat".

Iljics jól ismerte az orosz irodalmat — az ő számára ez az élet megismerésének volt az eszköze. És mennél teljesebben, sokoldalúbban, mélyebben ábrázolták a műalkotások az életet, mennél egyszerűbbek voltak, annál nagyobbra értékelte őket Iljics.

Vlagyimir Iljics kozelről 1907-ben a londoni pártkongresszuson ismerkedett meg Gorkijjal, jól megfigyelte, elbeszélgetett vele és lélekben valahogy közel jutott hozzá. Erdekesek

Iljics levelei Gorkijhoz a második emigráció idejéből. Iljics emberi alakja ezekben a levelekben különös élességgel lép elénk. Nyers őszinteséggel ír Gorkijnak arról, amivel nem ért egyet, ami bosszantja, bántja. Iljics rendszerint így írt az elvtársaknak; de Gorkijhoz írt leveleinek van valami különleges árnyalata. Sokszor igen élesen ír, de ebben az élességben valami sajátos nagy gyöngédség van. A leveleket mindig valami eseménynek közvetlen hatása alatt írja, sok bennük az emócionális elem — a nyiltan kifejezésre jutó nyugtalanság; egyikmásik élmény nyomasztó volta, örömök, remények. Iljics úgy gondolta, hogy Gorkij nagyon jól megérti mindezt. És mindig igyekezett is meggyőzni Gorkijt a maga nézeteinek helyességéről, szenvedélyesen védelmezte őket.

Leninnek Gorkijhoz írt levelein meglátszik róla való gondoskodása. Közismert dolog, milyen figyelmesen bánt Iljics az emberekkel, mennyire tudott velük törődni. Alekszej Makszimovics maga nem egyszer írt erről. Mindenkinek feltűnt ez.

Iljicset nyugtalanította Alekszej Makszimovics egészségi állapota. Folyton kérdezősködött felőle, azt tanácsolta, hogy gyógyíttassa magát haladéktalanul elsőrendű orvosokkal, folytasson rendszeres életmódot, ne dolgozzék éjszaka.

Az emigrációban Iljicsnek nagyon rosszul esett, hogy kevés munkást láthatott. Volt az emigrációban sok munkás, de rendszerint hamarosan munkához jutottak és akkor máris a francia vagy svájci helyi érdekeknek éltek és az emigrációban töltött idő gyorsan rájuk nyomta bélyegét. Ezért mindig örült, ha olyan munkásokkal érintkezhetett, akik nemrégen éltek külföldön. Különösen tetszett neki a Capri-i iskolából kikerült munkásokkal Longjumeauban végzett munka. 1913-ban munkásküldöttek Poronyin-i (Galiciában, Krakkó közelében) látogatását várták. Gorkijnak Capriban még kevesebb alkalma volt orosz munkásokkal érintkezni és Iljics világosan látta, milyen rosszul esik ez neki. Meg akarta hívni Poronyinba.

„Ha egészsége engedi, mozduljon hamar, rajta! London és a Capri-i iskola után végre munkásokat láthatna."

Megmaradt egy levelem Iljicstől 1919 júniusából. A „Krasznaja Zvezda" agitációs gőzösön utaztam akkor, írtam Iljicsnek első benyomásaimról, és neki eszébe jutott, hogy jó volna Gorkijt is így utaztatni: „Táviratilag megkérdeztem — írta — nem lehetne-e a «Krasznaja Zvezdá»-n Gorkijnak egy kajütöt adni. Holnap jön ide és nagyon szeretném elküldeni Pétervárról, ahol ideges lett. Remélem, te és a többi elvtárs örültök, hogy Gorkijjal utazhattok. Nagyon kedves fickó."

Keveset láttam együtt Iljicset és Gorkijt.

A londoni kongresszuson nem voltam ott, Capriba nem mentem, viszont Párizsban és Moszkvában meg Gorki-ban, ahol Alekszej Makszimovics meglátogatott minket, mindig igyekeztem eltűnni, hogy szívük szerint, szemtől-szembe kibeszélhessék magukat.

(D)

A I. ULJANOVA JELIZAROVA

Megmaradt az emlékezetemben egy beszélgetés Vologyával, A. Csehovnak azon a télen egyik ujságban megjelent elbeszéléséről, amelynek címe: „A hatos kórterem." Ennek az elbeszélésnek a kiválóságáról, az általa kiváltott erős hatásról beszélt — Vologya általában szerette Csehovot —, és mindennél jobban jellemezte ezt a benyomást a következő szavakkal: „Mikor tegnap este elolvastam ezt az elbeszélést. egyenest félni kezdtem, nem tudtam a szobámban maradni, felálltam és kimentem. Olyan érzésem volt, mintha magam is be volnék zárva a hatosba." Késő este volt, ki-ki a maga kuckójába vonult vagy aludt is már. Nem volt kivel kibeszélnie magát.

Vologyának fenti szavai fellebbentették előttem a függönyt az ő lelkiállapota felől: neki már Szamara ilyen „hatos

kórterem" volt, csaknem úgy tépte ki magát belőle, mint Csehov szerencsétlen betege. Szilárdan elhatározta, hogy a következő őszön otthagyja.

(E)

M. GORKIJ. V. I. LENIN

(Szemelvény)

Vlagyimir Lenin meghalt.

Még ellenségei táborából is becsületesen beismerik némelyek: Leninben olyan embert vesztett el a világ, „aki kora minden nagy embere közül a legmarkánsabbul testesítette meg a zsenialitást". A „Prager Tageblatt" című német polgári ujság, cikket közölvén Leninről, mely tele van tisztelő bámulattal kölosszális alakja előtt, ezt a cikket a következő szavakkal végezte:

„Nagy, hozzáférhetetlen és félelmetes volt Lenin halálában is."

A cikk hangjából világos, hogy nem afféle fizikai gyönyörűség váltotta ki, amelyet cinikusan fejez ki az aforizma: „Az ellenség holtteste mindig jószagú," nem az az öröm, amelyet akkor éreznek az emberek, ha egy nagy, nyughatatlan ember távozik közülük — nem, ebben a cikkben hangosan zeng az ember büszkesége az emberre.

Az orosz emigráció sajtója nem talált magában sem elég erőt, sem elég tapintatot, hogy olyan tisztelettel viseltessék Lenin halálával szemben, amilyet polgári lapok mutattak az életakarat és a rendíthetetlen értelem egyik legnagyobb kifejezőjének értékelésében.

Az ő alakját megrajzolni — nehéz feladat. Lenin külsőleg egészen a szavaiban élt, úgy ahogy a hal a pikkelyeiben, egyszerű és egyenes volt, miként minden, amit mondott.

Heroizmusa csaknem teljesen nélkülözte a külső ragyogást, heroizmusa — egy olyan derék orosz értelmiségi forradalmárnak Oroszországban nem ritka, szerény, aszkétikus mozgé-

konysága volt, akinek megingathatatlan meggyőződése, hogy lehet a földön szociális igazság, olyan ember hősiessége, aki lemondott az élet örömeiről az emberek boldogságáért való nehéz munka kedvéért.

Amit kevéssel halála után írtam róla nyomott lelkiállapotban, azt sietve és rosszul írtam, volt amit nem írhattam meg, remélem, teljesen érthető tapintatból. Éleselméjű és bölcs volt ez az ember, már pedig „a sok bölcseségben — sok a bánat."

Messze előre látott és mikor 19 és 21 közt egyes emberekről gondolkodtunk, beszélgettünk, nemritkán csalhatatlanul előre kitalálta, milyenek lesznek néhány év mulva. Nem mindig voltam hajlandó hinni az ő előrelátásában, és nem egyszer bántott is, de sajnos, nem kevés ember igazolta az ő szkeptikus jellemzését. Róla szóló emlékezéseim, azonkívül, hogy rosszul vannak megírva, nem is következetesek és bosszantóan hiányosak. A londoni kongresszusnál kellett kezdenem, azoknál a napoknál, mikor Vlagyimir Iljics előttem állt, kitűnően megvilágítva egyesek kételyeitől és bizalmatlanságától, mások nyilvánvaló ellenségeskedésétől, sőt gyűlöletétől.

Íme, még most is jól látom a London-környéki nevetségig szegényes fatemplom csupasz falait, egy szegény iskola osztályteréhez hasonló kicsi szűk helyiség csúcsíves ablakait. Ez az épület csak kívülről látszott templomnak, de belül — hiányzott minden vallási tárgy s még a prédikátor magas szószéke sem elől állt, a terem belsejében, hanem bejáratánál, két ajtó között.

Addig az évig nem találkoztam Leninnel, de nem is olvastam Tőle annyit, amennyit kellett volna. De az, amit olvashattam és kivált azoknak az elvtársaknak lelkes elbeszélése, akik személyesen ismerték, a legnagyobb erővel vonzott feléje. Mikor megismerkedtünk, erősen megszorította kezemet, fürkésző szemeivel végigsímogatott és olyan hangon, mintha régen ismert volna, tréfásan megszólított:

— Jó hogy eljött! Szereti a verekedést? Lesz ám itt nagy verekedés.

Nem ilyennek képzeltem Lenint. Valami nem elégített ki benne. Raccsol s a kezét valahová a hóna alá dugja, hetykén áll. De általában, az egész — valahogy túlságosan egyszerű, nem érezni benne semmit a „vezérből". Én — író vagyok. Hivatásom kötelez rá, hogy apróságokat figyeljek meg, ez a kötelezettség szokásommá, néha már terhes szokásommá vált.

Mikor G. V. Plehanovnak „bemutattak", karját a mellén keresztbetéve állt és szigorúan, kicsit unottan, ahogy egy kötelességeitől fáradt tanító néz egy újabb tanítványra. A mindig szokásos frázist mondta: „Nagyrabecsülöm tehetségét", ezenkívül nem mondott semmit, amire vissza tudnék emlékezni. És az egész kongresszus folyamán sem az ő részéről, sem az enyémről, nem jelentkezett a vágy, hogy „szívünk szerint" beszélgessünk.

De ez a kopasz, raccsoló, zömök, erős ember, aki az egyik kezével szokratészi homlokát törli, a másikkal kezemet rázza, aki nyájasan ragyogtatja felém csodálatosan eleven szemeit, mindjárt „Az anya" hibáiról kezdett beszélni, kiderült, hogy elolvasta kéziratban; I. P. Ladizsnyikovtól kapta. Azt mondtam, hogy a könyvet sietve írtam — de nem tudtam megmagyarázni, miért siettem —, Lenin helyeslően bólintott és maga megmagyarázta: nagyon helyes, hogy siettem, a könyvre — szükség van, sok munkás vett részt öntudatlanul, ösztönösen a forradalmi mozgalomban és most hasznukra van „Az anya" olvasása.

„Nagyon időszerű könyv" — ez volt egyetlen, számomra végtelenül becses bókja. Aztán gyakorlatiasan érdeklődött, fordítják-e „Az anyát" idegen nyelvekre, mennyire rontotta el a könyvet az orosz és az amerikai cenzúra. Mikor megtudta, hogy szerzőjét bíróság elé akarják állítani, előbb összeráncolta hom-

lokát, aztán fejét felemelve, szemét behúnyva, valami furcsa kacajra fakadt; nevetése munkásokat csalt oda, odajött azt hiszem, az urali Foma és még három ember.

Egyszer elmentem hozzá és látom: ott fekszik az asztalán a „Háború és béke" egy kötete.

— Igen, Tolsztoj! Kedvem támadt elolvasni a vadászjelenetet — de egyszerre eszembejutott, hogy egy elvtársnak kell írnom. Olvasni — egyáltalán nem érek rá. Csak ma éjjel olvastam el Tolsztojról szóló könyvét.

Elmosolyodva, szemével hunyorítva gyönyorűséggel nyujtózkodott ki székében s hangját felemelve gyorsan folytatta:

— Micsoda sziklatömb, mi? Micsoda hatalmas ember! Ez aztán a művész, öregem... És tudja-e, mi még a bámulatos? Eddig a grófig igazi muzsik nem szerepelt az irodalomban.

Aztán félig behúnyt szemmel nézett rám és azt kérdezte:

— Kit lehet egész Európában melléje állítani?

Maga felelte:

— Senkit.

És kezét dörzsölve elégülten mosolyodott el.

Nem egyszer figyeltem meg nála azt a vonást, hogy büszke az orosz művészetre. Ezt a vonást Leninben néha furcsának, idegenszerűnek, sőt naivnak találtam, de aztán megszoktam, hogy ebben a munkásnép iránt való mélyen elrejtett, boldog szeretetének visszhangját halljam.

Egyszer Capriban, látva, milyen óvatosan bogozzák ki a halászok a cápától széttépett és összekuszált hálóikat, megjegyezte.

— A mieink fürgébben dolgoznak.

Amikor pedig kifejeztem kétségemet eziránt, nem minden neheztelés nélkül mondta:

— Hm, hm, nem felejti-e el Oroszországot, amíg itt él ezen a piciny szigeten?

V. A. Gyesznyickij — Sztrojev — közölte velem, hogy egyszer Svájcban együtt utazott Leninnel és egy német monográfiát nézegetett Dürerről.

Német szomszédja megkérdezte, miféle könyv az. A továbbiak folyamán kitűnt, hogy a maguk nagy művészéről semmit sem hallottak. Ez szinte fellelkesítette Lenint, és kétszer mondta büszkén Gyesznyickijnek:

— Ők a magukét nem ismerik, mi ismerjük.

Egy este Moszkvában J. P. Peskova szállásán Lenin, miközben Beethoven szonátáit hallgatta Iszaj Dobrovejn előadásában, ezt mondta:

— Semmit sem ismerek jobban, mint az „Appassionata"-t, hajlandó volnék mindennap meghallgatni. Bámulatos, nem emberi muzsika. Mindig büszkén, lehet, hogy naivul, azt gondolom olyankor: íme, milyen csodákra képesek emberek!

És hunyorított, nevetett, aztán szomorúan tette hozzá:

— De sokszor képtelen vagyok zenét hallgatni, az idegeimre megy, szeretnék kedves ostobaságokat mondani és megcirógatni az embereket, akik förtelmes pokolban élnek és ilyen szépségeket tudnak alkotni. Pedig ma nem kell senkit cirógatni — leharapják a kezünket, ütni kell, sajnálkozás nélkül, bár elméletben minden erőszak ellen vagyunk. Hm, hm, — pokolian nehéz kötelesség!

Hozzám való viszonya a szigorú tanító és „figyelmes jóbarát" viselkedése volt.

— Rejtélyes ember Ön — mondta nekem tréfásan —, az irodalomban mintha jó realista volna, de az emberekhez való viszonyában — romantikus. Önnél mind — áldozatai a történelemnek? Ismerjük a történelmet és mi azt mondjuk az áldozatoknak: döntsétek le az áldozati oltárt, törjétek össze a templomokat, le az istenekkel! Ön pedig arról szeretne meggyőzni, hogy a munkásosztály harcos pártjának mindenekelőtt az értelmiség kényelméről kell gondoskodnia.

Lehet, hogy tévedek, de én úgy láttam, hogy V. Iljicsnek jól esett velem beszélgetni. Csaknem mindig ő javasolta:

— Jöjjön — hívjon fel, találkozzunk.

Egyszer azonban azt mondta:

— Önnel beszélgetni mindig érdekes, tapasztalatainak köre változatos és tágas.

Kikérdezett az értelmiség hangulatáról, különös figyelemmel a tudósokéról — akkor a „tudósok életének javítására alakított bizottságban" dolgoztam. Érdeklődött a proletár-irodalom felől.

— Mit vár tőle?

Azt mondtam, hogy sokat várok, de teljesen nélkülözhetetlennek tartom a Litvuz* megszervezését külön katedrákkal a nyelvészet, a — nyugati és keleti — idegen nyelvek, folklore, a világirodalom története és külön az orosz irodalomtörténet számára.

— Hm, hm — mondta hunyorítva és kacagva. Nagyszabású és káprázta tó terv! Hogy nagyszabású — azt nem ellenezném, dehát — káprázta tó is, úgy-e? Saját professzoraink nincsenek ezen a területen, a polgári professzorok pedig olyan történelmet tanítanak . . . nem, most nem foghatunk bele. 3—5 évet várni kell.

És panaszkodott:

— Olvasni — egyáltalán nincs időm!

Nyomatékosan és nem egyszer hangsúlyozta Gyemjan Bednij munkáinak agitatórikus jelentőségét, de azt mondta:

— Kicsit nyers — az olvasó után kullog, pedig egy kicsit előtte kellene járnia.

Majakovszkijjal szemben bizalmatlanul, sőt ingerülten viselkedett.

— Lármázik, torz szavakat talál ki, az egész nem az igazi, szerintem nem az, és nem eléggé érthető. Az egész úgy szét van

---

* Irodalmi főiskola. — *Ford*

szórva, nehéz olvasni. Hogy tehetséges? Még hozzá nagyon? Hm, hm, meglátjuk! De nem találja, hogy verset túlságosan sokat írnak? Az ujságokban is egész lapok vannak tele versekkel, és csaknem mindennap jelennek meg verskötetek.

Azt mondtam, hogy az ifjúság hajlama a versírásra — természetes dolog ilyen időkben, és hogy — felfogásom szerint — könnyebb közepes verset írni, mint jó prózát és a vers kevesebb időt is kíván; azonfelül nálunk nagyon sok jó mestere van a verskészítés technikájának.

— No, nem hiszem, hogy verset írni könnyebb a prózánál! ezt nem tudom elképzelni. Rólam lenyúzhatják a bőrt — két sort nem írok össze — mondta és elkomolyodott. — A tömeg közé kell szórni az egész régi forradalmi irodalmat, ami csak van nálunk és Európában.

Orosz ember volt, aki sokáig élt Oroszországon kívül, gondosan figyelte országát — messziről színesebbnek, élénkebbnek látszik. Helyesen értékelte potenciális erejét — a népnek még gyengén kifejeződő, nehéz és zordon történelmétől még fel nem ébresztett rendkívüli tehetségét, amely azonban mindenütt arany csillagként ragyog a fantasztikus orosz élet sötét alapján.

Vlagyimir Lenin, az egész világnak e nagy, igaz embere — meghalt. Ez a halál nagyon-nagyon fájdalmasan sújtotta mindazoknak a szívét, akik ismerték.

De a halál fekete kezevonása csak még erősebben aláhúzza az ő jelentőségét — az egész világ dolgozó népe vezérének jelentőségét — az egész világ szemében.

És ha a gyűlölet felhője, a hazugság és rágalom felhője még nagyobb lett volna is neve körül — mindegy: nincs erő, amely elhomályosítaná a fáklya fényét, amelyet Lenin emelt magasra az eszeveszett világ nyomasztó sötétségében.

És nem volt a világon ember, aki annyira rászolgált volna az örök emlékezetre, mint ő.

Vlagyimir Iljics meghalt. Eszének és akaratának örökösei — élnek. Élnek és dolgoznak olyan sikerrel, ahogy soha sehol senki a világon nem dolgozott.

1930 június

(F)

KLARA ZETKIN — LENINRŐL

... Egyszer Lenin együtt talált minket — három nőt — amint a művészet, a népművelés és a nevelés kérdéseiről beszélgettünk. Éppen akkor fejeztem ki lelkes csodálatomat a bolsevikok páratlan, a maga nemében gigászi kulturális munkája iránt, az alkotó erők felvirágzásán az országban, amelyek a művészet és a nevelés számára új utakat igyekeztek kijelölni. Eközben nem titkoltam azt a benyomásomat, hogy elég gyakran lehet bizonytalanságot és homályos tapogatódzást, próbálkozó lépéseket megfigyelni, és hogy az új tartalom, az új forma, az új utak szenvedélyes keresése mellett a kulturális élet területén néha mesterkélt, finomkodó „divatozás" és a nyugati példák utánzása kap helyet. Lenin mindjárt igen élénken belekapcsolódott a beszélgetésbe.

— Új erőket felébreszteni, azon dolgozni, hogy Szovjet-oroszországban új művészetet és kultúrát teremtsünk — mondta — ez helyes, nagyon helyes. Fejlődésünk viharos tempója érthető és hasznos. Be kell hoznunk azt, amit száz éven át mulasztottunk és mi be is akarjuk hozni. A kaotikus erjedés, új jelszavak lázas keresése, olyan jelszavaké, amelyek manapság bizonyos irányoknak „hozsannáznak" a művészet és gondolkodás terén, de holnap „feszítsd meg"-et kiáltanak — mindez elkerülhetetlen.

— A forradalom kifejleszt minden addig megláncolt erőt és a mélyből az élet felszínére hajtja őket. Itt egy példa a sok közül. Gondoljanak arra a hatásra, amelyet a mi festészetünk, szobrászatunk és építészetünk fejlődésére a cári udvar divatja

és szeszélye, valamint az arisztokrata urak és a burzsoázia ízlése és bogarai tettek. A magántulajdonon alapuló társadalomban a művész árut termel piacra, rászorul a vásárlókra. A mi forradalmunk felszabadította a művészeket ezeknek a nagyon is prózai feltételeknek a nyomása alól Pártfogójukká és megrendelőjükké a Szovjetállamot tette. Minden művésznek, mindenkinek, aki annak tartja magát, joga van szabadon, a maga ideáljával megegyezően, mindentől függetlenül alkotni.

— De persze, mi — kommunisták vagyunk. Nem állhatunk karba tett kézzel és nem hagyhatjuk, hogy a káosz tetszése szerint alakuljon. Ezt a folyamatot egészen tervszerűen kell irányítani és eredményét kialakítani. Ettől még messze, nagyon messze vagyunk. Nekem úgy látszik, hogy nekünk is megvannak a magunk doktor Karlstadtjai. Túlontúl nagy „felforgatók" vagyunk a festészetben. Ami szép, azt meg kell tartani, például kell venni, belőle kell kiindulni, még ha „régi" is. Miért kellene elfordulnunk az igazi széptől, lemondani róla mint a további fejlődés kiindulópontjáról, csupán azért, mert „régi"? Miért kell meghajolnunk az új előtt, mint valami istenség előtt, amelynek alá kell vetnünk magunkat, csak azért, mert „ez új". Értelmetlenség, tisztára értelmetlenség. Ezen a téren sok a képmutatás és a nyugaton uralkodó művészi divatnak — persze öntudatlan — tisztelete. Mi — jó forradalmárok vagyunk, de valahogy kötelességünknek érezzük megmutatni, hogy mi is „a modern kultúra magaslatán" állunk. Nekem van bátorságom ahhoz, hogy magamat „barbárnak" nyilvánítsam. Nem tudom az expresszionizmus, futurizmus, kubizmus és a többi „izmusok" alkotásait a művészi géniusz legmagasabbrendű megnyilvánulásainak tekinteni. Nem értem őket. Nem találok bennük semmi gyönyörűséget.

Nem tudtam türtőztetni magamat és megvallottam, hogy nekem sincs érzékem ahhoz, hogy felfogjam, miért kell egy háromszögnek lennie az ihletett lélek kifejezőjének egy orr helyett, és miért kell a forradalmi alkotás vágyának megváltoz-

tatnia az ember testét, amelyben egy bonyolult egészbe vannak foglalva a szervek, átváltoztatni valami alaktalan zsákká, amely két gólyalábra van támasztva, mindegyiken két-két ötágú villával.

Lenin szívből kacagott.

— Igen, kedves Klára, nincs mit tenni, mi — mind a ketten öregek vagyunk. Számunkra elég, hogy legalább a forradalomban fiatalok maradunk s az első sorokban vagyunk. Az új művészetet nem tudjuk utolérni, utána fogunk sántikálni.

— De — folytatta Lenin — nem az a fontos, hogy mi a mi véleményünk a művészetről. Az sem fontos, hogy mit ad a művészet a lakosság milliókat számláló egész tömegéből néhány száznak vagy akár néhány ezernek. A művészet a népé, legmélyebb gyökereit a széles dolgozó tömegek sűrűjébe kell lebocsátania. Ezek előtt a tömegek előtt kell érthetőnek és kedvesnek lennie. Ezeknek a tömegeknek érzéseit, gondolkodását és akaratát kell összefognia, őket kell felemelnie. Bennük kell a művészt felébresztenie és kifejlesztenie. Kell-e egy törpe kisebbségnek finom édes biszkviteket felszolgálnunk, amíg a munkás- és parasztтömegek fekete kenyéren tengődnek? Ezt, magától értetődik, nemcsak a szó betűszerinti értelmében gondolom, hanem képletesen is — mindig a munkásokat és parasztokat kell szem előtt tartanunk. Az ő kedvükért kell megtanulnunk gazdálkodni, számot vetni. Vonatkozik ez a művészet és a kultúra területére is.

— Ahhoz, hogy a művészet közel juthasson a néphez és a nép a művészethez, először is fel kell emelnünk a közműveltséget és az egyetemes kulturális színvonalat. Hogyan áll mink a dolog ebben a vonatkozásban? Maga lelkesedik azért a kolosszális kulturális munkáért, amelyet mi hatalomra jutásunk óta végeztünk. Persze dicsekvés nélkül elmondhatjuk, hogy ebben a vonatkozásban sokat, nagyon sokat tettünk. Nemcsak „fejeket szedtünk", ahogy minden ország mensevikjei — s az Ön hazájában Kautsky — vádolnak minket, hanem fel is

világosítottunk fejeket: sok fejet világosítottunk fel. De csak a korábbihoz, az akkor uralkodó osztályok és klikkek bűneihez képest „sokat". Mérhetetlenül nagy a munkások és parasztok általunk felidézett és felgyujtott szomja művelődésre és műveltségre. Nemcsak Pétervárott és Moszkvában, az ipari központokban, hanem messze túl ezek határán, egészen a falvakig. Pedig valójában nyomorúságos, koldusszegény nép vagyunk...

Bizony, szüntelenül makacs harcot folytatunk az analfabétizmus ellen. Könyvtárakat, olvasótermeket alapítunk nagy és kis városokban és falvakban. A legkülönfélébb kurzusokat szervezzük. Jó színielőadásokat és koncerteket rendezünk, az egész országba „vándorkiállításokat" és „kultúrvonatokat" küldünk szét. De ismétlem: mit adhat mindez annak a sokmilliós lakosságnak, amelynek a legelemibb tudása, a legkezdetlegesebb műveltsége sincs meg. Ugyanakkor, mikor ma Moszkvában, tegyük fel, tízezer, de holnap már újabb tízezer ember élvezi elragadtatva a ragyogó színházi előadásokat — millió és millió ember arra vágyódik, hogy megtanulja a nevét szótagonként leírni és elolvasni, arra hogy olyan műveltségben részesüljön, amely megtanítaná arra, hogy a föld gömbalakú és nem lapos, és hogy a világot természeti törvények kormányozzák és nem boszorkányok és varázslók, együtt a „mennyei atyával".

— Lenin elvtárs, nem szabad oly keserűen panaszkodnia az analfabétizmusra — jegyeztem meg. Bizonyos tekintetben ez maga megkönnyítette a forradalom munkáját. Megőrizte a munkás és paraszt agyát attól, hogy túl legyen tömve polgári fogalmakkal és nézetekkel s elkorcsosuljon. Az Ön propagandája és agitációja szűz talajba szórja a magot. Könnyebb vetni és aratni ott, ahol nem kell előzetesen egy egész őserdőt kiirtani.

— Ez igaz — felelte Lenin. De csak bizonyos határok közt, vagy jobban mondva harcunknak bizonyos meghatározott szakaszán. A műveltség megfért a hatalomért való harcunkkal, annak szükségével, hogy leromboljuk a régi államapparátust. De csak azért romboljuk-e le, hogy romboljunk? Azért rombo-

lunk, hogy valami jobbat építsünk. A műveletlenség rosszul fér meg, egyáltalán nem fér össze az újjáépítés feladataival. Ez utóbbi, Marx szerint, maguknak a munkásoknak, és hozzáteszem, a parasztoknak műve kell hogy legyen, ha ki akarják vívni a szabadságot. A mi szovjetrendszerünk megkönnyíti ezt a feladatot. Neki köszönhető, hogy jelenleg többezer dolgozó tanul a nép fiai közül különböző szovjetekben és szovjetszervekben az újjáépítés művén dolgozni. Ezek — amint nálunk szokás mondani — „erejük virágában" levő férfiak és nők. Többségük a régi rezsim alatt nőtt fel és következésképpen nem jutott műveltséghez, nem részesült a kultúrában, de most szenvedelyesen vágyódnak a tudásra. A leghatározottabban célul tűzzük ki magunk elé, hogy a szovjetmunkába férfiak és nők új rétegeit vonjuk be s megadjunk nekik bizonyos gyakorlati és elméleti műveltséget. De ennek ellenére sem tudjuk egész szükségletünket kielégíteni alkotó, vezető erők dolgában. Kénytelenek vagyunk régimódi bürokratákat is belevonni, ennek eredményeképpen valami céhbeli bürokratizmus alakult ki nálunk. Ezt szívből gyűlölöm — persze nem egyik vagy másik egyes bürokratára gondolok. Ez az utóbbi lehet derék ember. De a rendszert gyűlölöm. Ez bénít és bűnbe visz lenn is, fönn is. A bürokratizmus legyőzése és kiirtása végett döntő tényező a nép legszélesebbkörű kiművelése és nevelése.

— Milyenek a mi kilátásaink a jövőre? Nagyszerű intézményeket létesítettünk és valóban helyes rendszabályokat léptettünk életbe avégből, hogy a proletár- és parasztifjúság tanulhasson és elsajátíthassa a kultúrát. De itt az a gyötrő kérdés áll előttünk: mit jelent mindez olyan nagyszámú lakosság esetében, mint a miénk? Még ennél is rosszabbul állunk. Nincs nálunk távolról sem elegendő óvoda, gyermekotthon és elemiiskola. Milliónyi gyermek nő fel nevelés és művelődés nélkül. Éppoly tudatlanok és műveletlenek maradnak, mint apáik és nagyapáik. Hány tehetség pusztul el ezért, mennyi vágyódás a világosságra marad elfojtva. Borzalmas bűn ez a felnövő

nemzedékkel szemben, egyértelmű a Szovjetállam kincseinek elsikkasztásával, amely államból kell kialakulnia a kommunista társadalomnak. Ebben fenyegető veszedelem rejlik. — Lenin hangjában, amely rendszerint egészen csendes volt, fojtott felháborodás hangzott.

„Mennyire a szívéhez nőtt ez a kérdés! — gondoltam. — Hármunk előtt egyszerre csak agitációs beszédet tart." Valamelyikünk — névszerint nem emlékszem, hogy ki — megemlített néhány különösen szembeszökő jelenséget a művészet és kultúra területéről, jelentkezésüket a „pillanatnyi helyzettel" magyarázva. Lenin erre azt felelte:

— Tudom jól. Sokan őszintén meg vannak győződve arról, hogy „panem et circenses", kenyérrel és látványosságokkal meg lehet szüntetni a jelenlegi nehézségeket és veszedelmeket. Kenyérrel — bizonyára. Ami a látványosságokat illeti — ám legyen — nincs kifogásom ellenük, de ne felejtsék el ezzel kapcsolatban, hogy a látványosságok — nem az igazi nagy művészet, hanem többé vagy kevésbbé szép szórakozás. Nem szabad emellett elfelejteni, hogy a mi munkásaink és parasztjaink egyáltalán nem hasonlítanak a római lumpenproletariátusra. Nem államköltségen tartják fenn magukat, hanem saját munkájukkal tartják fenn az államot. Forradalmat „csináltak" és vérüket patakokban ontva és számtalan áldozatot hozva, megvédelmezték annak művét. Igen, a mi munkásaink és parasztjaink többet érdemelnek, mint látványosságokat. Jogokat szereztek az igazi nagy művészetre. Ezért az első feladatok közé soroljuk a legszélesebbkörű népművelést, népnevelést. Ez teremti meg az alapját a kultúrának — persze, feltéve, hogy a kenyérkérdés megoldódott. Ezen az alapon valóban fel kell nőnie egy új, nagy kommunista művészetnek, amely tartalmának megfelelő formát teremt. Ezen az úton a mi „intelligenciánkra" nagyfontosságú, hálás feladatok megoldása vár. Megértvén és megoldván ezeket a feladatokat, lerónák tartozásukat a proletárforradalommal szemben, amely előttük is szélesre tárta a kaput, ki-

vitte őket a szabadba azokból az alantas életviszonyokból, amelyeket a Kommunista kiáltvány olyan mesteri módon jellemzett.

Azon az éjszakán — jó késő volt már — más témákat is érintettünk De benyomásuk elhalványul Leninnek a művészet, a kultúra, a népművelés és nevelés kérdéseiről tett megjegyzései mellett. „Milyen őszintén és forrón szereti a dolgozókat" — villant föl az agyamban, mikor azon a hűvös éjszakán áttüzesedett fejjel hazatértem. És akadnak olyanok, akik ezt az embert hidegnek, gondolkodógépnek tartják, száraz formulák fanatikusának, aki az embereket csak „történelmi kategóriákként" ismeri és érzéketlenül játszik velük, mint golyóbisokkal A Lenintől odavetett megjegyzések olyan mélyen hatottak rám, hogy fővonásaikban mindjárt papírra vetettem őket, éppen úgy mint akkor, mikor a Szovjetoroszország megszentelt forradalmi földjén való első tartózkodásom idején nap mint nap mindent bevezettem naplómba, amit figyelemreméltónak találtam.

(G)

A V LUNACSARSZKIJ LENIN ÉS A MŰVÉSZET

Leninnek nagyon kevés ideje volt élete folyamán arra, hogy a művészettel elmélyedve foglalkozzék. Mindazonáltal igen határozott ízlése volt. Szerette az orosz klasszikusokat, szerette a realizmust irodalomban, festészetben stb.

Még 1905-ben, az első forradalom idején úgy esett egyszer, hogy D. J. Lescsenko elvtárs szállásán töltötte az éjszakát, ahol többek között megvolt a világ legnagyobb művészeinek szentelt Knackfuss-féle kiadványok egész sorozata. Másnap reggel azt mondta nekem Vlagyimir Iljics: „Milyen vonzó terület a művészettörténet. Mennyi tennivaló van itt egy kommunista számára. Tegnap — reggelig nem tudtam elaludni, folyton a könyveket néztem, egyiket a másik után. S bántott, hogy nem volt és nem lesz időm művészettel foglalkozni." Iljicsnek ezekre a szavaira nagyon világosan emlékszem.

Alkalmam volt vele már a forradalom után néhányszor különféle művészeti zsűrikben találkozni. Így pl. emlékszem, egyszer felhívott és elmentünk együtt azoknak a szoborterveknek a kiállítására, amelyek azért készültek, hogy a Megváltó temploma mellett III. Sándor szobrának gyönyörű alapzatáról ledöntött alakja helyére más szobor kerüljön. Vlagyimir Iljics igen kritikus szemmel nézte mindezeket a szobrokat. Egy sem tetszett neki. Különös csodálkozással állt egy futurista szobor előtt, de amikor véleményét kérdezték, azt mondta: „Ehhez nem értek, kérdezzék meg Lunacsarszkijt." Arra a kijelentésemre, hogy nem látok egyetlen méltó szobrot sem, nagyon megörült és azt mondta nekem: „Pedig azt hittem, hogy valami futurisztikus madárijesztőt állít fel".

Más alkalommal Marx Károly szobráról volt szó. M., az ismert szobrász, különösen kitartó volt. Kiállított egy nagy szoborterv et: „Marx Károly négy elefánton állva". Ezt a váratlan motívumot mindnyájan furcsának találtuk, Vlagyimir Iljics is. A művész nekilátott szobra átalakításához, háromszor is átdolgozta, mert sehogysem akart a pályázaton való győzelemről lemondani. Mikor a zsűri az én elnökletem alatt végleg elvetette tervét és megállapodott egy Aljosin vezetése alatt álló művészcsoport kollektív tervében, M. szobrász berontott Vlagyimir Iljics szobájába és panaszt tett nála. Vlagyimir Iljics szívére vette a panaszt és külön telefonált nekem, hogy hívjunk össze egy új zsűrit. Azt mondta, hogy maga eljön megnézni az Aljosin-féle tervet és M. szobrász tervét. El is jött. Az Aljosin-féle tervvel nagyon meg volt elégedve. M. tervét elvetette.

Ugyanabban az évben Május 1. ünnepén, ugyanazon a helyen, ahol fel akartuk állítani Marx szobrát, az Aljosin-féle csoport felállította a szobor kisebb méretű modelljét. Vlagyimir Iljics külön elment oda. Néhányszor körüljárta a szobrot, megkérdezte, milyen nagyságú lesz, és végül jóváhagyta, de azt mondta: „Anatolij Vasziljevics, mondja meg külön a művésznek, hogy a haj hasonlóbb legyen, hogy ugyanaz legyen a be-

nyomás Marx Károlyról, amilyent jó portréiról nyerünk. Így valahogy kevés a hasonlóság."

Még 18-ban magához hivatott Vlagyimir Iljics és kijelentette nekem, hogy a művészetet mint agitációs eszközt támogatni kell, és ezzel kapcsolatban két tervet adott elő. Először is véleménye szerint az épületeket, kerítéseket stb. és más olyan helyeket, ahová plakátokat szoktak ragasztani, nagy forradalmi feliratokkal kellene díszíteni. Néhányat mindjárt ajánlott is.

Moszkvában és Pétervárott ez nem vált be, nemcsak túlzott alakjában nem, de még abban a formában sem, ahogy Iljics gondolta.

A másik terv arra vonatkozott, hogy állítsunk szobrot a nagy forradalmároknak, rendkívül nagy méretekben, ideiglenes szobrokat gipszből, Pétervárott is, Moszkvában is. Mindkét városban élénk visszhangja volt annak a javaslatomnak, hogy valósítsuk meg Iljics ötletét. Ugyanakkor elhatároztuk, hogy minden szobrot ünnepélyesen fogunk leleplezni az illető forradalmárról szóló beszéddel és alájuk magyarázó feliratokat alkalmazunk. Vlagyimir Iljics ezt „monumentális propagandának" nevezte.

Pétervárott ez a „monumentális propaganda" elég jól sikerült. Az első ilyen szobor a Radiscsevé volt Servudtól. Másolatát Moszkvában állították fel. Sajnos, a pétervári szobor eltört és nem állították fel újra. Általában a jó pétervári szobrok többsége az anyag porhanyóssága miatt nem tudott megmaradni, de emlékszem igen jó szobrokra, pl. Garibaldi, Sevcsenko, Dobroljubov, Gercen és mások szobrára. Rosszabbul jártunk a baloldali elhajlású szobrokkal, így pl., mikor lelepleztük Perovszkaja kubista módon stilizált fejét, némelyek egyenest visszaborzadtak. Éppen így, emlékszem, Csernisevszkij szobrát sokan rendkívül mesterkéltnek találták. Lassalle szobra volt a legjobb. Ez a szobor, amelyet az egykori városi tanács épületénél állítottak fel, mostanáig megmaradt. Azt hiszem, bronzból öntötték. Rendkívül jól sikerült Marx Károly életnagyságú szobra is,

Matvejev szobrásztól. Sajnos, eltört, és most ugyanazon a helyen, vagyis a Szmolnij közelében, Marxnak többé-kevésbbé megszokott típusú bronzfeje pótolja, amelyen nincs meg Matvejev eredeti plasztikai modora.

Moszkvában, ahol éppen Vlagyimir Iljics láthatta a szobrokat, nem jól sikerültek. Marx és Engels valami medencében volt ábrázolva, és azt a csúfnevet kapták: „szakállas fürdőzők". Mindezeken túltett K. szobra. A Mjasznickáján járó-kelő emberek és lovak hosszú időn át ijedten pislogtak egy dühöngő alakra, amely elővigyázatosságból deszkákkal volt eltakarva. Ez Bakunin volt, az igen tisztelt művész felfogása szerint. Ha nem tévedek, ezt a szobrot mindjárt leleplezése után lerombolták az anarchisták, minthogy minden haladó voltuk ellenére sem akarták tűrni vezérük emlékének ilyen szobrászi „kigúnyolását".

Általában Moszkvában igen kevés volt a kielégítő szobor. A többinél valamivel jobb volt Nyikityin költő szobra. Nem tudom, megnézte-e őket aprólékosan Vlagyimir Iljics, de mindenesetre valahogy elégedetlenül mondta nekem, hogy a monumentális propaganda nem sikerült. Válaszoltam neki, rámutattam a pétervári tapasztalatra, Vlagyimir Iljics kételkedve csóválta a fejét és azt mondta: „Hogyan, hát Pétervárott gyűlt összse minden tehetség és Moszkvában csak kontárok vannak?" Ezt a különös jelenséget nem tudtam neki megmagyarázni.

Némi kételyt mutatott Konyenkov egy emléktáblájával kapcsolatban is. Nem találta valami meggyőzőnek. Maga Konyenkov többek közt nem minden szellemesség nélkül álrealista táblának nevezte ezt a művét. Emlékszem arra is, hogy Altman művész megajándékozta Vlagyimir Iljicset egy Halturint ábrázoló bas-relieffel. Vlagyimir Iljicsnek nagyon megtetszett a bas-relief, de megkérdezte tőlem, nem futurista alkotás-e. A futurizmussal szemben általában elutasítóan viselkedett. Nem voltam jelen a Vhutemaszban lefolyt beszélgetésénél, ahová ellátogatott az ottani kollektív telepre, mivel, ha nem tévedek, valami fiatal leány-rokona élt ott. Nekem beszámoltak utóbb arról a

nagy beszélgetésről, amely közte és a persze teljesen baloldali irányú művésznövendékek közt lefolyt. Vlagyimir Iljics tréfálkozott velük, kicsit kigúnyolta őket, de nyomban kijelentette, hogy ilyen tárgyakról nem mer komolyan beszélni, mert úgy érzi, hogy nem eléggé illetékes ezen a téren. Magával az ifjúsággal nagyon meg volt elégedve és örült kommunista érzületüknek

Vlagyimir Iljicsnek élete utolsó korszakában ritkán volt alkalma művészetben gyönyörködnie. Volt néhányszor színházban, azt hiszem, csak a Művész Színházban, amelyet igen nagyra tartott. Az ebben a színházban látott előadások mindig kitűnő benyomást tettek rá.

Vlagyimir Iljics nagyon szerette a zenét, de rossz hangulatba jutott tőle. Egyidőben az én lakásomon jó koncerteket rendeztünk. Saljapin énekelt, Mejcsik, Romanovszkij, a Stradivarius-kvartett, Kusszevickij stb. játszott. Sokszor hívtam Vlagyimir Iljicset, de mindig el volt foglalva. Egyszer egyenesen megmondta nekem: „Bizony, nagyon kellemes dolog zenét hallgatni. De képzelje csak, engem lehangol. Valahogy nehezen bírom." Cjurupa elvtárs, akinek kétszer sikerült Vlagyimir Iljicset ugyancsak Romanovszkij zongoraművész házi koncertjére elcsalni, visszaemlékszik rá, hogy Vlagyimir Iljics nagyon gyönyörködött a zenében, de láthatólag fel volt izgatva.

Hozzáteszem ehhez, hogy Vlagyimir Iljics nagyon idegesen viselkedett, ha a Nagy Színházról volt szó. Nekem néhányszor alkalmam volt kifejteni neki, hogy a Nagy Színház aránylag kevésbe kerül, az ő sürgetésére mégis le kellett szállítani a színház költségeit. Vlagyimir Iljicset két ok vezette. Az egyiket így fogalmazta meg egyszer: „Nem helyes — mondta — nagy költséggel ilyen pompás színházat fenntartani, mikor nem futja a legegyszerűbb falusi iskolák fenntartására." — Másik érvét akkor állította csatarendbe, mikor egy ülésen megpróbáltam kivédeni a Nagy Színház elleni támadásait. Rámutattam kétségtelen kulturális jelentőségére. Ekkor Vlagyimir Iljics ravaszul

hunyorított a szemével és azt mondta: „Ez mégis csak jó darab tisztára földesúri kultúra, erről vitatkozni sem lehet."

Ebből nem következik, hogy Vlagyimir Iljics általában ellenségesen viselkedett a mult kultúrájával szemben. Az operának egész pompázatos udvari tónusát sajátosan földesúri valaminek tartotta. De a mult művészetét, kiváltképpen az orosz realizmust (ennek képviselői sorában a peredvizsnyikokat is) nagyrabecsülte Vlagyimir Iljics.

Ezek azok a ténybeli adatok, amelyeket Iljicsre vonatkozó emlékeimből felhozhatok. Ismétlem, esztétikai szimpátiáiból és antipátiáiból Vlagyimir Iljics sohasem csinált irányelveket.

A művészet iránt érdeklődő elvtársak emlékeznek a Központi Bizottságnak a művészet kérdéseiről szóló felhívására, amely elég élesen a futurizmus ellen fordult. Nem vagyok erről közelebbről tájékozva, de úgy hiszem, nagyrésze volt benne magának Vlagyimir Iljicsnek.

Elég sokszor eltért Vlagyimir Iljics véleménye az enyémtől a Proletkult kérdésében is. Egyszer alaposan meg is szidott. Elmondom először, hogy Vlagyimir Iljics nem tagadta azért a munkáskörök jelentőségét íróknak és művészeknek proletárkörnyezetből való kinevelése szempontjából, és egész Oroszországra kiterjedő egyesülésüket is célszerűnek tartotta. De félt a Proletkultnak attól az igényétől, hogy a proletár-tudomány és általában a proletár-kultúra egész körének kiépítésével fog foglalkozni. Ezt először is egészen időszerűtlen és erőnket felülmúló feladatnak tartotta, másodszor azt gondolta, hogy ilyen, egyelőre természetesen korai kitalálásokkal a proletariátus elzárja magát a tanulástól, a már kész tudományos kultúra elemeinek elsajátításától, harmadsorban attól is láthatólag félt, hogy a Proletkultban valami politikai eretnekség fészke fejlődik ki. Elég barátságtalanul nézte például azt a nagy szerepet, amelyet abban az időben A. A. Bogdanov játszott a Proletkultban.

A Proletkult egyik kongresszusa idején, azt hiszem, 1920-ban, Vlagyimir Iljics megparancsolta nekem, hogy utazzam oda

és határozottan mondjam meg, hogy a Proletkultnak az oktatásügyi népbiztosság irányítása alatt kell állnia és magát annak intézményéül kell tekintenie stb. Szóval Vlagyimir Iljics azt akarta, hogy a Proletkultot rendeljük alá az államnak, ugyanakkor rendszabályokat foganatosított abban az irányban, hogy alárendeljék a pártnak is. Azt a beszédet, amelyet a kongresszuson mondtam, elég hajlékonyan és békés hangnemben szerkesztettem. Nem tartottam volna helyesnek valami erős kirohanást és az összegyűlt munkások elkeserítését. Vlagyimir Iljicsnek ezt a beszédet még lágyabb szövegezésben továbbították. Magához hívott és jól lehordott. Később a Proletkultot Vlagyimir Iljics utasításainak megfelelően átszerveztük.

... Az új művészeti és irodalmi jelenségek, amelyek a forradalom idején jöttek létre, nagyrészt elkerülték Vlagyimir Iljics figyelmét. Nem volt ideje velük foglalkozni. Majakovszkij „Százötven millió"-ja Vlagyimir Iljicsnek határozottan nem tetszett. Ezt a könyvet is cifrának, mesterkéltnek találta. Lehetetlen nem sajnálni, hogy a forradalom felé való fordulásnak későbbi és érettebb irodalmi megnyilvánulásairól már nem mondhatott véleményt.

FORRASOK

JEGYZETEK

A KÖTETBEN MEGNEVEZETT UJSÁGOK ÉS FOLYÓIRATOK

NÉVMUTATÓ

FORRÁSOK*

I

Lenin—Sztálin. A sajtóról. Szikra 1950. 39—44. old.

II

Lenin. Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 779—785. old.

III

L. M.** 4. kiad. 16. köt. 107—109. old.

IV

A) L. M. 4. kiad. 17. köt. 94—101. old.

B) L. M. 4. kiad. 1. köt. 242—243, 244—246, 262—265. old.

C) L. M. 4. kiad. 4. köt. 248—249. old.

D) Lenin. Válogatott művek. 1. kot. Szikra 1949. 194—196. old.

E) L. M. 4. kiad. 12. köt. 257. old.

F) Lenin Materializmus és empiriokriticizmus. Szikra 1949. 367—369. old.

G) L. M. 3. kiad. XXIV. köt 280—281 old.

V

A) L. M. 4. kiad. 13. köt. 35—42. old.

B) Lenin. A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Szikra 1949. 269. old.

C) L. M. 4. kiad. 11. köt. 383—384. old.

D) L. M. 4. kiad. 12. köt. 304—306. old.

E) L M. 4 kiad. 18. kot. 285—287. old.

F) L. M. 3. kiad. XXIX. köt. 74—75. old.

VI

A) L. M. 4. kiad. 15. köt. 179—186. old.

B) L. M. 4. kiad. 16. köt. 293—297. old.

C) L. M. 4. kiad. 16. köt. 291—292. old.

D) L. M. 4. kiad. 16. köt. 300—302. old.

E) L. M. 4. kiad. 16. köt. 323—324. old.

F) L. M. 4. kiad. 16. köt. 327. old.

---

* A források, a „Szikra' kiadványok és Zetkin „Emlékezései" kivételével, mind orosznyelvűek. — *Szerk.*

** L. M. — Lenin Művei — *Szerk.*

G) L. M. 4. kiad. 16. köt. 338—343. old.

H) L. M. 4. kiad. 17. köt. 29—33. old.

VII

A) L. M. 4. kiad. 5. köt. 295—296. old.

B) L. M. 4. kiad. 8. köt. 111—112. old.

C) L. M. 4. kiad. 16. köt. 184—187. old.

D) L. M. 4. kiad. 16. köt. 89. old.

E) Lenin levelei rokonaihoz (1894—1919). 1934. 349. old.

F) L. M. 3. kiad. XXVIII. köt. 483. old.
L. M. 3. kiad. XXVIII. köt. 518. old.
L. M. 3. kiad. XXVIII. köt. 521. old.
L. M. 3. kiad. XXVIII. köt. 527—531. old.
L. M. 3. kiad. XXVIII. köt. 535—537. old.
L. M. 3. kiad. XXVIII. köt. 538. old.
L. M. 3. kiad. XIV. köt. 186—189. old.
L. M. 3. kiad. XIV. köt. 190—191. old.
L. M. 3. kiad. XIV. köt. 374—375. old.
L. M. 3. kiad. XV. köt. 57—59. old.
L. M. 3. kiad. XXIX. köt. 19. old.
L. M. 3. kiad. XXIX. köt. 20. old.
L. M. 3. kiad. XVI. köt. 220—222. old.
L. M. 3. kiad. XVI. köt. 327—329. old.
L. M. 3. kiad. XXIX. köt. 33. old.
L. M. 3. kiad. XXIX. köt. 35—36. old.
L. M. 3. kiad. XXIX. köt. 44. old.
L. M. 3. kiad. XVII. köt. 81—83. old.

VIII

A) Lenin. Materializmus és empiriokriticizmus. Szikra 1949. 58—59, 102. old.
Lenin. Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1949. 274. old.

B) Lenin. A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Szikra 1949. 483. old.

C) L. M. 4. kiad. 1. köt. 237—238. old.
Lenin. A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Szikra 1949. 588—589. old.
L. M. 4. kiad. 4. köt. 105—106. old.

D) Leninszkij Szbornyik. XIV. köt. 38. old.

E) L. M. 3. kiad. XXVII. köt 92—93. old.

F) L. M. 3. kiad. XXVII. köt. 177. old.

G) L. M. 3. kiad. XXIII. köt. 106—109. old.

H) L. M. 3. kiad. XVIII. köt. 141—142. old.

I) L. M. 3. kiad. XXIV. köt. 396—397. old.

J) L. M. 3. kiad. XXIV. köt. 404—405. old.

K) Lenin. Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1949. 264. old.

L) L. M. 3. kiad. XXVII. köt. 266. old.

M) Lenin. Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 330—331. old.

IX

Lenin-Sztálin. A sajtóról. Szikra 1950. 78—86. old

X

A) L. M. 4. kiad. 20. köt. 54—56. old.

B) L. M. 4. kiad. 20. köt. 16—17. old.

C) L. M. 4. kiad. 20. köt. 199. old.

D) Lenin. Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 891—895. old.

E) Lenin-Sztálin. A sajtóról. Szikra 1950. 113. old.

XI

A) L. M. 3. kiad. XXV. köt. 409—410. old.

B) Lenin. Válogatott művek. 2. köt. Szikra 1949 791—808. old.

XII

Lenin levelei rokonaihoz (1894—1919). 1934. 102. 261, 262, 266, 268, 280—281, 289—290, 318, 357—358, 396—397, 398. old.

L. M. 3. kiad. XXVIII. köt. 31. old.

L. M. 3. kiad. XXIX. köt 518. old.

„Izvesztyija" 163. sz. 1918. augusztus 2.

„Iszkussztvo" 1918. augusztus.

Leninszkij Szbornyik. XXI. köt. 213. old.

Leninszkij Szbornyik. XXIV. köt. 175. old.

Leninszkij Szbornyik. XX. köt. 324. old.

Leninszkij Szbornyik. XX. köt. 353. old.

„Pravda" 1940. január 1.

Leninszkij Szbornyik. XX. köt. 315—316. old.

Leninszkij Szbornyik. XIII. köt. 205. old.

XIII

A) N. K. Krupszkaja. Emlékezések Leninre. 1931. 187—192. old.

B) N. K. Krupszkaja. Emlékezések Leninre. 1931. 180—186. old.

C) „Komszomolszkaja Pravda" 222. sz. 1932. szeptember 25.

D) A. I. Uljanova-Jelizarova. Emlékezések Leninre. 2. kiad. 1930. 38. old.

E) Gorkij. Válogatott művek. 1933. XXI—XXII. köt. 188—190, 215—216, 220—221. old.

F) Klara Zetkin. Erinnerungen an Lenin. Verlag für Literatur und Politik. 1929. 11—18. old.

G) „Hudozsnyik i zrityel" 1924. február 2.

Balalajkin — Szaltikov-Scsedrin „Modern idillek" c. művének egyik alakja, kalandor, üres fecsegő, hazug ember, aki saját érdekeit mindenek fölé helyezi. — *63*

Bergyajevizmus — Bergyajev, N. A. (szül. 1874) „legális marxista", utóbb idealista, reakciós misztikus filozófus. — *107*

Berni Internacionále — a II. Internacionále, amely az 1914—1918-as világháború elején mint nemzetközi szervezet megszűnt. Az első értekezlet, amely a II. Internacionálét újra létezőnek nyilvánította, 1919 februárjában Bernben (Svájcban) ülésezett. — *147*

Bund — „Litvániai, Lengyelországi és Oroszországi Általános Zsidó Munkásszövetség" (megalakult 1897-ben), nacionalista és opportunista szociáldemokrata szervezet. Lenin, Sztálin és a Bolsevik Párt könyörtelen harcot folytatott a „Bund" nacionalizmusa ellen. A „Bund" állandóan támogatta a mensevikeket és harcolt a bolsevikok ellen.

„Credo" — ezen a néven ismeretes az ökonomisták csoportja által 1899-ben kibocsátott programszerű kiáltvány, amely a legteljesebben fejezte ki az orosz „ökonomizmus" opportunizmusát.

Dekabristák — orosz nemesi forradalmárok, akik 1825 decemberében elsőkként keltek fel fegyveres kézzel a cári önkényuralom ellen.

Eszerek — így nevezték kezdőbetűiről a marxizmusellenes „szocialforradalmár" (szociálrevolucionista) pártot, amely 1902-ben alakult egyes narodnyik csoportokból, kispolgári ideológiával és az egyéni terror káros taktikájával gátolta a munkások és parasztok forradalmi aktivitásának kibontakozását. A Februári Forradalom idején a pártban már a kulák befolyás volt túlsúlyban. Az Októberi Forradalom győzelme után teljesen átálltak az ellenforradalom, a fehérgárdisták táborába.

Feketeszázak — így nevezte a nép az 1905-ös forradalom idején és a sztolipini reakció éveiben a legreakciósabb monarchista pártok által a városok legelmaradottabb kispolgári és csavargó elemeiből a kormány és a titkosrendőrség támogatásával szervezett fegyveres alakulatokat, amelyek a zsidók és a forradalmár elemek ellen pogromokat haj-

tottak végre. Utóbb a „feketeszázas" kifejezést általában a szélső reakció megjelölésére használták.

„Golosz" emberei — t. i. a likvidátor mensevikek, akiknek lapja a „Golosz Szocialdemokrata" volt — lásd ott.

Golovljov Juduska — Szaltikov-Scsedrin, a nagy orosz regényíró és szatirikus, „Golovljov uraságék" című regényének főszereplője — a kapzsi, álszenteskedő, parasztnyúzó földesúr típusa. — *55, 56*

„Henschel fuvaros" — Gerhart Hauptmann (1862—1946) drámája. — *204*

Istenkeresés — a sztolipini reakció éveiben a marxizmustól eltávolodott értelmiségiek egy része új vallás alapításának szükségességét hirdette. Ezek voltak az ú. n. „istenkeresők" vagy „istenépítők".

Kadetok, kadetpárt — Alkotmányos (Konstitucionális) Demokrata Párt, melyet kezdőbetűiről röviden kadetpártnak neveztek, a liberális monarchista burzsoázia pártja volt; 1905 októberében alakult meg. Az Októberi Forradalom után ellenforradalmi összeesküvéseket és a Szovjetköztársaság ellen felkelést szerveztek.

Lassalleánusok — a Ferdinand Lassalle (1825—1864) által 1863-ban alapított Általános Német Munkásegylet tagjai, illetve Lassalle politikai-taktikai nézeteinek és irányának hívei és követői. A lassalleánusok szerint a kapitalizmus a polgári állam által támogatott termelőszövetkezetek segítségével fokozatosan átváltoztatható szocializmussá. Azt hirdették, hogy a munkásosztály forradalmi harcát fel kell cserélni az általános választójogért folyó harccal és a parlamenten belüli békés tevékenységgel. A lassallei tanítás a német munkásmozgalom opportunista áramlatának egyik jelentős eszmei forrása volt.

Legális marxisták — liberális polgári ellenzékiek, akik a kapitalizmus-ellenes narodnyikokkal szemben a maguk módján felhasználták Marx gazdasági tanait. De „a marxizmus zászlaját arra próbálták felhasználni, hogy a munkásmozgalmat a polgári társadalom, a burzsoázia érdekeinek alárendeljék, azokhoz idomítsák. Marx tanaiból kihajigálták a legfontosabbat: a proletárforradalomról, a proletariátus diktatúrájáról szóló tanítást". (Párttörténet. I. fej. 4. pont.)

Likvidátorok — így nevezték az 1905-ös, az orosz forradalmat követő reakció éveiben azokat a mensevikeket, akik a pártprogram forradalmi követeléseinek és a párt forradalmi jelszavainak feladásával igyekeztek biztosítani egy legális, úgynevezett „munkás"-párt fennállásának jogát, tehát a forradalmi párt felszámolására, likvidálására törekedtek

Machisták, machizmus — lásd Névmutató: Avenarius

Manyilov — Gogol „Holt lelkek" c. regényének egyik alakja, a tehetetlen jólelkűség, üres álmodozás és érzelgősség megtestesítője. — *16.*

Munka Felszabadítása csoport — az első marxista csoport, melyet 1883-ban Plehanov alapított; „nagy munkát végzett a marxizmus terjesztése terén Oroszországban, elméleti alapot készített elő a szociáldemokráciának s megtette az első lépést a munkásmozgalom felé". (Párttörténet. I. fej. Rövid összefoglalás.)

Narodnaja Volja, narodovolecok — 1879-ben létesült forradalmi narodnyik (népies) szervezet, amely a politikai harc módszeréül az önkényuralom nevezetesebb képviselői ellen irányuló egyéni terrort választotta.

Oblomov — Goncsarov „Oblomov" c. regényének főalakja, a lusta, tehetetlen, gyöngeakaratú, mindenbe beletörődő, munkára, harcra képtelen ember típusa — *12, 59, 140*

Obscsina — az oroszországi falusi parasztí földközösség, amelynek maradványai csak az Októberi Forradalom után szűntek meg végleg. „A narodnyikok azt állították, hogy Oroszországban a szocializmus útja nem a proletariátus diktatúráján, hanem a paraszti obscsinán keresztül visz, amelyet ők a szocializmus csírájának és alapjának tartottak." (Párttörténet. I. fej. 2. pont.)

Októbristák — „az ipari nagytőkének és azoknak a nagybirtokosoknak érdekeit képviselték, akik kapitalista gazdálkodást folytattak... Az októbristák csupán abban különböztek a jobboldaliaktól, hogy elismerték — de csak mondva — az október 17-i kiáltványt Az októbristák a cári kormány bel- és kulpolitikáját egyaránt fenntartás nélkül támogatták." (Párttörténet. IV. fej. 1. pont.)

Otzovizmus — (az orosz „otozvaty" — elhívni, visszahívni — szóból) „baloldali" opportunista áramlat a bolsevik párton belul az 1905—1907-es forradalom veresége utan bekövetkezett reakció időszakában. Az otzovisták azt követelték, hogy a szociáldemokrata képviselőket hívják vissza az Allami Dumából és a párt mondjon le a munkáról a szakszervezetekben és a munkásosztály egyéb legális szervezeteiben.

Ökonomisták — opportunista áramlat az oroszországi szociáldemokrata munkásmozgalmon belül. „Az «ökonomisták» azt állították, hogy a munkásoknak csak gazdasági harcot kell folytatniok, ami pedig a politikai harcot illeti, ezt hadd vezesse a liberális burzsoázia, amelyet a munkásoknak támogatniok kell." (Párttörténet. I. fej. 5. pont.)

Önkéntesek — az ú. n. „önkéntes" hadsereg, amely az oroszországi polgárháború idején a gyenyikini ellenforradalmi hadsereg zömét alkotta. — *48*

„Özönvíz" (Die Sündflut) — Ernst Barlach (szül. 1870) német szobrász és drámaíró drámája. — *207*

Peredvizsnyikok — (az orosz „peredvigatyszja" — helyről-helyre járni — szóból) orosz realista festők (Repin, Szurikov stb.) a hetvenes években keletkezett csoportja, amely rendszeresen vándorkiállításokat szervezett.

Platform — a vperjodisták platformjáról van szó, amelyet Párizsban 1910-ben adtak ki a következő címmel: „A párt jelenlegi helyzete és feladatai. A bolsevikok egy csoportja által kidolgozott platform". — *94—96*

Pompadourok — a basáskodó közigazgatási hivatalnokok. A szónak ilyen értelemben való használata Szaltikov-Scsedrin művę révén terjedt el. — *35*

Prágai konferencia (1912) — kiűzte a pártból a mensevikeket és a bolsevik párt önálló létét formailag is megpecsételte.

Raznocsinyecek — vegyesrendűek; így nevezték a cárizmus alatt a nemnemesi származású, különböző társadalmi rétegekből és csoportokból (hivatalnokok, alsópapság, parasztság, városi kispolgárság stb.) kikerülő liberális vagy forradalmi-demokratikus értelmiségieket.

Revizionisták, bernsteinisták — opportunista irányzat a nemzetközi szociáldemokrácián belül; a mult század kilencvenes éveiben alakult ki; Eduard Bernstein német szociáldemokrata a polgári liberalizmus szellemében vette „revízió" alá Marx forradalmi tanítását.

Szmolnij — a petrográdi volt Szmolnij-intézet („nemesi hajadonok" nevelőintézete) épülete, az Októberi Forradalom főhadiszállása, azután a Szovjetkormány első székháza, amíg 1918 márciusában a kormány át nem koltozött Moszkvába.

Tauriszi palota — a leningrádi tauriszi palotában ülésezett az Állami Duma.

Tokbabújt ember — Csehov hasonló című elbeszélésének hőse. A korlátolt, a szellőtől is reszkető bürokrata típusa, aki makacsul elzárkózik az élet eseményeinek számbavétele elől. — *141*

Trudovikok — (az orosz „trud" — munka — szóból) kispolgári csoport, mely 1906 áprilisában az első Állami Duma parasztképviselőinek egy részéből alakult, élén eszer intellektuelekkel.

Vhutemasz — az Országos Művészeti és Technikai Intézet orosz nevének rövidítése.

Vperjodisták — 1909 decemberében alakult csoport, amely az otzovizmus álláspontján állott. 1910-ben egy cikkgyüjteményt adott ki „Vperjod" címmel.

Zemsztvo — a helyi önkormányzatnak (körzeteknek és kormányzóságoknak) ezeket a szerveit 1864-ben II. Sándor alapította. A zemsztvók csupán helyi ügyeket intéztek (utak, kórházak, iskolák stb. építése). A zemsztvókban a liberális földbirtokosoké volt a vezetőszerep.

Znanyije — pétervári szövetkezeti könyvkiadó vállalat (1898—1913), amely radikális demokrata írókat gyüjtött maga köré. Egyik vezetője Gorkij. Egyebek között évenként irodalmi évkönyvet adott ki.

„Zsidónő" — Jacques Halévy operája. — *192*

A KÖTETBEN MEGNEVEZETT UJSÁGOK ÉS FOLYÓIRATOK JEGYZÉKE

Berliner Tageblatt (Berlini Napilap) — német polgári napilap. — *97, 98*

Clarion (Harsona) — angol soviniszta napilap. — *143*

Daily Telegraph (Napi Távirati Híradás) — 1855-ben Londonban alapították, a konzervatív nagyburzsoázia lapja. — *93*

L'Eclair (Világosság) — *97, 98*

Elio (Visszhang) — legális bolsevik napilap; Pétervár 1906 június—július; 14 száma jelent meg. A lapot Lenin irányította. — *155*

Frankfurter Zeitung (Frankfurti Ujság) — a német nagyburzsoázia liberális szárnyának napilapja. — *196*

Golosz Moszkvi (Moszkva Hangja) — napilap; Moszkva, 1906 december—1915 június; a nagyipari burzsoázia és a földbirtokosok ellenforradalmi pártjának, az októbristáknak lapja. Első szerkesztője A. I. Gucskov. — *74, 75*

Golosz Szocialdemokrata (A Szociáldemokrata Hangja) — a likvidátor mensevikek kozponti lapja; Genf 1908—1911. — *115*

Gyelo Naroda (A Nép Ügye) — az eszerek pártjának vezető napilapja. Megjelent Pétervárott, 1917 május 15-től. Szovjetellenes cikkei miatt többször betiltották, végleg 1919 március 30-án. — *142*

Gyeny (A Nap) — Pétervárott 1912-től megjelenő baloldali liberális napilap; munkatársai között voltak likvidátor mensevikek is; a Februári Forradalom után teljesen ezek vették kezükbe; 1917 október 26-án ellenforradalmi működése miatt betiltották. — *158*

L'Humanité (Emberiség) — a Francia Szocialista Párt lapja. Jaurès alapította 1904-ben. A szocialista párt kettészakadása óta (1920) a Francia Kommunista Párt központi lapja. — *212*

Irkutszkoje Szlovo (Irkutszki Szó) — *120*

Iszkra (Szikra) — az oroszországi forradalmi marxisták első országos ujságja, amelyet Lenin alapított 1900 decemberében. A lapot külföldön nyomták és Oroszországban illegálisan terjesztették. A lenini „Iszkra" 1900—1903-ig óriási történelmi szerepet töltött be azzal, hogy előkészí-

tette az orosz proletariátus önálló politikai pártjának megalapítását; 1903 novemberében, röviddel az OSzDMP második kongresszusa után, az 52. számmal az „Iszkra" a mensevikek kezébe került. Lenin kivált a szerkesztőségből. „A pártban ettől kezdve beszélnek *régi* «Iszkrá»-ról, mint a lenini, bolsevik «Iszkrá»-ról és *új* «Iszkrá»-ról, mint a mensevik opportunista «Iszkrá»-ról." (Párttörténet. II. fej. 4. pont.) Utolsó, 112. száma 1905 október 8. — *154*

Izvesztyija (Hírek) — a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának hivatalos lapja. — *140, 168*

Izvesztyija Szovjeta Rabocsih Gyeputatov (A Munkásküldöttek Szovjetjének Hírei) — 1905 október—december. — *9*

Kolokol (Harang) — Gercen és Ogarjov folyóirata; London, majd Genf 1857 július—1867 július. — *19—22, 151*

Krasznoje Znamja (Vörös Zászló) — A. V. Amfiteatrov folyóirata; Párizs 1905—1910. — *115*

Lucs (Fénysugár) — a likvidátor mensevikek legális lapja; Pétervár 1912 szeptember—1913 július. — *124—127*

Mir Bozsij (Isten Világa) — havonta megjelenő irodalmi és népszerű tudományos liberális folyóirat; Pétervár 1892—1906. — *193*

Miszl (Gondolat) — legális bolsevik filozófiai és közgazdaságtani folyóirat; Moszkva 1910 december —1911 április. Mindössze öt száma jelent meg. Lenin szerkesztette külföldről. — *116, 118*

Moszkovszkije Vedomosztyi (Moszkvai Hírek) — 1736-ban alapított ujság. A XIX. század 60-as éveitől kezdve a földbirtokosok és a papság legreakciósabb monarchista rétegének nézeteit képviselte; 1905-től a feketeszázak egyik szócsöve; röviddel az Októberi Forradalom után betiltották. — *26*

Nacsalo (Az Elv) — legális mensevik napilap; Pétervár 1905 november 13—december 2. — *155*

Narodnaja Duma (Népi Duma) — mensevik napilap, Pétervár 1907 április—május. — *155*

Nasa Zarja (Hajnalunk) — a likvidátor mensevikek legális havi folyóirata; Pétervár 1910 január—1914 október. — *80, 83, 89, 116*

Neue Zeit (Új Idő) — a német szociáldemokrácia elméleti folyóirata; 1883—1923. 1916-ig Karl Kautsky szerkesztette. — *104*

Novaja Zsizny (Új Élet) — az első legális bolsevik napilap; Pétervár 1905 október 27—december 3. Miután Lenin az emigrációból visszatért Pétervárra, 1905 november elején, a lap az ő közvetlen vezetése alatt kezdett megjelenni. A „Novaja Zsizny"-be Gorkij is írt és anyagilag is támogatta a lapot. A napi példányszám elérte a 80 000-et. A 27. szám meg

jelenése után a kormány a lapot betiltotta. Utolsó, 28. száma illegálisan jelent meg. — *100, 142, 155, 214*

Novoje Vremja (Új Idő) — napilap, Pétervár 1868—1917 október. A lap iránya eleinte mérsékelt liberális, később (1876 után) a konzervatív nemesi és hivatalnok körök lapja, amelyet a cári kormány pénzelt. A lap nemcsak a forradalmi, hanem a liberális burzsoá mozgalom ellen is harcolt. 1905-ben a feketeszázak lapja. 1917 október végén betiltották — *36, 59, 72, 80, 97, 158*

Nyegyela (A Hét) — jobboldali liberális narodnyik hetilap. — *36*

Nyiva (Mező) — képes hetilap; Pétervár 1870—1918. Előfizetőinek mellékletként ajándékkönyvet adott, köztük az orosz klasszikusok műveit — *192*

Poljarnaja Zvezda (Sarkcsillag) — folyóirat, Gercen külföldön adta ki, széleskörű agitációt folytatott a jobbágyság és az önkényuralom ellen; megszakításokkal 1855-től 1869-ig jelent meg. — *20*

Prager Tageblatt (Prágai Napilap) — *217*

Pravda (Igazság) — legális bolsevik napilap, mely Pétervárott jelent meg először 1912 április 22-én. Szervezői és vezetői Lenin és Sztálin A lapot a cári kormány állandóan üldözte és ismételten betiltotta, de más címekkel újra meg újra megjelent; 1914 júliusában, az első világháború előestéjén a kormány betiltotta. Csak a cárizmus megdöntése után jelent meg újra 1917 márciusában, mint a bolsevik párt központi lapja. A júliusi napok után a lap félig illegális lett és különböző címekkel jelent meg. Régi nevét 1917 november 9-én vette fel újra. 1918 márciusa óta Moszkvában jelenik meg, mint a SzK(b)P Központi Bizottságának lapja. — *60, 61, 121—24, 127, 128*

Proletarij (Proletár) — illegális bolsevik hetilap, az OSzDMP központi lapja, mely a párt III. kongresszusának határozata alapján jött létre. A Párt Központi Bizottsága 1905 április 27-i plénumának döntése alapján Lenint nevezték ki a központi lap felelős szerkesztőjének. Genfben adták ki 1905 május 14—november 12-ig. 26 száma jelent meg. A szerkesztőség munkájában állandóan résztvett Vorovszkij, Lunacsarszkij és Olminszkij. A „Proletarij" folytatta a régi, lenini „Iszkra" irányvonalát — *10, 97, 104—09, 112, 113*

Proszvescsenyije (Felvilágosodás) — bolsevik elméleti folyóirat, legálisan jelent meg Pétervárott 1911 december—1914 július. A folyóirat 1917 őszén újra megjelent, de csak egy kettős számmal, Lenin cikkével „Megtartják-e a bolsevikok az államhatalmat?" — *124, 125, 127, 128*

Rabocsaja Gazeta (Munkás Ujság) — népszerű bolsevik ujság, Párizs 1910 október 30—1912 július 30. Szervezője és irányítója Lenin. Az

1912-es prágai konferencia kiemelte a „Rabocsaja Gazetá"-nak a párt védelmében kifejtett érdemeit és a Központi Bizottság hivatalos lapjának ismerte el. — *113*

Rabocsaja Miszl (Munkásgondolat) — az „ökonomisták" lapja. 1897 októberétől 1902 decemberéig adták ki Berlinben, majd (illegálisan) Pétervárott. Mindössze 16 száma jelent meg. — *41, 42, 153*

Rabocseje Gyelo (Munkásügy) — az ökonomisták időszakos folyóirata; az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetségé"-nek lapja; Genf 1899 április—1902 február. 12 száma jelent meg. A „rabocsegyelosok" nézeteit Lenin „Mi a teendő?" című művében bírálta. — *149, 153*

Rabocsij (A Munkás) — az első orosz szociáldemokrata lap; 1885-ben Pétervárott illegálisan két száma jelent meg. Munkatársai: Blagojev, Plehanov, Akszelrod stb — *153*

Rabotnyik (Munkás) — cikkgyüjtemények sorozata; az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetsége" adta ki. Genf 1896—1899. A sorozat kiadásának kezdeményezője Lenin volt. Három kettős száma jelent meg. — *154*

Le Radical (A Radikális) — *97*

Recs (A Szó) — napilap, a kadetpárt központi lapja, megjelent 1906 februárjától. 1917 október 26-án betiltották. — *55, 63, 74, 97, 98, 113, 115, 128*

Rosszija (Oroszország) — rendőri, feketeszázas napilap; Pétervár 1905—1914. 1906-tól a belügyminisztérium hivatalos lapja. — *74*

Russzkaja Miszl (Orosz Gondolat) — liberális narodnyik irányzatú havi folyóirat; Pétervár 1880-tól. Az 1905-ös forradalom után a kadetpárt lapja. — *57, 58, 114, 131, 135, 158*

Russzkije Vedomosztyi (Orosz Hírek) — Moszkva 1863—1918. Liberális napilap, munkatársai között nagy számban voltak liberális egyetemi tanárok, 1905 után a jobboldali kadetok lapja. — *50, 73, 74*

Russzkoje Bogatsztvo (Orosz Gazdaság) — havonta megjelenő folyóirat, amely a kilencvenes évek elején a liberális narodnyikok kezébe ment át és a marxizmus ellen vívott harcuknak fő eszközévé vált. 1892—95-ben a folyóiratot Krivenko és Voroncov szerkesztette. 1895-től 1904-ig Mihajlovszkij a főszerkesztő. A folyóirat a cári kormánnyal való kiegyezés, valamint minden forradalmi harc megszüntetése mellett foglalt állást. 1918-ban beszüntették. — *36, 114*

Russzkoje Szlovo (Orosz Szó) — a kadetok pártjához közelálló mérsékelt liberális burzsoá napilap; Moszkva 1897—1917. — *97*

Sozialistische Monatshefte (Szocialista Havi Füzetek) — a német revizionisták és a nemzetközi opportunizmus kéthetenként megjelenő folyóirata Az első világháború alatt szociálsoviniszta. Berlin 1897—1933. — *118*

Szevernij Kurjer (Északi Hírnök) — *54*

Szocialdemokrat (Szociáldemokrata) — időhöz nem kötött irodalmi-politikai szemle, amelyet 1890—91-ben a „Munka Felszabadítása" csoport külföldön adott ki. Mindössze négy száma jelent meg. Főmunkatársai: Plehanov, Akszelrod, Vera Zaszulics. — *38, 42*

Szovremennij Mir (Modern Világ) — havonta megjelenő tudományos irodalmi és politikai folyóirat, Pétervár 1906—1918. A folyóirathoz közel álltak a mensevikek, köztük Plehanov is. — *114*

Szovremennyik (Kortárs) — havonta megjelenő folyóirat, Pétervár 1911—1915. Első szerkesztője A. V. Amfiteatrov. Különböző politikai irányú munkatársai voltak, köztük nagy számmal vperjodista likvidátorok (lásd Jegyzetek). — *113, 115, 116, 119*

Tovariscs (Az Elvtárs) — napilap, Pétervár 1906 március—1908 január; forma szerint pártonkívüli lap, a gyakorlatban a baloldali kadetok lapja. A lapban mensevikek is résztvettek. — *50—53*

Utro Rosszii (Oroszország Reggele) — napilap, Moszkva 1907 szeptember—1918. A nagyburzsoázia lapja, „pártonkívüli demokratának" nevezte magát. — *97, 98*

Vesztnyik Jevropi (Európai Híradó) — havi folyóirat; Pétervár 1866—1918. Az orosz liberális burzsoázia lapja. A kilencvenes években rendszeres harcot folytatott a marxizmus ellen. — *114*

Volna (Hullám) — legális bolsevik napilap. Pétervár 1906. 25 száma jelent meg. A cári kormány betiltotta. — *155*

Vorwärts (Előre) — a Németországi Szociáldemokrata Párt Központi napilapja, 1890-től. — *97, 98*

Vperjod (Előre) — a mensevikek moszkvai bizottságának folyóirata, 1917 március—1918 április. — *115, 142*

Zarja (Hajnal) — marxista tudományos és politikai folyóirat. A lenini „Iszkra" szerkesztősége (Lenin, Plehanov, Akszelrod, Martov, Potreszov és Vera Zaszulics) adta ki Stuttgartban 1901—1902-ben. Összesen négy száma jelent meg. — *101*

Zvezda (Csillag) — legális bolsevik ujság, Pétervár 1910 december 16—1912 április 22. Kezdetben napilap, később kétszer, majd háromszor hetenként jelent meg. 1911 őszéig a Zvezdában résztvettek a pártot akaró mensevikek (plehanovisták) is. A lapot eszmeileg Lenin irányította külföldről. 1912 tavaszán Sztálin elvtárs szerkesztette. A Zvezda előkészítette a *Pravda* c. bolsevik napilap kiadását és a Pravda első számának megjelenése napján megszűnt. — *116, 118—20*

Zsizny (Élet) — folyóirat Sztruveval és Tugan-Baranovszkijjal az élén Pétervár 1897—1901. — 1899-től a „legális marxisták" lapja. 1901 júniusban a kormány betiltotta. — *196*

Akimov, V. P. (1875—1921) — „ökonomista", majd szélsőjobboldali mensevik. — *154*

Akszelrod, P. B. (1850—1928) — a „Munka Felszabadítása" csoport tagja, majd a mensevizmus egyik vezetője. A reakció éveiben „likvidátor". — *42, 43*

Alekszejev, P. A. (1849—1891) — narodnyik forradalmár a hetvenes években, foglalkozása takács. — *152.*

Alekszinszkij, G. A. (szül. 1879) — a II. Dumában a bolsevik frakció tagja. A capri-i iskola és a vperjodisták egyik vezetője. Az első világháború alatt szociálsoviniszta. Az Októberi Forradalom után fehéremigráns. — *122, 124*

Aljosin — szobrász. — *231*

Altman, N. I. (szül. 1889) — orosz szobrász. — *233*

Amfiteatrov, A. V. (1868—1923) — ismert orosz tárcaíró. Az Októberi Forradalom után emigráns. — *113—15. 120*

Andrejeva, Maria Fjodorovna (szül. 1876) — színésznő, részt vett a forradalmi mozgalomban. 1904-ben a bolsevikokhoz csatlakozott. Gorkij felesége. — *99, 100, 109, 111, 115, 120*

Antonyij, A. P. (szül. 1864) — volhiniai püspök, metropolita, szélsőreakciós monarchista. — *22, 59, 72*

Arakcsejev, A. A. gróf (1769—1831) — I. Pál és I. Sándor uralkodása idején szélsőreakciós politikus, akinek nevéhez Oroszországban a rendőri deszpotizmus és durva militarista önkény egész korszaka fűződik. — *16*

Arszenyev, K. K. (1837—1919) — jogász, liberális közíró. — *93*

Avenarius Richard, (1843—1896) — német filozófus, az ő és Mach nevéhez fűződik az a reakciós szubjektív idealista bölcseleti tan, mely a XIX. század hetvenes-nyolcvanas éveiben keletkezett és azzal az igénnyel lépett fel, hogy leküzdi, túlhaladja a materializmus és idealizmus közti ellentétet. Ezt a „harmadik utas" tanítást Lenin „Materializmus és empiriokriticizmus" c. művében megsemmisítő bírálatnak vetette alá. — *45, 46, 107*

Avercsenko, A. T. (1881—1925) — orosz humorista író, Október után fehéremigráns. — *138—40*

Babeuf, François-Emile (1760—1797) — francia forradalmár, az „Egyenlők" összeesküvésének vezetője a thermidori reakció korában (1795—1797) A Direktórium 1797 május 27-én kivégeztette. — *197*

Badajev, A. F. (szül. 1883) — bolsevik; az 1914-es háború alatt Szibériába száműzték a bolsevik

Duma-frakció többi tagjával együtt. — *120*

Bakunin, M. A. (1814—1876) — az anarchizmus egyik ideológusa, a marxizmus ellensége. Csatlakozott az I. Internacionáléhoz, amelyben züllesztő tevékenységet fejtett ki azzal a céllal, hogy magához ragadja az Internacionálé vezetését és anarchista programot erőszakoljon rá. 1872-ben kizárták az Internacionáléból. — *18, 197, 233*

Baranov, N. M. (1836—1901) — nyizsnyij-novgorodi kormányzó. — *36*

Barbusse, Henri (1874—1935) — francia író, világhírűvé „Le feu" c. antimilitarista regénye (1916) tette; később kommunista. — *146, 148, 206*

Barlach, Ernst (szül. 1870) — német szobrász és drámaíró, az „Özönvíz" (Die Sündflut) c. dráma szerzője. — *207*

Bauman, N. F. (1873—1905) — az „Iszkra"-szervezet aktív tagja, bolsevik. Az 1905-ös forradalomban feketeszázasok agyonlőtték. A „Proletarij"-ban Lenin írt róla nekrológot. — *197*

Bazarov, F. V. (szül. 1874) — közgazdász, filozófus. 1903 után bolsevik. 1908 után filozófiában machista, politikában otzovista és vperjodista. Az Októberi Forradalom után mensevik ellenforradalmár. — *81—85, 103, 106, 107, 122*

Bebel, August (1840—1913) — a német szociáldemokrácia és a II. Internacionále egyik megalapítója és vezetője. Lenin szavai szerint „Európa legtehetségesebb parlamenti politikusa, kiváló szervező és taktikus, a nemzetközi reformizmussal és opportunizmussal szemben ellenséges szociáldemokrácia legbefolyásosabb vezére". Egy csomó kérdésben azonban opportunista ingadozásai voltak, amiért Marx és Engels, majd később Lenin bírálta. — *126, 197*

Bednij, Gyemjan (F. A. Pridvorov) (1883—1945) — szatirikus író, költő; bolsevik. — *127, 222*

Beethoven, Ludwig van (1770—1827) — *195, 221*

Belinszkij, V. G. (1811—1848) — forradalmi demokrata, irodalomkritikus és publicista. Gogolhoz írt híres levelében (1847 július) Gogolt a monarchizmus felé való fordulása miatt ostorozta. — *24—26, 44, 58, 59, 152, 198*

Berman, J. A. (szül. 1868) — egyike azoknak az orosz machistáknak, akik ellen Lenin „Materializmus és empiriokriticizmus" c. könyvét írta. — *103*

Bernstein, Eduard (1850—1932) — német szociáldemokrata, reformista; nevéhez fűződik a mult század kilencvenes éveiben kialakult opportunista irányzat a nemzetközi szociáldemokrácián belül. Bernstein a polgári liberalizmus szellemében vette revízió alá Marx forradalmi tanítását. *118, 196*

Biron, F. J. (1690—1772) — Anna Ivanovna cárnő kegyeltje. Az ő nevéhez fűződik a cárnő idején (1730—1740) uralkodó szélsőreakciós terrorista rendszer. — *16*

Bismarck, Ottó (1815—1898) — *165*

Blatchford, Robert (szül 1851) — angol szocialista ujságíró. A világháború alatt szociálsoviniszta. — *144—46*

Blücher, G. L. (1742—1819) — porosz tábornagy a napoleoni háborúk idején. — *58*

Bobrinszkij grófok — ukrajnai nagybirtokosok és politikusok. — *164, 165*

Bogdanov, A. A. (Makszimov) (1873—1928) — 1903 után bolsevik, 1909-ben a vperjodisták egyik vezetője. Filozófiában revizionista machista (empiriomonista). A capri-i iskola egyik vezetője. Az Októberi Forradalomban nem vett részt. Élete utolsó éveiben egy orvosi intézet vezetője. — *100—109, 111, 112, 122—24, 128, 194, 235*

Boncs-Brujevics, V. D. (szül. 1873) — bolsevik. 1917-től 1920-ig a Népbiztosok Tanácsának titkára — *116, 197, 198*

Bourget, Paul (1852—1935) — francia nagypolgári regény- és drámaíró. — *194*

Branting, Karl Hjalmar (1860—1925) — a svéd szociáldemokrata párt vezetője, reformista, többször miniszterelnök. — *146*

Brutus, Marcus Junius (i. e. 85—42) — a Caesar elleni össze esküvés feje, a köztársaságot védő hadsereg vezére. Az irodalomban mint a köztársasági erények és eszme hőse szerepel — *197*

Burcev, V. L. (szül. 1862) — 1905 előtt közel állt az eszerekhez, később a kadetpártot támogatta. A háború éveiben szociálsoviniszta. Később monarchista fehéremigráns. — *162*

Chopin, Frédéric-François (1810—1849) — *198*

Cjurupa, A. D. (1870—1928) — bolsevik, az Októberi Forradalom után élelmezési-népbiztos, később az állami tervhivatal elnöke és kereskedelmi népbiztos. — *200, 234*

Clemenceau, Georges (1841—1929) — francia polgári politikus. A világháború alatt miniszterelnök és hadügyminiszter; soviniszta, a versaillesi békeszerződés fő szerzője. A Szovjetunió legelkeseredettebb ellensége, a feketetengeri francia intervenció (1919) szervezője. — *48*

Csaadajev, P. J (1793—1856) — orosz liberális író és filozófus. — *25*

Csajkovszkij, P. I. (1840—1893) — *194*

Csehov, Anton (1860—1904) — *193, 206, 207, 216, 217*

Cserevanyin, N. (szül. 1868) — likvidátor mensevik — *85*

Csernisevszkij, N. G. (1828—1889) — „nagy orosz tudós és kritikus" (Marx), forradalmi demokrata, szocialista, a hatvanas évek forradalmi mozgalmának vezetője és a hetvenes-nyolcvanas évek forradalmi narodnyik mozgalmának megihletője. 1862-ben 14 évi kényszermunkára és utána életfogytiglan szibériai száműzetésre ítélték; 1883-tól Szaratovban élt. „Mit tegyünk?" c. utópisztikus regénye 1863-ban jelent meg. — *20, 21, 23—25, 27—49, 59, 60, 152, 159, 160, 163, 198, 203, 204, 208—13, 232*

Csernov, V. M. (szül. 1876) — az eszer párt vezető ideológusa és politikusa; a Februári Forradalom után a Kerenszkij-kormány tagja. Az Októberi Forradalom után a Szovjethatalom ellen harcolt. — *120*

Csuzsak, N. F. (Naszimovics) — *120*

Dal, V. I. (1801—1872) — orosz író, népmesegyűjtő, Puskin barátja. Főműve „Az élő nagyorosz nyelv magyarázó szótára" (első kiadása 1861—68). — *200*

Danton, Georges-Jacques (1759—1794) — *197*

Dickens, Charles (1812—1870) — *207*

Dillon, F. — *93*

Dobroljubov, N. A. (1836—1861) — orosz forradalmi demokrata kritikus és publicista. Csernisevszkij tanítványa és barátja. A „Szovremennyik" munkatársa. — *20, 25, 92, 158, 198, 232*

Dobrovejn, Iszaj (szül. 1894) — orosz zeneszerző és karmester — *221*

Dolgorukov, P. D. (1866—1927) — a kadetpárt egyik alapítója és vezetője. — *50, 162*

Dosztojevszkij, F. M. (1821—1881) — *25, 128, 192, 198*

Dubaszov, F. V. (1845—1912) — Moszkva főkormányzója, híres az 1905-ös decemberi moszkvai fegyveres felkelés kegyetlen elnyomásáról. — *52, 53*

Dubrovinszkij, I. F. (1877—1913) — bolsevik, hivatásos forradalmár. — *100, 105*

Dürer, Albrecht (1471—1528) — *221*

Engelgardt, A. N. (1832—1893) — narodnyik publicista. Több művet írt az oroszországi mezőgazdaság és parasztság helyzetéről. — *137*

Engels Frigyes (1820—1895) — *42, 46, 47, 141, 142, 164, 197, 213, 233*

Feuerbach, Ludwig (1804—1872). —*17, 45, 47, 81, 82*

Filonov — a parasztzendülések kegyetlen elnyomásáról híres poltavai kormányzósági tanácsos; 1906-ban eszerek megölték. — *52*

Fotyijeva — A Szovjethatalom első éveiben Lenin titkárságának tagja — *202*

Fourier, Charles (1772—1837) — egyike a nagy utópista szocialistáknak. — *197*

France, Anatole (1844—1924) — *84*

Gapon, G. A. (1870—1906) — pap, az ohrana támogatásával magalakított munkásszervezet vezetője és az 1905 január 9-i tüntetés (a „véres vasárnap") szervezője. — *93*

Garibaldi, Giuseppe (1807—1882) — *197, 232*

Gejden, P. A. (1840—1907) — gróf, nagybirtokos, az úgynevezett zemsztvo-liberalizmus képviselője, később az októbristák balszárnyának vezetője. — *50—53*

Gercen, A. I. (1812—1870) — *16—23, 36, 44, 151, 152, 198, 204, 213, 232*

Gerhardt — német író. — *204*

Gesszen (szül. 1866) — a kadetpárt egyik vezetője, a „Recs" szerkesztője. Október után emigrált. — *93*

Goethe, Johann Wolfgang von (1749—1832) — *35, 204*

Gogol, N. V. (1809—1852) — *25, 26, 58, 59, 152, 198*

Goldenberg, I. P. — lásd Meskovszkij

Gorkij, A. M. (1869—1936) — *91—132, 194, 199—202, 207, 208, 214—16, 217*

Gracchus, Tiberius (i. e. II. század) — római néptribun, aki az arisztokráciával szemben az elszegényedő római parasztság érdekeit képviselte. — *197*

Gredeszkul, N. A. (szül. 1865) — egyetemi tanár, a kadetok egyik vezetője. Az Októberi Forradalom után „irányváltoztató". — *59, 60*

Gucskov, A. I. (1862—1936) — orosz nagyiparos, az októbrista párt egyik alapítója és vezetője. Az 1917-es februári forradalom után az első ideiglenes kormány hadügyminisztere volt. — *10, 160, 162*

Gurvics (Hurwicz, Hourvich), J. A. (1860—1924) — egyike az első orosz marxistáknak. A nyolcvanas évek végén Amerikába emigrált. Több könyvet írt az orosz közgazdaságról. Lenin „Az orosz falu gazdasági életéről" c. 1892-ben New Yorkban megjelent munkájára utal. — *135*

Gzovszkaja — színésznő, szavalóművésznő. — *206*

Gyenyikin, A. I. (szül. 1872) — orosz tábornok, 1918—20-ban a déloroszországi ellenforradalmi hadsereg főparancsnoka. — *48, 186*

Gyesznyickij, V. A. — bolsevik, a capri-i iskola egyik vezetője. — *221*

Halévy, Jacques (1799—1862) — francia zeneszerző, a „Zsidónő" szerzője. — *192*

Halturin, S. V. (1856—1882) — munkásforradalmár, az „Északorosz Munkásszövetség" (1878—79) szervezője. 1880-ban a „Narodnaja Volja" csoport végrehajtó bizottságának megbízásából merényletet szervezett II. Sándor ellen a Téli Palotában. 1882-ben Sztrelnyikov odesszai államügyész meggyilkolása miatt kivégezték. — *152, 197, 233*

Hauptmann, Gerhart (1862—1946) — német drámaíró, a „Henschel fuvaros" szerzoje. — *204*

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831) — *17, 45, 110, 203*

Heine, Heinrich (1797—1856) — *197, 204*

Homjakov, N. A. (1850—1925) — a II. és a III. Duma tagja, nagybirtokos októbrista. — *117*

Hugo, Victor (1802—1885) — *204*

Hurwicz — lásd Gurvics

Hyndman, Henry Mayer (1840—1921) — angol szociáldemokrata. A „Szociáldemokrata Föderáció" alapítója (1884) és vezetője. Az első világháború idején szociálimperialista — *144*

Ivancsin-Piszarev, A. I. (1849—1916) — narodnyik publicista. — *193*

Izgojev, A. Sz. (szül. 1872) — publicista, volt „legális marxista", majd a kadetpárt egyik vezetője A „Vehi" egyik munkatársa — *59, 131*

Jaurés, Jean (1859—1914) — *197*

Jordanszkij, N. I (1876—1928) — mensevik, 1910-ben egy időre eltávolodott a mensevikektől és részt vett a „Zvezda" szervezésében. — *116*

Jurkevics, L. (1827—1874) — orosz idealista filozófus, misztikus; moszkvai egyetemi tanár, támadta Csernisevszkij filozófiai nézeteit. — *24*

Juskevics, P. Sz. (szül. 1873) — szociáldemokrata, mensevik, filozófiai írásaiban machista — *103*

Juzsakov, Sz. N. (1849—1910) — a liberális narodnyik irány publicistája, szlavofil és nacionalista árnyalattal, a „Russzkoje Bogatsztvo" egyik szerkesztője. — *34, 38*

Kacsorovszkij, K. R. (szül. 1870) — narodnyik, közgazdasági író, több munkát írt az obscsináról. — *114*

Kaljajev, I. P. (1877—1905) — az eszerek harci szervezetének tagja. 1905-ben megölte a moszkvai főkormányzót, felakasztották. — *197*

Kant, Immanuel (1724—1804) — *45—47, 81*

Karejev, N. I. (1850—1931) — orosz idealista történetíró, egyetemi tanár. A „szubjektív szociológiai iskola" képviselője. — *93*

Kautsky, Karl (1854—1938) — *36, 85, 136, 145, 146, 213, 226*

Kavelin, K. D. (1818—1885) — a pétervári egyetem professzora, jogász; liberális narodnyik irányzatú publicista; fiatalabb éveiben Gercen híve, a hatvanas években élesen szembefordult a forradalmi törekvésekkel és helyeselte Csernisevszkij letartóztatását. — *20, 21, 59*

Kedrin, J. I. — liberális ügyvéd, 1906-ban a Duma kadetpárti tagja. — *93*

Kibalcsics, N. I. (1853—1881) — narodovolec, résztvett a II. Sándor cár ellen 1881 március 1 (13.)-én elkövetett sikeres merénylet előkészítésében. Kivégezték. — *197*

Knackfuss, Hermann (szül. 1848) — német festő és művészettörténeti író, képzőművészekről szóló monográfia-sorozat szerkesztője. — *230*

Kolcov, A. V. (1809—1842) — kiváló orosz népies költő. — *198*

Kolcsak, A. V. (1875—1920) — tengernagy, a szibériai ellenforradalom vezetője. — *186*

Koloszov, J. J. (szül. 1876) — az eszer párt Központi Bizottságának tagja. Több cikket és brosúrát írt Mihajlovszkijról. — *116*

Kommisszarzsevszkaja, V. F. (1864—1910) — kiváló orosz realista színésznő. — *198*

Konyenkov, (szül. 1874) — orosz szobrász. — *233*

Korolenko, V. G (1853—1922) — *200*

Koszics, A. A. (szül. 1833) — szaratovi kormányzó (1837—1891), liberális árnyalatú cári hivatalnok. — *36*

Kresztovnyikov, G. A. (szül. 1855) — orosz nagyiparos és bankár, tekintélyes októbrista. — *162*

Kricsevszkij, B. N. (1866—1912) — az „ökonomisták" egyik legismertebb vezetője, a „Rabocseje Gyelo" szerkesztője. — *149, 153*

Krivenko, Sz. N. (1847—1907) — a liberális narodnyik irány publicistája, a „Russzkoje Bogatsztvo" egyik szerkesztője. — *35*

Kropotkin, P. A. (1842—1921) — orosz anarchista, a világháború éveiben soviniszta, az „Antant" híve. — *162, 206*

Krupszkaja, N. K. (1869—1939) — Lenin felesége és munkatársa. — — *127, 137, 195, 203—16*

Krusevan, P. A. (1860—1909) — szélső reakciós, a kisinyovi pogromok egyik szervezője. — *56*

Kurajev, V. V. (szül. 1891) — 1921-ben a földművelésügyi népbiztosság kollégiumának tagja. — *200*

Kusszevickij, Szergej (szül. 1878) — orosz karmester, kiváló nagybőgő-virtuóz. — *234*

Kutler, N. N. (1859—1924) — államtitkár, 1905 után kadet, a II. és a III. Állami Duma tagja, pénzügyi szakember. — *162*

Ladizsnyikov, I. P. — Gorkij műveinek németországi kiadója. — *219*

Lafargue, Paul (1842—1911) — francia szocialista; fontos szerepe volt az első Internacionáléban, a Francia Munkáspárt egyik alapítója, a marxizmus kiváló propagandistája; Marx veje és barátja. — *197*

Larin, J. (1882—1932) — közgazdasági író és publicista, korábban mensevik, az 1917-es júliusi napok után belépett a kommunista pártba. Az Októberi Forradalom után mint gazdasági szakember működött. — *149*

Lassalle, Ferdinánd (1825—1864) — az „Általános Német Munkásegylet" megalapítója; ennek politikáját Bismarck reakciós politikájával igyekezett egybehangolni; a német munkásmozgalom reformista áramlatának elindítója. — *197, 211, 232*

Lavrov, P. L. (1823—1900) — a hatvanas-hetvenes évek narodnyik irányzatának teoretikusa; egyik alapítója az úgynevezett „orosz szubjektív szociológiai iskolának", melynek tanítása szerint minden társadalmi haladás főtényezői a „kritikusan gondolkodó személyiségek". — *197*

Lenin, V. I. (1870—1924).

Lermontov, M. (1814—1841) — *198, 203*

Lescsenko, D. J. — bolsevik publicista, az Októberi Forradalom után a közoktatásügyi népbiztosságon dolgozott. — *230*

Lidval, — 1906-ban mint az állam élelmiszerszállítója, az aszállyal sujtott kormányzóságok éhező lakosságának rovására Gurko belügyi államtitkárral együtt óriási csalásokat követett el; ezért Sztolipin a közvélemény nyomására kénytelen volt pert indítani ellene, de utóbb a pert elkenték. — *56*

Litkensz — *201, 202*

Ljadov, M. N. (szül. 1872) — vperjodista, a capri-i iskola előadója. — *111*

Ljahov, V. P. (1869—1918) — cári ezredes, 1906-ban és 1908-ban őt küldték ki Perzsiába az 1905-ös forradalom hatása alatt kitört forradalmi mozgalmak leverésére. — *117*

Levickij, V. (szül. 1883) — mensevik, likvidátor. — *85*

Lloyd George, D. (1863—1944) — az angol liberális párt vezére, többször miniszter; mint miniszterelnök az orosz fehérgárdisták ellenforradalmi működésének tevékeny támogatója. — *48, 116*

Lomonoszov, N. V. (1711—1765) — parasztszármazású zseniális orosz tudós; a tudománynak sok ágát művelte, az oroszországi Tudományos Akadémia és Oroszország első egyeteme, a moszkvai egyetem megalapításának kezdeményezője. — *197*

London, Jack (1876—1916) — *208*

Lopatyin, G. A. (1845—1918) — narodnyik, narodovolec, publicista; 20 esztendei slisszelburgi fogság (1884—1905) után szabadult; politikai tevékenységgel többé nem foglalkozott. — *114, 116*

Lowell, Percival (1855—1916) — amerikai csillagász. — *194*

Lunacsarszkij, A. V. (1875—1933) — író, irodalomkritikus, vperjodista; filozófiai kérdésekben machista, „istenkereső". 1910—11-ben a capri-i iskola egyik vezetője. 1917 júliusában visszatért a bolsevik pártba. 12 évig közoktatásügyi népbiztos. — *100, 103, 107, 109, 111, 122, 124, 128, 168, 169, 198, 200, 201, 230*

Luzsenovszkij — a parasztlázadások kegyetlen leveréséről ismert tambovi kormányzóhelyettes. 1906 januárjában az eszerek megölték. — *52*

MacDonald, Ramsay (1866—1937) — *146*

Mach, Ernst (1828—1916) — osztrák fizikus és filozófus — lásd még Avenarius. — *45, 46, 102, 104, 106*

Majakovszkij, V. V. (1893—1930) — Lenin a 140. oldalon Majakovszkij „Önagyonülésezők" c. verséről ír. *(Majakovszkij* Válogatott versei. Parnasszus 1949. 86. old. Hegedüs Géza fordítása.) — *140, 207, 222, 236*

Makszimov, A. A. — Bogdanov pártneve — lásd Bogdanov

Malinovszkij, R. V. (1878—1918) — a IV. Dumában a bolsevik képviselő-csoport tagja, 1913-tól az ohrana ügynöke, aki sok bolsevik forradalmárt juttatott a rendőrség kezére. 1918-ban német hadifogságból visszatért Oroszországba. A Legfelsőbb Forradalmi Törvényszék halálra ítélte. — *120, 121*

Mamin-Szibirjak, O. N. (1852—1912) — *134*

Marat, Jean-Paul (1743—1793) — *197*

Martinov, A. Sz. (1865—1935) — ökonomista, utóbb mensevik. 1919-ben szakított a mensevikekkel és 1923-ban belépett a SzK(b)P-ba. — *149, 154*

Martov, J. O. (1873—1923) — az „Iszkra" szerkesztőségének tagja, majd a mensevikek egyik vezetője. — *84, 99*

Marx Károly (1818—1883) — *18, 42, 47, 90, 122, 126, 142, 150, 164, 165, 166, 174, 175, 197, 211—13, 228, 231—33*

Maszlov, P. P. (szül. 1867) — mensevik, likvidátor, közgazdasági író, főképpen az agrárkérdéssel foglalkozott, revizionista álláspontun. — *85, 162*

Matvejev, A. T. (szül. 1878) — ismert szobrász. — *233*

Mejcsik — *234*

Meller-Zakomelszkij, A. N. — cári tábornok, 1906-ban a balti határvidék kormányzója, katonai zendüléseket és parasztmozgalmakat a legnagyobb kegyetlenséggel fojtott el. — *53*

Mengyelejev, D. I. (1834—1907) — kiváló orosz vegyész. Az elemek periodusos rendszerének megállapítója. — *198*

Menysikov, M. O. (1859—1919) — reakciós ujságíró. — *162*

Menzsinszkij, V. R. (1874—1934) — 1919-től a szovjet államvédelmi szervezet elnökségének tagja, 1926-tól Dzerzsinszkij utódjaként elnöke. — *199*

Meskovszkij, I. P. (Goldenberg) — az 1905-ös forradalom éveiben bolsevik. — *98*

Mihail — lásd Vilonov.

Mihajlovszkij, N. K. (1842—1904) — a XIX. század, nyolcvanas-kilencvenes éveiben a liberális narodnyikok vezető ideológusa. A kilencvenes évektől, mint a „Russzkoje Bogatsztvo" c. folyóirat szerkesztője, állandóan támadta a marxizmust. Az eszerek pártjuk egyik alapítójának tekintették. Szociológiai nézeteit Lenin „Kik azok a «népbarátok» és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen" (1894) c. könyvében bírálta. — *34, 37, 101, 116, 198*

Miklós II. (1868—1918) — *162*

Millerand, Alexandre (1859—1943) — francia politikus, aki a szocializmustól az imperializmusig „fejlődött". Az első szocialista.

aki burzsoá kormány tagja lett (1899), azután többízben miniszter. 1920-ban miniszterelnök; támogatja a Szovjetoroszország elleni intervenciót és Vrangelt, 1920—1924 köztársasági elnök. — *116*

Mirbeau, Octave (1850—1917) — *195*

Miskin, I. N. (1848—1885) — a hetvenes években forradalmár narodnyik; 1877-ben 10 évi kényszermunkára ítélték. A börtönben főbelőtték. — *213*

Mjakotyin, V. A. (szül. 1867) — narodnyik, ujságíró és történetíró. 1906-ban a jobboldali narodnyik „népi szocialista" párt alapítója. — *93*

Mojszejev, Sz. I. (szül. 1879) — bolsevik, 1912-ben a szibériai számüzetésből megszökve Párizsba emigrált. — *123*

Mocsalov, P. Sz. (1800—1848) — híres orosz drámai színész. — *198*

Montaigus — *204, 205*

Muromcev, Sz. A. (1850—1910) — jogász, ismert kadet, az I. Állami Duma elnöke. — *79, 116*

Muszorgszkij, P. (1839—1881) — *179*

Nadszon, Sz. J. (1862—1887) — fiatalon meghalt, a 80-as években rendkívül népszerű, kiváló orosz költő; vannak demokratikus szellemű költeményei. — *195*

Novikov, N. I. (1744—1818) — haladó szellemű könyvkiadó és író. — *198*

Nyekraszov, N. A. (1821—1878) — *51, 52, 58—60, 64, 195, 198, 203*

Nyevedomszkij, M. (szül. 1866) — mensevik ujságíró. — *83, 84*

Nyikityin, I. Sz. (1824—1861) — ismert költő, politikai és társadalmi tárgyú költeményei mérsékelten demokratikus irányzatúak. — *198, 233*

Ogarjov, N. P. (1813—1877) — orosz író, Gercen barátja, együtt szerkesztették a „Kolokol"-t. — *198*

Olminszkij (Vityimszkij), M. Sz. (1863—1933) — kiváló bolsevik ujságíró, irodalmi kritikus. — *60*

Owen, Robert (1771—1858) — az angol utópikus szocializmus legkiválóbb képviselője, a szövetkezeti mozgalom úttörője. — *136, 197*

Pannekoek, Anton — holland baloldali szocialista, 1919—20-ban „baloldali" kommunista. — *125*

Patraskin, Sz. (szül. 1875) — ujságíró, a „Gyeny" munkatársa — *158*

Perovszkaja, Szofija — (1854—1881) — narodovolec, résztvett a II. Sándor elleni merénylet szervezésében (1881 március 1). Kivégezték. — *197, 232*

Pesehonov, A. V. — az 1906-ban alapított, az eszereknél is jobboldalibb narodnyik „népi szocialista" párt egyik alapítója és teoretikusa. — *93*

Pesztel, P. I. (1793—1826) — egyike a dekabristák kivégzett vezéreinek. — *197*

Petrovszkij, G. I. — a IV. Duma bolsevik frakciójának tagja. — *120*

Piszarev, D. I. (1840—1868) — raznocsinyec, demokratikus író és irodalmi kritikus. — *149, 150, 198, 204, 213*

Pjatnyickij, K. P. (szül. 1864) — pedagógus, a „Znanyije" könyvkiadó vezetője — *118, 125, 126*

Plehanov, G. V. (1856—1918) — *38, 42, 55, 85, 102, 103, 104, 107, 145, 146, 149, 154, 160, 162, 166, 197, 213, 219*

Pokrovszkij, M. N. (1868—1932) — orosz történetíró, 1921-ben közoktatásügyi népbiztoshelyettes. — *201, 210*

Polenz, Wilhelm von (1861—1903) — német regényíró. „Der Büttnerbauer" c. regénye a kisparasztság elszegényedését írja le. — *204*

Potreszov, A. N. (1869—1934) — a mensevizmus és a likvidátorság egyik vezetője. — *80, 81, 83—85, 196*

Prokopovics, Sz. N. (szül. 1871) — „ökonomista", később kadet. — *55*

Puriskevics, V. (1870—1920) — nagybirtokos, monarchista, az „Orosz Nép Szövetsége" nevű feketeszázas szervezet alapítója. — *157, 160, 164, 165*

Puskin, A. (1799—1837) — 195, 198, *200, 201, 203, 207*

Radiscsev, A. N. (1749—1802) — radikális publicista, elsőként lépett fel nyiltan a jobbágyság intézménye ellen, éspedig „Utazás Pétervárról Moszkvába" c. művében, amelyért halálra — kegyelemből száműzetésre — ítélték. — *163, 198, 232*

Ramisvili, N. B. (szül. 1881) — grúz mensevik. — *115*

Rau, Albrecht (1843—1920) — német filozófus író, Feuerbach követője. — *45*

Razin, Sztyepan — doni kozák, egy nagy parasztfelkelés vezére, 1671-ben kivégezték. — *198*

Rejtern — *21*

Rennenkampf, P. K. (1854—1919) — cári tábornok — *53*

Ridzevszkij, K. N. — *93*

Riljejev, K. F. (1795—1826) — költő, a dekabristák egyik vezetője; kivégezték. — *198*

Robespierre, Maximilien de (1758—1794) — *197*

Rodicsev, F. I. (szül. 1856) — a kadetpárt központi bizottságának tagja, Duma képviselő. — *162*

Romanovok — *21, 127, 162, 164, 165*

Romanovszkij — *234*

Rozanov, V. V. (1856—1919) — ismert orosz filozófus, a „Novoje Vremja" c. reakciós lap munkatársa. — *59*

Rozskov, N. A. (1868—1927) — orosz történész. Előbb bolsevik, 1908 után mensevik, likvidátor. A „Nasa Zarja" likvidátor lap munkatársa. — *120*

Rubanovics, I. A. (1860—1920) — narodovolec, utóbb eszer, az első világháború idején szociálpatrióta. — *162*

Saint-Simon, Henri (1760—1825) — — francia utópista szocializmus kiváló képviselője. — *197*

Saljapin, F. I. (1873—1938) — *234*

Sándor II. (1818—1881) — *20, 21, 28*

Sándor III. (1845—1894) — *231*

Schelling, Friedrich Wilhelm — *45*

Schippel, Max — német szociáldemokrata, közgazdasági író és képviselő, revizionista. — *118*

Scsedrin, N. (N. J. Szaltikov) (1826—1889) — orosz szatírikus, minden műve éles tiltakozás a jobbágyság intézménye, a nemesi uralom, a bürokrácia ellen. — *34, 50—61, 198, 208*

Scsepetov, A. — liberális ujságíró *57—60*

Servud, L. V. (szül. 1871) — orosz-szovjet szobrász. — *232*

Sevcsenko, T. G. (1814—1861) — ukrán költő, forradalmi demokrata. — *161, 198, 232*

Sinclair, Upton (szül. 1878) — amerikai regényíró és publicista, kispolgári reformista-szocialistából és pacifistából az amerikai imperializmus sajtóbérencévé „fejlődött". — *143—45*

Snyitnyikov — *93*

Spartacus — a legnagyobb római rabszolgalázadás (i. e. 73—71) vezére. — *197*

Strasser, Joseph — osztrák szociáldemokrata ujságíró, 1928-ban kizárták jobboldali elhajlásáért. — *125*

Sulgin, V. V. (szül. 1878) — ujságíró, feketeszázas monarchista, majd fehérgárdista. — *74*

Szaltics-Scsedrin — XVIII. századbeli, kegyetlenségéről hírhedt földbirtokosnő gúnyneve. — *52*

Szaltikov — lásd Scsedrin

Szemasko, N. A. (1875—1949) — orvos, bolsevik, hivatásos forradalmár, 1918—1920 közegészségügyi népbiztos — *99, 200*

Szemevszkij, V. I. (1848—1916) — orosz történész és publicista, narodnyik, 1906-tól az eszerektől jobbra álló „népi szocialista" párthoz tartozott. — *93*

Szerafimovics, A. Sz. (1863—1949) — szovjetorosz regényíró. Főműve a „Vasáradat". — *196*

Szerno-Szolovjevics, A. A. (1838—1869) — Csernisevszkijhez közelálló orosz forradalmár, 1862-től külföldön (Svájc) tagja az I. Internacionále orosz szekciójának. — *20*

Szklanszkij, F. M. (1892—1928) — orvos, bolsevik, Október után hadügyi vonalon dolgozott. — *200*

Szkovoroda, G. Sz. (1722—1794) — haladó szellemű ukrán filozófus és költő. — *198*

Szkrjabin, A. N. (1882—1915) — kiváló orosz zeneszerző. — *198*

Szmirnov, E. L. (Gurevics) – mensevik, likvidátor. — *166*

Szolovjev, V. Sz. (1853—1900) — orosz misztikus irányú idealista filozófus, publicista, a pravoszláv és a római katolikus egyház egyesítését propagálta. Tolsztoj elkeseredett ellensége. — *25, 197*

Sztálin, I. V. (szül. 1879) — *125*

Sztolipin, P. A. (1862—1911) — belügyminiszter és miniszterelnök, nevéhez fűződik az első orosz forradalom eltiprása és a forradalmat követő legvadabb politikai reakció időszaka. — *51, 52, 66*

Sztruve, P. B. (1870—1944) — „legális marxista", utóbb liberális, 1905-től kadet. Az Októberi Forradalom után fehérgárdista. — *57, 59, 160, 210*

Szuvorov, Sz. A. (1869—1918) — orosz szociáldemokrata, 1905-ben a bolsevikokhoz csatlakozott, filozófiában revizionista. — *103*

Szvjatopolk-Mirszkij, D. N. (szül. 1871) — a II. és IV. Duma tagja, októbrista, az Októberi Forradalom után emigráns. — *93*

Tolsztoj, L. N. (1828—1910) — *62—90, 109, 116, 158, 198, 203, 206, 220*

Trepov, D. F. (1885—1906) — előbb moszkvai rendőrfőnök, később pétervári főkormányzó, majd belügyi államtitkár, a rendőrség vezetője és a csendőrség parancsnoka. Az 1905-ös forradalom egyik hóhéra. — *92*

Trin — *115*

Trockij, L. D. (1877—1940) — *115*

Trojanovszkaja, E. F. (Rozmirovics) (szül. 1886) — bolsevik, 1913-ban a Központi Bizottság orosz irodájának titkára, a Pravda munkatársa. Az Októberi Forradalom után különböző népbiztosságokban dolgozott. — *123, 124*

Trojanovszkij, A. A. (szül. 1881) — bolsevik, 1917—1921 mensevik, 1923-tól ismét a bolsevik párt tagja. Szovjet diplomata. — *123*

Turati, Filippo (1857—1932) — olasz reformista szocialista — *146*

Turgenyev, I. S. (1818—1883) — *21, 52, 158, 192, 203, 195, 198, 203*

Tyihonov, A. N. (szül. 1880) — orosz író, szociáldemokrata, 1912—1913-ban Gorkijjal együtt szerkesztette a „Proszvescsenyije" c. bolsevik folyóirat szépirodalmi rovatát. — *121, 123*

Tyutcsev, F. I. (1803—1873) — orosz költő. — *198*

Uhtomszkij, A. V. (1876—1905) — vasutas, gépész, a moszkvai 1905-ös decemberi felkelés aktív részvevője; az egyik forradalmi sztrájkbizottság tagja, december 17-én kivégezték — *197*

Uljanova-Jelizarova, A. I. (1864—1935) — Lenin nővére, bolsevik, pártmunkás. — *216*

Uljanova, M. A. (1835—1916) — Lenin édesanyja. — *192—95*

Uljanova, M. I. (1878—1937) — Lenin huga, bolsevik, pártmunkás. — *191, 194*

Uszpenszkij, Gleb (1840—1902) — orosz forradalmi demokrata író. — *135—37*

Vaillant, Marie-Edouard (1840—1915) — blanquista, majd a Párizsi Kommün tagja. A francia szocialista párt és a II. Internacionále egyik vezetője. A világháború idején szociálsoviniszta. — *197*

Vandervelde, Emile (1866—1938) — *146*

Vasziljev, N. V. (1857—1920) — orvos, szociáldemokrata, mensevik, az Októberi Forradalom után szövetkezeti vonalon dolgozott. — *55*

Vereszajev, V. V. (1867—1945) — orvos, orosz író, kritikus, műfordító. — *142, 193*

Verhaeren, Emile (1855—1916) — belga költő. — *206*

Vilonov, N. J. (Mihail) (1885—1910) — hivatásos forradalmár, bolsevik, résztvett a vperjodista capri-i iskola megszervezésében; 1910-ben szakított a vperjodistákkal. — *110, 111, 113*

Vitte, Sz. J. (1849—1915) — orosz államférfi, több ízben miniszter, 1905—1906 miniszterelnök, az 1905 október 17-i Kiáltvány szerzője. — *92, 93*

Vityimszkij — lásd Olminszkij

Vodovozov, V. V. (szül. 1864) — közgazdász, ujságíró, baloldali polgári lapok szerkesztője. 1917-ben a „Gyeny" munkatársa. — — *115, 116*

Vojtyinszkij, V. Sz. (szül. 1885) — orosz szociáldemokrata statisztikus, előbb bolsevik, majd 1917-től mensevik. Október után emigráns. — *128*

Volnij, Ivan — *199*

Volodarszkij, V. (1891—1918) — mensevik, majd a Februári For-

radalom után bolsevik, a párt pétervári sajtó- és propagandaosztályának vezetője; 1918 januárjában az eszerek megölték. — *197*

Volszkij, Sz. (szül. 1880) — szociáldemokrata, 1908—1909-ben az otzovisták egyik vezetője. — *122*

Voroncov, V. P. (V. V.) (1847—1918) — a XIX. század nyolcvanas-kilencvenes éveiben a liberális narodnyikok egyik vezető ideológusa. — *37*

V. V. — lásd Voroncov

Wilson, Thomas Woodrow (1856—1924) — 1912—1920-ban az Amerikai Egyesült Államok demokrata párti elnöke. — *48*

Zakrzsevszkij — *192*

Zetkin, Klara (1859—1933) — német forradalmi szociáldemokrata, később kommunista. Egyike a proletár nőmozgalom megalapítóinak. — *224—30*

Zola, Emile (1840—1902) — *142, 204*

Zubatov, Sz. V. (1864—1917) — a moszkvai ohrana (politikai titkosrendőrség) főnöke, az úgynevezett rendőrszocializmus kezdeményezője. Zubatov álmunkásszervezeteket alapított csendőrök és rendőrök gyámsága alatt, hogy a munkásokat a forradalmi mozgalomtól elvonja. — *92*

Zseljabov, A. I. (1851—1881) — narodovolec, 1879—1881-ben a „Narodnaja Volja" terrorcselekményeinek főszervezője. A II. Sándor elleni merénylet megszervezése miatt kivégezték. — *197*

Zsordanija, Noe — a grúz mensevikek vezetője. — *115*

TARTALOM

I. PÁRTSZERVEZET ÉS PÁRTIRODALOM (1905) 9

II. GERCEN EMLÉKEZETE (1912) ..... 16—23

III. BELINSZKIJRÓL

Részlet a „Vehi"-ről szóló cikkből (1909) ..... 24—26

IV. CSERNISEVSZKIJRÓL ..... 50—61

A)—27; *B)*—34; *C)*—41; *D)*—43; *E)*—44; *F)* Milyen irányból bírálta a kantizmust N. G. Csernisevszkij? —45; *G)*—48

V. SZALTIKOV-SCSEDRINRÓL ..... 50—61

A) Részlet a „Gejden gróf emlékezete" c. cikkből —51; *B)*—54; *C)*—55; *D)*—55; *E)*—57; *F)*—60

VI. CIKKEK TOLSZTOJRÓL ..... 62—90

A) Lev Tolsztoj, mint az orosz forradalom tükre (1908) 62
B) L. N. Tolsztoj (1910) 68
C) Fordulat kezdete? (1910) 73
D) Lev Tolsztoj és a modern munkásmozgalom (1910) 75
E) Tolsztoj és a proletárharc (1910) 78
F) Tüntetések kezdete (1910) 79
G) A „fenntartás" hősei (1910) 80
H) Tolsztoj és kora (1911) 86

VII. GORKIJRÓL ..... 91—132

A) 91
B) Trepov rendet teremt (1905) 92
C) „Egy publicista jegyzetei"-ből (1910) 94
D) A polgári sajtó meséje Gorkij kizárásáról 97
E) V. I. Lenin — M. I. Uljanovához 97
F) Lenin és Gorkij levelezéséből ..... 98—132
A. M. Gorkijhoz
1907 augusztus 14 98
1908 február 2 99
A. V. Lunacsarszkijhoz, Olaszországban 1908 febr. 13 100

A. M. Gorkijhoz
1908 február 25 101
1908 március 24 106
1908 április első felében 109
1909 november 16 110
1909 november—december 111
1910 november 22 113
1911 január 3 115
1912 eleje 119
1912 február—március 119
1913 január eleje 120
1913 február második fele 123
1913 március 8. és 10. között 126
1913 május eleje 127
1913 november eleje 128
1913 november közepe 128

VIII. A REALIZMUS KÉRDÉSÉHEZ .....

A) (A visszatükrözés elméletéből) —133; *B)*—134; *C)*—135; *D)*—Háború a „disznóhúsért" 137; *E)*—Egy tehetségre való könyvecske 138; *F)*—140; *G)*—„Prófétai szavak" 141; *H)*—143; *I)*—146; *J)*—147; *K)*—148; *L)*—149; *M)*—149

IX. AZ OROSZORSZÁGI MUNKÁSSAJTÓ MULTJÁBÓL 151

X. A NEMZETI KULTÚRÁRÓL ÉS NYELVRŐL ..... 157—167

A) Kell-e kötelező államnyelv (1914) 157
B) 160
C) 161
D) A nagyoroszok nemzeti büszkeségéről (1914) 161
E) Az orosz nyelv megtisztításáról
Gondolatok semmittevés, azaz gyűlési beszédek hallgatása közben (1924) 166

XI. A SZOCIALISTA KULTÚRÁRÓL ÉS A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGRŐL

A) „A proletárkultúráról" (1920) 168
B) Az ifjúsági szövetségek feladatai. *Beszéd az Oroszországi Kommunista Ifjúsági Szövetség III. Oroszországi Kongresszusán 1920 október 2-án* 170

XII. LEVELEK ÉS RENDELETEK ..... 192—202

V. I. Lenin — M. A. és M. I. Uljanovához 1898. III. 8. 192
V. I. Lenin — M. A. Uljanovához
1901 II. 9 192
1901 II. 20 193

1901 III. 4 193
1901 V. 19 193
1901 III. 24 193
1903 II. 4 194
1908 194
V. I. Lenin — M. I. Uljanovához
1910 I. 12 194
1913 őszén vagy telén 195
N. K. Krupszkaja és V. I. Lenin — M. A. Uljanovához
1913 XII. 26 195
V. I. Lenin — A. N. Potreszovhoz 1899 április 27 196
V. I. Lenin — A. Sz. Szerafimovicshoz 1920 május 21 196
A Népbiztosok Tanácsának Határozata *(A szocializmus, a forradalom stb. nagy emberei szobrának felállítása ügyében)* 196
Távirat A. V. Lunacsarszkijnak 198
Távirat Orel Kormányzóság Végrehajtó Bizottságának (1919 IV. 12) 199
Távirat Gorkijnak 1919 IV. 14. 199
Lenin — V. R. Menzsinszkijhez 1921 június 25 199
Lenin — N. A. Szemaskóhoz (1921) 200
Lenin utasításai az orosz nyelv szótára ügyében 200
Fotyijevának (1921 X. 9) 202
Egy könyvtári cédula Lenintől 202

XIII. EMLÉKEZÉSEK LENINRE ..... 203—236

A) N. K. Krupszkaja: Mi tetszett Iljicsnek a szépirodalomból? 203
B) Krupszkaja — Lenin és Csernisevszkij viszonyáról .. 208
C) Krupszkaja — Lenin és Gorkij viszonyáról 214
D) A. I. Uljanova-Jelizarova 216
E) M. Gorkij: V. I. Lenin *(Szemelvény)* 217
F) Klara Zetkin — Leninről 224
G) A. V. Lunacsarszkij: Lenin és a művészet 230

Források 239
Jegyzetek 242
A kötetben megnevezett ujságok és folyóiratok jegyzéke 247
Névmutató 252

Felelős szerkesztő: Czóbel Ernő

Állami Nyomda, Budapest — 1950/8.331/0101. — Felelos vezető. Koltai Ferenc

20-Ft